

Міжнародний гуманітарний університет

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 28

Статті учасників
Четвертої всеукраїнської мультидисциплінарної конференції
«Чорноморські наукові студії»
25 травня 2018 року

Відповідальний редактор випуску – к.ю.н., доцент К.В. Громошенко

Одеса
2018

УДК 338.24-658.014

Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – Вип. 28. – 138 с.

Викладено результати досліджень науково-педагогічних працівників у галузях права, філософії, історії, політології, психології, лінгвістики та перекладознавства, дизайну, мистецтвознавства, економіки, менеджменту, технічних наук, медицини та фармації.

Збірник зібраний та підготовлений до друку співробітниками кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародного гуманітарного університету та розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

**Друкується відповідно до рішення
Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
(протокол № 7 від 6 березня 2018 року)**

Редакційна рада:

С.В. Ківалов, академік Національної академії правових наук України, д-р юрид. наук, проф. – голова Ради; А.Ф. Крижановський, д-р юрид. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України – заст. голови Ради; К.В. Громовенко, канд. юрид. наук, доц.; О.М. Головченко, д-р екон. наук; О.А. Івакін, д-р філос. наук, проф.; М.П. Коваленко, д-р фіз.-мат. наук, проф., засл. діяч науки і техніки України; Я.В. Лупій, нар. артист України, проф. І.В. Ступак, д-р філол. наук, проф.; В.Г. Шутурмінський, канд. мед. наук, проф.

Редакційні колегії за напрямками:

Юридичні науки

Т.О. Анцупова, д-р юрид. наук, доцент; Т.С. Ківалова, д-р юрид. наук, проф.; О.С. Кізлова, д-р юрид. наук, проф., засл. юрист України; Н.М. Крестовська, д-р юрид. наук, проф.; О.О. Подобний, д-р юрид. наук, проф.

Філологічні науки

Н.В. Бардіна, д-р філол. наук, проф.; Е.В. Ларіна, канд. філол. наук, доцент; В.Я. Мізецька, д-р філол., проф.; Л.І. Морошану, канд. філол. наук, доцент; В.Г. Таранец, д-р філол. наук, проф.

Економіка і менеджмент

А.Г. Гончарук, д-р екон. наук, проф.; О.М. Кібік, д-р екон. наук, проф.; Т.В. Деркач, д-р екон. наук, доц.; В.М. Рашупкіна, д-р екон. наук, проф.; Л.М. Потьомкін, д-р екон. наук, проф.

Філософія та соціально-гуманітарні науки

К.М. Вітман, д-р політ. наук, проф.; Е.А. Гансова, д-р соціол. наук, проф.; Л.І. Корміч, д-р іст. наук, проф.; Т.О. Крижановська, канд. філос. наук; В.Г. Піщемуха, канд. іст. наук, доцент; Г.Х. Яворська, д-р пед. наук, проф.

Мистецтво і дизайн

А.П. Овчинникова, д-р мистецтвознавства, проф.; О.В. Токарев, засл. діяч мист. України, проф.; Т.І. Уварова, канд. мистецтвознавства, доц., Г.А. Палатніков, засл. діяч мист. України.

Медичні науки

В.А. Бачериков, канд. хім. наук, доцент; В.А. Малиновський, канд. мед. наук, доцент; Е.Л. Маркіна, канд. хім. наук, доц.; Л.Д. Чулак, д-р мед. наук, проф., засл. діяч науки і техн. України; О.П. Романчук, д-р мед. наук, проф.

**Статті друкуються мовою оригіналу за авторською редакцією
Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій**

Відповідальний секретар – кандидат філософських наук,
доцент кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін
Крижановська Тетяна Олександрівна

Адреса редакції: вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, Україна
e-mail: conference.mgu@gmail.com

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого ЗМІ
КВ № 8958 від 13 липня 2004 року*

Розділ 1

Національне та міжнародне право

Н.Б. Арабаджи,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

Д.Г. Манько,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ЮРИДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ ПРАВА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню ролі і місця юридичних технологій адвокатської діяльності в системі цінностей права. Аналізується співвідношення правових цінностей та цінностей права з функціональним блоком правової системи, зокрема юридичною діяльністю.

Ключові слова: адвокатська діяльність, правові цінності, цінності права, юридична діяльність, юридична технологія.

Стрімкий розвиток суспільних відносин сучасності зумовлює необхідність детального аналізу процедур і інститутів, які забезпечують належний рівень реалізації та захисту прав і свобод індивідів. Особливе місце в зазначеній сфері займає адвокатська діяльність. Сьогодні будь-яка особа впевнена, що у випадку порушення її прав вона має можливість звернутися до суду, скориставшись послугами адвоката. Відтак дослідження природи юридичних технологій адвокатської діяльності та визначення їх місця в системі цінностей права вбачається актуальною темою наукових розробок.

Проблема ціннісного бачення світу набула особливого значення, в першу чергу, в момент усвідомлення обмеженості можливостей механістичного пояснення буття та розвивалася в контексті розмежування природничих та гуманітарних наук, а тому має яскраво виражену епістемологічну спрямованість. Сьогодні все більш очевидно, що гуманітарне знання, незалежно від свого предмету, методу, пануючої парадигми та навіть специфіки конвенційних понять, не може існувати без визнання цінностей. Більше того, цінності, як справедливо зазначається у філософській літературі, є єдиною можливістю та цілком очевидним предметом наук, що досліджують людину та суспільство [10, с. 20].

Правова аксіологія, будучи порівняно новим напрямком філософії права, сьогодні займає одне з ключових місць у філософії права та теорії держави і права. У першу чергу, це пов'язано з існуванням такого підходу, що отожднює філософію права з теорією держави і права. Хоча з позицій А. В. Сурілова, філософія права та юридичне пізнання розмежовуються між собою, критерієм чого є рівень пізнання державно-правових явищ [12, с. 12]. Зручною, хоча кілька спрощеною видається думка Ж.-Л. Бержеля, для якого лінія демаркації загальнотеоретичного і філософського знання про право проходить через розмежування суцього і належного, коли теорія права цікавиться «тим, що є», а філософія права – «тим, що має бути» [1, с. 18].

Можна констатувати, що проблематика ціннісного сприйняття права, його аксіологічної характеристики – це саме те питання, яке дозволяє говорити про філософію права як про сферу саморефлексії юриспруденції. Якщо спиратися на позицію І. В. Шамші щодо того, що питання про існування філософії буття (онтології) – це фактично питання про існування самої філософії, то слушною видається теза про те, що питання про існування в праві специфічних цінностей – це питання про існування самого права як сфери буття людини і суспільства [3, с. 14].

Цінності виступають як ставлення людини до тих чи інших об'єктів і утворюють свого роду сферу переживань людини, яку пропонують іменувати аксіосферою [2, с. 40]. Для того, аби об'єкт почав співвідноситися з певною цінністю, необхідно, щоб сама людина усвідомлювала наявність у ньому таких атрибутів, які здатні задовольнити ті потреби, які створюються у відповідності до сформованої системи цінностей.

Сучасна правова аксіологія, вирішуючи питання про цінності правової сфери, їх структуру, ознаки, розвиток, рух в процесі становлення суспільства, позитивацію та нормування, ієрархізацію та центрування, виходить із двох найбільш загальних посилань.

Перше посилання стосується того, що під час аналізу аксіологічних проблем виходять з судження, що ті чи інші правові явища можуть розглядатися у двох вимірах: як такі, що мають власну цінність та такі, що мають інструментальну цінність. По суті, таке розмежування з методологічної точки зору є еклектичним, оскільки різниця між власною та інструментальною цінністю будь-якого явища, не лише правового, – на рівні філософського знання не проводиться. Насправді тут ми стикаємося з двома принципово різними підходами до розуміння цінності.

У першому випадку, постулюючи власну цінність певного об'єкту, ми виходимо з метафізичного підходу та констатуємо, що цінність є певна властивість досліджуваного явища. У другому випадку, говорячи про інструментальну цінність, ми вбачаємо її не у властивості, а у відношенні, тобто відбувається приписування ціннісних характеристик тому об'єкту, який виконує деякі функції, є корисним, доцільним та загалом таким, що може бути оціненим.

Слід також підкреслити, що традиційно в рамках правової аксіології виділяють два типи цінностей: правові цінності – тобто ті цінності, що лежать в основі права та є за своєю природою явищами правового походження, та цінності права – ті об'єкти, щодо яких право виконує свої загальносоціальні та спеціально-юридичні функції, тобто ті явища, які забезпечуються та охороняються за допомогою права.

На думку К. В. Горобця, «правові цінності – це власне-правові феномени, що визначають зміст, мету і сутність права, що лежать у його основі і виступають засобами досягнення і пояснення правової реальності. Цінності права виступають як природні і суспільні блага, що захищаються і забезпечуються правом в силу їх значущості і корисності для людини і суспільства» [3, с. 80, 104].

Показово, що правові цінності розглядаються в контексті їх фундаментального, апріорного, почуттєвого буття, що певним чином пояснюється міцною неокантіанською традицією в правознавчій методології.

Слід зауважити, що специфіка соціальних структур полягає в тому, що вони існують як впорядковані елементи різного роду, кожен з яких потребує своєї специфікації та подальшого розгортання. Іншими словами, суспільна матриця в знятому вигляді включає в себе всі цінності, що сформовані суспільством, відстоюються та визнаються його членами та інституціалізуються у вигляді різного роду суспільних інститутів.

Ієрархією цінностей права складають ті блага, які безпосереднім чином дозволяють людині взаємодіяти із суспільством, правом і державою. До них можна віднести: власність, порядок, освіту, науку, культуру, громадянське суспільство, місцеве самоврядування, приватне підприємництво і ін. [3, с. 109].

Саме із цих позицій юридичну діяльність можна представити як таку матрицю цінностей права, яка включає в себе інститути адвокатської, нотаріальної, правоохоронної та іншої діяльності, як самостійних цінностей, а з іншого боку – юридичні технології адвокатської діяльності представляються як певна юридична структура, що в концентрованому вигляді містить у собі всі інші цінності права.

Встановлення місця юридичних технологій адвокатської діяльності в системі цінностей права можливе за умови визначення сутності таких понять, як адвокатська діяльність та власне юридичні технології.

Стаття 19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» визначає такі види адвокатської діяльності: надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; захист прав, свобод і законних інтересів громадян, представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах та різноманітних органах влади та інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом [11].

Аналізуючи зміст вказаної статті, ми можемо умовно виділити дві сфери адвокатської діяльності: позасудову та в рамках судочинства. І якщо перша характеризується більшим ступенем диспозитивності та має лише загальні вимоги, які сформульовані в правилах адвокатської етики і спеціалізованих нормативно-правових актах, то друга вже більш чітко регламентована в процесуальних нормах.

Але в незалежності від того, здійснюється адвокатська діяльність у рамках судочинства або вона пов'язана із супроводом діяльності юридичних і фізичних осіб, така діяльність засновується на використанні певних юридичних технологій.

Слід зазначити, що в сучасній юридичній науці відсутня єдина позиція з питань розуміння терміну «юридична технологія» та співвідношення техніки і технології в процесі здійснення юридичної діяльності.

На думку Я. П. Зейкана, «сукупність методів, технічних прийомів, навичок і засобів, які використовує адвокат в процесі захисту прав і інтересів громадян, є адвокатською технікою» [5, с. 12].

Т. В. Кашаніна зазначає, що «юридична техніка – це правила ведення юридичної роботи і складання в процесі її юридичних документів» [8, с. 86].

У свою чергу, В. Н. Карташов, обґрунтовує що юридична технологія є більш широким за значенням терміном, ніж юридична техніка, та формулює загальну дефініцію юридичної технології як «засновану на певних принципах, прогнозах і планах (стратегія) систему інтелектуальних і зовні актуалізованих дій і операцій компетентних фізичних і посадових осіб (органів), пов'язану з виданням (тлумаченням, реалізацією, систематизацією та т. п.) юридичних рішень (актів), у ході якої оптимально використовуються необхідні ресурси (матеріальні, трудові, фінансові, організаційні тощо), загальносоціальні, технічні та спеціально-юридичні засоби (техніка), прийоми, способи, методи і правила (тактика), процесуальні форми (стадії, виробництва і режими) і відповідні типи, види і підвиди контролю за діяльністю суб'єктів і учасників юридичної практики» [7, с. 86].

Розвиваючи зазначені положення, в рамках цієї статті під юридичними технологіями пропонується розуміти науково обґрунтовану інформацію про ефективне використання правового інструментарію, який задля досягнення результату має юридичне значення. Це сукупність прийомів, способів та методів, які отримують вираження в правових актах, всебічне обґрунтування в юридичній науці, та саме вони зумовлюють форму, порядок й особливості здійснення юридичної діяльності.

Враховуючи природу адвокатської діяльності, ми можемо виділити п'ять базових юридичних технологій, які використовуються під час її здійснення.

Першою є технологія юридичної аргументації. Адвокатська діяльність є основною сферою втілення юридичної аргументації. Технології юридичної аргументації містять сукупність правил, способів та методів, завдяки використанню яких адвокат обґрунтовує свою позицію та переконує інших учасників у її істинності. Теорія юридичної аргументації значну увагу приділяє юридичним нормам, що регламентують процес доведення, характеру доведення, доказів і способів їхнього отримання, їхньої оцінки з позицій юридичної відповідності та припустимості. Юридична аргументація формує ступінь довіри до суб'єктів правозастосовчої та правотворчої діяльності, адже цей ступінь багато в чому визначається тим, наскільки їх акти є переконливими та обґрунтованими.

За твердженням О. М. Юркевич, «у практичному значенні юридична аргументація виступає в якості однієї з основних логічних складових частин юридичної техніки, що має за мету здійснення правозастосування за певними логіко-юридичними нормами. Сучасна теорія юридичної аргументації поєднує знання формально-логічних теорій загальнотеоретичного значення зі змістовними завданнями правознавчої теорії та юридичної практики» [13, с. 6].

Другою є технологія проведення консультативної роботи. Це сукупність правил, способів та методів організації процесу взаємодії адвоката і довірителя з приводу проблеми останнього та з метою виявлення можливих правових варіантів її вирішення та їх наслідків, з'ясування шляхів і способів реалізації обраного варіанта вирішення проблеми. Зазначена технологія охоплює як процедури співбесіди, так і консультування.

Проведення консультативної роботи «вимагає від адвоката не лише добре знати право, а й володіти вмінням аналізувати фактичну інформацію, орієнтуватись у нормативному матеріалі та знаходити правову основу для вирішення проблеми довірителя, а також вміти віднаходити альтернативні способи вирішення проблеми. Адвокат має не тільки вказати на можливі способи вирішення проблеми, а й спрогнозувати позитивні та негативні наслідки таких дій» [5, с. 24].

Третьою є технологія встановлення фактичних обставин та юридичної кваліфікації юридичної справи адвокатом. Зазначена технологія складається з правил, способів та методів, які визначають особливості адвокатської діяльності під час отримання та аналізу доказів, встановлення юридичної основи питання, з яким особа звернулась до адвоката, та правової оцінки всієї сукупності обставин справи через співвіднесення даного випадку з певними юридичними нормами.

На думку С. Д. Гусарева, «правова кваліфікація – юридична оцінка всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення конкретного випадку до певних юридичних норм. Правова кваліфікація має наскрізне значення у веденні юридичної справи, втілюється в її вирішенні. Якщо на перших стадіях ведення юридичної справи здійснюється попередня кваліфікація, в результаті якої визначають коло обставин (предмет доказування) і загалом потрібну правову норму, то під час вирішення справи остаточно вибирають юридичну норму, що є його основою» [4, с. 255].

Четвертою є технологія створення письмових правових актів в адвокатській діяльності. Зазначена технологія складається з правил, способів та методів, які визначають порядок та умови створення письмових правових актів, пов'язаних із здійсненням адвокатської діяльності.

Створення письмових правових актів пов'язано не лише з підготовкою текстів нових актів, але і з внесенням змін у вже існуючі, їх впорядкування та обслуговування [9, с. 29].

У рамках цієї технології значна увага приділяється питанням застосування правил: мови, логіки, структурних, реквізитних, процедурних. Аналізуються способи побудови та розташування правового матеріалу, встановлення взаємозв'язку між актами.

П'ятою є технологія підготовки та викладу адвокатом судової промови. Це особлива технологія, яка, по суті, відображає рівень майстерності адвоката та складається з правил, способів та методів, що визначають мистецтво переконання і впливу адвоката в суді.

Р. С. Кацавець визначає судову промову як «виступ, звернений до суду, учасників процесу і всіх присутніх у залі судового засідання, який представляє собою роз'яснення значення і характеру обставин справи з метою з'ясування істини і постановлення справедливого вироку» [7, с. 10].

Відтак у рамках цієї технології аналізу підлягають засоби впливу, які використовуються в судовій промові, досліджується організація матеріалу, логічні докази.

Підсумовуючи, слід зазначити, що юридичні технології адвокатської діяльності слід розглядати в контексті саме цінностей права. Право, за своєю природою, є ціннісно-нормативною системою, позитивний ефект якої відчувається в соціумі під час впливу на суспільні відносини. Динаміка втілення в життя правових приписів зумовлює наявність певних правил та способів їх здійснення, тому окремі технології необхідно лежать в основі будь-якої юридичної діяльності, в тому числі і адвокатської. За великим рахунком, це дозволяє стверджувати, що юридичні технології адвокатської діяльності є саме тією цінністю права, яка значною мірою визначає цінність всього процесу юридичної діяльності. Поряд із цим здійснення якісної та ефективної юридичної діяльності зумовлено високим рівнем підготовки юриста, від якого потрібно не тільки професійне використання юридичного інструментарію, а й інтелектуальні витрати (знання, досвід) та високий рівень правової культури. Зазначені положення вказують на необхідність подальших досліджень природи юридичних технологій та їх ролі у функціональному блоці правової системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бержель Ж.-Л. Загальна теорія права М.: NOTA BENE, 2000. 576 с.
2. Виндельбанд В. Философия культуры и трансцендентальный идеализм. URL: <https://sites.google.com/site/lubitelkultury/Home-5-5>.
3. Горобец К. В. Аксиосфера права: философский и юридический дискурс. Одесса: Фенікс, 2013. 218 с.
4. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) К.: Знання, 2005. 655 с.
5. Зейкан Я.П. Адвокатська техніка: методика підготовки прямого допиту і вступної промови. Х.: Фактор, 2016. 160 с.
6. Карташов В.Н. Юридическая технология или юридическая техника? Некоторые методологические аспекты исследования. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridicheskaya-tehnologiya-ili-yuridicheskaya-tehnika-nekotorye-metodologicheskie-aspekty-issledovaniya>.
7. Кацавець Р.С. Судові промови державного обвинувача та адвоката-захисника в кримінальному судочинстві України: правові, етичні, логічні та мовні аспекти: Монографія. К.: ЦУЛ. 2014. 150 с.
8. Кашанина Т.В. Юридическая техника. М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. 496 с.
9. Манько Д.Г. Юридична техніка й технології: курс лекцій. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. 192 с.
10. Овчинникова А.П. Предпосылки, Ценности и Границы универсализма // Цінності культури та цивілізація : вибрані праці. О.: Юрид. л-ра, 2010. С. 20.
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 №5076-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
12. Сурилов А.В. Теорія держави і права. Київ; Одеса: Вища школа, 1989. 134 с.
13. Юридична аргументація: Логічні дослідження. Колективна монографія / О.М. Юркевич, В.Д. Титов, С.В. Куцепал та ін.; За заг. ред. проф. О.М. Юркевич. Х., 2012. 211 с.

Н.Б. Арабаджи, Д.Г. Манько. Юридические технологии адвокатской деятельности в системе ценностей права. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена исследованию роли и места юридических технологий адвокатской деятельности в системе ценностей права. Анализируется соотношение правовых ценностей и ценностей права с функциональным блоком правовой системы, в частности юридической деятельностью.

Ключевые слова: адвокатская деятельность, правовые ценности, ценности права, юридическая деятельность, юридическая технология.

N. Arabaggi, D. Manko. Legal technologies of advocacy activity in the value system of law. – Article.

Summary. The article is devoted to the study of the role and place of legal technologies in advocacy in the system of values of law. The relation between legal values and values of law with a functional block of the legal system, in particular legal activity, is analyzed.

Key words: advocacy, legal values, values of law, legal activity, legal technology.

Н.В. Атаманова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

Н.І. Долматова,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ У ФРАНЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

Анотація. У статті висвітлюються теоретичні аспекти становлення та розвитку концепції правової держави у Франції першої половини XIX ст., її передумови та наслідки.

Ключові слова: концепції, правова держава, Франція, законність, демократія, забезпечення прав і свобод людини.

Ідеї правової державності в сучасному світі є пріоритетами політико-правової ідеології і основними детермінантами суспільно-політичного прогресу в демократичних країнах. Поступово набуваючи глобального характеру, вони в той же час реалізуються під впливом національної специфіки розвитку правової системи, політичного режиму, економіки, соціальних структур, культури, що обумовлює актуальність і дискусійність питань взаємозв'язку загального і особливого, універсальних цінностей і своєрідних досягнень окремих держав. Вивчення теоретичних і практичних аспектів правової державності через призму її генезису і еволюції у Франції становить значний інтерес з ряду причин.

Так, варто відзначити, що ідейні основи французької концепції правової держави виключно багаті змістом: провідні представники юриспруденції Франції із середини XVI століття приділяли велику увагу дослідженням сутності публічної влади з позицій її пов'язаності правом, оптимізації відносин держави, суспільства і особистості. Здійснений ними аналіз проблем поділу влади, законності, демократії, забезпечення прав і свобод людини та інших відносяться до теми аспектів мало величезне значення для політико-правової теорії і практики не тільки Франції, але і інших країн.

Серед літератури, що відноситься до теми дослідження, перш за все варто відзначити роботи таких французьких авторів, як Ж. Боден, Ж. Б. Боссює, Е. Бутмі, Ф. Гізо, П. А. Гольбах, Д. Дідро, Ж. А. Кондорсе, Б. Констан, О. Конт, А. Ламартин, Е. Лабуле, Ш. Л. Монтеск'є, Л.-А. Прево-Парадоль, Ж.-Ж. Руссо, К. А. Сен-Сімон, А. Токвіль, А. Есмен, що склали в період з XVI століття по рубіж XIX – XX століть ідейний базис концепції правової держави.

У свою чергу, дані погляди і практика функціонування французької державності відповідного часу були предметом аналізу вітчизняних авторів дореволюційного (В. М., Гессен Н. М. Коркунов, С. А. Муромцев, П. І. Новгородцев, К. П. Побєдоносцев, Ф. В. Тарановський, Г. Ф. Шершеневич), радянського (В. П. Волгін, А. З. Манфред) і сучасного (Н. М. Азаркин, В. І. Антюхина Московченко, С. В. Бочкарьов, С. Ю. Данилов, В. В. Кучма, М. А. Кущевий, Е. Ф. Литвинова, Г. Ф. Слесарева, М. М. Федорова) періодів, а також французьких (П. Геніфе, Л. Дюбуа де Каррата, А. Мішель, І. Тен, А. Сорель) та інших зарубіжних (Д. Антисери, Дж. Реалі, М. Розенфельд) вчених.

У розглянутий період у французькій політико-правовій доктрині приділяється підвищена увага пошуку оптимальної моделі державно-політичного режиму. У науковому обігу з'являється і сам термін «правова держава» (Etat de droit), запозичений у німецьких авторів (нім. – Rechtsstaat). Переосмислення французькими вченими теоретичної спадщини епохи Просвітництва, проведення аналізу досвіду розвитку Франції і ряду зарубіжних (насамперед Великобританії та США) країн кінця XVIII – початку

XIX ст. привели до оформлення і систематизації ідей, що склали концептуальну основу своєрідної моделі правової держави.

Першим видатним дослідником, який вніс великий внесок у розробку цих питань, був Бенжамен Констан. Основною цінністю і головною умовою соціальної стабільності Констан визнавав свободу. Розкриваючи її сутність, він переглянув погляди Ж.-Ж. Руссо, зазначивши в роботі «Про свободу древніх порівняно зі свободою нових народів», що в нових історичних умовах першочерговим є особиста незалежність, а політична свобода служить їй лише гарантією, але не заміною. Свобода визначена їм двояко: як «торжество особистості над владою, яка бажає керувати за допомогою насильства, і над масами, що пред'являють з боку більшості право підпорядкування собі меншості» [5]. Констан внаслідок цього, оголошуючи принцип народного суверенітету Руссо єдиною законною підставою держави, вважає, однак, неможливим досягнення справедливого суспільного устрою через загальну участь у владі і відчуження особистих прав державі.

Констан не згоден також із принципом «не заборонене законом дозволено», оскільки закон може включати стільки заборон, що свободи не буде зовсім (приклад – «диктатура закону» якобінців). Він вважає закон гарантією свободи, але не абсолютною цінністю, відзначаючи, що підкорятися треба лише закону, який має легітимний джерело і справедливі кордони [3, с. 376].

Наводячи у своїх роботах розгорнутий перелік прав і свобод, Констан підкреслював і необхідність формування системи їх гарантій, що виражаються в особливій формі парламентаризму, поділу влади, розвитку громадської думки. У пошуках стійкої моделі такої системи він вивчає досвід англійського конституціоналізму і переглядає концепцію поділу влади Ш.-Л. Монтеск'є.

Схвалюючи традицію бікамералізму, Констан ділить законодавчу гілку на владу, яка уособлювала сталість (спадкова палата), і владу, що представляє громадську думку (палата представників, яка формується на засадах обмеженого виборчого права), поряд із виконавчою та судовою окремо розглядає владу муніципальну, а над усіма ними ставить владу монарха, нейтральну і зрівнює (*Le Pouvoir modérateur*), примирює конфлікти окремо чинної влади.

Варто вказати, що ця ідея традиційно викликає дискусії в науці: її оцінювали і в плані правильного розуміння недоліків теорії Монтеск'є [5], і як спробу «вписати ... модернізований інститут монархії в пристрій правової державності» [4, с. 658], і навіть як засіб пристосування концепції поділу влади до авторитарного режиму [8, с. 19]. Проте в цілому вона, безумовно, значима в плані пошуку засобів нейтралізації криз влади, будучи в достатній мірі реалізованою і в практиці ряду держав, не тільки монархічних.

Констан детально вивчає і питання відповідальності міністрів, підтримуючи принципи парламентської відповідальності і формування кабінету міністрів із середовища представництва [6, с. 47].

У результаті Констан бачить ідеал правової держави, що гарантує свободу індивіда, в парламентарній монархії британського зразка.

Інші, часом протилежні, погляди на ідеал справедливого державного устрою присутні у творчості пізніших французьких вчених – Франсуа Гізо і Алексіса де Токвіля.

Ф. Гізо у своїх основних працях («Історія цивілізації в Європі», «Історія цивілізації у Франції») підкреслює пріоритет свободи як вищого критерію оцінки влади. Прогрес цивілізації представлений їм як процес поступового збільшення свобод на шляху до правової держави, що захищає права громадян. Разом із тим Гізо не рахував еталоном індивідуалізм, підкреслюючи, що його пріоритет веде до нестійкості суспільства [1, с. 56]. У результаті Гізо робить висновок, що гарантом прав, завойованих людиною в ході історичного розвитку, є сильна держава, побудована на ліберальних принципах, і обмежує деякі свободи індивіда в ім'я дотримання свободи всіх.

Ф. Гізо вважав, що сучасна демократія являє результат боротьби 4 політичних систем – монархічної, теократичної, аристократичної та демократичної, кожна з яких внесла вклад в формування норм правової держави. Ідеальний політичний концепт Гізо – це «об'єктивна правова держава» як результат історичної еволюції, головна особливість якого полягає в найбільш повному розвитку «як зовнішніх і загальних умов життя, так і внутрішньої природи людини» [2, с. 5]. У цьому визначенні можна помітити не тільки акцент на питаннях реалізації та гарантування прав, підвищення загальної і правової культури громадян, а й передумови визнання соціального характеру держави.

Розуміючи прогрес як еволюційний рух до широкої свободи, Ф. Гізо створив теорію поступового поширення цивільних прав на все суспільство. При цьому, як він зазначав, існує якийсь «перелом», після якого деспотизм вже неможливий: досягнення стану, коли соціум перестає мати потребу в опіці держави і починає сам формувати його на основі раціоналістичних теорій. Відповідно, Ф. Гізо позитивно оцінює

французьку революцію і на раціональному базисі виводить важливі принципи лібералізму: верховенство має належати не волі, одиначній, складній або загальній, а розуму, і «жоден моральний закон не може бути прийнятий на віру, поки він логічно не пояснений і не доведений раціонально».

Згідно з ідеями Гізо в результаті суспільство створить ліберальну державу, що гарантує вільний розвиток і всебічну реалізацію прав особистості, систему, «при якій будь-яка сила може бути укладена в законних межах без сорому для інших громадських елементів» [1, с. 287]. Це дозволило Гізо, подібно Гегелю, проголосити «кінець історії» – створення суспільства загальної та одно обмеженої свободи, позбавленого суперечностей, що виступає в тісному взаємозв'язку з ліберальною правовою державою.

Слід, однак, зауважити, що егалітаризм Гізо передбачав не повну формальну рівність, а лише реалізацію принципу «рівності можливостей», що відображає на даному етапі інтереси розвиваючої буржуазії. Так, Гізо залишався прихильником обмеженого виборчого права (знаменита його фраза: «Збагачайтеся, громадяни, і ви будете виборцями») і на піку своєї політичної кар'єри в 40-і рр. XIX ст. проводив вельми консервативний курс.

Багато в чому суперечить ідеям Ф. Гізо точку зору на оптимальну модель держави розвивав в своїх дослідженнях Алексіс де Токвіль.

Обґрунтовуючи слідом за Констаном і Гізо пріоритетність ідеї свободи, Токвіль, перш за все, розглядає її в контексті неминучості демократичних реформ. Застерігаючи як від ідеалізації демократії, так і від страху консервативних кіл перед нею, він аналізує переваги та недоліки демократичного устрою, обравши початковим об'єктом вивчення досвід США («Демократія в Америці»).

Токвіль вважає США єдиною країною, де демократична революція вже відбулася, до того ж без будь-якого перевороту [6, с. 49]. Найбільшу увагу він приділяє визначенню початку стабільності її суспільно-політичного ладу. У їх числі – місцеве самоврядування, розвинена мережа структур соціальної самоорганізації (долучаються до політичного життя нижчі верстви суспільства, які виховують їх, формують свого роду «цивільне управління»), незалежність суду. Без повсякденної участі, підкреслює Токвіль, демократична система мертва, і «свобода може просуватися тільки шляхом революцій» [6, с. 50].

Оцінюючи небезпеки демократії, Токвіль відкидає ідею Руссо про збіг інтересів особистості і більшості, вказуючи на можливість «тиранії більшості» і необхідність захистити від неї права особистості [5].

Також Токвіль, на противагу країнам, що розвиваються егалітарним і етатистським концепціям, звертається до проблеми співвідношення ідей свободи і рівності: на його думку, вони не збігаються, а іноді і суперечать один одному, оскільки рівність може бути і в рабстві, поєднуючись з надмірним посиленням влади держави і придушенням особистості [5].

Таким чином, як вважає Токвіль, основне завдання, яке треба буде розв'язати, полягає в тому, щоб поєднувати демократію зі свободою, забезпечити безперешкодний розвиток особистості за умов панування демократичних установ.

Токвіль негативно оцінює французьку революцію, хоча і визнає її об'єктивність, бачачи її причину в тому, що «правлячий клас став внаслідок своєї байдужості, егоїзму, нездатний і негідний керувати країною» [7, с. 526]. Небезпечною тенденцією він вважає руйнування в ході революцій структур феодального суспільства (станів, цехів, громад, гільдій), що приводить до атомізації соціуму, панування індивідуалістичних початків, що створює загрозу диктатури, оскільки посилююча держава буде не підтримувати свободу, а створювати безформні «маси», якими легко маніпулювати [7, с. 495]. На відміну від етатистської концепції Гізо, для Токвіля «злиття» держави і суспільства неприйнятно.

У пошуках альтернативи подібним сценарієм Токвіль звертається до досвіду станової аристократичної держави, формулюючи ряд консервативних ідей. Він підкреслює, що «при аристократичному правлінні народ захищений від крайніх проявів деспотизму, бо завжди знаходиться якась організована сила, здатна чинити опір деспотові» [7, с. 90]. Свобода, на думку Токвіля, має на увазі не тільки гарантії від свавілля влади, а й особливу відповідальність: ті, хто користується нею, повинні відповідати цій місії. У зв'язку із цим, слідом за Ф.-Р. де Шатобрианом, Токвіль обґрунтовує необхідність повернення аристократії реальних важелів влади, фактично воскрешаючи ідеал минулого на противагу тим, що формуються цінностями суспільства «рівних можливостей».

Проведений аналіз основних положень досліджень французьких вчених дозволяє зробити певні висновки.

1. Еволюція ідей правової державності в розглянутий період обумовлена необхідністю осмислення досвіду Великої французької революції і наступних перетворень. Незважаючи на відмінність оцінок рево-

люції, для всіх досліджень характерно визнання її історичної об'єктивності та звернення до позитивного зарубіжного досвіду в пошуках гарантій соціально-політичної стабільності та правової захищеності.

2. Концепції правової держави, формуючись у руслі лібералізму, представляли собою складний синтез ідей, запозичених у різних напрямів політичної думки. Крайні позиції представляють концепція Гізо, що поєднує ідеї «сильної держави» і ліберального егалітаризму, і концепція Токвіля, що з'єднує демократичний фундамент з рядом консервативних принципів. Варто зазначити відмінність в цей період ліберальних і демократичних ідей, а також те, що більш радикальні мислителі, як «зліва», так і «справа», виступали з позицій критики правової держави.

3. Теоретичною основою досліджень стали концепції мислителів епохи Просвітництва: Монтеск'є (поділ влади, принцип «негативної свободи»), Руссо (народний суверенітет), Вольтера (формальна рівність перед законом). Вчені першої половини XIX ст. акцентували увагу на небезпеку їх спотворення в реальній практиці, піддавши їх критичному аналізу і змінивши відповідно до нових соціально-політичних умов.

4. Основний внесок французьких учених першої половини XIX ст. у розвиток концепції правової держави полягав у розробці проблеми оптимального поєднання публічних і приватних інтересів і засобів його забезпечення в контексті взаємовідносин держави як з індивідом, так і з суспільством у цілому і розвитку демократичних начал. У результаті були переосмислені сутність і характер взаємозв'язку ряду основоположних політико-правових ідей (сутність свободи, її поєднання з відповідальністю, невідповідність ідеї рівності, проблема справедливості закону, обмеженість принципів «негативної свободи» і «народного суверенітету»), розроблені комплексні гарантії соціально-політичної стабільності і прав особистості («примиряюча влада», парламентський контроль, розвиток соціальної самоорганізації, місцевого самоврядування, підвищення політичної та правової культури громадян), теоретично обґрунтовані різні моделі відносин держави і суспільства.

Резюмуючи викладене, слід зазначити, що ідеї Б. Констана, Ф. Гізо і А. Токвіля в багатьох аспектах надовго визначили подальші вектори розуміння сутності правової держави у французькій доктрині, а ряд проблем, порушених ними, зберігає актуальність і сьогодні. Так, найважливіші для політико-правової науки і практики питання взаємовідносин держави і суспільства, розвитку соціальних інститутів, їх ролі в демократичній системі згодом традиційно викликали підвищену увагу французьких вчених (Л. Дюгі, М. Ориу на початку XX ст., сучасні автори Ж. -М. Бенуа, Ж. Бюрдо, М. Дюверже, Р. Сорман, М. Фламан).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гизо Ф. История цивилизации в Европе / Ф. Гизо; пер. с фр. 3-е изд. СПб.: Склад у Н. И. Герасимова, 2005.
2. Гизо Ф. История цивилизации во Франции / Ф. Гизо; пер. с фр. 3-е изд. СПб., 2001. Ч. I.
3. История политических и правовых учений: учеб. для вузов / под ред. О.Э. Лейста. М.: Зерцало-М, 2014.
4. История политических и правовых учений : учеб. для вузов / под ред. В.С. Нерсисянца. М.: Инфра-М, 2013.
5. Новгородцев П.И. Лекции по истории новой философии права XVI – XIX веков. URL: [http:// www.allpravo.ru](http://www.allpravo.ru).
6. Разделение властей: учеб. пособие / отв. ред. М.Н. Марченко. М.: Изд-во МГУ: ЮрайтИздат, 2014.
7. Токвиль А. де. Демократия в Америке. М.: Весь Мир, 2010.
8. Энтин Л.М. Разделение властей: опыт современных государств. М.: Юрид. лит., 2011.

Н.В. Атаманова, Н.І. Долматова. Теоретические идеи формирования концепции правового государства во Франции первой половины XIX ст. – Статья.

Аннотация. В статье освещаются теоретические аспекты становления и развития концепции правового государства во Франции первой половины XIX ст., ее предпосылки и последствия.

Ключевые слова: концепции, правовое государство, Франция, законность, демократия, обеспечение прав и свобод человека.

N. Atamanova, N. Dolmatova. Theoretical ideas of forming of conception of the legal state are in France of the first half XIX of century. – Article.

Summary. In the article the theoretical aspects of becoming and development of conception of the legal state are illuminated in France of the first half of XIX of century, her pre-conditions and consequences.

Key words: conceptions, legal state, France, legality, democracy, providing of rights and freedoms of man.

*Т.А. Барабаш,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ТИПОЛОГІЯ МЕДІАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ

***Анотація.** У статті з позицій теоретико-правової науки проаналізовано підстави для типологізації медіації в Німеччині.*

***Ключові слова:** медіація, медіатор, Німеччина, Закон про медіацію 2012 р., Директива Європейського Союзу.*

Постановка проблеми та її актуальність. Впровадження медіації до системи соціального регулювання в Україні є завданням сьогодення. Не останню роль відіграє в цьому процесі наукове забезпечення цього процесу, зокрема його правової складової частини. У зв'язку із цим необхідним є детальне вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання медіації та реформування правової системи відповідно до цінностей та принципів медіації, особливо тих країн, правові системи яких належать до континентального типу правової системи.

Метою статті є теоретичний аналіз розмаїття форм медіації в Німеччині задля можливого практичного їх застосування в Україні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Класифікація видів медіації є одним із питань, до якого обов'язково звертаються дослідники цього соціального явища. Як правило, типологізація медіації здійснюється з позицій комплексного підходу, коли використовуються як правові, так і позаправові критерії розмежування видів медіації. Так, наприклад, Д.С. Кулапов акцентує увагу на відмінностях наративної, трансформативної, екосистемної медіації [1, с. 121]. Н.М. Грень запропонувала як правові критерії типології медіації – зв'язок із судовою системою, сфера врегулювання конфлікту, наявність правового регулювання процедури, так і позаправові – кількість медіаторів у процесі, рівень професійності медіатора тощо [2, с. 13]. Як правило, такі висновки зроблені на матеріалі зарубіжних країн та вітчизняному матеріалі безвідносно Німеччини.

Законодавче регулювання та практика медіації в Німеччині стали предметом спеціальних досліджень Т. Тренчека (Thomas Trenczek), В. О. Аболоніна, П. М. Бірюкова, О. В. Проніна. Медіація в Німеччині згадується в низці робіт вітчизняних дослідників, присвячених досвіду зарубіжних країн у цій царині. Утім, невирішеним залишається питання про класифікацію форм та видів медіації в цій країні, розв'язання якого може стати в нагоді під час впровадження медіації в правову систему України.

Виклад основного матеріалу. Започаткування та розвиток медіації в Німеччині було ініційовано, на відміну від інших країн, соціологами, кримінологами та окремими суддями й соціальними працівниками [3, с. 180]. Довгий час німецькі медіатори працювали без профільного законодавчого акта, орієнтуючись на норми галузевого законодавства, які надавали можливість сприяти примиренню сторін чи укладенню угоди між сторонами спору в цивільному процесі.

У липні 2012 р. набрав чинності Закон Німеччини «Про підтримку медіації та інших процедур позасудового врегулювання конфліктів» (Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung [42]), прийнятий на виконання Директиви Європейського парламенту «Про деякі аспекти медіації в цивільних і комерційних справах» від 21 травня 2008 року № 2008/52 / ЄС. Крім того, в якості рекомендаційного акту німецькі медіатори користуються Європейським кодексом поведінки медіаторів.

Закон 2012 року розрізняє три види медіації: 1) стандартна позасудова медіація (ініційована сторонами конфлікту); 2) позасудова медіація за пропозицією суду; 3) медіація в ході юридичної консультації. Ця типологія видів та форм медіації акцентує увагу на підставах використання медіації (воля сторін, пропозиція суду, пропозиція адвоката) та зв'язку з правовою системою. Фахівці також виокремлюють присудову медіацію [3, с. 188], врегульовану цивільним процесуальним законодавством. З 1 січня 2000 року федеральний уряд Німеччини впровадив параграф 15а Вступного закону до Цивільного процесуального кодексу (утім сам термін у законі не згадується), який дозволяє усім землям Німеччини впроваджувати обов'язкову медіацію відповідно до певних цивільних спорів.

Низка німецьких держав, зокрема Північний Рейн-Вестфалія, вже впровадили законодавчі схеми уведення обов'язкової ADR, тоді як інші землі перебувають на різних стадіях розроблення або прийняття законодавства відповідно до параграфу 15а вказаного законодавства.

Розвиток медіації в Німеччині на сьогодні дозволяє також застосувати такий критерій типології форм медіації, як сфера розв'язуваних спорів. Т. Тренчек розрізняє корпоративну медіацію включно з медіацією в трудових конфліктах, сімейну медіацію, медіацію між жертвою та кривдником (відносно правосуддя), шкільну медіацію та медіацію у громаді [5, с. 67]. Його співавтори додають в якості окремих видів також медіацію в спадковому праві, в будівництві, комерційній медіації, медіації у довкіллі, у сферах банкрутства, страхування, медіацію в адміністративному праві, соціальному праві, спорах щодо охорони здоров'я, в спорах щодо інтелектуальної власності [3, с. 181]. Неважко помітити, що цими авторами використано різні критерії для класифікації форм та видів медіації, причому переважаючим є саме галузевий правовий критерій, а саме галузева належність конфлікту, щодо якого проводиться медіація.

Медіація в межах кримінального провадження – між жертвою та кривдником (VOM – Victim-Offender Mediation; у німецькому Täter Opfer Ausgleich TOA) – була першою формою медіації, яка була розвинута і знайшла визнання як у теорії, так і в практиці в Німеччині. Перші пілотні програми було розпочато в кримінальних справах щодо неповнолітніх. У 1983–1984 роках у Німецькій організації з надання допомоги умовно засудженим було створено робочу групу під назвою «Примирення жертви і злочинця». У 1988 р. процедура примирення жертви і кривдника знайшла відображення в рекомендаціях спеціальних комісій федерації і федеральних земель, викликала помітний інтерес до неї парламентаріїв [6, с. 120]. Станом на 2003 рік діяло близько 400 програм медіації між жертвою та кривдником по всій країні; близько третини з них працювали з молоддю рівно як з дорослими, щорічно опрацьовуючи 25 тисяч справ [3, с. 182].

Так само затребуваною й поширеною є сімейна медіація, що запроваджується майже одночасно з медіацією між кривдником та жертвою. На медіацію потрапляють різноманітні справи (роз'їзд та розлучення подружжя, встановлення батьківства та влаштування опіки, угоди щодо власності та сімейні спори щодо спадщини). Реформа ювенального права в 1990-х рр., незважаючи на певну критику, зробила певний внесок у зростання числа випадків спільної опіки та інших спільних рішень батьків, які нерідко досягаються саме під час медіації. У контексті батьківських домовленостей Німецький департамент благодіє молоді може прийняти на себе роль медіатора [3, с. 183].

Дещо нетрадиційною в порівнянні з іншими країнами є енвайроментальна медіація (у сфері дії екологічного права). Медіація в розв'язанні спорів щодо довкілля відноситься до медіації в публічній сфері: планування будівництва та екологічні питання [3, с. 186].

Як уявляється, зважаючи на узагальнення практики медіації в Німеччині, варто скористатися таким критерієм типології медіації, як її суб'єктний склад. Крім традиційної медіації між фізичними особами та компаніями, представниками яких виступають фізичні особи, в Німеччині практикується медіація між колективними суб'єктами, зокрема медіація в громаді та корпоративна медіація. Вже згадувана енвайроментальна медіація, як правило, за суб'єктним складом є медіацією в громаді. Окремо слід сказати про особливості суб'єктного складу шкільної медіації, де сторонами, а подекуди й медіаторами виступають неповнолітні. Своєрідністю суб'єктного складу відрізняється енвайроментальна медіація: по-перше, тут виступають різні сторони, включно уряд, інституційні стейкхолдери, групи по інтересам та фізичні особи; по-друге, медіація, як правило, являє собою серію публічних і приватних зустрічей із різними групами стейкхолдерів; і по-третє, обговорювані питання напряму впливають на громаду [3, с. 186].

Програми шкільної медіації (медіації однолітків) існують у кількох сотнях німецьких шкіл. Значне зростання таких програм відображає відповідь громади на дані про зростаюче насильство в школах, наркотики та проблеми з алкоголем, рівно як дисциплінарні питання. Хоча ці програми можна знайти на всіх шкільних рівнях, більшість сфокусована на учнях від 12 років та старше. Особливо в цій віковій групі вплив однолітків зростає і разом із тим проявляється спротив авторитету вчителів та батьків. Часто учням простіше прийняти іншого учня як медіатора, ніж учителя. Так само учні як медіатори часто перебувають на кращих позиціях у розумінні контексту конфлікту та мови дискутуючих сторін.

В останні роки в Німеччині працюють програми соціальної інтеграції мігрантів, що включають інтеркультурну медіацію [7, с. 63, 65]. За складом сторін та учасників вона також має свої особливості: в якості медіатора виступають інтегровані в німецьке суспільство мігранти (нерідко мігранти другого

покоління), а учасниками є недавні мігранти. Крім того, тут є особливості в навчанні інтеркультурних медіаторів, особливості мови та культурного контексту, в якому медіація відбувається.

Отже, за суб'єктивним складом можна говорити про виокремлення: медіації за участю індивідів (фізичні особи та представники юридичних осіб); медіації в колективі (громада, трудовий колектив, компанія); медіації з особливим суб'єктивним складом (учні, мігранти) тощо.

Окремо слід сказати про особливості процедури медіації як підставу для її класифікації. Законодавство Німеччини про медіацію не містить жодних імперативних вказівок щодо власне процедури медіації, тому практика німецьких медіаторів у цьому плані є різноманітною. Утім, одна процедурна форма медіації визначається законодавством, а саме – он-лайн медіація. Одним із перших експериментів у сфері он-лайн-медіації став кібер-суд, заснований Товариством комп'ютерного права у Мюнхені (з 1999 р) [3, с. 188]. Кібер-суд спрямовує послуги медіації та примирення, зокрема, до учасників спору, тобто сторін, чий конфлікт виникає з інтернет-діяльності, а саме: спори у сфері е-комерції, з приводу доменних імен та інтернет-банкінгу. Згідно з Регламентом, затвердженим постановою (ЄС) № 524/2013 Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2013 р. [8], має бути створена платформа ОРС (онлайн-розв'язання спорів) як єдиний пункт входу для споживачів і продавців, які прагнуть до позасудового вирішення спорів. Це буде інтерактивний сайт, доступний через електронні пристрої безкоштовно на всіх офіційних мовах Євросоюзу. Тому процедура медіації тут буде уніфікованою. Отже, ми можемо говорити про диспозитивну та імперативну процедурні моделі медіації.

Висновки. Отже, типологія медіації в Німеччині із позицій теоретико-правової науки може бути класифікована за такими підставами (критеріями):

1) за зв'язком із правовою системою: позасудова медіація, ініційована сторонами конфлікту, позасудова медіація за пропозицією суду; медіація в ході юридичної консультації; присудова медіація;

2) сфера розв'язування спорів: корпоративна медіація, медіація в трудових конфліктах, сімейна медіація, медіація між жертвою та кривдником, медіація в спадковому праві, медіація в спорах щодо будівництва, банкрутства, страхування, інтелектуальний власності, охорони здоров'я, медіація в адміністративному праві, енвайроментальна медіація;

3) за суб'єктивним складом можна говорити про виокремлення: медіації за участю індивідів (фізичні особи та представники юридичних осіб); медіації в колективі (громада, трудовий колектив, компанія); медіації з особливим суб'єктивним складом (учні, мігранти) тощо;

4) за рівнем врегулювання процедури медіації доцільно виокремити диспозитивну та імперативну моделі медіації.

Різнорманітність видів медіації в Німеччині є тим позитивним досвідом, який варто запозичити Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кулапов Д.С. Виды медиации: теоретический аспект. Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2014. № 4(99). С. 119.
2. Грень Н.М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львів, 2017. 23 с.
3. Alexander N., Gottwald W., Tenczek Th. Mediation in Germany: The Long and Winding Road. (2003). Global trends in mediation. 179-212. Research Collection School Of Law. URL: http://ink.library.smu.edu.sg/sol_research/1900.
4. Gesetz zur Förderung der Mediation und anderer Verfahren der außergerichtlichen Konfliktbeilegung, Vom 21. Juli 2012. URL: https://www.bmju.de/SharedDocs/Gesetzgebungsverfahren/Dokumente/Gesetz_zur_Foerderung_der_Mediation_und_anderer_Verfahren_der_auf%C3%9Fgerichtlichen_Konfliktbeilegung.pdf?__blob=publicationFile&v=2.
5. Tenczek Th., Looze S. Mediation “made in Germany” – a quality product. ADRJ. 2012. № 23. Pp. 61-70. URL: https://www.researchgate.net/publication/228096531_Mediation_made_in_Germany_-_a_quality_product.
6. Кравчук Л.С., Бочарникова Л.Н., Землякова Т.А. О применении медиации в уголовных делах (из опыта правоприменительной практики Федеративной Республики Германии). Историческая и социально-образовательная мысль. 2015. Том 7 № 7, часть 2. С. 118-121. DOI: 10.17748/2075-9908-2015-7-7/2-118-121.
7. Research report on intercultural mediation for immigrants in europe intellectual output № 1. URL: http://www.mediation-time.eu/images/TIME_O1_Research_Report_v.2016.pdf.
8. Регламент (ЕС) № 524/2013 Европейского Парламента и Совета от 21 мая 2013 года относительно онлайн разрешения споров в сфере потребления, вносящий поправку в Регламент (ЕС) № 2006/2004 и Директиву 2009/22/ЕС (Директива по ОРС в сфере потребления). URL: http://www.mediacion.com/m_docs/DirectiveODRrus.pdf.

Т.А. Барабаш. Теоретико-правовая типология медиации в Германии. – Статья.

Аннотация. В статье с позиций теоретико-правовой науки проанализированы основания для типологизации медиации в Германии.

Ключевые слова: медиация, медиатор, Германия, Закон о медиации 2012, Директива Европейского Союза.

T. Barabash. Theoretical and legal typology of medication in Germany. – Article.

Summary. The article analyzes the reasons for the typology of mediation in Germany from the standpoint of theoretical legal science.

Key words: mediation, mediator, Germany, Mediation Act 2012, European Union Directive.

УДК 37.017.4

І.Е. Борисюк,

аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна

Г.О. Науменко,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ДИТИНИ В ЖИТТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті розглянуто міжнародний, наднаціональний та національний рівні забезпечення реалізації участі дітей у громадському житті, що є основоположним принципом Конвенції про права дитини.

Ключові слова: дитина, право дитини на участь, Конвенція про права дитини, громадянське суспільство.

Постановка проблеми та її актуальність. Українське суспільство орієнтовано на створення ефективного механізму захисту прав дітей відповідно до міжнародних (у т.ч. європейських) стандартів. Водночас декларування прав і свобод не може вважатися єдиною і достатньою умовою реального захисту прав дітей. Необхідною є побудова дієвого механізму реалізації узятих державою зобов'язань у сфері захисту прав дитини, в тому числі забезпечення виконання одного з ключових принципів Конвенції про права дитини – принципу участі дитини в справах, які її стосуються.

Захист прав дітей та охорона дитинства в Україні, нормативно-правовим підґрунтям яких ювенальне законодавство, хоча в цілому і відображають загальносвітові тенденції розвитку ювенального права, водночас не повністю відповідні викликам сучасного суспільного життя, кризового та посттравматичного в багатьох випадках, має декларативний характер, невідповідний загостренню проблем щодо дотримання прав дітей, яке сьогодні набуває небезпечних масштабів. Одним із таких гостроактуальних питань є проблема імплементації в національну правову систему та соціальну практику

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Однією з перших дослідниць проблематики принципу участі прав дитини була перший у світі дитячий омбудсман М.Г. Флеккой (Målfrid Grude Flekkøy), яка в співавторстві з американським правознавцем Н.Г. Кауфман (Natalie Hevener Kaufman) видала монографію «Право дитини на участь: права та обов'язки у сім'ї та суспільстві» [1], в якій обґрунтування участі дитини в громадському житті базується на теорії партисипітарної демократії. Шведська дослідниця Р. Т. Штерн (Rebecca Thorburn Stern) присвятила праву дитини на участь свою докторську дисертацію [2], а також окрему монографію щодо імплементації цього права дитини у Швеції [3]. Серед інших сучасних досліджень проблеми варто відмітити статтю Н. Томаса (Nigel Thomas), присвячену теорії участі дитини в суспільному житті [4] та колективну монографію за його сумісною з Баррі Персі-Смітом (Barry Percy-Smith) редакцією, в якій представлено, серед іншого, практичні аспекти реалізації права дитини на участь у різних країнах світу [5].

Право дитини мати та виражати власні думки та право бути почутою проаналізовано у фундаментальній праці з міжнародного ювенального права Дж. Ван Б'юрен [6, с. 170]. Російський ювеналіст Н. Кравчук дослідила перспективи реалізації права дитини на участь у Росії в контексті чинного законодавства, культурних передумов і російської моделі демократії [7]. В Україні проблематика участі дитини в суспільному житті розробляється Ж.В. Петрович [8], однак вона лише побіжно охоплює правовий вимір цієї проблеми.

Мета статті – визначення та теоретико-правовий аналіз правових засад участі дитини в житті громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. За визначенням А.Ф. Колодій, громадянське суспільство – це самоорганізована й саморегульована, автономна сфера громадського життя, в якій функціонують добровільні громадські об'єднання, виникають суспільно значущі ініціативи, формується соціальний капітал (довіра, норми, мережі і навички соціальної взаємодії та солідарності) і, в разі потреби, «виставляються» вимоги політичним суб'єктам та структурам державної влади [9, с. 152]. На нашу думку, громадянське суспільство, на відміну від суспільства з авторитарним чи тоталітарним режимом управління, є самостійним колективним суб'єктом політики, у зв'язку із чим воно безпосередньо або через свої інституції виступає в якості агента адвокації та захисту прав дитини.

Правове забезпечення участі дитини в житті громадянського суспільства має кілька рівнів. У контексті міжнародного ювенального права, одним із принципів якого є забезпечення участі дитини в соціальних процесах, діти трактуються як значуща верства громадянського суспільства, від характеру соціалізації, виховання і освіти якої прямо залежить майбутнє будь-якого суспільства та його державності. Право дитини бути почутою та брати участь у вирішенні справ, які її стосуються, є одним із головних принципів Конвенції про права дитини (далі – КПД). Стаття 12 КПД проголошує, що держави, які є учасниками Конвенції, забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини. Із цієї метою, зокрема, надається можливість виступати в суді або в ході адміністративного розгляду, що торкається дитини. Стаття 15 КПД покладає на держави-учасниці обов'язок визнавати право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів. Щодо здійснення даного права не можуть застосовуватися будь-які обмеження, крім тих, які застосовуються відповідно до закону та необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку (order public), охорони здоров'я і моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб [10].

Третій Факультативний протокол до КПД щодо процедури повідомлень надає дитині, поряд із її представниками або будь-якими іншими особами, право звертатися з індивідуальними заявами щодо порушення прав дитини, визначених КПД та Факультативними протоколами до неї, до Комітету ООН із прав дитини. На сьогодні Комітетом уже розглянуто чотири таких скарги, однак варто відмітити, що в жодній із них заявниками не виступали діти [11].

Інтегративний рівень правового регулювання участі дітей у громадському житті визначено актами «твердого» конвенціонального права та актами «м'якого» права Ради Європи. Відповідно до Європейській конвенції про здійснення прав дітей 1996 року, обов'язковій до виконання країнами-учасницями, кожна дитина, що володіє достатнім розумінням, може користуватися правом висловлювати свої погляди під час судового провадження в сімейних спорах, зокрема тих, що пов'язані з виконанням батьківських обов'язків, таких як проживання та контакт із дітьми. Рекомендація CM/Rec(2012)2 Комітету міністрів Ради Європи «Про участь дітей та молоді у віці до 18 років» 2012(2) [12], яка акумулює попередні відповідні рекомендаційні акти, містить три групи заходів щодо забезпечення реалізації принципу участі дітей у громадському житті й виконанні, таким чином, імперативних норм КПД:

захист права на участь (якомога ширший правовий захист права на участь дітей та молоді, в тому числі в Конституціях, у законодавстві та нормах; моніторинг відповідного законодавства та практики, в тому числі – з оцінками дітей та молоді; адаптований для дітей та молоді спосіб подання скарг та відповідних процедур їх подання; додаткові гарантії для дітей і молодих людей, які є особливо уразливими щодо порушення їх прав; скасування законодавчих обмежень права дітей та молоді на участь; створення незалежних правозахисних установ, зокрема посади омбудсмена для дітей; відповідне фінансування та забезпечення кадровим ресурсом для надання підтримки дітям та молоді);

сприяння участі дітей та молоді та інформування про неї (сприяння інформованості громадськості, дітей, молоді, батьків і фахівців про право на участь дітей і молодих людей; зміцнення професійних навичок щодо участі дітей і молодих людей серед фахівців, які працюють із дітьми та молоддю, а також серед керівників дитячих і молодіжних організацій; інформування дітей та молоді про їх право на участь; включення інформації про право на участь дітей і молоді до шкільної програми; включення викладання

прав дітей і молоді до університетських програми підготовки всіх фахівців, які працюють із дітьми та молодими людьми; заохочення досліджень про дітей і молоді, спільно з ними та за їх участю тощо);

створення простору для участі (заохочення батьків і опікунів на основі законодавства і програм із підготовки батьків до поваги людської гідності й прав, почуттів і думок дитини або молодої людини; створення умов для міжпоколінного діалогу; забезпечення активної участі дітей і молоді в усіх аспектах шкільного життя, зокрема в управлінні справами школи; надання освіти таким чином, щоб це відповідало повазі до людської гідності дитини або молодої людини і дозволяло їй або йому висловлювати свою думку і брати участь в житті школи; підтримка участі дітей і молоді в асоціаціях і суспільному житті, міжкультурному вихованні, спорті, дозвіллі та мистецтвах; інвестування в неурядові організації під керівництвом дітей і молоді; створення консультативних органів для дітей та молоді на місцевому, регіональному або національному рівні, таких як дитячі і молодіжні ради, парламенти або форуми; розширення можливостей для дітей та молоді висловлювати вільно свою думку в ЗМІ і брати участь у безпечних умовах через інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) як додатковий інструмент для прямої участі; розширення можливостей участі дітей і молоді в суспільному житті і в демократичних органах, у тому числі і як представників; підтримка участі дітей і молоді та їх організацій у моніторингу дотримання статті 12 та інших відповідних статей КПР, а також виконанні відповідних інструментів Ради Європи та інших міжнародних стандартів у галузі прав дітей).

На національному рівні права дитини на участь забезпечено в спеціальному ювенальному та галузевому законодавстві. Так, Закон України «Про охорону дитинства» (стаття 9) визначає право дитини на свободу вираження поглядів та інформації. Згідно з постановами закону кожна дитина має право на вільне вираження особистої думки, може формувати свою думку та розвивати соціальну діяльність, має право отримувати інформацію, що відповідає віку дитини. Діти мають право звернутися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, засобів масової інформації та посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями щодо їх діяльності, заяв та запитів щодо їх прав та інтересів та скарг на порушення.

Сімейний кодекс України (стаття 171) передбачає, що дитина має право бути почутою його батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами в питаннях, що стосуються його особисто та сім'ї. Дитина, здатна висловлювати свої погляди, повинна бути заслухана в провадженні, пов'язаному зі спортом між його батьками, іншими особами про освіту дитини, місцем проживання та суперечку про позбавлення батьківських прав, відновлення батьківських прав, і управління його / її майном. Закон «Про освіту» (стаття 51) надає українським дітям право: обирати навчальний заклад, тип навчання, освітньо-професійні та індивідуальні програми, позашкільне навчання; брати участь у громадському самоврядуванні, обговоренні та вирішенні проблем, пов'язаних із вдосконаленням навчально-виховного процесу, науково-дослідницьких робіт, надання стипендій, організації рекреаційної діяльності, поліпшення умов життя тощо.

Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» надає українським дітям право формувати різні неурядові не політичні організації, якими можуть запрошувати органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування для розробки та обговорення проектів рішень у сфері національної політики щодо дітей та молоді. Дитячі парламенти діють у багатьох регіонах та районах України.

У багатьох країнах принцип участі дітей у прийнятті рішень є одним із ключових у сучасній політиці, орієнтованій на дитину. Значимість розвитку процесу участі дітей у процесі прийняття рішень є великою і для кожної дитини, і суспільства в цілому: ділячись своїми знаннями і творчими можливостями, діти отримують допомогу в розвитку своїх умінь і навичок, вчать знаходити розумні рішення на основі демократичних принципів.

Але чи не найбільшою проблемою державної політики у сфері захисту прав дітей є те, що суспільний потенціал у сфері захисту прав дітей залишається все ще слабо затребуваним.

Висновки. Правове забезпечення участі дітей у громадському житті вимагає впровадження законодавчих положень та правозастосовної діяльності задля: створення дитячих парламентів, шкільних рад та участі дітей в об'єднаннях громадян, зокрема в дитячих та молодіжних організаціях, введення віку згоди; інституціоналізації громадянської освіти та освіти в галузі прав дитини в школах; формування орієнтованої на потреби та інтереси дітей державної правової політики, зокрема механізмів впливу дітей та їх представників на прийняття публічних рішень на всіх рівнях, забезпечення діалогу з дітьми та їх представниками на всіх відповідних рівнях; створення ефективних механізмів подання заяв та скарг, доступу до суду, надання правової допомоги в реалізації дітьми принципу участі – основоположного принципу КПД; підтримки організацій, що опікуються інтересами дітей та працюють із дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Flekkøy M. G., Hevener Kaufman N. The Participation Rights of the Child: Rights and Responsibilities in Family and Society. Jessica Kingsley Publishers, 1997. 182 pp.
2. Stern R. The Child's Right to Participation: Reality or Rhetoric? Uppsala. 2006. 301 pp. ISBN 91-506-1891-1. URL: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:168647/FULLTEXT01.pdf>.
3. Thorburn Stern R. Implementing Article 12 of the UN Convention on the Rights of the Child. Participation, Power and Attitudes. Brill / Nijhoff. 2017, XIV, 208 pp.
4. Thomas N. Towards a Theory of Children's Participation // International Journal of Children's Rights 15 (2007) 199–218. DOI: 10.1163/092755607X206489.
5. A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from theory and practice/ Edited by Barry Percy-Smith and Nigel Thomas. New York: Routledge, 2010. 400 pp.
6. Б'юрен Дж. Міжнародне право в галузі прав дитини / пер. з англ. Г.С. Краснокутського; наук. ред. М.О. Баймуратов. Одеса: БАХВА, 2006. 524 с.
7. Kravchuk N. The Child's right to Express his / her Views in the Context of russian Culture and democracy. Russian Law Journal. 2014. Volume II (Issue 3). Pp. 23-48.
8. Петрочко Ж.В. Участь у житті суспільства як прояв соціальної ініціативності підростаючої особистості. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2013. Вип. 3. С. 47.
9. Основи демократії: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за заг. ред. А.Ф. Колодій. 3-є вид. Л.: Астролябія, 2009. 832 с.
10. Конвенція про права дитини: Ухвалена ГА ООН від 20 листопада 1989 р. Набула чинності для України 27 вересня 1991 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021.
11. ООН. УВКПЧ. Юриспруденція комитетів. URL: <http://juris.ohchr.org/ru/search/results?Bodies=5&sortOrder=Date>.
12. Рекомендация CM/Rec(2012)2 Комитета министров государствам-членам об участии детей и молодежи в возрасте до 18 лет. URL: <https://rm.coe.int/16806b7fba>.

И.Э. Борисюк, А.О. Науменко. Правовое обеспечение участия ребенка в жизни гражданского общества. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрены международный, наднациональный и национальный уровни обеспечения реализации участия детей в общественной жизни, что является основополагающим принципом Конвенции о правах ребенка.

Ключевые слова: ребенок, право ребенка на участие, Конвенция о правах ребенка, гражданское общество.

I. Borysyuk, A. Naumenko. Legal support child participation in the life of civil society. – Article.

Summary. The article considers the international, supranational and national levels of ensuring the implementation of the participation of children in public life, which is the fundamental principle of the Convention on the Rights of the Child.

Key words: child, child's right to participate, Convention on the Rights of the Child, civil society.

*І.В. Долматов,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри історії держави та права,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна*

ДОГОВІРНІ ГРАМОТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СТОСУНКІВ, ПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ ТА ПРАВА

***Анотація.** У статті йдеться про особливості складання і зберігання договірних грамот великих та удільних князівств. Вони представляють виняткове джерело для вивчення соціально-економічних стосунків, політичного устрою, права, нарешті, побуту періоду феодальної роздробленості і епохи формування Російської централізованої держави.*

***Ключові слова:** договірні, духовні грамоти, джерело, політичний устрій, право, соціально-економічні стосунки, великі та удільні князівства.*

Вступ. У всі періоди історії правляча еліта кожного народу мала великий вплив на його долю. У будь-якому суспільстві, навіть найдемократичнішому, представники еліти намагаються перетворити належність до неї у спадкову. Цьому сприяють відповідні виховання, освіта та традиції. У середньовічному суспільстві правляча верхівка обмежувалася представниками правлячої династії та її найближчого оточення. Це оточення формувалося з представників родової знаті, традиційно пов'язаних із правлячою династією, та висуванців з військового середовища, які своїми заслугами перед правлячою династією здобули право пробитися до складу цієї еліти. Тому вона була, за незначними винятками, спадковою і належність до неї визначалася народженням. Вершиною цієї еліти були представники правлячої династії. Такі династії як з огляду персонального складу, так і з огляду політичної ролі в розвитку суспільства і житті народу докладно вивчаються. Без їх вивчення картини історичного процесу не можуть бути повноцінно відтворені.

Постановка проблеми. Для дослідження князівської верстви у IX – XVI ст., її персонального складу та політичної активності використовувалися майже виключно писемні джерела. На жаль, вони збереглися дуже нерівномірно. Особливо фрагментарно збережені писемні джерела з другої половини XIII – першої половини XIV ст. (1053). Усе це змушує дослідника історико-генеалогічних проблем звертатися до таких джерел, якими дослідники інших проблем можуть нехтувати.

Другою проблемою залишається дослідження самих джерел, їх автентичності, вірогідності інформації яку вони несуть, а також взаємної відповідності різноманітних джерел. Щодо останнього, то ми дотримувалися правила повної взаємоузгодженості між собою всіх джерел. У випадках відсутності такої бралися під сумнів окремі повідомлення. Як причина вказувалося на неузгодженість групи джерел.

Мета статті – на основі комплексного дослідження значної кількості історичних документів та матеріалів всебічно проаналізувати договірні грамоти великих та удільних князів як джерела для вивчення соціально-економічних стосунків, політичного устрою та права.

Виклад основної частини. Духовні і договірні грамоти великих і удільних князівств XIV – XVI ст. представляють виняткове джерело для вивчення соціально-економічних стосунків, політичного устрою, права, нарешті, побуту періоду феодальної роздробленості і епохи формування Російської централізованої держави.

Духовні і договірні грамоти відбивають процес економічного об'єднання російських земель (зростання громадського розподілу праці, розвиток торгових зв'язків і т. д.). Такі формули грамот про охорону торгівлі («шлях чистий без рубезу»), про єдність митного обкладення і т. д., що свідчать про розширення економічних зв'язків, що підготовлював ліквідацію феодальної роздробленості.

По духовних грамотах можна вивчати положення безпосередніх виробників – селян у феодальній вотчині. Головним чином, духовні і договірні грамоти малюють політичну сторону процесу створення Руської централізованої держави.

У звітній доповіді на XVIII з'їзді партії про роботу ЦК ВКП(б) Сталін вказував: «Дві основні функції характеризують діяльність держави: внутрішня (головна) – тримати експлуатовану більшість у вузді і зовнішня (не головна) – розширювати територію свого, панівного класу за рахунок території інших держав, чи захищати територію своєї держави від нападів із боку інших держав. Так була справа при рабовласницькому устрої і феодализмі» [4, с. 85].

Духовні і договірні грамоти князів XIV – XVI ст. були знаряддям у здійсненні цих двох функцій держави, що була органом панівного класу.

Вони оформляють феодально-ієрархічні стосунки всередині правлячого класу, методами позаекономічного примусу, що здійснювали своє панування над безпосередніми виробниками.

У договірних грамотах постійними є формули, що забороняють переходи селян («тяглових» і «письмових» людей). Духовні і договірні грамоти, даючи матеріал для вивчення процесу об'єднання руських земель, показують історичну роль Москви як ініціатора і основи складаючої руської централізованої держави, показують її боротьбу з опозиційними феодальними «напівдержавами»: Твер'ю, Новгородом, Рязанню і т. д.

Духовні і договірні грамоти є також джерелом для з'ясування організуючої ролі Москви в боротьбі із золотоординським ярмом і агресією з боку польсько-литовських феодалів.

Духовні і договірні грамоти свідчать про розробленість, розвиненості і чіткості руського договірного феодального права XIV – XVI ст., про велику культуру руської дипломатичної служби. Руська держава йшла в цьому відношенні попереду багатьох інших феодальних держав.

Досі відсутнє повне видання всіх, що збереглися до нашого часу, князівських духовних і договірних грамот. Вона розкидані по різних збірниках. Основна частина грамот, що дійшли до нас, увійшла у видання «Древньої Російської Вівліофіки» Н. І. Новікова. Опубліковані Н. І. Новиковим документи були ним витягнуті з фонду Державного древньосховища колишнього Московського головного архіву Міністерства закордонних справ (нині Центральний державний архів древніх актів). Повторно ті ж самі документи були перевидані в I томі відомих румянцевського «Збору державних грамот і договорів» [7, с. 66]. Нарешті, в 1909 р. С. В. Бахрушин в учбових цілях передрукував ряд текстів із цього видання в серії «Пам'ятників руської історії», призначених для семінарського зайняття із студентами Московського університету. Окремі грамоти передруковувалися в різних хрестоматіях.

Окрім фонду Державного древньосховища Центрального державного архіву древніх актів (що є в основному збір оригіналів і частково сучасних копій), окремі духовні і договірні грамоти збереглися в списках XV – XVI ст. М. Е. Салтикова-Щедрина в Ленінграді і Державного історичного музею і Публічної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна у Москві. У пресі вони з'явилися в I томі «Актив Археографічної Експедиції».

Ряд договірних грамот російських князів з литовськими дійшли до нас у списках XVI ст. в книгах записів Литовської метрики (Центральний державний архів древніх актів). Вони були опубліковані в «Збірнику» П. А. Муханова і в «Актах Західної Росії», т. I. Духовна грамота Івана Грозного, відома за списком ЦГАДА, надрукована в «Доповненнях до Актив історичних», т. I.

Справжнє видання ставить своїм завданням дати повні збори усіх духовних і договірних грамот XIV–XVI ст. по оригіналах, а у випадку їх відсутності, по сучасних їм або пізнішим спискам, що збереглися у різних архівних фондах.

Основи справжнього видання значно відрізняються від тих, які були прийняті під час підготовки «Древньої Російської Вівліофіки», «Збори державних грамот і договорів» і інших видань.

Усі грамоти розташовані в хронологічному порядку. Датування документів, що не мають в тексті вказівок на дату свого виникнення, зроблена відповідно до висновків монографії Л. В. Черепніна «Руські феодальні архіви XIV – XV ст» [6, с. 79]. Основи для датування кожної окремої грамоти коротко вказані в супроводжуючій її легенді. Розбіжності в датуванні грамот між справжнім виданням і більше ранніми виданнями («Зборами державних грамот і договорів» та ін.) приведені в спеціальній таблиці.

Окрім духовних і договірних грамот, у видання включені також тексти межових актів, що відносяться до великокняжих володінь, і грамот Івана III, що даруються, своїм синам на двори в Москві і ряд міст із повітами і волостями.

Під кожним номером поміщені всі варіанти (чорнові і білі) публікованої грамоти. Якщо текст князівського договірного дійшов до нас у двох зразках (по числу сторін, що брали участь в оформленні договору), то вони також об'єднуються під загальним номером. У «Древню Російську Вівліофіку» і «Збори дер-

жавних грамот і договорів» [2] чорнові проекти духовних і договірних грамот не увійшли зовсім. Зразок ж одного і того ж договору друкувалися там під різними номерами в якості самостійних договорів.

У виданні враховані відомі списки окремих грамот, за виключенням пізніших списків XVIII – XIX ст.; але за наявності оригіналу публікація документів природно робилася по них, причому розбіжності списків з оригіналами, з'ясовні простими методами, наводяться в підрядкових примітках тільки в тих випадках, коли вони є навмисною зміною тексту оригіналів, вироблене в якійсь певній меті.

Пропуски тексту в дефектних документах відзначаються в підрядкових примітках із вказівкою, по можливості, кількості втрачених букв. У тих випадках, коли зниклий текст піддається реконструкції на основі залучення паралельних списків або аналогічних по своєму змісту справжніх документів, відновлені місця полягають у квадратні дужки. При підрахунку в примітках кількості букв дефектного тексту реконструйований текст не враховується.

З писального матеріалу вказівки даються лише на пергамен. Відсутність спеціальної вказівки на матеріал означає, що рукописи написані на папері. У кінці приведені покажчик паперових водяних знаків [3, с. 58]. Пізніші помітки, наявні на зворотній стороні публікованих грамот, відтворюються з вказівкою часу їх виникнення.

Окрім вказаних вище загальних принципів видання під час друкування текстів духовних і договірних грамот, прийняті спеціальні правила:

- 1) тексти передаються з розділенням на слова, з точним відтворенням орфографії пам'ятників;
- 2) розділові знаки розставляються за сенсом, відповідно до сучасного їх вживання. Зі знаків розділових вживаються: точка, кома, крапка з комою, двокрапка, тире;
- 3) слова після крапки і власні імена пишуться з прописної букви;
- 4) зберігаються староруські букви;
- 5) буквена цифра передається арабськими цифрами;
- 6) титла розкриваються, а пропущені букви вносяться в рядок у круглих дужках;
- 7) виносні (нарядкові) букви вносяться в рядок і даються курсивом, а букви, опущені при виносній, поміщаються в тексті в круглих дужках;
- 8) відновлення опущених букв (нарядкових і таких, що ховаються під титлами) здійснюється з дотриманням правопису текстів. Ъ (ерь, твердий знак) у кінці слів не відновлюється, всередині ж слів дається перед гласними буквами. Ь (ерь, м'який знак) відтворюється як усередині, так і в кінці слів відповідно до правопису пам'ятки. Надрядкове «з» у кінці дієслівних форм супроводжується буквами я або ь (ця, сь), згідно з правописом тексту. Виносні частки ж і л передаються як же, же (е), л (и), л (ь);
- 9) у текстах не допускаються ніяких виправлень оригіналу;
- 10) поправки, вставки, стирання, зроблені писарями рукопису, зазначаються в примітках;
- 11) грамоти друкуються не суцільним текстом, а з розділенням на окремі закінчені статті [5, с. 97].

У кінці видання приведені покажчики: 1) відповідності дат документів за справжнім і попереднім виданням; 2) особистий; 3) географічний; 4) предметний; 5) водяних знаків; 6) друку [1].

У додатку поміщені витягання з описів Посольського наказу 1614 і 1626 рр., описи духовних і договірних грамот (що збереглися і не збереглися до нашого часу).

Висновки. Договірні, уставні та духовні грамоти, які зберігалися в князівських архівах, для нашого дослідження є джерелами найбільшої ваги. Окрім титулатури, підписів, дати надання, в числі свідків вони часто містять перелік осіб, що належали до обох династій, а в інших документах їхні імена не збереглися. На жаль, від більшості князівських архівів вціліли тільки фрагменти у вигляді окремих документів. Ці документи в основному видані. Стосовно автентичності частини з них триває дискусія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Духовные и договорные грамоты князей великих и удельных / под ред. С.В. Бахрушина. М., 1909.
2. Духовные и договорные грамоты князей великих и удельных / под ред. Л.В. Черепнина. М., 1950. 597 с.
3. Любавский М.К. Лекции по древней русской истории до конца XVI века. СПб., 2000.
4. Сахаров А.М. Образование и развитие Российского государства в XIV – XVII вв. М., 1969.
5. Тихомиров М.Н. Российское государство XV – XVII веков. М., 1973.
6. Черепнин Л.В. Русские феодальные архивы XIV – XV вв. М., 1951.
7. Черепнин Л.В. Судебники XV – XVI вв. М.-Л.: изд. Академии наук СССР, 1952.

И.В. Долматов. Договорные грамоты как источник для изучения социально-экономических отношений, политического строя и права. – Статья.

Аннотация. В статье говорится об особенностях составления и хранения договорных грамот великих и удельных князей. Они представляют исключительный по своей ценности источник для изучения социально-экономических отношений, политического строя, права, наконец, быта периода феодальной раздробленности и эпохи формирования Русского централизованного государства.

Ключевые слова: договорные, духовные грамоты, источник, политическое устройство, право, социально-экономические отношения, большие и удельные княжества.

I. Dolmatov. Contracts as a source for the study of socio-economic relations, political system and law. – Article.

Summary. The article deals with the peculiarities of drawing up and keeping the contractual documents of large and autonomous principalities. They represent an exceptional source of their values for the study of socio-economic relations, political system, law, and, finally, the life of the period of feudal fragmentation and the era of the formation of the Russian centralized state.

Key words: contractual, spiritual letters, source, political system, law, socio-economic relations, large and single principalities.

УДК 343.197.8

Н.М. Крестовська,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ (РОЗДУМИ ЩОДО ЗАКОНОПРОЕКТУ)

Анотація. У статті на основі міжнародних та європейських стандартів ювенальної юстиції сформульовано низку принципів національної юстиції щодо дітей.

Ключові слова: юстиція щодо дітей, принципи ювенальної юстиції, міжнародні стандарти ювенальної юстиції.

Постановка проблеми та її актуальність. Реформування ювенальної юстиції в Україні, на жаль, не стало поступальним та послідовним рухом уперед. Внаслідок змін у політичній кон'юктурі, які часом були надто радикальними, робота над створенням законодавчих основ ювенальної юстиції, яка проводилася на початку 2000-х рр., була по суті зупинена у 2010-х рр. Саме тому знову створена Міжвідомча координаційна рада з питань правосуддя щодо неповнолітніх розроблення проекту відповідного закону про юстицію для дітей розпочинає із чистого аркуша, оскільки в нових умовах колишні проектні напрацювання втрачено або ж вони вже дещо застаріли.

Метою статті є формулювання науково обґрунтованих концептуальних засад реформування системи юстиції щодо дітей в Україні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Гальмування структурних та сутнісних перетворень у сфері юстиції щодо дітей у минулі роки не зупинило наукові розвідки в цій сфері. Останнім часом фахівцями у сфері теорії права, галузевих юридичних дисциплін було немало зроблено для опанування й узагальнення досвіду створення та функціонування ювенальної юстиції в закордонних країнах, осмислено міжнародні стандарти правосуддя щодо дітей, запропоновано зміни до національного законодавства для наближення вітчизняної моделі юстиції щодо дітей до вимог міжнародного ювенального права та кращих іноземних моделей (дисертації К. І. Годуєвої (Грейдіної), Г. Л. Грігорової, Є. Ю. Колосовського, О. О. Кочури, Є. С. Назимка, В. О. Остапеч, В. В. Романюка, Н. С. Юзікової та багато інших робіт). Проте немало важливих питань так і залишилися без конвенціональної в межах фахової спільноти відповіді. Перше з них – розуміння сутності та меж повноважень системи й органів ювенальної юстиції. Наразі можна зазначити дві тенденції в порушенні та вирішенні цього питання: вузьке розуміння ювенальної

юстиції як системи реагування на злочини й адміністративні правопорушення неповнолітніх і широкі, якого дотримується автор цієї статті, коли ювенальна юстиція розуміється як система органів та установ держави й місцевого самоврядування, що у взаємодії із сім'єю, школою, громадськими об'єднаннями та територіальними громадами, на основі права та за допомогою медико-соціальних і психолого-педагогічних методик здійснюють превенцію та профілактику правопорушень дітей і проти дітей, правосуддя щодо дітей, ресоціалізацію та реабілітацію дітей у конфлікті із законом, захист прав, свобод та інтересів дітей у складних життєвих обставинах.

Друге питання, тісно пов'язане з першим, якою має бути система принципів – підвалин реформування національної ювенальної юстиції. Очевидно, що відповідь на це питання має надаватися крізь призму міжнародних стандартів забезпечення прав дитини та критичного осмислення закордонного та національного правового досвіду.

Виклад основного матеріалу. Принципи юстиції щодо дітей є комплексним ціннісно-нормативним утворенням, яке має поєднувати засади ювенального права та засади справедливого судівництва, водночас акумулюючи як відповідні міжнародні стандарти, так і прогресивний національний досвід.

Міжнародні стандарти поведінки з дитиною в конфлікті із законом охоплюють як імперативні норми, так і акти «м'якого» права. Серед перших – Конвенція Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про права дитини (далі – КПД), чотири основоположних принципи якої (основоположні принципи ювенального права) включають: принцип недискримінації дитини (ст. 2), принцип забезпечення найкращих інтересів дитини (ст. 3), принцип забезпечення максимально можливою мірою виживання і здорового розвитку дитини (ст. 6), принцип участі дитини у вирішенні справ, які її стосуються (ст. 12). Безумовно, вони мають бути покладені у фундамент розбудови ювенальної юстиції. Крім того, КПД містить низку спеціальних (процесуальних) принципів юстиції щодо дітей (ст. ст. 37, 40): принципи поваги до гідності та приватного життя дитини й урахування її вікових особливостей; принципи законності обвинувачення, гарантування презумпції невинуватості дитини, отримання нею правової допомоги та допомоги перекладача за потреби, гарантування права на оскарження рішення щодо неї; принцип оперативності в ухваленні рішень щодо дитини; принцип пріоритетності заходів щодо поведінки з дітьми без використання судового розгляду за умов повного дотримання прав людини і правових гарантій.

Серед міжнародних актів «м'якого» права, що мають бути враховані під час визначення принципів ювенальної юстиції, велике значення мають Керівні принципи ООН із попередження злочинності серед неповнолітніх (далі – Ер-Рядські керівні принципи), Мінімальні стандартні правила ООН відправи правосуддя щодо неповнолітніх (далі – «Пекінські правила»), Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі (далі – «Гаванські правила»).

«Пекінські правила» та «Гаванські правила» не містять окремих розділів щодо принципів ювенальної юстиції, на відміну від Ер-Рядських керівних принципів: пріоритетність попередження злочинності серед неповнолітніх у системі попередження загальної злочинності; принцип участі суспільства в справі попередження злочинності неповнолітніх; принцип орієнтації на потреби дітей і молоді та забезпечення їхньої участі в житті суспільства; принцип забезпечення добробуту дітей і молоді як центрального елемента будь-якої програми запобігання злочинності; принцип проактивного підходу до запобігання злочинності неповнолітніх (забезпечення доступу до освіти, системи підтримки дітей і молоді, які перебувають під загрозою або в соціально небезпечному становищі тощо).

Особливо варто зазначити Типовий закон про правосуддя щодо неповнолітніх, розроблений під егідою Управління ООН із питань наркотиків та злочинності (UNODK). Він акумулює положення вищезгаданих стандартів ювенальної юстиції й містить перелік загальних її принципів, до яких включено три принципи КПД (принцип найкращих інтересів дитини, принцип недискримінації та принцип участі) і принципи співрозмірності покарання, принцип пріоритету альтернативних заходів юридичної відповідальності неповнолітнього, принцип оперативності (невідкладного розгляду справи неповнолітнього), принцип презумпції невинуватості та принцип забезпечення процесуальних прав неповнолітнього включно з необхідністю спеціалізації правосуддя щодо неповнолітніх.

Реформування юстиції щодо дітей, крім міжнародних, має враховувати й європейські стандарти забезпечення прав дитини, зокрема рекомендації Ради Європи щодо правил поведінки з дітьми в контакті із законом та створення системи юстиції, дружньої до дитини, а також мати на увазі апроксимацію системи національної ювенальної юстиції до стандартів права Європейського Союзу, зокрема, Директиви Європейського парламенту та Ради від 16 березня 2016 р. «Про процедурні гарантії для дітей, які підозрюються або обвинувачуються в кримінальному процесі».

«Європейські правила щодо неповнолітніх правопорушників, які підлягають застосуванню санкцій чи заходів» (далі – «Європейські правила»), схвалені Рекомендацією СМ/Рес (2008 р.) 11 Комітету міністрів Ради Європи 5 листопада 2008 р., містять рекомендації щодо всіх компонентів і етапів у кримінальному провадженні, відбування неповнолітніми кримінальних покарань та реалізації альтернативних нев'язничих санкцій. Усього акт містить два десятки принципів, які повторюють або конкретизують вищезазначені принципи КПД. Крім того, зазначимо деякі нові принципи, зокрема, принцип дотримання мультидисциплінарного і мультиорганізаційного підходу в організації ювенальної юстиції (принципи залучення громади та безперервного піклування). Як принцип «Європейські правила» визначають пріоритетність медіації та відновного правосуддя на всіх рівнях роботи з неповнолітніми.

Важливо, що самі Правила визнані такими, що мають постійно оновлюватися. Таким новим підходом до юридичної відповідальності неповнолітніх стали «Керівні принципи щодо юстиції, дружньої до дитини», ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи в листопаді 2010 р.

На перше місце останнім із вищевказаних актів поставлено *принцип участі* дитини у вирішенні справи, яка її стосується, – один із чотирьох фундаментальних принципів Конвенції ООН про права дитини. Принцип участі в межах юстиції, дружньої до дитини, означає право дитини: бути поінформованою про свої права; мати доступ до суду; отримати юридичну консультацію та бути вислуханою під час процесу, до якого дитина залучена. Цей принцип означає також повагу до поглядів дитини, зрозуміло, з урахуванням рівня її зрілості та здатності висловити свою думку.

Принцип дотримання найкращих інтересів дитини також належить до фундаментальних засад Конвенції ООН про права дитини. Юстиція, дружня до дитини, інтерпретує його так. Кожна справа, до якої залучена дитина, має бути оцінена з урахуванням її інтересів, причому під час оцінювання інтересів дитини, погляди та думки останньої мають бути належним чином враховані. Усі права дитини, як-от право на гідність, свободу та рівне ставлення, мають поважатися протягом усього провадження. Усіма установами юстиції має бути прийнятий комплексний підхід, щоби належним чином врахувати всі інтереси, що можуть опинитися під загрозою, зокрема психологічне та тілесне здоров'я, правові, соціальні й економічні інтереси дитини. Отже, до дитини-правопорушника мають застосовуватися не тільки обмеження та покарання. Такій дитині має надаватися правова, соціальна, психологічна допомога, мають бути забезпечені її права на охорону здоров'я, на здобуття освіти тощо.

Сутність *принципу поваги до гідності дитини* полягає в тому, що з дітьми в системі юстиції мають поводитися з турботою, співчуттям, чесно та з повагою впродовж будь-якої процедури або справи, зі спеціальною увагою до їхніх особистих ситуацій, благополуччя та специфічних потреб і з повагою до їхньої фізичної та психічної цілісності. Належне поводження з дітьми має забезпечуватися незалежно від причини, через яку вони увійшли в контакт з юридичними та неюридичними процедурами, або іншим втручанням і безвідносно до їхнього правового статусу та дієздатності в будь-якій процедурі чи справі.

Інакше кажучи, юстиція, дружня до дитини, має однаково уважно ставитися до потреб, інтересів, поглядів дитини-правопорушника, дитини-потерпілого, дитини-свідка, взагалі – до будь-якої дитини, що потребує правової та соціальної допомоги. Для дитини-потерпілого та дитини-свідка мають бути створені всі умови для запобігання їхньої вторинної віктимізації. Прикладом таких особливих процедур, здатних запобігти травмуванню дитини, потерпілої від насильницького злочину, є проведення її допиту в режимі відеоконференції, коли дитина перебуває не в залі суду, а в сусідньому приміщенні і спілкується тільки із суддею за посередництвом відеоапаратури. Отже, вона не бачить обличчя насильника і не перепає через додаткові негативні емоції від контакту з ним.

Режим юстиції, дружньої до дитини, передбачає, що права дітей мають бути захищені від дискримінації на будь-якій підставі, як-от: стать, раса, колір шкіри або етнічна належність, вік, мова, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, соціально-економічне становище, статус батьків, зв'язок із національною меншиною, майно, походження, сексуальна орієнтація, гендерна ідентичність або інший статус.

І, нарешті, «Керівні принципи щодо юстиції, дружньої до дитини» вводять до системи принципів ювенальної юстиції *принцип верховенства права*, який має цілком застосовуватися до дітей, як і до дорослих. Він має діяти в усіх судових, позасудових і адміністративних провадженнях. Вимоги законності, справедливості, презумпція невинуватості, право на правову допомогу, на доступ до суду та право на апеляцію мають бути гарантовані дітям так само, як і дорослим, і не можуть бути зменшені або скасовані ніби на користь дитини. Крім того, діти повинні мати право доступу до ефективного механізму подання скарг.

Зважаючи на вищезазначене, система принципів, які мають бути покладені в основу реформування ювенальної юстиції України, має виглядати так:

1. *Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини.* Всі рішення суб'єктів юстиції щодо дітей повинні відповідати найкращим інтересам дитини, зокрема, сприяти ресоціалізації дитини в конфлікті із законом та захисту прав, свобод та інтересів дітей у складних життєвих обставинах.

2. *Принцип поваги до людської гідності дитини.* Кожна дитина в контакті із законом (дитина-правопорушник, дитина-потерпілий, дитина-свідок) має право на повагу до її гідності з урахуванням потреб осіб її віку. Жодна дитина в конфлікті із законом не має піддаватися катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання.

3. *Принцип недопущення дискримінації дитини в контакті із законом.* Кожна дитина в контакті із законом має право на справедливе та рівноправне ставлення. Забороняється дискримінація дітей у контакті із законом за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, стану здоров'я, характеру вчиненого правопорушення, за мовними або іншими ознаками.

Діти в контакті із законом не повинні мати менші юридичні права і можливості захисту, ніж ті, які надаються повнолітнім особам.

4. *Принцип участі дитини у вирішенні справ,* які її стосуються. Кожна дитина в контакті із законом має право вільно висловлювати погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага з урахуванням її віку та зрілості. Кожній дитині в контакті із законом надається можливість бути заслуханою під час будь-якої судової, адміністративної або іншої юридично значущої процедури, що стосується дитини, безпосередньо або через представника чи законного представника передбаченим законодавством порядком.

5. *Принцип верховенства права,* а саме законність, юридична визначеність, заборона свавілля в рішеннях державних органів щодо дитини в контакті із законом, доступність правосуддя для дитини, дотримання прав дитини, заборона дискримінації та рівність перед законом мають бути застосовані у справах дітей і контакті із законом так само, як і для дорослих, і не можуть бути зменшені або скасовані під приводом кращих інтересів дитини.

6. *Принцип спеціалізації юстиції щодо дітей* виражено в тому, що:

- юстиція щодо дітей має спеціальну мету, яка полягає в превенції та профілактиці правопорушень дітей і проти дітей, ресоціалізації та реабілітації дітей у конфлікті із законом;

- становить систему спеціалізованих органів і установ;

- здійснюється порядком спеціальних юридичних процедур, відмінних від процедур загального правосуддя;

- передбачає спеціалізовану підготовку персоналу.

7. *Принцип доступності та оперативності юстиції щодо дітей.* Кожна дитина має право на вільний доступ до всіх органів юстиції щодо дітей. Кожній дитині з урахуванням її віку та зрілості гарантується право на отримання інформації про її права й обов'язки, безпосереднє звернення до суду й інших органів юстиції щодо дітей, безоплатну правову допомогу. Усі рішення щодо дітей у контакті із законом мають ухвалюватися невідкладно або в мінімально короткий строк.

8. *Принцип участі суспільства в протидії правопорушенням дітей* забезпечується завдяки застосуванню мультидисциплінарного підходу у функціонуванні юстиції щодо дітей, а саме: використанням в діяльності суб'єктів юстиції щодо дітей комплексу знань щодо дитини у сфері права, психології, педагогіки та медицини для урахування вікових особливостей дітей у контакті із законом; координацією дій і співпрацею суб'єктів юстиції щодо дітей; здійсненням повноважень суб'єктів юстиції щодо дітей у взаємодії із сім'єю, навчальними та трудовими колективами, громадськими об'єднаннями та територіальними громадами шляхом надання правової та соціальної допомоги дітям у контакті із законом, їхнім батькам і особам, які виконують обов'язки щодо виховання дітей.

9. *Принцип проактивності у функціонуванні юстиції щодо дітей (проактивний підхід)* забезпечується: пріоритетністю профілактики та превенції правопорушень дітей і проти дітей; усуненням криміногенних чинників делінквентності та девіантності дітей; запобіганням віктимізації дітей у контакті із законом.

10. *Принцип пріоритету альтернативних засобів реагування на правопорушення дітей (відновний підхід)* у функціонуванні юстиції щодо дітей забезпечується: впровадженням програм відновного правосуддя та процедур відновного примирення як альтернативних (позасудових) способів розв'язання конфліктів за участю дітей; пріоритетністю некарального реагування на правопорушення дітей.

11. *Принцип індивідуалізації підходу до дитини в контакті із законом.* Спілкування з дитиною в контакті із законом має відбуватися в найсприятливішому для неї оточенні та за найсприятливіших умов з урахуванням її віку, статі, фізичних і психологічних особливостей, потреб у психологічній, соціальній та правовій допомозі. Юридичні процедури щодо дитини в контакті із законом мають провадитися в найкоротший строк з урахуванням вікових особливостей, майнового стану, психологічних та фізичних особливостей дитини.

12. *Принцип співрозмірності (пропорційності) у застосуванні заходів юридичної відповідальності дитини в конфлікті із законом.* Заходи юридичної відповідальності, що застосовуються до дитини в конфлікті із законом, мають бути пропорційними (співрозмірними) вчиненому дитиною діянню, враховувати індивідуальність дитини та відповідати соціальним, медичним, освітнім потребам дитини з огляду на її вік, стать, фізичні та психологічні особливості.

Висновки. Отже, враховуючи міжнародні та європейські стандарти ювенальної юстиції, система принципів юстиції щодо дітей в її національному українському вимірі пропонується як поєднання принципів ювенального права (принципів КПД) та принципів справедливого правосуддя.

Н.Н. Крестовская. Система принципов ювенальной юстиции Украины (размышления о законопроекте). – Статья.

Аннотация. В статье на основе международных и европейских стандартов ювенальной юстиции сформулирован ряд принципов национальной юстиции в отношении детей.

Ключевые слова: юстиция в отношении детей, принципы ювенальной юстиции, международные стандарты ювенальной юстиции.

N. Krestovska. System of principles of juvenile justice in Ukraine (reflection on the draft law). – Article.

Summary. The article, based on international and European standards of juvenile justice, formulates a number of principles of national justice for children.

Key words: justice for children, juvenile justice principles, international standards of juvenile justice.

УДК 347.28

Т.В. Філіпова,

доцент кафедри германських та східних мов,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

О.І. Філіпова,

старший викладач кафедри політології,
Одеський національний політехнічний університет, ОНПУ,
м. Одеса, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ

Анотація. У статті розглядаються історичні процеси, які мали безпосередній вплив на формування органів місцевого самоврядування в нових землях ФРН. Авторами проаналізовані основні напрями повноважень органів місцевого самоврядування ФРН.

Ключові слова: місцеве самоврядування, громада, повноваження, організаційна структура.

Право на місцеве самоврядування міст і громад у Федеративній Республіці Німеччина, їхня самостійність у державній системі цілком виправдали себе. Федеральна і децентралізована структури дають змогу наблизити діяльність державних і адміністративних органів влади до життя на місцях, до кожного

окремого громадянина. Участь громадян у керуванні містами є складовою частиною демократичного суспільства у ФРН. Міста, громади і райони (земства) є основою державного устрою у ФРН.

Нині на досвіді нових земель, де повністю сформована структура справжнього місцевого самоврядування на території колишньої НДР, особливо важливо комплексно представити основні елементи місцевого самоврядування ФРН, різні типи положень про місцеве самоврядування і, насамперед, повноваження міст. Органи місцевого самоврядування здійснюють в інтересах суспільства різні повноваження. Предмет діяльності і перелік повноважень не затверджені на вічні часи, а змінюються відповідно до тенденцій суспільного розвитку і політичних рішень. За правовою ознакою повноваження органів місцевого самоврядування можна розділити на дві великих групи: власні і делеговані повноваження. Право на здійснення власних повноважень гарантують громадам Основний закон ФРН (стаття 28, абзац 2) і конституції федеральних земель. Відповідно до певних положень Основного закону ФРН і конституцій федеральних земель громади мають право в межах чинного законодавства вирішувати всі питання місцевого значення під свою відповідальність.

Серед власних повноважень розрізняють добровільні й обов'язкові повноваження органів місцевого самоврядування. Останні мають здійснюватися на підставі правових норм федерації і земель, а перші здійснюються добровільно в інтересах населення. Прикладом добровільних повноважень органів місцевого самоврядування є створення музеїв, спортивних майданчиків, басейнів, скверів тощо. Обов'язкові повноваження органів місцевого самоврядування включають сфери задоволення життєво важливих потреб населення за допомогою організації енерго- і водопостачання, а також дорожньої мережі, формування перспективних планів забудови, надання соціальної допомоги населенню і, зокрема, молоді.

Прикладами повноважень, делегованих органам місцевого самоврядування відповідно до законів федерації і земель (повноважень, здійснюваних за дорученням державних органів чи обов'язкових повноважень, здійснюваних за вказівкою державних органів) можуть служити, зокрема, нагляд за веденням будівельних робіт, реєстрація громадян, цивільна оборона, забезпечення правопорядку тощо. Із гарантії права громад на самоврядування логічно випливає право органів місцевого самоврядування самостійно визначати свою внутрішню організаційну структуру. Відповідно до правової бази, що закріплена в положеннях про громади, самоврядні територіальні спільноти можуть за своїм розсудом розподіляти здійснювані ними повноваження і закріплювати їх за окремими підрозділами. При цьому існують загальні принципи і моделі, що застосовуються майже у всіх громадах. Ці загальні принципи розробив центр із питань удосконалення місцевого самоврядування (KGST), що знаходиться в Кельні, фінансується всіма громадами незалежно від їхніх розмірів і консультує їх по організаційних питаннях. Цим центром розроблений систематизований перелік повноважень місцевої адміністрації, що використовується як основа для визначення організаційної структури місцевих адміністрацій. Модель містить конкретні повноваження (наприклад, планування будівництва і розвитку шкіл, утворення шкільних округів, організація навчального процесу в школах тощо), що об'єднані в групи (наприклад школи, культура, бібліотеки) і далі в розділи (наприклад освіта та культура). Загалом усі повноваження поділені між вісьма розділами (1. загальний департамент, 2. фінанси, 3. право, безпека, порядок, 4. школа і культура, соціальна сфера, допомога молоді, 6. охорона здоров'я, 7. будівництво, об'єкти загального користування, 8. економіка і транспорт), що, відповідно, включають кілька груп повноважень, які об'єднані в «Типовий план розподілу повноважень» [1, с. 28]. Використання цієї моделі на практиці призвело до подібності організаційної структури адміністрацій усіх громад у всіх федеральних землях ФРН.

Організаційна структура місцевого самоврядування чітко розподіляє повноваження (завдання) і закріплює виконавця (підрозділи, які виконують ці повноваження). Відповідно до цієї моделі, розробленої KGST, утворюються департаменти, які займаються цілим розділом повноважень чи окремою сферою управління «Фінанси», «Право, безпека та порядок» тощо, а також відомства, які відповідають за групи повноважень. Від розміру апарату адміністрації громади залежить розбивка на відділи, сектори й робочі групи. Найменшою організаційною одиницею є діловод, на якого покладено виконання тих чи інших дій.

Типовий план розподілу повноважень сктановить організаційну структуру місцевого самоврядування в Німеччині. Від організаційної структури треба відокремлювати організацію діловодства, яка складається з норм, які використовуються в роботі, а саме всі інструкції з питань:

- допоміжних служб і діловодства (зв'язок, обробка вхідної інформації, службове листування, право підпису документів, ведення досьє),
- контактів із населенням,
- надання прав самостійного прийняття рішення,
- співпраці між відомствами у складі адміністрації місцевого самоврядування й іншими службами [1, с. 62].

Основною структурною одиницею в плані організації і ведення справ є відомство, компетенція якого може бути визначена на тривалий час. Вищою інстанцією стосовно відомства є департамент, очолюваний директором департаменту, а також голова адміністрації (бургомістр, міський голова, голова земства). Відомства є, таким чином, базисними організаційними одиницями, що при виконанні повноважень органів місцевого самоврядування можуть виступати як самостійні підрозділи. Керівники відомств несуть відповідальність за професійний рівень і виконання службових обов'язків співробітниками цих підрозділів. Організаційна структура відомств різна і істотно залежить від числа співробітників. Відомства, що здійснюють такі види повноважень, об'єднані в департаментах. У практиці місцевого самоврядування сфери діяльності директорів департаментів визначаються не тільки з урахуванням специфіки тих чи інших повноважень, але й з огляду на розуміння політичного й особистого характеру.

Історична практика показала, що комплексний характер багатьох повноважень органів місцевого самоврядування часом суперечить суворому розподілу повноважень, закріпленому в організаційній структурі адміністрації, у зв'язку з чим виникає необхідність порушення цього принципу у відношенні ряду повноважень і об'єднання різних структурних одиниць у проектну групу з метою досягнення більшої гнучкості в роботі і зосередження усієї відповідальності за використання кадрів і матеріалів в одних руках (керівника проекту). Так, наприклад, заради підвищення ефективності робіт в будівництві треба об'єднати в одну групу співробітників і повноваження кадрової служби, технічних служб (наприклад постачання), служби по справах шкіл, служби по керуванню будинками тощо. Для організації взаємодії керівників проектів із керівниками тих чи інших служб при реалізації проекту можуть створюватися спеціальні інструкції. Всі питання стосовно визначення структури і організації діловодства в органах місцевого самоврядування знаходяться в компетенції загального секретаріату [3, с. 47].

Процес оброблення інформації в містах і громадах різних федеральних земель побудований по-різному. У більшості федеральних земель кілька громад створюють спільні центри обробки інформації, які за необхідністю централізовано обробляють інформацію, розробляють спільні підходи щодо вирішення питань для кількох міст, громад і районів (земств). Завдяки широкому використанню електронної техніки для оброблення інформації посилилась тенденція децентралізації, особливо у сфері введення первинних даних. Одночасно покращилась можливість обміну даними з центром оброблення інформації незалежно від відстані громади. Нині електронна обробка інформації є необхідною умовою для ефективного управління на місцевому рівні. Використання електронної обробки даних дає змогу раціоналізувати усі процеси місцевого самоврядування. Окрім цього, працівники органів місцевого самоврядування мають змогу за допомогою комп'ютерної мережі виконувати різноманітні функції із різних сфер управління. Тому в більшості громад вже створені так звані «центри обслуговування громадян», де один працівник виконує кілька функцій, наприклад, видає паспорти, посвідчення водія, свідоцтва і довідки, проводить консультації для населення.

Потреба в кадрах адміністрацій місцевого самоврядування в ФРН залежить від кількох факторів:

- розширення сфери повноважень (наприклад, через зростання попиту на послуги суспільного характеру, необхідності прийняття політичних рішень та рішень з охорони навколишнього середовища),
- зміни в системі організації праці та використання матеріальних засобів (підвищення ефективності праці, раціоналізація, використання комп'ютерної техніки),
- загальна ситуація на ринку праці та зміни норм законодавства з праці (включаючи тривалість робочого тижня),
- ситуація з кадрами (вік, структура, працездатність) [2, с. 16].

Зміни сфери повноважень органів місцевого самоврядування вимагають від працівників більш оперативного реагування на ці процеси. Тому громади заохочують працівників органів місцевого самоврядування підвищувати свій кваліфікаційний рівень, тому що це дає змогу розвинути здібності до перетворень та освоєння нового.

Із прав громад на місцеве самоврядування, яке гарантується Основним законом ФРН, головною є самостійність у рішенні правових питань. Найважливішим правовим актом є місцеве положення, воно приймається органом представницької влади громади і є законом місцевого рівня. При цьому мають значення:

- загальні положення, завдяки яким регулюється внутрішня організаційна структура органів місцевого самоврядування,
- положення про платежі,
- плани використання території,
- плани забудови,

- положення про підключення до електромереж,
- адміністративні інструкції, за допомогою яких керівники регулюють роботу відповідних підрозділів,
- адміністративні акти, які регулюють окремі випадки в роботі з населенням [2, с. 19].

Добровільним повноваженням міст і громад є також сприяння розвитку економіки. Воно охоплює всі заходи органів місцевого самоврядування щодо впливу на розміщення і виникнення на цій території виробництв. З одного боку, мова йде про сприяння створенню нових виробництв на території громади, тому що громади зацікавлені у зміцненні свого економічного і фінансового потенціалу і появи нових робочих місць. У цьому питанні міста найчастіше конкурують між собою. Підприємства, що намагаються відкрити нові виробництва, одержують, звичайно, ряд пропозицій з їх розміщення і ведуть переговори з багатьма органами місцевого самоврядування з метою вибору варіанта найбільшої підтримки свого проекту.

З іншого боку, муніципальне сприяння розвитку економіки орієнтовано на підтримку вже наявних у цій місцевості виробництв із метою збереження робочих місць і забезпечення подальшого росту економічного потенціалу. Для цього проводяться заходи щодо реклами місцевих виробництв, територіального переміщення виробництв у межах своєї території, створення місцевих зон господарського освоєння для оптимального розміщення підприємств.

Третім напрямом муніципальних зусиль зі сприяння розвитку економіки є нові підприємці, особливо молоді, що виявляють інтерес до установи в цій місцевості підприємств малого і середнього бізнесу. Муніципальне сприяння в цьому напрямі починається з консультацій і допомоги в рішенні будівельних і фінансових проблем, а також питань менеджменту і маркетингу.

Міське самоврядування і самостійність приречені на занепад, якщо громадам не вистачає грошей на виконання їх завдань. Дедалі частіше дискутується питання належного фінансування громад. Тому федерація і землі надають громадам частину своїх доходів, наприклад, від податку на трудовий дохід і прибуткового податку. Вони отримують також грошові відрахування із фінансового балансування, що проводиться в кожній федеральній землі. Таким чином, для здійснення своїх повноважень міське самоврядування в Німеччині отримує міцну підтримку з боку держави. Досвід Німеччини є дуже актуальним саме зараз для України, коли суспільство усвідомлює необхідність змін у регіональній політиці та обрання моделі, за якою відбудуватиметься подальший розвиток місцевого самоврядування в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hopp H., Göbel A. Management in der öffentlichen Verwaltung. Organisations- und Personalarbeit in modernen Kommunalverwaltungen. München: Schäffer, 2004. 388 S.
2. Jansen S.A., Priddat B.P., Stehr N. Die Zukunft der Öffentlichen Verwaltung. Multidisziplinäre Perspektiven für eine Öffnung der Diskussion über das Öffentliche. Berlin: VS Verlag für Sozialw, 2007. 332 S.
3. Kappler A. Die Rechtsordnung. Heidelberg. 2007. 94 S.

Т.В. Филиппова, О.И. Филиппова. Организационно-правовые основы местного самоуправления: исторический опыт Германии. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрены исторические процессы, которые имели непосредственное влияние на формирование органов местного самоуправления в новых землях ФРГ. Авторами проанализированы основные направления полномочий органов местного самоуправления ФРГ.

Ключевые слова: местное самоуправление, громада, полномочия, организационная структура.

T. Filipova, O. Filipova. Organizational and legal foundations of local government the historical experience of Germany. – Article.

Summary. The article deals with historical processes that had a direct impact on the formation of local government in the new lands of Germany. The authors analyzed the main directions of the powers of the local governments of Germany.

Key words: local government, society, authority, organizational structure.

Розділ 2

*Економіка і менеджмент
Комп'ютерні науки,
інформаційна безпека
та фізико-математичне моделювання*

Т.Р. Кочарова,
*асистент кафедри медичної і біологічної фізики і медичної інформатики,
Харківський національний медичний університет,
м. Харків, Україна*

ПРОГРАМНА ПІДТРИМКА АНАЛІЗУ ПОПУЛЯРНОСТІ ПРИЗНАЧЕНИХ ПРЕПАРАТІВ

Анотація. У роботі запропоноване програмне забезпечення, що створене в середовищі Delphi 7.0. Розроблена система призначена для введення, зберігання й оброблення зареєстрованих даних про призначення лікарських засобів із метою аналізу якісних показників препаратів.

Ключові слова: фармакотерапія, препарат, рівень доказовості, Delphi, технологія ADO, інформаційна система, бази даних, запит.

Постановка проблеми. У наш час медична допомога реалізується із застосуванням методів фармакотерапії, вибір і доступність яких для населення визначається рівнем розвитку охорони здоров'я кожної країни. Методом фармакотерапії є спосіб лікування як комплекс медичних втручань із застосуванням лікарських препаратів, які виконуються за призначенням медичного працівника, мета яких – усунення або полегшення стану пацієнта, відновлення або поліпшення його здоров'я, працездатності й якості життя.

Суть проблеми полягає в тому, що в сучасній фармакологічній індустрії з величезною кількістю однотипних лікарських засобів різних виробників, а також різної якості аналізу безлічі препаратів вибір найбільш безпечного серед них є вкрай складним. Другою проблемою є звикання пацієнта до обраного препарату, який може діяти як плацебо, через суб'єктивні чинники, як-от низька ціна, звички тощо. Під час призначення лікарського препарату для медикаментозного лікування дуже важливо вибрати найбільш ефективний.

Ефективність лікарських засобів, відповідно до сучасних вимог, повинна бути доведеною клінічними випробуваннями, що як встановлюють рівень доказовості препарату, так і дають підстави для визначення рекомендації за наявності конкретного діагнозу. Водночас дуже важлива наявність даних про реальний вплив на хворого призначеної терапії.

Вирішення зазначених проблем неможливе без застосування інформаційних технологій, зокрема й методів збирання, зберігання, оброблення інформації та перетворення останньої на знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для визначення рівня доказовості розроблено кілька десятків систем шкальних оцінок доказовості і сили клінічної інформації. У статті [1, с. 70] обґрунтовано необхідність використання системи GRADE, яка виділяє такі рівні достовірності клінічної інформації: високий (high), середній (moderate), низький (low) і дуже низький (very low). Ця класифікація застосовується в нашій базі даних.

Є достатньо джерел щодо побудови інформаційної моделі медичної галузі, де розглянуто питання проектування автоматизованих, інтегрованих інформаційних систем і їхніх баз даних (далі – БД) для забезпечення інформаційної та інтелектуальної підтримки й управління лікувально-діагностичними процесами в багатопрофільних стаціонарах [2, с. 45].

Що стосується саме автоматизації фармакологічних досліджень, то треба перелічити нижчезазначені.

Для вирішення проблеми безпеки застосування лікарських препаратів в аспектах підвищення ефективності клінічних рішень, зниження ризику клінічних помилок і посилення обґрунтованості призначення препарату та його дози розроблено модель і програмну систему підтримки ухвалення рішення для вибору найбільш безпечних лікарських препаратів. Модель заснована на методі аналізу ієрархії і дозволяє враховувати індивідуальні особливості конкретного пацієнта [3, с. 270].

У роботі [4] розглядається рішення вищезгаданих проблем завдяки застосуванню інформаційної системи, заснованої на знаннях експертів, що пропонує керівнику охорони здоров'я або лікареві прийнятний метод фармакотерапії. До складу системи управління знаннями входить система аналізу експертних впливів. І, нарешті, запропоновано програмний комплекс [5, с. 28], створений у середовищі Delphi 6.0, для загального аналізу асортименту лікарських засобів і формування узагальнюючих переліків на різних рівнях надання медичної допомоги, їх регулярний перегляд із метою своєчасного корегування з погляду фармакотерапевтичної й економічної ефективності.

Мета статті. У статті ми розглядаємо питання автоматизації обліку призначених препаратів і аналізу їхньої популярності.

Основні результати дослідження. Програмне забезпечення створене в середовищі візуального програмування Delphi 7.0 із підключенням бази даних ACCESS через елементи ADO.

У Delphi останніх версій підтримується технологія ADO (ActiveX Data Objects – об'єкти даних, побудовані як об'єкти ActiveX), яка розвивається корпорацією Microsoft. На основі цієї технології створені відповідні компоненти-набори для зв'язку програмного додатка з базою даних TADOTable, TADOQuery, TADOStoredProc, що повторюють у функціональному відношенні стандартні компоненти Delphi TTable, TQuery, TStoredProc, але не потребують розгортання і налаштування додаткового пакета BDE на машині вихідного користувача.

Основною перевагою технології ADO є її природна орієнтація на створення «полегшеного» клієнта, що має працювати із прикладним додатком за наявності лише стандартного пакета Microsoft Office.

Інформаційну модель предметної області реалізує інформаційна система – сукупність взаємозалежних апаратно-програмних засобів для автоматизації оброблення інформації. Інформаційна система має забезпечувати: одержання (введення або збирання), зберігання, пошук, передачу й оброблення (перетворення) інформації в базі даних.

Процеси нормалізації структури даних, безумовно, можуть здійснюватися й під час розроблення програми, але бажано спочатку мати стійке ядро бази даних, до якого можуть бути прив'язані нові структури й інтерфейси користувача.

Інтерфейс системи розроблений з урахуванням структури даних і поставлених завдань дослідження. У системі використовується 8 форм, що відповідають структурі поставлених задач (рис. 1):

Перший етап використання додатка пов'язаний з реєстрацією захворювань і препаратів в окремих довідниках. Доступ до довідників здійснюється у відповідному пункті меню (рис. 2).

Запис кожного препарату, що зберігається в довіднику препаратів, містить такі параметри: назву препарату медичну та торговельну, найменування виробника, форму випуску, текстову інформацію з реєстру доказової медицини.

На другому етапі користувачеві пропонується створити вибірку основного об'єкта дослідження: «Призначення», поєднуючи захворювання та препарати, що призначаються (екранна форма представлена на рис. 3).

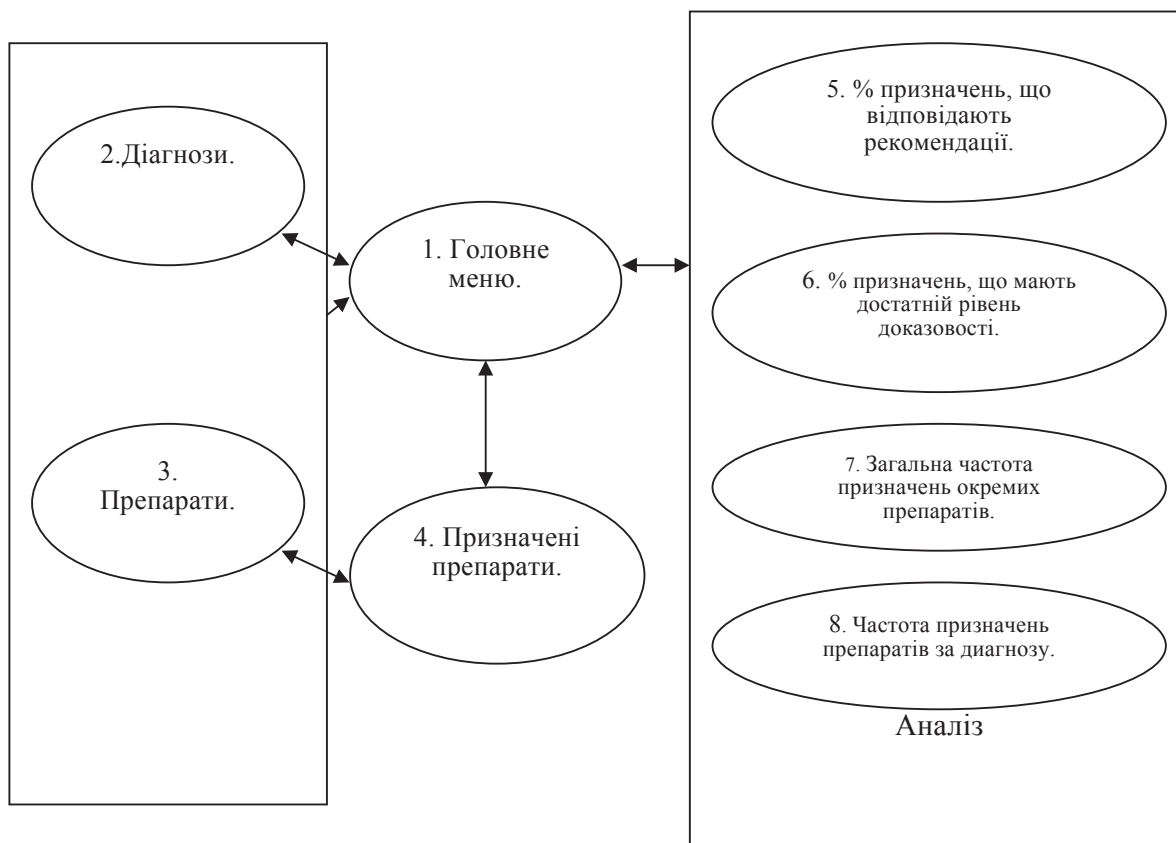

Рис. 1. Структура завдань

Характерними є такі параметри:

- внесено до рекомендації (да чи ні);
- рівень доказовості препарату в разі поточного захворювання (згідно із класифікацією від 1 до 4).

Одночасно із внесенням призначених препаратів користувачеві надається список вже зареєстрованих у базі препаратів для поточного діагнозу.

Аналіз призначених препаратів реалізований за 4 показниками (рис. 4):

- процент призначень, що відповідають рекомендації;
- процент призначень, що мають достатній рівень доказовості;
- частота призначень окремих препаратів;
- частота призначень препарату за наявності діагнозу.

Висновки та пропозиції. Розроблена система призначена для вирішення завдань реєстрації призначених лікарських засобів (з використанням анкетної інформації окремих пацієнтів, а також лікарняні звіти) з метою зберігання даних, аналізу якісних показників препаратів (зокрема виявлення nereкомендованих) та дослідження популярності призначень за наявності діагнозу. Для подальшого розвитку автоматизованої системи до структури бази даних додано інформацію про окремих пацієнтів, але на поточній стадії реалізації додатка медичні дані пацієнтів як окремий об'єкт дослідження не розглядаються.

Надалі планується поширення даних у контексті пацієнта, інтеграція аналізу призначених препаратів з електронною медичною карткою до загального електронного обліку пацієнтів.

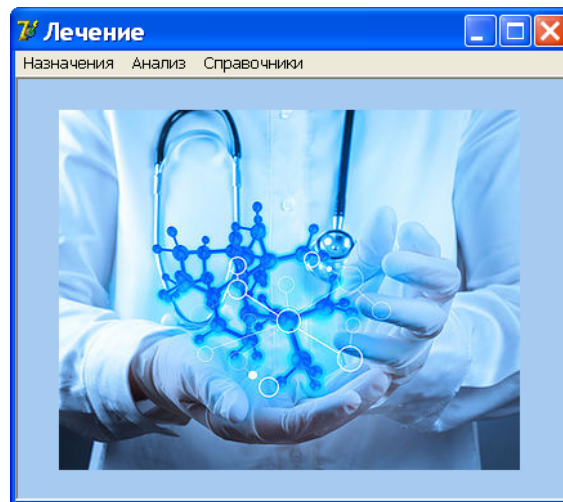

Рис. 2. Екранна форма Головного меню

Диагноз	Название препарата
мерцательная аритмия	Атенолол
мерцательная аритмия	Атенолол

Рис. 3. Екранна форма «Призначення»

ент соответствия рекомендации			
наименование	Препаратов всего	Препаратов рекомендованных	Процент рекомендованных
истолгия	1	1	100,00
ая тахикардия	3	2	66,67
артериальная недостаточность	1	1	100,00
има артерий	1	1	100,00
эмболия легочной артерии	3	2	66,67

ент доказательных назначений			
наименование	% с достат. уровнем доказательности	Колево с достат. уровнем доказательности	
истолгия	100,00	1	1
ая тахикардия	33,33	3	3
артериальная недостаточность	100,00	1	1
эмболия легочной артерии	33,33	3	3

та разных назначений	
наименование препарата	Количество назначений
атард	3
	2
ид	2
	3
1	1

та назначений при диагнозе			
кодификатор	Код заболевания	Диагноз	Количество назначений
	2	мерцательная аритмия	2
	3	экстрасистолия	1
ид	4	синусовая тахикардия	1
атард	4	синусовая тахикардия	1
1	4	синусовая тахикардия	1
атард	5	Острая артериальная недостаточность	1
	6	Аневризма артерий	1
ид	7	Тромбоз легочной артерии	1
атард	7	Тромбоз легочной артерии	1
	7	Тромбоз легочной артерии	1

Рис. 4. Экранні форми аналізу

ЛІТЕРАТУРА

- Воробьев К.П. Формальные критерии качества и ценности клинической информации. Український медичний часопис. 2013. № 6 (98). С. 70–78.
- Абдуданов А.А., Алиев Р.Э., Карабаев М.К., Хошимов В.Г. О проектировании медицинских баз данных и информационных систем для организации и управления лечебно-диагностических процессов. Т-Comm: телекоммуникации и транспорт. 2016. Том 10. № 1. С. 45–53.
- Марцевич С.Ю., Лукина Ю.В., Кутишенко Н.П. Еще раз об иерархии доказательств в медицине, или можно ли с помощью наблюдательных исследований решить вопрос о выборе наиболее эффективного и безопасного препарата. Rational Pharmacotherapy in Cardiology. 2017. № 13 (2). С. 270–274.
- Лебедев Г.С., Котов Н.М., Миронов Ю.Г. Применение математических моделей при выборе методов фармако-терапии. Современные проблемы науки и образования. 2015. № № 2–3. URL: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=23958>.
- Використання баз даних для обрахування рейтингу переваг серед препаратів-аналогів / А.О. Дроздова, Р.Л. Притула, О.П. Шматенко, В.А. Загорій, Л.Л. Давтян, О.О. Цуркан, Р.С. Коритнюк, З.В. Малецька. Медична інформатика та інженерія. 2012. № 2. С. 25–28.

Т.Р. Кочарова Программная поддержка анализа популярности назначаемых препаратов. – Статья.

Аннотация. В работе предложено программное обеспечение, созданное в среде Delphi 7.0. Разработанная система предназначена для ввода, хранения и обработки зарегистрированных данных о назначениях лекарственных препаратов с целью анализа качественных показателей препаратов.

Ключевые слова: фармакотерапия, препарат, уровень доказательности, Delphi, технология ADO, информационная система, базы данных.

T. Kocharova. Software for analysis of the medicinal prescriptions popularity. – Article.

Summary. A program software, created in Delphi 7.0 environment is proposed here. The developed system is intended for input, storage and processing of registered data of the prescriptions of medicinal drugs in order to analyze the quality of the medicinal drugs.

Key words: pharmacotherapy, medicinal drug, evidential level, Delphi, ADO technology, information system, database, query.

Л.О. Сав'юк,
кандидат технічних наук, доцент, докторант,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

Ю.З. Драчук,
доктор економічних наук, професор,
Інститут економіки промисловості НАН України,
м. Київ, Україна

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА У НАУКОВО-ВИРОБНИЧІЙ СФЕРІ

***Анотація.** У статті розглянуто основні складові процесу формування ефективної державної політики сприяння інноваційній діяльності суб'єктів науково-виробничої сфери. Проаналізовано характер впливу заходів інвестиційної політики держави на розвиток та становлення інновацій.*

***Ключові слова:** інтелект, інтелектуалізація, економічний розвиток, інноваційна діяльність, державна політика.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Сьогодні у господарській діяльності країни пріоритетне місце посідають процеси, спрямовані на зростання частки інтелекту або інтелектуалізації. Зростає роль сфери освіти і науки в забезпеченні стійкого економічного розвитку та модернізації економіки у країнах із розвиненою економікою. Розширюються сфери застосування публічно-приватного партнерства як на національному, так і на міжнародному рівнях – від реалізації інфраструктурних проєктів до сфери науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) й упровадження інновацій. З огляду на наслідки економічних та соціальних явищ значення цього процесу зростає в оцінці наявних та нових можливостей формування економічної стратегії розвитку вітчизняних підприємств, зокрема підприємств промислової сфери.

У подоланні кризових явищ у національній економіці відбувається перехід до економічного укладу з механізмами утвердження знання як джерела зростання національного добробуту, збереження та примноження людського та інтелектуального капіталу країни, підвищення конкурентоспроможності України на глобальних ринках товарів та послуг. Необхідність впровадження інноваційних технологій у виробництво, здобутків академічних, зокрема гуманітарних, наук, де країна перебуває ще не на досить вдалих позиціях, зумовила потребу реформування освіти в Україні [1].

У новому Законі «Про освіту» (05.09 2017 року) освіта визнається як основа інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорука розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Згідно із пп. 25 п. 1 ст. 1 Розділу 1 «Загальні положення» згаданого Закону система освіти визнається як сукупність складників освіти, рівня і ступеня освіти, кваліфікацій, освітніх програм, стандартів освіти, ліцензійних умов, закладів освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органів управління у сфері освіти, а також нормативно-правових актів, що регулюють відносини між ними [2]. Згідно із прийнятим Законом введено поняття «освітня послуга», яку спрямовано на досягнення очікуваних результатів навчання.

Ефективність обраної моделі української освітньої системи може бути перевірена лише шляхом поетапної практичної реалізації за умови взаємодії держави, наукової спільноти та громадського суспільства під час використання наявного інтелектуального і промислового потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі розвитку національної економіки в умовах активізації глобалізаційних та інтеграційних процесів, увагу до яких звернено зарубіжними дослідниками (для прикладу, польськими [3; 4]), саме величина інноваційного потенціалу та ефективність його використання зумовлюють потенційні можливості і горизонти зростання економічної системи.

Інноваційний потенціал, його розвиток та національні особливості (з аналізу наукових літературних джерел науково-виробничої та освітньої систем, для прикладу [5, с. 10]), представляється наявніс-

тю і збалансованістю ресурсів, рівень розвитку яких достатній для здійснення ефективної інноваційної діяльності, певною характеристикою здатності економічної системи до змін, поліпшення, прогресу на основі трансформації існуючих ресурсів у новий якісний стан, де ключове значення має саме людський потенціал, освіченість, компетентність, творчі можливості людей і умови їх реалізації. Саме знання стають головним джерелом конкурентних переваг в ХХІ ст.

Метою дослідження є аналіз сучасних тенденцій інноваційної діяльності суб'єктів науково-виробничої сфери. Потрібно також охарактеризувати вплив на інноваційну діяльність у науково-виробничій сфері з боку української держави, стан розвитку інноваційної діяльності у науково-виробничій сфері у країнах Євросоюзу.

Виклад основного матеріалу. Під виробничою сферою розуміється сукупність галузей матеріального виробництва, в яких створюються матеріальні блага – засоби виробництва та предмети споживання. До виробничої сфери також належить значна частина наукової діяльності, яка безпосередньо втілюється в матеріальних благах (проектні і конструкторські організації, експериментальні і науково-дослідні виробництва та лабораторії).

Розподіл праці, поява нових галузей і виробництв, перетворення науки в безпосередню продуктивну силу, трансформування матеріального виробництва в наукомістке виробництво створюють вельми умовний та динамічний кордон між виробничою та невиробничою сферами.

Особливу роль у розвитку інноваційного процесу відіграє держава, де суб'єктами інноваційної політики завжди є владні структури, що спеціалізуються на соціальному управлінні (предмет їх діяльності) шляхом впливу на суспільні відносини (об'єкт управління), які згідно із законом належать до компетенції владної структури (складають арсенал її прав, повноважень, відповідальності) і сприяють досягненню заздалегідь намічених цілей.

Об'єктом інноваційної політики є не інновації, а самі новатори (творці-науковці, конструктори, технологи тощо). Завдання держави в тому, щоб заохочувати проекти досліджень і розробок, які спрямовані на таку діяльність:

- 1) сприяють розширенню пропозиції підприємцями необхідних країні інновацій з урахуванням вимог міжнародного поділу праці, що оцінюються на тривалу перспективу;
- 2) спрямовані на економію ресурсів (енергетичних і сировинних) або освоєння нових їх видів;
- 3) відіграють ключову роль і мають стимулюючий вплив в окремих галузях;
- 4) призводять до створення інновацій, що згладжують або повністю усувають негативні наслідки використання колишніх методів виробництва та / або обладнання;
- 5) сприяють виконанню громадських завдань і вдосконалення інфраструктури у сфері охорони здоров'я, зайнятості, продовольства, постачання та обслуговування, зв'язку і транспорту.

Основними інструментами державної інноваційної політики в індустріально розвинених країнах є такі:

- 1) директивні заходи (патентне законодавство, стандартизація тощо);
- 2) надання послуг в інфраструктурних сферах (заохочення організацій, що займаються збором, обробкою і зберіганням інформації, реалізація патентів тощо);
- 3) пряме заохочення інноваційних проектів шляхом надання дотацій і укладення договорів;
- 4) стимулювання колективних і контрактних досліджень за допомогою створюваних для цієї мети інститутів;
- 5) непряме стимулювання (звільнення від податків, податкові знижки та інші види преференцій);
- 6) надання державних гарантій у разі здійснення ризикованих проектів і заходів.

Інноваційна діяльність ґрунтується на заздалегідь розробленій стратегії, тобто спланованій системі конкретних заходів законодавчого і організаційного характеру, спрямованих на досягнення заявлених цілей інноваційної політики. Ідеологія інноваційної стратегії полягає в окресленні можливих маршрутів, за якими, наприклад, буде скорочуватися сфера прямої державної участі в інноваційній діяльності та зростання сфери непрямої участі. Генеральною метою інноваційної стратегії є створення сприятливих умов для ефективного регулювання та розвитку основних напрямів інноваційної діяльності корпорацій, фірм і підприємств різних форм власності відповідно до цілей і завдань інноваційної політики держави.

Потужним інтелектуальним і технологічним потенціалом володіє Європейський Союз (ЄС), але з кінця ХХ ст. країни ЄС втрачають певні позиції в глобальному рейтингу конкурентоспроможності, що пояснюється відставанням країн співтовариства за інноваційними показниками. Недостатній рівень розвитку інноваційної діяльності призводить до зниження динаміки продуктивності праці та відставання за показником валового внутрішнього продукту на душу населення від США та Японії, що створило

системний ризик втрати конкурентного статусу європейських компаній на світовому ринку. Саме тому у XXI ст. ЄС стає одним із ініціаторів інноваційних стратегій сталого розвитку, інноваційний розвиток співтовариства стає головним стратегічним напрямом глобальної інтеграційної стратегії ЄС, економіка знань та інновації офіційно проголошені стратегічними пріоритетами ЄС протягом останніх двох десятиліть, зростає роль інноваційної політики. Інноваційна політика має стати дієвим інструментом відновлення економіки і механізмом, що забезпечить нарощування потенціалу промислового виробництва як основи економічного зростання ЄС у XXI ст.

ЄС у XXI ст. стає одним із ініціаторів інноваційних стратегій сталого розвитку, інноваційний розвиток співтовариства стає головним стратегічним напрямом глобальної інтеграційної стратегії ЄС, економіка знань та інновації офіційно проголошені стратегічними пріоритетами ЄС протягом останніх двох десятиліть, зростає роль інноваційної політики, що має стати водночас дієвим інструментом для кризового відновлення економіки і механізмом, що забезпечить нарощування потенціалу промислового виробництва як основи економічного зростання країн на теренах Європи у XXI ст.

У широкому розумінні «інноваційна діяльність» є процесом продукування і матеріалізації наукових знань та випереджального зростання наукового, професійно-кваліфікаційного і культурно-технічного рівня населення. Інноваційний тип розвитку характеризується створенням і використанням інформаційних ресурсів для виробництва нових продуктів (засобів виробництва і предметів споживання), розробки нових і вдосконалення існуючих технологій, методів організації й управління, способів надання послуг у соціальній сфері.

Інноваційний розвиток є неперервним процесом якісних змін у структурі виробництва і соціальній сфері в результаті створення, застосування й поширення нових знань, машин, технологій, матеріалів, видів енергії, форм і методів організації управління, підвищення рівня освіти і кваліфікації працівників. Ці заходи здійснені з метою досягнення економічної ефективності виробництва і підвищення рівня та якості життя населення.

Залежно від сфери застосування нових підходів та ідей інновації поділяються на такі:

- продуктові, що пов'язані з освоєнням нових видів продукції та послуг, які орієнтуються на попит;
- процесні, які направлені на освоєння нових технологій, вдосконалення технологічних процесів і методів виробництва існуючих товарів і послуг;
- ринкові (шляхом вироблення нових методів діяльності на ринку);
- організаційні (шляхом вдосконалення організаційних структур управління підприємствами).

У соціально-економічній системі інновація визначається як спосіб якіснішого й ефективнішого використання ресурсів. Завдяки комплексному розширенню інновація формує нову технологічну і соціально-економічну підсистему суспільства, що складається з галузей, які створюють інновації; галузей, які поширюють нові технології й поглиблюють їх економічні переваги; галузей, що виникають в результаті розвитку нового технологічного укладу [13].

Висновки. Інноваційне підприємництво передбачає організацію виробництва або послуг (наразі освітніх, науково-виробничих) з широким використанням інновацій. Результатом такої організації є новий (раніше не існуючий) товар (послуги) з принципово новими характеристиками, властивостями або навіть сферами використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Производственная сфера // Экономический словарь. URL: http://abc.informbureau.com/html/idiecaianoaaiass_noada.html.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР), № 38–39, Ст. 380. 2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
3. Kozłowski A.R. The End of Globalization and the Challenges Civilization Face in the Post-Global Approach (Конец глобализации и вызовы, стоящие перед цивилизацией в пост-глобальном подходе). Global Economics: Past, Present & Future, eds. I. K. Hejduk, S. Bakalarczyk. Warsaw, 2013. P. 11–25.
4. Kozłowski A.R. After liberalism. The Challenges facing the Economic Policy in the Context of the Economic Crisis (После либерализма. Вызовы, стоящие перед экономической политикой в контексте экономического кризиса). The Key-Factors of Business and Socio-Economic Development During The Global Crisis, ed. J. Sepp, D. Frear, W. Taylor, Congress of Political Economists International. USA, 2009. P. 43–55.
5. Макаренко М.В. Оцінка інноваційного потенціалу як інструмент управління інноваційним розвитком регіону. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 3. Т. 1. С. 62–71.
6. Амоша О.І., Стариченко Л.Л., Череватський Д.Ю. Стан, основні проблеми і перспективи вугільної промисловості України: наук. доп. Донецьк, 2013. 44 с.

7. Амоша О.І., Драчук Ю.З., Залознова Ю.С. Застосування публічно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку вугільної промисловості: колективна монографія. Інститут економіки промисловості НАН України. Київ, 2017. 195 с.
8. Драчук Ю.З., Сав'юк Л.О., Снітко Є.О. Якість вищої освіти і економічна конкурентоспроможність держави. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки». 2016. № 6(303). Частина 3. С. 114–125.
9. Драчук Ю.З., Сав'юк Л.О. Прикладні аспекти розробки систем моніторингу якості вищої освіти. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди». Додаток 1 до Вип. 37, Том III: Тематичний випуск: «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». К.: Гнозис, 2016. С. 314–328.
10. Підприємництво як рушійна сила суспільного прогресу: матеріали круглого столу (Київ, 1 грудня 2016 р.); НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2016. 84 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/scc/1.pdf>.

Л.О. Сав'юк, Ю.З. Драчук. Развитие инновационной деятельности и предпринимательства в научно-производственной сфере. – Статья.

Аннотация. В статье рассмотрены основные составляющие процесса формирования эффективной государственной политики содействия инновационной деятельности субъектов научно-производственной сферы. Проанализирован характер влияния мероприятий инвестиционной политики государства на развитие и становление инноваций.

Ключевые слова: интеллект, интеллектуализация, экономическое развитие, инновационная деятельность, государственная политика.

L. Savyuk, Y. Drachuk. Develop innovative activity and enterprise in scientific and production sphere. – Article.

Summary. The article considers the main components of the process of forming an effective state policy to promote innovation activity of subjects of the scientific and production sphere. The nature of the impact of measures of the state investment policy on the development and development of innovations is analyzed.

Key words: intellect, intellectualization, economic development, innovative activity, state policy.

УДК 330.3

В.Г. Станіславський,
аспірант кафедри бізнес-адміністрування та корпоративної безпеки,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЮ БАНКІВСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті розглядаються проблеми ідейної орієнтованості різних криптовалют та їх систем, їх зв'язки між собою, динаміка розвитку та вплив на банківську галузь. На прикладі трьох найбільших за капіталізацією криптовалют буде розглянута помірна орієнтованість окремо як на загальний ринок, так і на банківський сектор. Зазначаються перспективи подальшого розвитку криптовалют та протоколів, на яких вони засновані.

Ключові слова: криптовалюта, Bitcoin, Ripple, Ethereum, смартконтракти, електронні гроші, цифрові валюти, віртуальні валюти, блокчейн, інтернаціоналізація, посередник, банківська галузь, криптовалютні протоколи.

Постановка проблеми. Нині фінансові системи окремих країн, як і інші сторони економіки, удосконалюються і прогресують у контексті розвитку глобалізації, поширення ІТ-технологій та загальної комп'ютеризації. Це сприяє появі нових фінансових інститутів, інструментів та форм взаємодії між людьми. Так, з'явилися аналоги традиційних валют – криптовалюта та різні протоколи, створені для анонімного та швидкого переказу грошей. Існування потреби в постійному моніторингу руху цих грошових одиниць виявляє сучасні тенденції грошово-валютних систем на світовому ринку. Особливо важливо простежити динаміку розвитку електронних грошей та їх взаємодії з банківською галуззю, оскільки це дасть змогу з'ясувати певні особливості сучасного фінансового сектору та пов'язані з ним інші соціально-економічні показники.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сутності та розвитку криптовалют, їх видів, переваг та недоліків їх систем та протоколів присвячені праці М. Ліхачова, Н. Поливки, М. Куцевола, О. Шевченко-Наумової, А. Квітки, І. Лубенця, статті та описи в таких інтернет-журналах, як *economist*, *coindesk*, *bitcoinmagazine*, а також багато публікацій технічної літератури.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Окремого дослідження вимагають особливості та тенденції розвитку криптовалют та їх програмного забезпечення, які щороку зазнають суттєвих змін і які варто піддати науковому аналізу з метою прогнозування їх майбутньої динаміки.

Мета статті. Визначення сучасних тенденцій розвитку криптовалют у світі загалом та їх орієнтованість на банківський сектор.

Виклад основного матеріалу. Для правильного сприйняття і розкриття теми автор зауважує, що поняття криптовалюта і блокчейн ототожнювати не варто і далі по тексту поняття блокчейн буде використовуватися виключно як криптографічна технологія, метод здійснення транзакції. Не всі криптовалюти використовують цей метод. Це буде частково розглянуто далі.

На прикладі трьох найбільших криптовалют за їх капіталізацією розглянемо мету їх створення, та наслідки їх утворення.

ТОП 3 КАПІТАЛІЗАЦІЇ.

- 1. Bitcoin \$141.5 млрд.
- 2. Ethereum \$52.1 млрд.
- 3. Ripple \$26.5 млрд.

Джерело: www.coinmarketcap.com.

Як зазначає автор, це тільки три найбільших криптовалют, і вони насправді дуже великі за своєю капіталізацією. Свою роль тут грали як ідейні, так і комерційно-спекулятивні складові елементи. За похідною задумкою, біткоїн та інші криптовалюти – це анархічні платіжні засоби, незалежні від держав і центральних банків. Фактично, це спроба реалізувати мрію Фрідріха Хайека про систему конкуруючих приватних валют. Цим ідеям поки не вдалося реалізуватися повною мірою через вкрай велику волатильність криптовалют, що не дає змоги їх ефективно використовувати як платіжного засобу. Але висока волатильність привернула до крипторинку безліч інвесторів. Його сукупна капіталізація становить нині близько 150 млрд доларів [1]. Але число людей, що входять на цей ринок, постійно росте, а разом із цим ростуть і курси валют. Це робить криптовалюти дуже привабливими для інвесторів.

Говорити про забезпечення криптовалют в звичайному сенсі цього слова не можна. На відміну від традиційних грошей, емісія яких контролюється державними фінансовими інститутами і які забезпечені золотим резервом, у криптовалют немає єдиного центру. Технологія в основі криптовалют, блокчейн – це за визначенням децентралізована система. Можна припустити, що криптовалюти забезпечені потужністю розподіленої комп'ютерної мережі. В деяких країнах криптовалюти легалізовані на державному рівні [10]. Лідерами ринку з точки зору створення сприятливого середовища для криптовалют вважаються Японія, Швейцарія, Сінгапур. У Швейцарії криптовалютним компаніям не потрібні будь-які спеціальні дозволи або ліцензії, а самі цифрові валюти розглядаються як майно, а не боргові зобов'язання. У Сінгапурі криптовалюти вважаються активами, а не фінансовими інструментами, при цьому транзакції не регулюються у віртуальних валютах. Є кілька держав, які висловили свою готовність у створенні національної криптовалюти: Японія, Сінгапур, Росія, Естонія, Швейцарія, Швеція. Криптовалюти можуть бути застосовані в банківському бізнесі для здійснення звичайних та p2p-платежів. Цифрова валюта дає змогу споживачам здійснити миттєві платежі в магазинах, при цьому витрати на здійснення таких платежів будуть значно нижче наявних способів. Національні держави поки не вирішили, як належать до крипторинку. З одного боку, це об'єктивний науково-технічний прорив, який важко просто взяти і заборонити. З іншого боку, за своєю вихідною ідеєю крипторинок містить виклики національним державам і може послабити їх вплив. Для урядів це складна ситуація. В 2017 р. у США та Китаї було прийнято жорсткі заходи з метою встановлення криптонів під контроль, а то й у всіх забороняти деякі його аспекти (заборона ICO в Китаї) [14]. З іншого боку, в Японії було прийнято порівняно ліберальний акт про юридичний статус криптовалют. Біткоїни як одна з перших популяризованих криптовалют є першим практичним вирішенням давньої інформаційної проблеми – як забезпечити довіру між сторонами до отриманої інформації в ситуації, коли у жодної зі сторін немає довіри до дій іншої [2]. «Біткоїн» першим надав можливість прямо передавати права власності іншій особі через інтернет без залучення зовнішніх гарантів, при цьому передаючи безпечність і надійність, ніхто не може її оскаржити [3]. Традиційна модель досягає секретності шляхом обмеження доступу до інформації. Про операцію можуть

знати тільки дві сторони і банк. У системі «біткоїн» усі транзакції публічні, зберігаються у відкритому нешифрованому вигляді, а таємність досягається відсутністю персоніфікації власників адрес [3]. Автор вважає, що саме біткоїн як перша криптовалюта з протоколом «блокчейн» дала перші поштовхи до впровадження таких самих протоколів, але у правовому полі банківської галузі. Тобто, щоб переказати кошти нам, ніхто не потрібен. Єдина проблема – це те, хто нам замінить той грошовий еквівалент у «біткоїні» на валюту, яка широко користується попитом на традиційних ринках. Це питання було вирішено само собою, коли «біткоїн» поширився, та попит і пропозиція зробили свою справу. Можливо, головна ідея була в анонімності платежів, але неможливо недооцінити швидкість розрахунку та відсутність посередників, а також безпеку такого платежу. Навіть Білл Гейтс зауважив, що криптовалюти можуть вплинути на глобальні грошові перекази, але припустив, що «біткоїн» не є найкращим рішенням» [4].

На другому місці стоїть Ефіріум [5] – платформа для створення децентралізованих онлайн-сервісів на базі блокчейна, що працюють на базі розумних контрактів. Будучи відкритою платформою, Ethereum значно спрощує впровадження технології блокчейн, що пояснює інтерес з боку не тільки нових стартапів, але і найбільших розробників ПЗ [5]. На відміну від інших криптовалют, автори не обмежують роль ефіру платежами, а пропонують його, наприклад, «як засіб для обміну ресурсами або реєстрації угод з активами за допомогою розумних контрактів» [6]. У розумному контракті актив або валюта переводяться в програму, яка стежить за дотриманням закладеного набору умов. У певний момент ця програма підтверджує виконання умови контракту і автоматично визначає, чи має зазначений актив перейти до одного з учасників угоди або негайно повернутися до іншого учасника (а може, умови дещо складніші). Весь цей час документ зберігається і дублюється в децентралізованому реєстрі, що забезпечує його надійність і не дає жодній зі сторін змоги змінювати умови угоди. Автор статті вважає, що «Ефіріум» є продовженням біткоїну, але з своїми доповненнями та новою ідеєю. Можна зауважати, що «біткоїн» вперше був випущений 3 січня 2009 року, тоді як живий блокчейн Ethereum був спочатку запущений 30 липня 2015 року. Обидві ці криптовалюти обмінюються за допомогою технології блокчейнів [71].

Використовуючи розумні контракти, можна спростити роботу в багатьох сферах життя, в тому числі логістиці, менеджменті, юриспруденції і навіть у виборах. Завдяки розумним контрактам можна повністю виключити можливість зовнішнього втручання в систему голосування. В такому разі голоси виборців будуть поміщені в розподілений реєстр, і для їх декодування потрібні виняткові обчислювальні можливості. Таких комп'ютерів не існує, тому зламати цю систему буде неможливо. Блокчейн не тільки пропонує надійний і прозорий загальний реєстр, але і допомагає уникнути непорозумінь при спільній роботі або ситуацій, коли сторони складають контракти незалежно один від одного. На думку журналу The Economist [7], технологія «розумних контрактів» знаменує собою нову еру в фінансових технологіях.

Нині блокчейн біткоїна живе своїм життям і використовується не тільки як засіб забезпечення транзакцій у системі криптовалюти, хоча спочатку він розроблявся саме для цієї мети. Що стосується блокчейна криптовалюти Ethereum, то він розроблявся вже з урахуванням реалій нового часу і на його базі можна побудувати різні додатки, необхідні бізнес-спільноті. Автор статті вважає, що такі функції і можливості, як у «Ефіріума», який увібрав у себе великий потенціал, а саме смарт-контракти, систему-безпеки, швидкість переказу все-таки не можуть замінити банк як посередник не тільки у фінансовому, але і в правовому полі. Автор зауважує, що криптографічна система блокчейн не має в собі функції перевірок адресату, повернення коштів. Тобто, якщо ви відправили кошти не на ту адресу, повернути їх неможливо. Це породжує цілу низку істотних проблем, пов'язаних із крадіжками і безпекою загалом. Можливо, ніхто і не зможе вкрати у вас гроші, але ви все-таки маєте нагоду їх втратити. Перспективи Ethereum залежать від розвитку розумних контрактів і децентралізованих додатків. Смарт-контракти, реалізовані за допомогою Тьюринг-повних мов програмування, є однією з основних інновацій в Ethereum. Уже нині розумні контракти використовуються багатьма додатками і переміщують великі суми грошей, тому варто замислитися про їхню безпеку.

На третьому місці по капіталізації стоїть Ripple [8]. Це зовсім інша криптовалюта на базі іншого протоколу, яка несе в собі зовсім іншу мету. Ripple – криптовалютна платформа для платіжних систем, орієнтована на операціях з обміном валют без зворотних платежів [8]. Розроблено компанією Ripple. Особливістю є консенсусний реєстр (ledger) [9]. Протокол підтримує «маркери», що представляють фідуціарні гроші, криптовалюту, біржові товари або інші об'єкти, як-от милі часто літаючих пасажирів або хвилини мобільного зв'язку. За своєю суттю Ripple базується на відкритій розділеній базі даних, використовує процес узгодження, що дає змогу робити обмін в розподіленому процесі [8]. Цей протокол забезпечує миттєвий і прямий обмін між двома сторонами. Планувалося, що за допомогою цього

протоколу можна буде обійти комісійні збори і затримки у часі, характерні для традиційних банківських систем, і налагодити обмін будь-яких валют і товарів. Для підтримки безпеки Ripple покладається на загальний реєстр, який «управляється мережею незалежних перевірочних серверів, які постійно порівнюють свої записи транзакцій». Тут автор зауважує, що саме ця криптовалюта працює завдяки іншому протоколу, не схожому на «blockchain». Сервера можуть належати кому завгодно, в тому числі банкам і маркет-мейкерам [10], однак для допуску в систему вони мають бути схвалені Ripple Labs [10]. Компанія також створила свою власну криптовалюту (XRP) і, за аналогією до bitcoin, використовує її, щоб забезпечити фінансовим інститутам можливість транзакцій із незначною комісією і коротким часом очікування. Ripple [8] описує протоколи з «відкритим вихідним кодом» [11] як «базовою технологією інфраструктури для проведення міжбанківських операцій – нейтральною утилітою для фінансових інститутів і систем». Цей протокол дає змогу фінансовим компаніям вбудувати протоколи Ripple в свої системи [8]. Нині Ripple [8] вимагає двох обов'язкових додаткових учасників для забезпечення можливості транзакцій: по-перше, фінансова установа, яка «тримає гроші і видає залишки за дорученням клієнтів»; по-друге, «маркет-мейкер» [10] (наприклад, хедж-фонд [10] або валютний Trading Desk), що надає ліквідність для відповідного активу. На додаток до балансу, реєстр містить інформацію про пропозиції на покупку або продаж валют і активів, створюючи перший розподілений обмін.

У Ripple користувачі здійснюють платежі між собою за допомогою криптографічно підписаних угод, номінованих у фіатній валюті або внутрішній валюті Ripple [8] (XRP). Для номінованих у XRP угод Ripple можуть використовувати внутрішній реєстр, а для платежів, виражених в інших активах, реєстр лише записує суми заборгованості з активами, представленими як боргові зобов'язання. Спочатку протокол тільки вів записи в своєму реєстрі і не мав ніяких реальних правозастосовних повноважень, потрібна була довіра. Однак Ripple [8] тепер інтегрований із різними протоколами перевірки користувача і банківських послуг. Користувач може зберігати кошти в доларах, паралельно розплачуватися в євро або ієнах, біткоїнах або навіть золоті. Мережа при цьому «конвертує» валюти за допомогою маршрутизації замовлень через маркет-мейкерів [10] – ті, своєю чергою, конкурують між собою за право заробляти на різниці в цінах продажу / купівлі. Тобто цей протокол підтримує миттєву конвертацію валют і активів, навіть інших криптовалют [13]. Ripple [8] це гідне доповнення біткоїну як платіжного протоколу, однак між двома цими криптовалютами є велика різниця в схемі роботи. У Ripple довіра будується на репутації власників нод-валідаторів, якими виступають банки та інші зареєстровані компанії. Підтвердження транзакцій здійснюється досягненням згоди про їх справжність між валідаторами. Автор статті зауважує, що Ripple опосередковує вартість фіатних валют на електронну одиницю XRP, а також виконує кілька функцій банку, наприклад, алгоритм пошуку найдешевшого шляху між двома валютами [8]. Знаходження шляху призначене для пошуку найдешевшої вартості конвертації для користувача. Можливість швидкого обміну активів перетворює систему на великий хаб для міжнародних розрахунків і міжбанківських платежів. Розробники системи запевняють, що їх основна мета – дати змогу користувачам повністю контролювати свої фінансові кошти та здійснювати платежі між різними країнами з мінімальними витратами в кілька секунд. На їх думку, обмін грошей має відбуватися з тією самою швидкістю, що й обмін інформацією. Що стосується великих банків, то, за розрахунками розробників, платформа дає змогу на кожній транзакції їм заощадити дуже великі гроші. Таким чином, до основних плюсів належать:

- висока швидкість транзакцій у мережі;
- безпека проведення платежів;
- можливість роботи з різними валютами;
- мізерні комісійні збори;
- дефляційність монет, які після проведення платежів знищуються.

Творці системи виступають за законодавче регулювання криптовалюти. Суворе дотримання формальним вимогам забезпечило протоколу широке визнання серед великих фінансових інститутів [12]. Розвиток криптовалюти Ripple [8] суттєво визначається потребами банківських структур, які є головними користувачами системи [15]. Специфічний механізм консенсусу і суворе дотримання законодавчих норм забезпечує інтерес із боку фінансових інститутів, але одночасно відштовхує багатьох приватних користувачів.

На прикладі розглянутих криптовалют ми побачили, наскільки різноманітними можуть бути цілі їх створення та які зміни несуть за собою. Також автор статті зауважує, що автори протоколів не розраховували на таке використання криптовалют, методи та цілі здебільшого визначив попит, і не можна спрогнозувати їх подальшу динаміку та розвиток. Розмірковуючи про перспективи проекту, трейдери та інвестори

відзначають реальну затребуваність у сфері міжнародних розрахунків. Водночас непрозорий механізм консенсусу викликає побоювання в ентузіастів криптоспільноти. Кожна з вищерозглянутих криптовалют має свої мінуси і плюси і несе в собі певну ідею, анонімність, безпеку, стабільність або прозорість. Подальший їх розвиток покаже нам значимість цих ідей у тій чи іншій сфері, але їх загальна властивість – заміни посередника, банку або будь-якої іншої структури може сильно вплинути на розвиток банківської галузі, а популяризація та глобалізація цих механізмів інтернаціоналізують різні стандарти.

ЛІТЕРАТУРА

1. URL: www.coinmarketcap.com.
2. URL: www.bitcoinmagazine.com.
3. URL: www.bitcoin.org.
4. Bill Gates: Bitcoin Alone Won't Solve Global Payments Challenges. URL: www.coindesk.com/bill-gates-bitcoin-alone-wont-solve-global-payments-challenges/.
5. URL: www.ethereum.org.
6. URL: www.bitexpert.io.
7. Harm J., Obregon J., Stubbendick J. Ethereum vs. Bitcoin. URL: www.economist.com.
8. URL: www.ripple.com.
9. Смирнова Н. Криптовалюта Ripple: принцип работы и преимущества системы. URL: www.profitgid.ru/kriptovalyuta-ripple.html.
10. URL: www.wikipedia.org.
11. Ripple is Officially Open Source. URL: www.bitcoinmagazine.com/articles/ripple-is-officially-open-source-1380246874/.
12. Two US banks are ready to embrace the Ripple protocol, allowing instant global money transfers. URL: www.gigaom.com/2014/09/24/two-us-banks-are-ready-to-embrace-the-ripple-protocol-allowing-instant-global-money-transfers/.
13. Grant R. OpenCoin raises seed round so 'anyone in the world can trade any amount of money in any currency'. URL: venturebeat.com/2013/04/11/opencoin-raises-seed-round-so-anyone-in-the-world-can-trade-any-amount-of-money-in-any-currency/.
14. Suberg W. Ban Complete: China Blocks Foreign Crypto Exchanges To Counter 'Financial Risks' / URL: www.cointelegraph.com/news/ban-complete-china-blocks-foreign-crypto-exchanges-to-counter-financial-risks.
15. Elison M. Seven Leading Banks Join Ripple's Global Network. URL: ripple.com/insights/seven-leading-banks-join-ripples-global-network/.

В.Г. Станиславский. Влияние криптовалют на интернационализацию банковской отрасли. – Статья.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы идейной ориентированности различных криптовалют и их систем, их связи между собой, динамика развития и влияние на банковскую отрасль. На примере трех крупнейших по капитализации криптовалют будет рассмотрена умеренная ориентированность отдельно как на общий рынок, так и на банковский сектор. Указываются перспективы дальнейшего развития криптовалют и протоколов, на которых они основаны.

Ключевые слова: криптовалюта, Bitcoin, Ripple, Ethereum, смартконтракты, электронные деньги, цифровые валюты, виртуальные валюты, блокчейн, интернационализация, посредник, банковская отрасль, криптовалютные протоколы.

V. Stanislavskyi. The influence of the cryptocurrency on the internationalization of the banking industry. – Article.

Summary. The article deals with the problems of ideological orientation of various crypto-currencies and their systems, their interrelationships with each other, the dynamics of development and the impact on the banking industry. On the example of the three largest capitalization crypto-currencies will be considered moderate orientation separately for both the general market and the banking sector. The prospects for the further development of crypto-currencies and the protocols on which they are based are noted.

Key words: crypto-currency, Bitcoin, Ripple, Ethereum, smart contracts, electronic money, digital currency, virtual currency, blockchain, internationalization, intermediary, banking industry, cryptographic protocols.

Розділ 3

Медицина та фармація

М.Г. Антіпов,
кандидат медичних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та клінічної фармакології,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

Г.В. Висловух,
викладач кафедри загально-медичних наук,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ВООЗ

Анотація. У статті проаналізовано основні напрямки реформи у сфері охорони здоров'я України, а також наведені основні стратегічні завдання і пріоритетні напрямки дій щодо реалізації ключових підходів стратегії «Здоров'я-2020».

Ключові слова: охорона здоров'я, стратегія «Здоров'я-2020», генофонд, здоровий спосіб життя, медична допомога, громадське здоров'я.

Державна політика України в галузі охорони здоров'я – це комплекс рішень чи взятих зобов'язань щодо збереження та зміцнення фізичного і психічного здоров'я та соціального благополуччя населення держави як найважливішої складової частини її національного багатства шляхом реалізації сукупності політичних, організаційних, економічних, правових, соціальних, культурних, наукових та медичних заходів з метою збереження генофонду української нації, її гуманітарного потенціалу та врахування вимог нинішнього і майбутніх поколінь в інтересах як конкретної людини (особистості), так і суспільства в цілому.

В Україні проводиться масштабна адміністративна реформа, яка торкається не лише політичної та соціальної сфер, а і сфери охорони здоров'я держави. Останні десятиліття майже всі держави тією чи іншою мірою реформували систему охорони здоров'я.

Метою реформи є зміна парадигми державної політики, управління, забезпечення переходу до суспільства, де рішення виробляється відкрито, прозоро, демократично, згідно із законами, правилами, нормами та процедурами, що відповідають вимогам світової спільноти.

Реформи системи охорони здоров'я – діяльність, пов'язана зі зміною політики та інститутів охорони здоров'я, через які вона проводиться. Ключовими елементами реформи є: зміст (пакети реформ, що відображають мету, кількість і набір заходів), процес, інститути (організаційні структури, системи управління).

Реформування системи охорони здоров'я в сучасній Україні передбачає комплексну цілеспрямовану діяльність держави щодо реалізації прав громадян на захист свого здоров'я, що становить основу державної політики в галузі охорони здоров'я.

Державна політика в галузі охорони здоров'я визначається як сукупність рішень чи обов'язків держави щодо проведення органами влади узгодженого курсу дій у системі надання медичної допомоги, спрямованих на досягнення поставлених завдань із метою покращення здоров'я населення держави [9].

На думку Д. Карамишева, в Україні державна політика в галузі охорони здоров'я являє собою «загальний напрям, який визначає характер дії держави щодо збереження та зміцнення здоров'я громадян України як найважливішої складової її національного надбання» [7].

Н. Нижник вважає державну політику в галузі охорони здоров'я невід'ємною складовою внутрішньої та зовнішньої політики держави, змістом якої є оптимізація діяльності комплексного соціального інституту, який включає підготовку медичних кадрів, численні соціальні, організаційні, економічні, науково-медичні, санітарно-епідеміологічні та профілактичні заходи, що обов'язково проводить держава в інтересах своїх громадян. Особливістю проблеми державної політики в галузі охорони здоров'я є її комплексність, системність, загальний характер, що зумовлені зростаючою єдністю

сучасного світу, тенденціями до зміцнення взаємозв'язку та взаємозалежності складових системи охорони здоров'я [8].

На думку З. Гладуна, державна політика в галузі охорони здоров'я має включати три основних напрями:

1) забезпечення конституційних прав громадян на медичну допомогу, охорону здоров'я і медичне страхування, захист прав та свобод людини у сфері охорони здоров'я;

2) організація надання медико-санітарної допомоги населенню, формування єдиного національного медичного простору та ринку медичних послуг;

3) проведення організаційних, фінансових, правових та інших заходів щодо підтримання здоров'я населення та його охорони і зміцнення [5].

Одним із головних інструментів реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я є державне програмування, що являє собою довготривале цільове регулювання системи охорони здоров'я в цілому або її окремих сфер. Державне програмування системи охорони здоров'я передбачає розробку та реалізацію відповідних цільових державних програм, що можуть поширюватись на територію всієї країни, на окремі регіони, на конкретні групи населення.

В Україні розробка державних програм у галузі охорони здоров'я ґрунтується на положеннях Конституції України [1] та інших нормативно-правових актах, що регулюють суспільні відносини у відповідній галузі, зокрема Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [2]. Загальним стратегічним планом, що визначає головні вектори державного програмування в галузі охорони здоров'я, є Концепція розвитку охорони здоров'я населення України [3], яка спрямована на реалізацію положень Конституції та законів України щодо забезпечення доступної кваліфікованої медичної допомоги кожному громадянину України, запровадження нових ефективних механізмів фінансування та управління у сфері охорони здоров'я, створення умов для формування здорового способу життя.

«Здоров'я-2020» – це основи нової європейської стратегії охорони здоров'я, мета якої «значно поліпшити здоров'я і підвищити рівень благополуччя населення, скоротити нерівності щодо здоров'я, зміцнити громадську охорону здоров'я та забезпечити наявність систем охорони здоров'я, орієнтованих на потреби людей і які характеризуються високою якістю допомоги та дотриманням принципів загального охоплення населення, соціальної справедливості та стійкості» [4].

Україна як член Євробюро ВООЗ згідно з міжнародним документом «Політика досягнення здоров'я для всіх у ХХІ ст.» взяла на себе обов'язок здійснювати політику формування здорового способу життя населення, особливо молоді. Відповідно до цього пріоритетним завданням системи освіти в Україні є виховання людини в дусі відповідального ставлення до свого здоров'я та здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності.

З метою забезпечення виконання в Україні стратегії ВООЗ «Здоров'я-2020» розроблено проект Загальнодержавної програми «Здоров'я-2020: український вимір». Метою цієї програми є збереження та зміцнення здоров'я, профілактика захворювань, зниження захворюваності, інвалідності і смертності населення, підвищення якості та ефективності надання медичної допомоги, забезпечення соціальної справедливості та захисту прав громадян на охорону здоров'я.

Програмою передбачено впровадження стратегічного керівництва в інтересах здоров'я, тобто спільних дій сектору охорони здоров'я та інших секторів, державного, приватного секторів і громадян в ім'я загальних інтересів. Стратегічним напрямом Програми є комплексна багатовекторна профілактика, яка охоплює всі прошарки населення, здійснюється в усі вікові періоди протягом життя, в усіх сферах діяльності і буття.

Стан здоров'я людини залежить від багатьох чинників. При цьому багато з них обумовлюються способом життя людини. Відповідно до методики, що розроблена ВООЗ, стан здоров'я людини на 60% залежить від умов життя, на 30% – від стану навколишнього середовища, на 10% – від рівня розвитку системи охорони здоров'я [10]. Здоров'я, передусім, має розглядатися як результат діяльності самого індивіда. Воно зумовлюється способом життя людини, а тому відповідальність за стан здоров'я, насамперед, лягає на саму людину. Жодні зусилля медичних працівників або керівників системи охорони здоров'я не матимуть належного результату, якщо громадяни країни не усвідомлять високу цінність здоров'я та здорового способу життя та свою відповідальність за підтримку здорового стану свого організму.

Отже, стратегія «Здоров'я-2020» ВООЗ – це довгострокова платформа, яка розроблена на досвіді країн – членів ЄРБ ВООЗ щодо громадського здоров'я, є керівництвом до дії на всіх рівнях із можливістю адаптації до сучасних реалій України.

Реалізація стратегії «Здоров'я 2020» дозволить досягти цільових показників щодо зменшення загального тягаря хвороб, скорочення поширеності серед населення чинників ризику, поліпшення соціально-економічних, екологічних детермінант здоров'я, скорочення нерівності в здоров'ї та його охороні, зміцнення системи охорони здоров'я, забезпечення населення доступною і якісною медичною допомогою, залучення громадськості і широкого кола інших діючих сил до справи охорони і поліпшення здоров'я, подовження середньої очікуваної тривалості життя та підвищення його якості.

Таким чином, державна політика в галузі охорони здоров'я як одне з пріоритетних завдань повинна розглядати формування та поширення здорового способу життя серед населення країни. Це поняття, на думку Г. Івахненко, включає дотримання фізіологічно оптимального режиму праці і відпочинку, раціональне харчування, достатній рівень фізичної активності, дотримання правил особистої і суспільної гігієни, охорону довкілля, корисні для особи форми дозвілля, дотримання правил психогігієни [6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. К. : Міністерство юстиції України, 2006. 124 с.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон від 19.11.1992. Відомості Верховної Ради. 1993. № 4. Ст. 19. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Про концепцію розвитку охорони здоров'я населення України: Указ Президента України від 7 груд. 2000 р. № 1313/2000. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. «Здоров'я-2020»: Основи Європейської стратегії у підтримку дій всієї держави і суспільства в інтересах здоров'я і благополуччя. Копенгаген: ЄРБ ВООЗ, 2012.
5. Гладун З.С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації): монографія. Тернопіль: Екон. думка, 2005. С. 194.
6. Ивахненко Г.А. Здоровье московских студентов анализ самосохранительного поведения. Социолог. исслед. 2006. № 5. С. 79.
7. Карамисhev Д.В. Програмно-цільовий підхід до реалізації державної політики у галузі охорони здоров'я. Університетські наукові записки: часоп. Хмельниц. ун-ту упр. та права. 2006. № 1. С. 280.
8. Нижник Н. Проблеми управління охороною здоров'я України. Укр. мед. вісн. 1997. № 2-3. С. 40.
9. Щепин О.П. О государственных механизмах реформы здравоохранения. Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины. 1997. № 1. С. 34.
10. Якість життя населення пострадянських країн у соціологічному вимірі: кол. монографія / за ред. В.С. Бакірова. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. С. 72.

Н.Г. Антипов, А.В. Висловух .Некоторые аспекты путей усовершенствования государственной политики Украины в сфере охраны здоровья в контексте ВООЗ. – Статья.

Аннотация. В статье проанализированы основные направления реформы в сфере охраны здоровья Украины, а также перечислены основные стратегические задачи и приоритетные направления относительно ключевых подходов стратегии «Здоровье-2020».

Ключевые слова: охрана здоровья, стратегия «Здоровье – 2020», генофонд, здоровый способ жизни, медицинская помощь, общественное здоровье.

N. Antipov, A. Vislovukh. Some aspects of ways to improve the state policy of Ukraine in the field of health protection in the context of WHO. – Article.

Summary. The article analyzes the main directions of the reform in the field of health care in Ukraine and it lists the main strategic objectives and priority areas for the key approaches of the «Health-2020» strategy.

Key words: health protection, strategy «Health – 2020», gene pool, healthy lifestyle, medical care, social health.

О.В. Лисунець,

кандидат медичних наук,

доцент кафедри пропедевтики дитячих захворювань і догляду за хворими дітьми,

Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова,

м. Вінниця, Україна

Н.В. Дідик,

кандидат медичних наук,

асистент кафедри внутрішніх хвороб медичного факультету № 2,

Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова,

м. Вінниця, Україна

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПІДГОТОВЦІ ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Анотація. У статті наведені можливості сучасних технологій вищої медичної освіти в підготовці лікарів загальної практики. Запропоновані інтерактивні методи навчання дозволяють покращити якість підготовки майбутніх лікарів.

Ключові слова: педагогічні технології, інтерактивні методи навчання, вища медична освіта, клінічне мислення, освіта дорослих.

Інтеграція в Європейський освітній простір вітчизняних медичних вишів передбачає розбудову нової парадигми освіти – компетентнісної, що втілює єдність знань, умінь, особистісних якостей, необхідних для успіху в професії та продовження післядипломної освіти [1, с. 19]. Сьогодення медичної галузі гостро потребує кваліфікованих, компетентних фахівців, здатних в умовах інформаційного контенту, що збільшується, залишатися конкурентноспроможними на вітчизняних теренах, демонструючи знання та вміння міжнародного зразка для забезпечення належного рівня надання медичної допомоги громадянам. Зважаючи на фахові запити, вища медична школа перебуває в активному креативному пошуку інноваційних технологій навчального процесу, змінюючи форми, методи та засоби додипломної та післядипломної підготовки фахівців, оскільки медицина набуває ознак динамічної, високотехнологічної та високоточної галузі, відповідальної за якість і тривалість життя теперішнього та прийдешніх поколінь [1, с. 20; 2, с. 248; 3, с. 12]. Саме компетентність перетворює медицину з ремесла на мистецтво лікування, а медичні працівники в повсякденному житті підтримують і налагоджують суспільні комунікації в умовах децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад – основи демократичного сучасного суспільства [1, с. 20].

Отже, навчання потребує активної продуктивної взаємодії викладацького та студентського середовищ, оскільки так викладачі отримують поштовх для творчого розвитку та забезпечення цікавої для студентів-слухачів подачі навчальних матеріалів, а студентство перебирає на себе якоюсь мірою властивості локомотива навчання, досягаючи рівноваги в опції представлення нового матеріалу в середовищі ровесників, тобто студенти активно в реальному часі взаємодіють як з одногрупниками, так і з викладачами-предметниками, забезпечуючи найвищу якість оволодіння новим матеріалом (рис. 1) [6, с. 88].

Отже, інтерактивні методи навчання забезпечують досягнення стратегічних цілей компетентної освіти лікарів. Здобуваючи фах за допомогою інтерактивних технологій навчання, майбутні фахівці вчаться критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, ухвалювати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися, чути та дослухатися до думки колег, пацієнтів та їхніх родин, долучатися до виконання практичних завдань залежно від того, що вони знають, вміють та думають. Важливо спонукати лікарів до особистісного й освітнього росту, аргументованого і переконливого захисту своїх поглядів, структурованого і грамотного викладення своїх знань і умінь [1, с. 19].

Одним із затребуваних і ефективних методів активної та креативної співпраці в навчальному процесі є метод конкретних ситуацій – case-study (від англійського case – випадок, ситуація), що скерований на

активний розвиток проблемно-ситуативного аналізу, заснований на навчанні шляхом вирішення конкретних ситуацій завдань (кейсів), що моделюють у реальному часі звернення пацієнта по допомогу до лікаря із суб'єктивними скаргами, які доповнюються даними об'єктивного огляду та результатами лабораторно-інструментальних обстежень. Працюючи спільно, лікарі-інтерни мають можливість ведення конструктивного діалогу поміж собою, що дозволяє формувати клінічне розуміння конкретної ситуації з позиції вікових і анатомо-фізіологічних особливостей органів і систем, етіопатогенетичних механізмів реалізації екзогенних і ендогенних чинників агресії, фармакокінетики та фармакодинаміки лікарських засобів, прийнятних у конкретному клінічному випадку, та адекватних коректних управлінських рішень щодо маршруту пацієнта на етапі диференційно-діагностичного пошуку та верифікації діагнозу. Оскільки в лікарів загальної практики достатньо велика частка пацієнтів із коморбідними станами, то є потреба в тренуванні вироблення тактичних алгоритмів клінічного супроводу таких пацієнтів. Завдяки case-study – спільними зусиллями молоді фахівці удосконалюють свої вміння аналізувати клінічну ситуацію (case) і пропонують практичне рішення, що активно обговорюється в аудиторії й оцінюється колегами та викладачем.

Для практичного втілення запропонованого методу інтерактивних освітніх технологій неочіненною є інформаційні платформи Web of Science та Scopus, оскільки новітні наукові публікації дозволяють утримувати горизонти диференційної діагностики на якісно високому рівні, що не поступається європейським зразкам і дає можливість вчасної постановки діагнозу, раннього початку лікування захворювання, врешті, досягнення позитивних відстрочених результатів, асоційованих з одужанням і задовільною якістю життя пацієнтів та їхніх родин.

Технологічні особливості методу case-study полягають в організації колективного навчання, найважливішими складниками якого є робота в групі (або підгрупах) і взаємний обмін інформацією, що сприяє індивідуальному, груповому і колективному розвитку, формуванню різноманітних особистісних якостей лікарів. Метод case-study є неперевершеним педагогічним рішенням щодо ліквідації прогалів міждисциплінарних зв'язків у лікарів-інтернів, оскільки він є водночас і ситуативним завданням, і джерелом інформації для усвідомлення варіантів ефективних дій. Основна функція методу case-study – вчити вирішувати складні неструктуровані проблеми, які неможливо вирішити в аналітичний спосіб. Метод case-study як освітня технологія складається з таких етапів:

- ознайомлення з текстом кейсу;
- аналіз кейсу;
- організація обговорення кейсу, дискусії, презентації;
- підбиття підсумків дискусії [4, с. 145].

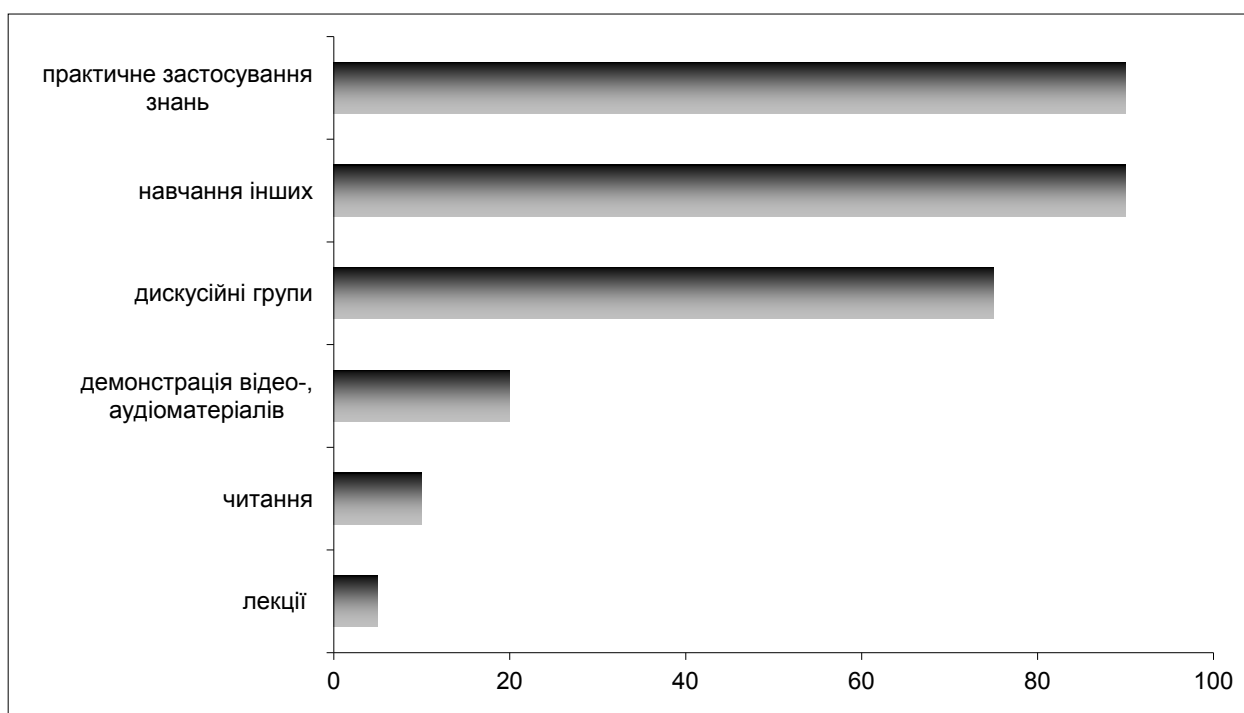

Рис. 1. Парадигма засвоєння нового матеріалу слухачами

Прикладом нашого кейсу є випадок летальності в ранньому неонатальному віці (113 год. 50 хв.) недоношеної новонародженої дитини (дівчинки) з екстремально малою масою тіла під час народження. Анамнез життя: маса тіла під час народження становила 755 г, огружність голови – 23 см, окружність грудей – 23 см, зріст – 30 см, що відповідає гестаційному віку 27 тижн., згідно з оцінкою фізичного розвитку дитини відповідно до терміну гестації. Оцінка за шкалою Ballard – 7 балів, що теж відповідає гестаційному віку 27 тижн. Оцінка за шкалою Апгар на 1 хв. становить 2 бали, на 5 хв. – 3 бали. У пологовій залі проводилася санація верхніх дихальних шляхів, інтубація трахеї та штучна вентиляція легень, був встановлений шлунковий зонд, виконані вимоги дотримування теплового ланцюжка. У відділенні інтенсивної терапії дитина переведена через 20 хв. після народження, у важкому стані (температура тіла – 36,7°C, частота дихання – 60 на хв., частота серцевих скорочень – 140 на хв., сатурація – 88%, рівень цукру в крові – 3,2 ммоль/л, гематокрит – 0,64), з важкими дихальними розладами, дихальною недостатністю III ступеня з наступним введенням екзогенного сурфактанта «Куросурф» ендотрахеально у віковій дозі 120 мг/кг (1,5 мл) двічі. Виконані загальноклінічні та біохімічні лабораторні й інструментальні обстеження: розгорнутий загальний аналіз крові, коагулограма, визначено групу та резус-фактор крові, загальний білок і С-реактивний білок, електроліти крові, цукор крові, зроблено ниркові, печінкові проби, застосовані візуалізуючі методи дослідження органів черевної порожнини, серця, головного мозку, рентгенографія органів грудної клітки та черевної порожнини, абдоміноцентез.

Клінічний діагноз:

1. Генералізована внутрішньоутробна інфекція нез'ясованої етіології з ураженням органів дихання – пневмонія, серця – кардит, нирок – нефрит, печінки – гепатит, шлунково-кишкового тракту – виразково-некротичний ентероколіт III-IV в недоношеного новонародженого з екстремально малою масою тіла під час народження в терміні гестації 27 тижн., I-го з монохоріальної діамніотичної двійні із синдромом фето-фетальної трансфузії (донор) із вродженою вадою розвитку – високою кишковою непрохідністю.

2. Дихальна недостатність III ст., недостатність кровообігу IIБ. Гіпоксично-геморагічне пошкодження центральної нервової системи, внутрішньо-шлуночковий крововилив III ст., набряк мозку, мозкова кома III ст. Гостра ниркова недостатність, стадія анурії. Анасарка. Асцит-перитоніт. Постгеморагічна анемія.

Проведене лікування: режим кювеза, екзогенний сурфактант «Куросурф» двічі, інвазивна дихальна підтримка, парентеральне харчування в складі глюкозо-білково-електролітної суміші, інотропна підтримка, антибактеріальна, протигрибкова, імунокорегуюча, симптоматична терапія.

Патологоанатомічний діагноз:

1. Генералізована внутрішньоутробна інфекція невстановленої етіології: продуктивний енцефаліт, проміжний панкреатит зі склерозом міжчасточкової сполучної тканини, проміжний неактивний гепатит із фіброзом портальних трактів.

2. Легенева кровотеча (кров в альвеолах). Периваскулярний фіброз у легенях. Внутрішньошлуночкові крововиливи III ст., набряк головного мозку. Асцит (20 мл), анасарка. Некротичний нефроз. Недокрів'я внутрішніх органів. Акцидентальна інволюція тимуса – IV фаза.

3. Надзвичайно мала вага під час народження в терміні гестації 26–27 тижн. I-ої дитини з монохоріальної діамніотичної двійні із синдромом фето-фетальної трансфузії.

Клінічний і патологоанатомічний діагнози збігаються, клінічний діагноз своєчасний, сформульований правильно, надлишковий, оскільки не виявлені ознаки виразково-некротичного ентероколіту та перитоніту.

За даними літератури, народжується майже 23 тис. недоношених дітей, 3 800 – з дуже малою масою тіла, серед яких 1 300 – з екстремально малою. Народження таких дітей пов'язане з багатьма чинниками, серед яких захворювання матері: інфекційні і соматичні; патологія вагітності: загроза переривання, внутрішньоутробні інфекції, соціальні чинники [5, с. 13].

Фето-фетальна трансфузія зумовлює порушення внутрішньоутробного розвитку як плода донора так і плода реципієнта, є сприятливим тлом для розвитку багато/маловоддя, інфікування плода, а також зумовлює смертність від 60% до 100% залежно від часу виникнення і ступеня важкості. На даному етапі смерть новонародженої неопереджувана.

Опрацювавши запропонований кейс, лікарі мали можливість простежити причинно-наслідкові зв'язки порушення внутрішньоутробного розвитку, перебігу вагітності та практично з'ясувати тактику лікарського супроводу пацієнта.

У результаті освітньої діяльності, збагаченої інтерактивними методами навчання, лікарі-інтерни можуть:

– ліквідувати освітні прогалини та підвищити свою компетентність, набути досвіду та навички ділитися ним із колегами;

- краще орієнтуватися в проблематиці пацієнтів;
- застосовувати здобуті знання, вміння та навички на практиці в щоденній лікарській діяльності, поліпшуючи якість медичної допомоги своїм пацієнтам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булат Л., Меркулова Д., Лисунець О., Дідик Н. Якість навчання як важлива складова компетентнісної освіти. Підготовка медичних кадрів у сучасних умовах реформи системи охорони здоров'я України: тези доповідей навчально-методичної конференції, 15 лютого, Вінниця. 2017. С. 19–20.
2. Василюк А., Стоговський А. Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози: колективна монографія. Ніжин: Видавець ПП М.М. Лисенко, 2017. С. 248.
3. Кадемія М. Сучасні педагогічні технології навчання дорослих. Теорія і практика управління соціальними системами. 2014. С. 11–17.
4. Скринник З. Психологія і педагогіка. Проведення індивідуального заняття за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (case study): навчально-методичний посібник. Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2012. С. 145.
5. Шунько Є., Яблонь О. Діти з дуже малою масою тіла: сучасні проблеми організації медичної допомоги, інтенсивної терапії та виходжування.
6. Жіночий лікар. 2007. № 4. С. 13–17.
7. Lysunets O., Didyk N. Methods of interactive technologies of studies in scientifically pedagogical process of teaching of medical faculty students. New achievements of world science proceedings of VII international scientific conference, Morrisville, Jun 22, 2017. 2017. P. 88–90.

О.В. Лисунец, Н.В. Дидик. Современные педагогические технологии в подготовке врачей-интернов общей практики. – Статья.

Аннотация. В статье приведены возможности современных технологий высшего медицинского образования врачей общей практики. Предложенные интерактивные методики обучения позволяют улучшать качество подготовки будущих врачей.

Ключевые слова: педагогические технологии, интерактивные методы обучения, высшее медицинское образование, клиническое мышление, образование взрослых.

O. Lysunets, N. Didyk. Modern pedagogical technologies of a family physician education. – Article.

Summary. The paper presents the possibilities of modern technologies of higher medical education in the teaching of a family physician. The proposed interactive teaching methods can improve the quality of training of future physicians.

Key words: pedagogical technologies, interactive teaching methods, higher medical education, clinical thought, adult education.

В.А. Малиновский,
кандидат биологических наук,
доцент кафедры общей и клинической фармакологии,
Одесский медицинский институт
Международного гуманитарного университета,
г. Одесса, Украина

В.Д. Мушкетова,
студентка второго курса стоматологического факультета,
Одесский медицинский институт
Международного гуманитарного университета,
г. Одесса, Украина

ПЛАЗМОЛИФТИНГ – СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДИКА В СТОМАТОЛОГИИ

Аннотация. Изучены данные литературных источников, дан анализ эффективности применения метода *Plasmolifting* при лечении воспалительных заболеваний тканей пародонта, рассмотрены технологии его применения. Представлен механизм действия богатой тромбоцитами аутоплазмы на процессы ревитализации.

Ключевые слова: плазмолифтинг, аутоплазма, PRP-терапия, тромбоциты, пародонтит.

Залог привлекательной улыбки – красивые зубы и здоровые десны. Однако далеко не всегда регулярный, своевременный уход за полостью рта может уберечь десны и зубы от проблем.

Плазмолифтинг – новая методика, способная лечить воспалительные процессы и обеспечивать надежную профилактику. Несмотря на новизну технологии, она прочно вошла в обиход современных стоматологических клиник. Все чаще и чаще пациентам стоматологов приходится сталкиваться с кариесом, пародонтитом, расшатыванием зубов. Современная стоматология располагает множеством как традиционных, так и новейших терапевтических методик лечения, одной из которых является процедура плазмолифтинга в стоматологии.

Консервативные методы лечения воспалительных заболеваний тканей пародонта в настоящее время предусматривают использование многочисленных препаратов и их сочетаний. По показаниям проводят лекарственную терапию в комплексе с физическими методами (дарсонвализация, флюктуоризация, лекарственный электрофорез, ультразвуковая терапия, светолечение). Применяют лекарственные средства для местного и общего воздействия (препараты антибактериального действия: сульфаниламиды, антибиотики, антисептики, противогрибковые и др.; противовоспалительные средства: нестероидного ряда, ингибиторы протеина, стероидные препараты и ферменты; препараты анаболического действия: витамины, иммуностимулирующие вещества, гормоны и др.).

В ряде клинических случаев положительная динамика лечения общепринятыми методами кратковременна, чаще наблюдается лишь временный положительный эффект, что требует повторного посещения пациентом специалистов различного профиля, а это сказывается и на его эмоциональном состоянии, и на качестве жизни [6]. Суть в том, что применение этих препаратов на фоне нарушенной иммунобиологической реактивности организма зачастую способствует переходу острых воспалительных процессов в подострые и хронические, что порой затрудняет процессы восстановления.

Болезни пародонта могут возникнуть под воздействием как местных факторов (изменение качественного и количественного состава слюны, некачественные пломбы, микроорганизмы зубной бляшки, наличие ортодонтических и ортопедических конструкций в полости рта, травматическая окклюзия, аномальное прикрепление уздечек губ и языка, аномалии расположения зубов, мелкое преддверие полости рта, травмы, чрезмерное потребление мягкой, переработанной пищи), так и воздействия местных и общих факторов (нарушения режима питания и обмена веществ, соматическая патология и иммунологические нарушения, гормональные и метаболические сдвиги, гипоксия и гиподинамия, а также хроническая интоксикация) на фоне изменений реактивности организма [8; 9].

Учитывая широкую распространенность воспалительных заболеваний тканей пародонта и неблагоприятное влияние на организм в целом, возникает необходимость разработки новых как диагностических, так и лечебных комплексов, которые могли бы помочь врачу распознать этиологические и патогенетические факторы заболевания, а так же провести их коррекцию на начальной стадии возникновения болезни [1].

Теоретическим обоснованием использования аутоплазмы является её способность ускорять естественные механизмы регенерации тканей благодаря наличию в тромбоцитах факторов роста и митогенов. Тромбоцитарная аутоплазма лишена токсичности и не вызывает аллергических реакций.

Установлено, что в α -гранулах тромбоцитов содержится ряд факторов роста [23]. К ним относятся: тромбоцитарный (PDGF), тромбоцитарный эндотелиальных клеток (PDEGF), трансформирующий (TGF- β), фибробластный (bFGF), ростовой эндотелия сосудов (VEGF), инсулиноподобный (IGF), гапатотитный (HGF), эпидермальный (EGF) и плацентарный (PLGF). Кроме того, α -гранулы высвобождают тромбоспондин, цитокины, химокины, остеонектин, антибактериальные и фунгицидные белки. Факторы роста в своей основе – это пептидные димеры, состоящие из двух антипараллельных мономеров в конфигурации «цистеинового узла». Этот термин отражает структуру из 8 цистеиновых остатков внутри каждой мономерной цепи с консервативными интервалами, характерными для разных ростовых факторов. Функционально ростовые факторы проявляют разнонаправленную активность. Так, например, PDGF, являясь митогеном различных клеток, после связывания со специфическими рецепторами и последующим его фосфорилированием тирозинкиназой, осуществляет трансдукцию по четырём сигнальным путям: Src, PI3K, PLC и Ras, что в результате приводит к клеточной пролиферации, миграции и синтезу внеклеточного соединительнотканного матрикса. Секретируемый тромбоцитами PDGF создаёт хемотаксический градиент для привлечения фибробластов, нейтрофилов и макрофагов, которые, в свою очередь, активируются и высвобождают локально ещё большее количество факторов роста, что оказывает кумулятивный заживляющий эффект. Установлено также, что PDGF играет одну из центральных ролей в процессах мезенгения [12] и ангиогенеза [18]. В отличие от главного митогена PDGF, основная функция TGF- β состоит в синтезе и предохранении экстрацеллюлярного матрикса. Он имеет три изоформы (TGF- β 1-3) и является сильным индуктором синтеза коллагена, обладает иммуносупрессивным эффектом и противовоспалительным действием, стимулирует рост мезинхимальной ткани, а также подавляет рост эпителиальных клеток, являясь при этом онкосупрессором [21]. Механизм «лифтинга» богатой тромбоцитами аутоплазмы представляется следующим образом. Факторы роста, которые доставляются в ткани путём инъектирования значительного количества аутоплазмы, стимулируют образование фибробластов – клеток соединительной ткани, и их анаболическую активность. Фибробласты синтезируют коллаген, эластин и гиалуроновую кислоту. Этот процесс приводит к образованию молодой соединительной ткани и росту капилляров. В итоге, происходит улучшение микроциркуляции и метаболизма, восстановление обменных процессов, нормализация тканевого дыхания и активизация местного иммунитета.

Установлено, что одним из важнейших звеньев в поддержании хронического течения заболеваний пародонта является нарушение функциональной активности Т- и В-лимфоцитов. По мере истощения супрессорной функции Т-лимфоцитов в результате хронического воздействия аутоантигенов начинается бесконтрольная активация иммунного ответа на антиген, что характеризуется повышенным содержанием в ротовой жидкости интерлейкинов 2–6 и значительным снижением уровня противовоспалительных цитокинов интерлейкина-4 и интерферона. Подобный цитокиновый дисбаланс отражает постоянное присутствие антигенов (бактериальной или иной природы) в слизистой оболочке десны с развитием деструктивных и субкомпенсаторных реакций полости рта, что обуславливает клиническую выраженность симптомов и персистирующий характер этого заболевания [4; 2]. В тромбоцитах содержатся плотные гранулы с биологически активными молекулами, которые не являются ростовыми факторами, но участвуют в биохимических и обменных процессах организма, в том числе в воспалительных и регенеративных реакциях. Тромбоцитарная аутоплазма модулирует и регулирует функцию первичных, вторичных и третичных факторов роста, влияя на все стадии регенерации одновременно. Это свойство отличает факторы роста тромбоцитарной аутологичной плазмы от рекомбинантных факторов роста, каждый из которых отвечает за отдельный механизм регенерации. Факторы роста представляют собой белковые молекулы с определенным набором аминокислот [3].

Будучи многообещающим аутогенным трансплантатом, PRP (Platelet Rich Plasma) используется в основном в регенеративной медицине. Следуя публикациям Д. Уитмена и др. [25], Р. Маркса и др. [20], применение PRP приобретает всё большую популярность в медицине, особенно при оральной и челюст-

но-лицевой хирургии. В последнее десятилетие PRP, или плазмолифтинг, как метод был разработан с использованием различных коммерческих и лабораторных протоколов получения обогащённой тромбоцитами плазмы. Существуют различные формы PRP: плазма, богатая факторами роста (PRGF) [11], клеточный сепаратор PRP [25], фибрин, богатый тромбоцитами [14], концентрированный PRP [15], лейкоцитарный гель [16] и ряд упрощенных продуктов PRP, называемых концентрированными факторами роста [13]. В повседневной практике большинство клиницистов, в соответствии с их опытом, применяют один или два конкретных продукта PRP в жидкой или твердой форме.

Исследования в области функционального восстановления нервной системы показали, что PRP ускоряет восстановление чувствительности в течение 2 недель наблюдения пациентов с периферической нейропатией [10]. Предварительное клиническое исследование показало, что при использовании видоизмененной методики при латеральной недостаточности нижних альвеолярных нервов их покрытие коллагеновой мембраной и богатыми тромбоцитами материалами может привести к ускоренному выздоровлению – в течение первых 6 месяцев. Результат лечения оценивался субъективной дискриминационной чувствительностью (способностью различать два прилагаемых к коже раздражителя одновременно) и статическим свечением [19].

Важно отметить, что новая технология Plasmolifting не требует применения хлористого кальция и двойного центрифугирования, оставаясь при этом максимально эффективной, удобной и безопасной. В классической методике PRP-терапии применяется гель, введение которого в ткани возможно при наличии операционной раны. Применение же инъекций возможно до оперативного вмешательства, после, во время и вместо него. Выбор аппаратуры и расходных материалов исходит из теоретических предпосылок технологии Plasmolifting и принципиальной позиции разработчиков технологии Р. Ахмерова и Р. Зарудия [1]. Позиция сформулирована следующим образом:

1) центрифуга лабораторная настольная с возможностью центробежной силы 800–1200 g, или скоростью вращения 3 200 оборотов в минуту;

2) специализированные пробирки Plasmolifting™ 9 мл (стерильные, содержащие натрия гепарин по технологии *in vivo* со специализированным тиксотропным гелем по технологии Plasmolifting);

3) периферические венозные катетеры диаметром не менее 1,1 мм. Стерильные одноразовые медицинские шприцы объемом от 2,0 мл до 5,0 мл;

4) иглы для инъекций.

Забор крови производится в объеме 9–36 мл при помощи периферического венозного катетера, диаметр которого составляет 1,1 мм, и зависит от локализации введения. Вся полученная кровь помещается в 1–4 специализированные пробирки Plasmolifting™.

Получение тромбоцитарной аутоплазмы (далее – ТАП). Пробирки укладываются в центрифугу, которая настраивается на параметры вращения 3 200 оборотов в минуту в течение 5 минут, или 1 000 g. В процессе работы центрифуги вся кровь делится на две фракции: эритроцитарно-лейкоцитарный сгусток и плазму, которая содержит тромбоциты, микро- и макроминералы, витамины, аминокислоты. При помощи шприца (2,0–3,0 мл) происходит забор тромбоцитарной аутологичной плазмы (супернатант), которая находится в верхней части пробирки над разделительным гелем. Для инъекций используются инсулиновые иглы. Объем и область введения плазмы: область зубодесневых сосочков – 0,1–0,2 мл, область переходной складки – 0,3–0,5 мл. Каждому пациенту процедура проводится 5 раз.

Проведенные гистологические исследования области десны после инъекций тромбоцитарной аутоплазмы показали, что более выраженный эффект может быть получен не ранее чем через 3 недели. К этому сроку происходит уменьшение количества клеток воспалительного процесса: они располагаются в тканях не диффузно, а уже более локализовано, внутри инфильтратов, при этом увеличивается количество молодых клеток – фибробластов и незрелого коллагена. Результаты научных статей, посвященные данной методике, только подтверждают ее эффективность [5; 7].

При использовании плазмолифтинга в комплексном лечении пародонтита легкой и средней степени тяжести у той группы, в лечение которой был добавлен метод плазмолифтинга, оказался лучший терапевтический эффект: произошла активация естественных процессов восстановления тканей, уменьшение воспаления десен, образование новых капилляров и улучшение кровоснабжения и обмена веществ, а также повышение местного иммунитета полости рта. Также отмечают, что включение тромбоцитарной аутоплазмы в комплексное лечение пародонтита позволяло купировать воспаление и стабилизировать процесс в более короткие сроки по сравнению с общепринятыми методами лечения. Исследования в области функционального восстановления нервной системы подтверждают, что PRP обеспечивает восстановление чувствительности в течение 2 недель наблюдения у пациентов с периферической нейропатией, вызванной лепрой [10].

Аутологичная плазма, богатая тромбоцитами, является безопасной и недорогой процедурой для доставки факторов роста для заживления кости и мягких тканей. Основной концепцией является предположение, что при увеличении концентрации факторов роста в ране регенеративный ответ кости будет лучше и быстрее [17]. Большая гетерогенность клинических исходов может быть объяснена различными продуктами PRP с качественной и количественной разницей между веществом. Активация PRP – еще один источник изменчивости, некоторые авторы не активируют тромбоциты, а другие используют аутологичный тромбин и хлорид кальция, другие методы [22].

Применение инъекций ТАП в комплексном лечении пародонтита дает стойкую клиническую ремиссию, редукцию глубины пародонтального кармана и стабильный уровень значений пародонтальных индексов. Методика Plasmolifting проста, эффективна, не требует больших затрат. В результате включения в комплексную терапию тромбоцитарной аутоплазмы можно сократить время лечения и добиться стабильности полученного результата на более продолжительный срок.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахмеров Р., Зарудий Р., Цыплаков Д., Воробьев А. Технология Plasmolifting – инъекционная форма тромбоцитарной аутоплазмы для лечения хронических катаральных гингивитов. Пародонтология. 2012. № 4. С. 80–84.
2. Серебрякова Л. Морфофункциональная характеристика клеток крови при воспалительных заболеваниях пародонта: автореф. дис.... канд. мед. наук. Москва, 2004. 16 с.
3. Иванов В. Полиморфизм Arg25Pro-гена, трансформирующего фактора роста – бета 1, и его роль в патогенезе гипертонической болезни. Бюллетень экспериментальной биологии и медицины. 2007. Т. 144. № 7. С. 72–74.
4. Лепилин А., Свистунов А., Гущин А. Особенности кислородзависимого метаболизма и функции лейкоцитов у больных пародонтитом. Здоровье и образование в XXI веке: научные труды 4-й Международной научно-практической конференции. Москва: РУДН, 2003. С. 377.
5. Микляев С. Оценка эффективности применения аутоплазмы, обогащенной тромбоцитами, при лечении хронического генерализованного пародонтита легкой степени тяжести. Вестник Тамбовского университета. Серия «Естественные и технические науки». Тамбов. 2016. Т. 21. Вып. 6. С. 2271–2277.
6. Микляев С., Леонова О., Глазьев В., Сущенко А., Олейник О. Изучение качества жизни у пациентов, страдающих хроническими воспалительными заболеваниями пародонта. Вестник Тамбовского университета. Серия «Естественные и технические науки». Тамбов. 2017. Т. 22. Вып. 1. С. 187–192.
7. Микляев С., Леонова О., Сущенко А. Клинико-экономический анализ применения тромбоцитарной аутоплазмы (ТАП) при консервативном лечении хронических воспалительных заболеваний тканей пародонта. Вестник Тамбовского университета. Серия «Естественные и технические науки». Тамбов. 2017. Т. 22. Вып. 6. С. 1578–1585.
8. Цепов Л., Цепова Е., Цепов А. Пародонтит: локальный очаг серьезных проблем: обзор литературы. Пародонтология. 2014. Т. 19. № 3. С. 3–6.
9. Цепов Л., Голева Н., Нестерова М. Хронический генерализованный пародонтит: от патогенеза к лечению. Ден-тал Юг. 2010. Т. 9. С. 32–34.
10. Anjayani S., Wirohadidjojo Y.W., Adam A.M. et al. Sensory improvement of leprosy peripheral neuropathy in patients treated with perineural injection of platelet-rich plasma. Int. J. Dermatol. 2014. V. 53. № 1. P. 109–113.
11. Anitua E. Plasma rich in growth factors: preliminary results of use in the preparation of future sites for implants. Int. J. Oral Maxillofac. Implants. 1999. V. 14. № 4. P. 529–535.
12. Caplan A.I., Correa D. PDGF in bone formation and regeneration: new insights into a novel mechanism involving MSCs. J. Orthop. Res. 2011. V. 29. № 12. P. 1795–803.
13. Corigliano M., Sacco L., Baldoni E. CGF-una proposta terapeutica per la medicina rigenerativa. Odontoiatria. 2010. V. 1. P. 69–81.
14. Choukroun J., Adda F., Schoeffler C. et al. Implantodontie. 2001. V. 42. P. 55–62.
15. Dohan D.M., Choukroun J., Diss A. et al. Platelet-rich fibrin (PRF): a second-generation platelet concentrate. Part I: technological concepts and evolution. Oral Surg. Oral Med. Oral Pathol. Oral Radiol. Endod. 2006. V. 101. V. 3. P. 37–44.
16. Dohan Ehrenfest D.M., Bielecki T., Corso M.D. et al. Shedding light in the controversial terminology for platelet-rich products: platelet-rich plasma (PRP), platelet-rich fibrin (PRF), platelet-leukocyte gel (PLG), preparation rich in growth factors (PRGF), classification and commercialism. J. Biomed. Mater. Res. A. 2010. V. 95. № 4. P. 1280–1282.
17. Jakse N., Tangl S., Gilli R., Berghold A., Lorenzoni M., Eskici A., Haas R., Pertl C. Influence of PRP on autogenous sinus grafts. An experimental study on sheep. Clin. Oral Implants. Res. 2003. V. 14. № 5. P. 578–83.
18. Gianni-Barrera R., Burger M., Wolff T., Heberer M., Schaefer D.J., Gürke L., Mujagic E., Banfi A. Long-term safety and stability of angiogenesis induced by balanced single-vector co-expression of PDGF-BB and VEGF164 in skeletal muscle. Sci. Rep. 2016. V. 6. № 21546. P. 2–15.
19. Khojasteh A., Hosseinpour S., Nazeman P. et al. The effect of a platelet-rich fibrin conduit on neurosensory recovery following inferior alveolar nerve lateralization: a preliminary clinical study. Int. J. Oral Maxillofac. Surg. 2016. V. 45. № 10. P. 1303–1308.

20. Marx R.E., Carlson E.R., Eichstaedt R.M. et al. Platelet-rich plasma: growth factor enhancement for bone grafts. Oral Surg. Oral Med. Oral Pathol. Oral Radiol. Endod. 1998. V. 85. № 6. P. 638–646.
21. Moustakas A., Pardali K., Gaal A., Heldin C.H. Mechanisms of TGF-beta signaling in regulation of cell growth and differentiation. Immunol. Lett. 2002. V. 82. № 1–2. P.85–91.
22. Roffi A., Filardo G., Kon E., Marcacci M. Does PRP enhance bone integration with grafts, graft substitutes, or implants. A systematic review. BMC Musculoskelet. Disord. 2013. V. 14. № 330. P. 1–11.
23. Textor J. Platelet-Rich Plasma (PRP) as a Therapeutic Agent: Platelet Biology, Growth Factors and a Review of the Literature. Platelet-Rich Plasma. Regenerative Medicine: Sports Medicine, Orthopedic, and Recovery of Musculoskeletal Injuries. J. F. S. D. Lana et al. (eds.), Berlin, Heidelberg: Springer-Verlag. 2014. V. XXVII. P. 61–94.
24. Weibrich G., Kleis W.K., Hafner G. et al. Comparison of platelet, leukocyte, and growth factor levels in point-of-care platelet-enriched plasma, prepared using a modified Curasan kit, with preparations received from a local blood bank. Clin. Oral Implants. Res. 2003. V. 14. № 3. P. 357–362.
25. Whitman D.H., Berry R.L., Green D.M. Platelet gel: an autologous alternative to fibrin glue with applications in oral and maxillofacial surgery. J. Oral Maxillofac. Surg. 1997. V. 55. № 11. P. 1294–1299.

В.О. Малиновський, В.Д. Мушкетова. Плазмоліфтинг: сучасна методика в стоматології. – Стаття.

Анотація. Вивчено дані літературних джерел, дано аналіз ефективності застосування методу *Plasmolifting* у лікуванні запальних захворювань тканин пародонта, розглянуті технології його застосування. Представлений механізм дії багатою на тромбоцити аутоплазмою на процеси ревіталізації.

Ключові слова: плазмоліфтинг, аутоплазма, PRP-терапія, тромбоцити, пародонтит.

V. Malinovskii, V. Mushketova. Plasmolifting: A Modern Method in Dentistry. – Article.

Summary. Data of literary sources are studied, analysis of effectiveness of a method of *Plasmolifting* in the treatment of inflammatory diseases of periodontal tissues is given, and technologies of its application are considered. The mechanism of action of platelet-rich autoplasm on the processes of revitalization is presented.

Key words: plasmolifting, autoplasm, PRP-therapy, platelets, periodontitis.

УДК 615/012

Е.Л. Маркіна,

кандидат хімічних наук,

доцент кафедри медичної хімії та біології,

Одеський медичний інститут

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

Т.В. Хоменко,

кандидат біологічних наук,

доцент кафедри загальної та клінічної фармакології,

Одеський медичний інститут

Міжнародного гуманітарного університету,

м. Одеса, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОДЕСИ І ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХНЯ РОЛЬ В ОЗДОРОВЛЕННІ МЕШКАНЦІВ РЕГІОНУ

Анотація. У роботі розглянуті питання діяльності аптек м. Одеси й Одеської області в різні історичні періоди та їхня роль в оздоровленні мешканців регіону.

Ключові слова: аптека, фармацевт, здоров'я людини, аптека Гаєвського, «Інтерхім».

У нашій країні реалізацію державної політики у сферах охорони здоров'я, санітарного й епідеміологічного благополуччя населення, створення виробництва, контролю якості та реалізації лікувальних засобів і виробів

медичного призначення проводить Міністерство охорони здоров'я України. Міністерський апарат також контролює розроблення, координацію та виконання державних програм із розвитку охорони здоров'я, профілактики захворювань, надання медичної допомоги, розвиток медичної та мікробіологічної промисловості.

Аптека – це заклад охорони здоров'я, що виготовляє та відпускає ліки за рецептами лікарів і без рецепта, предмети санітарії та гігієни, догляду за хворими, дезінфекційні засоби, перев'язувальні матеріали, очкову оптику, хірургічні інструменти, мінеральні води й інші медичні товари. Аптека веде санітарно-просвітницьку роботу і поширює популярні відомості про лікарські засоби серед населення [1].

Основним завданням фармацевта як фахівця галузі є профілактика захворювань, збереження та зміцнення здоров'я людини.

Аптечний фахівець має відрізнятися високим професіоналізмом і компетентністю щодо питань лікарського забезпечення населення, сприяти раціональному призначенню та використанню лікарських засобів і виробів медичного призначення, забезпечувати гарантію якості та безпеки застосування ліків, а також запобігати помилкам під час їх виготовлення та контролю якості.

Фармацевт повинен перешкоджати поширенню фальсифікованих, субстандартних, незареєстрованих в Україні лікарських засобів, керуватися виключно чинним законодавством із дотриманням етичних принципів та моральних норм.

Фармацевти м. Одеси також є провідниками програми Міністерства охорони здоров'я України.

Історичні факти свідчать, що перша аптека в Одесі з'явилася 1796 р., відкрив її аптекар Яків Шуманський. Йому дозволили продаж ліків «за помірними цінами».

1829 р. на території єврейської лікарні була відкрита «государева» аптека.

За пропозицією графа Воронцова, на Гаванній вулиці запрацювала лікарська установа, на території якої розміщувалася й аптека. Це сталося 1835 р., і через вісімнадцять років (1853 р.) у місті вже функціонували одинадцять приватних аптек.

Одна з найстаріших аптек в Одесі – «Аптека А. Гаєвського і А. Поповського». Офіційною датою її відкриття вважається 1887 р. Аптека була заснована Антоном Гаєвським 1878 р. Цим роком датована згадка про неї в офіційних документах. З 1898 р. А. Гаєвський починає працювати з Олександром Поповським, і аптека розташовується в самому центрі Одеси, в будинку О. Руссова.

Аптека А. Гаєвського і А. Поповського за роки своєї роботи набула такої популярності, що будівлю, де вона розташовувалася, одесити перейменували в будинок А. Гаєвського. На межі XIX – XX ст. це був авторитетний аптечний заклад на півдні України, в якому за індивідуальними прописами виготовлялися мікстури, пігулки, краплі, гомеопатичні препарати тощо. В асортименті були широко представлені вакцини, сироватки, мінеральні води, медичний інструментарій, гігієнічні товари і предмети догляду. За власним рецептом вироблялося мило. Водночас аптека видавала різні медичні довідники, останній з яких датований 1913 р. Вперше у названому аптечному закладі була організована контрольно-аналітична служба. Правила функціонування цієї майстерні ліків, кваліфікація персоналу, ціни на ліки, зберігання, відпуск ліків – все регламентувалося особливими вказівками, що мали силу закону. Варто зазначити, що аптека безперервно працювала за всіх режимів, зокрема і під час Великої Вітчизняної війни.

Зберігши свій авторитет і залишаючись вірною віковій традиції, «Аптека А. Гаєвського і А. Поповського» і сьогодні є найвідомішою аптекою в Одесі, Одеській області та в Україні. Колектив закладу налічує понад 70 співробітників, працює цілодобово, без вихідних і святкових днів. Як і сто років тому, фахівці приготують будь-які ліки за індивідуальним рецептом лікаря, кваліфіковано проконсультують, допоможуть зорієнтуватися у величезній різноманітності вітчизняних та імпортованих препаратів, запропонують широкий вибір предметів для догляду за хворими, всілякі гігієнічні товари, аптечну косметику.

Намагаючись іти в ногу із часом і відповідати високому рівню і сучасним вимогам, аптека однією з перших перейшла на комп'ютерний облік лікарських препаратів за схемою постачальник – склад – відділ – покупець.

В аптеці завжди є препарати рецептурної групи, затребувані як швидка допомога для стаціонарних хворих. Головною місією аптеки є турбота про людину. Тут ви побачите співчутливе ставлення, розуміння, ввічливе обслуговування, допомогу. Введена система знижок для пільгових категорій хворих, пенсіонерів, постійних клієнтів. Протягом останніх п'яти років колектив аптеки неодноразово ставав переможцем всеукраїнських програм, відзначався почесними нагородами і численними дипломами.

Аптеці присвоєно звання «Краща аптека України» та вручено диплом «За збереження традицій» у номінації Всеукраїнської програми «Панацея». Східно-українська академія бізнесу нагородила колектив аптеки почесною нагородою «Золотий Ягуар» і дипломом «За бездоганну репутацію в бізнесі та високу якість послуг». Директору «Аптеки А. Гаєвського», провізору вищої категорії Нелі Калестру була вручена почесна нагорода «Свята Софія»

і диплом «За особистий внесок у відродження духовності, національної науки та культури» у межах програми «Лідери XXI ст.», а також міжнародна нагорода «Нагорода тисячоліття» за заслуги перед людством.

Аптека А. Гаєвського має дев'ять філіалів у різних районах міста.

Динаміка розвитку аптечної справи в Одесі відображена в таблиці 1. Як зазначено в таблиці, з 1920 по 1991 рр. кількість аптек в нашому місті була різною. У 1920 та 1930 рр. – 26 і 25 відповідно. Вдвічі поменшало аптек у 1941 р. (10). У повоєнний період збільшується кількість нових аптек. Так, 1950 р. в Одесі відкрито 19 аптек. Через сім років функціонувало вже 34 аптеки, а в 1963 р. – 43 аптеки. Після 1963 р. відкривалося щорічно ще по одній аптеці, і 1978 р. працювали вже 55 аптек. Майже вдвічі (до 98) побільшало аптек у період із 1978 р. по 1991 р. (таблиця).

У незалежній Україні динаміка відкриття аптек у містах і селах неоднакова. Як і в попередні роки, аптек у селах мало, або вони відсутні. Основна причина такого стану криється в стрімкому від'їзді до великих міст мешканців села в пошуках роботи.

Таблиця

Кількість аптек у м. Одесі за період із 1920 р. по 1991 р.

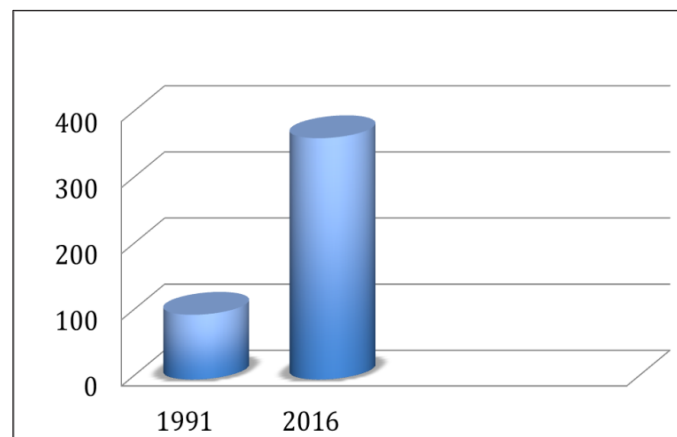
Рік	1920	1930	1941	1950	1957	1963	1978	1991
Кількість аптек	26	25	10	19	34	43	55	98

З 1991 р. по 2016 р. спостерігається бурхливе зростання кількості аптек як на території України, так і в Одесі й Одеській області. Для міста Одеси такий стан відтворений на діаграмі, яка підтверджує, що протягом зазначеного періоду кількість аптечних закладів зросла в чотири рази – з 98 до 386.

Першочерговою проблемою для населення України є економічна доступність лікарських засобів. Її можна вирішити шляхом запровадження реімбурсації, тобто відшкодування з боку держави частини вартості лікарських засобів, які споживачі одержують в аптечних закладах. Так, із квітня 2017 р. ця проблема частково вирішується. За програмою «Доступні ліки» в аптеках почали відпускатися безкоштовно серцево-судинні препарати, ліки для хворих на діабет II типу, бронхіальну астму [2].

Міністерство охорони здоров'я пояснює вибір ліків від трьох хвороб тим, що саме вони найбільше впливають на показники смертності населення. Смертність від серцево-судинних хвороб становить 65% від загальної смертності населення в Україні. За статистикою, 2015 р. на діабет II типу страждали майже один мільйон осіб. Хворих на бронхіальну астму було зареєстровано 210 тисяч. Здебільшого це діти та молодь. Ще одна із причин полягає в тому, що ці хвороби лікуються на амбулаторному рівні. Пацієнт може вибрати й отримати в аптеці найдешевший лікарський засіб безкоштовно або обрати іншу торгову марку, доплативши певну суму. Уряд не буде обмежувати вільний ринок ліків. Якщо пацієнт бажає придбати ліки, не маючи рецепта від свого лікаря, він може це зробити в будь-якій аптеці. Проте в такому разі лікарський препарат безкоштовному продажу або зі знижкою не підлягає.

Кількість лікарських препаратів, що підпадали під програму «Доступні ліки», 2017 р. становила 198 найменувань, а 2018 р. збільшилася до 238. Ліки, закуплені державним коштом, 2017 р. за 6 програмами розподілено в регіонах [3].

Діаграма Кількість аптек у м. Одесі в 1991 та 2016 рр.

Ліки було розподілено за такими програмами:

1. Закупівля хіміотерапевтичних препаратів для лікування онкохворих:

– «Метакос» – 2 000 флаконів.

2. Закупівля медикаментів для дітей хворих на дитячий церебральний параліч:

– «Ботокс» – 84 упаковки.

3. Закупівля медикаментів для дітей хворих на гемофілію:

– «Вілате 500» – 2 477 упаковок.

4. Закупівля медикаментів для лікування хворих на розсіяний склероз:

– «Метипред» – 4 272 флакони.

5. Закупівля медикаментів для антиретровірусної терапії:

– «Норвір» – 26 упаковок;

– «Зидовудин» – 347 упаковок;

– «Еффагон 600» – 68 351 упаковка.

6. Закупівля медикаментів для лікування дітей, хворих на резистентну форму ювенільного ревматоїдного артриту:

– «Хуміра» – 70 упаковок.

Найближчим часом препарати будуть доступні в лікарнях.

2018 р. до програми «Доступні ліки» залучилося 80 аптек Одеси й Одеської області. Департамент охорони здоров'я Одеси для реалізації зазначеної програми на початку року отримав 26 млн. грн., з яких 2 млн. грн. вже витрачено. На весь рік Одеській області виділено 56 млн. 988 тис. 300 грн.

Одним із лідерів фармацевтичного ринку України є компанія «Інтерхім», яка була створена в Одесі. За якість своїх препаратів вона заслужила довіру пацієнтів і повагу медиків. З невеликої лабораторії виробництва реактивів «Інтерхім» виріс у сучасний фармацевтичний завод, що виробляє лікарські препарати і фармацевтичні субстанції, відомі не тільки в нашій країні.

Компанія стала підприємством повного циклу обігу лікарських засобів – від їх наукового пошуку, розроблення, виробництва до кінцевого споживача. «Інтерхім» має повну ліцензію на обіг підконтрольних лікарських засобів. Їх виробництво дозволяє задовольнити потреби держави в життєво необхідних препаратах, забезпечити українців ліками для особливо вразливих категорій пацієнтів. Лікарські препарати, виготовлені в лабораторіях компанії «Інтерхім», відпускаються в аптеках з аналогічною назвою.

Отже, спільна робота Міністерства охорони здоров'я України, вітчизняних науковців, працівників фармацевтичної промисловості, аптек має бути спрямована на розвиток вітчизняної фармації, впровадження нових ліків, проведення санітарно-просвітницької роботи, профілактику захворювань, поширення відомостей про лікарські засоби серед населення з метою збереження та зміцнення здоров'я людини, і головне – зменшення вартості лікарських препаратів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тихонов О. Аптечна технологія ліків: підручник для студ. фарм. ф-тів ВМНЗ України III-IV рівнів акредитації. Вінниця: Нова книга, 2016. 536 с.
2. Про затвердження Реєстру лікарських засобів, вартість яких підлягає відшкодуванню станом на 26 липня 2017 р.: наказ МОЗ від 26 липня 2017 р. № 856.
3. Про затвердження Реєстру лікарських засобів, вартість яких підлягає відшкодуванню станом на 22 січня 2018 р.: наказ МОЗ від 22 січня 2018 р. № 111.

Э.Л. Маркина, Т.В. Хоменко. Деятельность аптечных учреждений Одессы и Одесской области, их роль в оздоровлении населения региона. – Статья.

Аннотация. В работе рассмотрены вопросы деятельности аптек г. Одессы и Одесской области в разные исторические периоды, их роль в оздоровлении населения ярегиона.

Ключевые слова: аптека, фармацевт, здоровье человека, аптека Гаевского, «Интерхим».

E. Markina, T. Khomenko. Activities of pharmacy establishments of Odessa and Odessa region and their role in improvement of the inhabitants of the region. – Article.

Summary. The work deals with the activities of pharmacies in Odessa and Odessa region in different historical periods, their role in improving the population of the region.

Key words: pharmacy, pharmacist, human health, Gayevsky pharmacy, "Interhim".

Л.Г. Роша,
доцент кафедри патологічної анатомії з секційним курсом,
Одеський національний медичний університет,
м. Одеса, Україна

ОПТИМІЗАЦІЯ ІМУНОГІСТОХІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. *Стаття ґрунтується на тому, що головною передумовою для проведення якісних імуногістохімічних досліджень є адекватна матеріально-технічна база, досвідчені кваліфіковані фахівці, достатній об'єм досліджень, оптимальна організація досліджень і досконала нормативно-правова база.*

Ключові слова: імуногістохімічні дослідження, патогістологія, контроль якості.

Значний прогрес у лікуванні злоякісних пухлин, широке впровадження індивідуалізованої та таргетної терапії, потреба у визначенні прогностичних факторів вимагають від патологоанатомів не лише точної діагностики, а й використання методів імуногістохімії та генетичних досліджень.

Швидке прийняття імуногістології як безцінного доповнення до морфологічної діагностики стало можливим завдяки розвитку нових, чутливих антитіл (далі – АТ) і систем детекції. Антиген-пошукові методи сьогодні дещо узгоджені, що дозволяє імуногістохімічному дослідженню (далі – ІГХД) бути надійно використаним як діагностичний інструмент. Поява прогностичних маркерів, прагнення до індивідуалізованої терапії призвели до бажання використовувати ІГХД не лише якісно, а й у кількісному вираженні. Коли технологія використовувалась якісно, серйозних проблем не було. Численні зміни в преаналітичному та аналітичному етапах процедури, які впливають на імуноекспресію білків, стали критичними для стандартизації. Велика кількість змін ускладнює забезпечення порівняння результатів, отриманих у різних лабораторіях, і навіть у тій же лабораторії, коли кожен зразок тканини піддається різним змінам на преаналітичному етапі. Крім того, існують різні інтерпретації оцінки реакції, відрізняються пороги чутливості. Невизнання хибнопозитивних і хибнонегативних реакцій призводить до подальших помилок кількісного виміру. Частина проблем, пов'язаних з технологією та інтерпретацією імунореактивності, зумовлена невизнанням відмінності ІГХД від інших гістологічних методик і включає багато кроків, які не можуть контролюватися доти, доки кінцевий результат не буде досягнутий. Точна і відтворена кількісна оцінка імунофарбування залишається невловимою, хоча й є перелік деяких заходів для вирішення цих проблем.

Імуногістохімічне дослідження – це метод визначення наявності, точної локалізації та кількісного визначення антигенів у певних компонентах тканин, типах клітин і структурах клітин за допомогою моноклональних чи поліклональних антитіл.

Імуногістохімічний метод є доповненням до основного патогістологічного дослідження. ІГХД як метод діагностики захворювань широко використовується для діагностики злоякісних новоутворень (верифікації пухлин, виявлення первинної пухлини за анонімним метастазом, диференційної діагностики пухлин, прогнозу чутливості до таргетної терапії, оцінка гормонального статусу пухлини, імунофенотипування пухлин кровотворної системи, визначення прогностичних факторів). Вкрай важливим цей метод зарекомендував себе щодо пухлин, які патоморфологи називають «недиференційованими», тобто під час рутинного забарвлення гематоксиліном та еозином пухлина не має жодних типових ознак гістогенетичної належності. Неоцінений внесок ІГХД був зроблений у діагностику лімфопроліферативних пухлин. Зараз жоден діагноз лімфоми не є доведеним та обґрунтованим без цього методу дослідження.

За допомогою цього методу можливе визначення збудників інфекційних хвороб (бактерій, вірусів) у біопсійному та операційному матеріалі. Виявлення у клітині шийки матки певних типів вірусу папіломи людини впливає на лікування. За допомогою ІГХД уточнюється локалізація вірусу та стадія інфекції (репродуктивна чи вже інтегративна). Це є підґрунтям прогнозу передпухлинної патології шийки матки.

ІГХД є важливим доповненням та уточненням діагнозу (аутоімунні хвороби тощо), а також дозволяє оцінити функціональний стан клітин організму. Широко використовуються ІГХ реакції для різноманітних наукових досліджень.

Суть методу полягає у проведенні на гістологічному зрізі реакції антиген-антитіло, мічене антитіло виявляється за допомогою імунологічних та гістохімічних реакцій.

Антигенами є різноманітні чужорідні речовини, які здатні під час потрапляння в організм викликати імунні реакції. Розрізняють повні (білки, нуклеїнові кислоти, полісахариди, віруси) та неповні антигени (гаптени, які здатні утворювати комплекс антиген-антитіло лише з залученням клітин організму). Ділянка антигену, до якої антитіло буде прикріплюватись, називається епітопом. Антитіла – це складні речовини білкової природи. Антитіла мають специфічність, тобто зв'язуються з певними антигенами. Антитіла можуть бути полівалентними, тобто можуть мати багато однакових епітопів. Вони також можуть мати різні епітопи та зв'язуватись з різними антитілами. Моноклональні антитіла є імунологічно ідентичними, зв'язуються лише з одним епітопом антигену. Поліклональні антитіла складаються із суміші різних антитіл до різних епітопів антигену.

Важливим етапом ІГХД є візуалізація реакції «антиген-антитіло». Незв'язані антитіла змиваються з поверхні зрізу. Зафарбовані продукти реакції нерозчинні, вони залишаються на місці. Для виявлення цих комплексів використовуються різноманітні мітки – ферменти, флюорохроми, біотин, метали.

Сучасні системи детекції ІГХД використовують кон'югати різних полімерів. До великої молекули полімеру приєднується велика кількість ферменту, що робить метод високочутливим. Також вони мають декілька видів кольору візуалізації, завдяки чому можливе виявлення водночас на одному зрізі від 1 до 3 різних антигенів.

Одним із ключових моментів ІГХД є вибір титру антитіл, тобто те максимальне розведення сироватки, за якого спостерігається виразне специфічне фарбування без неспецифічного (фонового) фарбування тканин довкола. Для спрощення цього етапу випускаються різноманітні антитіла, готові до ужитку. Також є готові препарати деяких фірм для оцінки якості реакції.

Весь технологічний процес ІГХД умовно поділяється на три стадії:

- преаналітична (забір, доставка, прийом матеріалу, фіксація, забір, проводка, заливка в парафін, мікротомія);
- аналітична (депарафінізація, проведення реакції, введення препарату під покривне скло);
- постаналітична (оцінка якості фарбування, оцінка контролів, дослідження зрізів, формування висновку, видача звіту про дослідження).

Як правило, преаналітична частина проходить в інших патологоанатомічних відділеннях (ПАВ), бюро, лабораторіях, після цього матеріал надходить на ІГХД. Тому часто якість преаналітичної стадії перебуває поза впливом (на предмет оцінки якості її проведення) лабораторії, що виконуватиме ІГХД. За алгоритмічною побудовою процес ІГХД складається з таких восьми етапів:

- 1) звернення пацієнта, лікаря-куратора;
- 2) прийом матеріалу в роботу;
- 3) оцінка якості та достатності матеріалу;
- 4) перегляд препаратів та визначення панелі антитіл;
- 5) підготовка блоків до ІГХД;
- 6) проведення ІГХД;
- 7) аналіз результатів дослідження;
- 8) формулювання висновку.

Необхідно постійно контролювати процеси, впроваджувати нові та кращі технології, виявляти та виправляти помилки, розробляти та покращувати процедуру попередження ризиків. І хоча з кожним роком зростає потреба в ІГХД, реальні економічні умови роблять очевидною необхідність оптимізації витрат шляхом глибокого аналізу, покращення якості процесів та оптимізації використання матеріальних, кадрових, інформаційних ресурсів.

Для проведення ІГХД та отримання якісної реакції необхідно забезпечити якість блоків, тобто постає питання уніфікації, стандартизації преаналітичного етапу.

Найважливішим фактором, що впливає на виявлення антигену, є фіксація. Результат недофіксації у формаліні та коагуляції в етанолі може призвести до хибних результатів ІГХД.

Лікар-патологоанатом переглядає гістологічні препарати з оглядовими методиками фарбування, робить попередні висновки щодо характеру процесу. Потім вибирає слайд з необхідним для ІГХД зрізом, обводить його олівцем та відбирає блок, що підлягає імуногістохімічному дослідженню. Далі на основі розроблених експертами методик та таблиць формує панель первинних антитіл для імуногістохімічного дослідження, за необхідності уточнює панель за даними довідників фахової літератури чи у постачальника.

Наголосимо, що складання панелі антитіл повністю у компетентності лікаря-патологоанатома, проводиться з огляду на можливості лабораторії, конкретно поставлені задачі, потреби діагностичного процесу та ґрунтується на рекомендаціях експертів.

Для вірної інтерпретації ІГХД та відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO 31000 (ризик-менеджмент – принципи та керівництво) водночас із досліджуваними зрізами обов'язкова присутність таких контролів:

- позитивний контроль антигену;
- негативний контроль антигену;
- негативний контроль АТ.

Відсутність окреслених типів контролю неминуче призведе до хибного висновку, непередбачуваних матеріальних та нематеріальних втрат.

Обов'язковою є процедура уточнення у старшого лаборанта алгоритму проведення ІГХД, звірка з рекомендаціями виробника та внутрішніми інструкціями.

Для отримання стандартизованих, протокольних, контрольованих, відтворюваних результатів ІГХ реакцій вже досить давно використовуються автоматичні системи, імуностейнери. Програмне забезпечення та апаратне використання штрих-кодів відстеження блоків, слайдів, реагентів можуть заощадити час і допомогти в ідентифікації помилок.

Реакція вважається якісною, якщо правильно фарбовані всі типи контролів, а в досліджуваному матеріалі рівне фарбування (без плям) з найменшим фоновим фарбуванням.

За наявності артефактів, виразного фонового фарбування, неналежної якості контролів слід визначити, чи можливо впевнено оцінити реакцію. Якщо ні – реакція визнається неякісною, про що повідомляється старшому лаборанту та завідувачу лабораторією (відділення).

Контроль цього етапу починається з дотримання основних правил зберігання реагентів та поводження з ними. Перевірка стосується і умов використання імуногістохімічних реагентів. Для забезпечення якості досліджень необхідно, крім рутинних внутрішніх контролів якості, брати участь у зовнішніх програмах та контролях якості.

Є типи реакцій, що можуть завадити якісному дослідженню. До них належать такі:

- хибно-позитивна реакція (за довгої чи надлишкової інкубації, високої концентрації первинних АТ або ж як особливість тканини, яка не залежить від дослідника – реакція зі схожим епітопом);
- фонові реакції (неспецифічна, як результат довгої інкубації, високої концентрації первинних АТ);
- хибно-негативна реакція (виникає за надлишкової фіксації, руйнації антигену за неадекватного проведення чи заливки в парафін, низької чутливості методу);
- аберрантна реакція (незвичайна експресія антигену, якого не повинно бути, наприклад, в метастазах інвазивних протокових карцином молочної залози (G3) та муцинозної карциноми може виявлятися високий рівень експресії CK20, віментин + низькодиференційований рак);
- втрата експресії діагностично значущих епітопів метастазів (порівняно з первинною пухлиною).

Універсальної системи оцінки ІГХ фарбування немає. Розроблені різноманітні програми та системи для автоматичного підрахунку кількості фарбованих клітин.

Під час аналізу результатів дослідження слід пам'ятати, що ставити діагноз лише на «негативних» результатах реакцій непрофесійно. Обов'язково враховується практичне значення діагнозу. Висновок може бути кінцевим чи ймовірним (з вказівкою на необхідність дообстеження, проведення диференційного діагнозу з іншими патологічними процесами). У разі, якщо встановлення заключного висновку без молекулярно-генетичного дослідження або електронної мікроскопії неможливе, це окремим пунктом відображається у висновку.

Л.Г. Роша. Оптимизация иммуногистохимических исследований. – Статья.

Аннотация. Статья основана на том, что главной предпосылкой для проведения качественных иммуногистохимических исследований является адекватная материально-техническая база, опытные квалифицированные специалисты, достаточный объем исследований, оптимальная организация исследований и совершенная нормативно-правовая база.

Ключевые слова: иммуногистохимические исследования, патогистология, контроль качества.

L. Rosha. Optimization of immunohistochemistry research. – Article.

Summary. The article is based on the fact that An essential prerequisite for conducting qualitative immunohistochemical studies is adequate material and technical base, experienced qualified specialists, sufficient research volume, optimal organization of research and perfect regulatory framework.

Key words: immunohistochemical research, pathologistology, quality control.

В.Й. Тещук,
кандидат медичних наук, доцент,
начальник ангіоневрологічного відділення клініки нейрохірургії і неврології,
Заслужений лікар України, полковник медичної служби,
Військово-медичний клінічний центр Південного регіону України,
м. Одеса, Україна

НАСЛІДКИ РЕФОРМУВАННЯ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ

Анотація. Автор, учасник АТО, у зрозумілій формі для широкого загалу лікарської спільноти вкотре намагається показати наслідки безлічі медичних реформ, котрі призвели до краху медичної галузі в Україні.

Ключові слова: реформа, медична галузь, лікувально-профілактичні заклади.

Останнім часом широко обговорюються «медична реформа» та її наслідки [1; 2]. Вражає те, що під час російської агресії в Україні фахове міністерство вкотре очолюють іноземці [2].

У нашій країні, як і раніше в СРСР, людське життя ніколи не цінувалося, в принципі, проблеми лікарів (лікувальників та діагностів) також нікого не хвилювали. Ми легко ставимось до того, що у нас щодня гинуть люди на фронті, що збільшується смертність, є дитяча смертність, що в Україні понад 104 тисячі дітей знаходяться в інтернатській системі, тобто в дитячих будинках, і тільки 10% з них – сироти. Сучасним державним діячам наплювати на людей з особливими потребами, післятравматичними стресовими розладами (ПТСР) [3]. Державу мало цікавлять ці питання. Тільки в нашій країні керувати системою охорони здоров'я, де налічується 1–2 млн медичних працівників, можуть «поставити гастербайтерів» (грузина-історика та американку українського походження), змінити «донецьких» на «вінницьких».

Спочатку кілька слів з історії про те, звідки взялася «медична реформа», і чому в неї так багато противників. Ще в 2014 р. до приходу в МОЗ України О. Квіташвілі, Кабінет Міністрів за підтримки різних міжнародних фондів створив стратегічну дорадчу групу. До її складу входили шість фахівців – представники України та західних країн – Естонії, Іспанії, Великої Британії, Грузії. Орієнтуючись на світові тренди та досвід тих країн, котрі пройшли через медичні реформи, вони ухвалили рамковий документ і відпрацювали певну картину того, як має бути реалізована «медична реформа» в Україні. З моєї точки зору, помилка полягала в тому, що вони зовсім не приділили уваги роз'ясненню та поясненню того, чому вони «бачать медичну реформу» саме так. Серед медичної спільноти України не провели жодної дискусії на цю тему. Адже варто було, як мінімум, знати точку зору пацієнтів та медичних працівників, щоб створити базу під ті «надцінні ідеї», котрі були закладені в їхній «стратегії» [2].

Зрештою, почалась війна між МОЗ України та комітетом Верховної Ради. Багато представників старої системи усвідомили, що якщо медичні заклади отримають хоча б часткову автономію, якщо посада головного лікаря стане вибіркою, нехай і контрольованою Спостережливою радою, якщо буде впроваджена електронна картка пацієнта, то повністю зміниться загальна звична парадигма [2]. А це, своєю чергою, призведе до того, що не можна буде маніпулювати статистикою, приховувати смертність, підтасовувати дані про дитячу смертність. Ви уявляєте собі, що почнеться в країні, коли люди дізнаються правду про стан медицини і медицина стане прозорою, якщо у пацієнта з'являться реальні права?

Чи потрібна автономізація медичних закладів? Звичайно, потрібна, на мою думку. Медичні заклади мають отримати хоча б часткову автономію. Автономізація – це не приватизація: це означає, що головний лікар та колектив медичного закладу (МЗ) отримують більше свободи розпоряджатися бюджетами. Не робити, що їм спало на думку, а розпоряджатися бюджетами в інтересах МЗ, персоналу та пацієнтів. Ще один момент. Наприклад, якщо дозволити лікарям відкривати самостійно нові відділення та самим розпоряджатися засобами, заключати договори з державою, це також багато що змінить. Кожна людина сто разів подумає, як їй вчинити – щодня вмикати обігрівач або один раз утеплити вікна. Через це лікарі можуть розраховувати на зовсім іншу заробітну плату. У нас нині з позицій бізнесу всі лікувально-профілактичні заклади (ЛПЗ) збиткові. Але є маса приватних структур, котрі приносять великі гроші, наприклад, аптеки та діагностичні центри (ДЦ). Вони працюють на лікарняній електроенергії, задіюють лікарняний персонал, але сама лікарня нічого з цього не має. Це треба змінювати, шукати нові форми

роботи. Наприклад, ці центри можуть робити безплатні дослідження для пацієнтів ЛПЗ, кількість котрих визначається договором. Може бути система лояльності цін на медикаментозні засоби (МЗ) саме для тих пацієнтів, котрі лікуються в цьому ЛПЗ. На такі зміни мали бути воля і бажання, адже доведеться відмовитися від системи «відкатів». Але завдяки цьому і заробітні плати у медичних працівників мають наблизитися хоча б до зарплат у поліції.

Чи потрібні платні медичні послуги? Звичайно, потрібні, на мою думку. Ніхто не говорить про те, щоб вся медицина була платною. Обов'язково має бути пакет безплатних послуг, вартість котрих буде сплачувати держава в рамках наявного бюджету. На жаль, досі не зрозуміло, що в нього увійде. Але тут також не треба «вигадувати велосипед» – є приклади інших держав. Однозначно безплатним має бути все, що стосується дітей, включаючи ліки для них. Єдине запитання, до якого віку – до 3 або до 5 років. Безплатними мають бути догляд, лікування та обстеження вагітних. Безплатною має бути вся первинна медична допомога (ПМД). Варто ввести копеймент – це те, що пацієнт доплачує зі своєї кишені під час кожного візиту до лікаря. Навіщо потрібен копеймент? Щоб утримати деяких бабусь від бажання відвідувати лікаря щоденно – просто щоб поспілкуватися.

Безплатною має бути паліативна допомога та людям із вразливих категорій населення. Безплатними мають бути знеболюючі засоби. Ряд діагностичних досліджень також варто включати до переліку безплатних послуг. Візьмемо ультразвукове дослідження (УЗД). Апарат УЗД закуплений за державні кошти, лікар, котрий працює на ньому, отримує заробітну плату з бюджету. Це означає, що держава може вимагати від цього фахівця проводити, наприклад, 15 УЗД на день безплатно, для пацієнтів, котрі потребують такого обстеження. Звичайно, це створить чергу, і ви не зможете зробити безплатне дослідження просто сьогодні. За терміновість потрібно доплачувати в касу, і тоді лікар отримує гонорар. Звичайно, гонорар варто давати і лікарям, котрі несуть добове чергування та приїжджають за ургентним викликом до ЛПЗ, нехтуючи своїм особистим життям.

Для порівняння, варто висвітлити, як це все влаштовано за кордоном. Мені доводилось спостерігати в дії різні системи охорони здоров'я: австрійську, польську, німецьку, словацьку, італійську тощо, – це в основному приватна медицина, дорога та малодоступна. Десятки мільйонів людей не мають змоги користуватися цією медициною, хоча вона сама розвинута в технологічному та науковому змісті. В Австрії 98% населення має свій номер державного медичного страхування. Людина, котра приїхала в Австрію на навчання, може сплачувати 50 євро в місяць та користуватися австрійською медициною в повному обсязі. Це яскравий приклад балансу ціни і якості. Лікарі в Австрії заробляють менше, ніж у США та Німеччині, але умови роботи та соціальний пакет для них – фантастичні: наприклад, відпустка у лікаря. Можливо, і нам варто замислитись про медичне страхування, насамперед, враховуючи досвід Австрії?..

Свого часу Німеччина структурно мала таку ж медицину, як і СРСР, але з часом вони прийшли до розуміння її неефективності. Справа в тому, що завершеним візитом до лікаря там вважався той, котрий закінчувався виписуванням рецепту або направленням на дослідження. Для пацієнтів все було безплатно – і дослідження, і реабілітація, але все це потрібно було доплачувати з державного бюджету. Зрештою, нині Німеччина перебуває в стані реформи, і ніхто цього не боїться. Вони шукають баланс між можливостями держави, інтересами населення та лікарів. Там розуміють: щоб отримати пілота цивільної авіації, держава має затратити майже півтора мільйона євро до його 35 років. Це не просто людина, це цінність для держави. Тому держава має піклуватися за нього, за його сім'ю, щоб він виконував свою роботу якісно. А ще необхідно турбуватися про лікарів, котрі турбуються про пілота, та про сім'ї цих лікарів; а також піклуватися про тих, хто турбується за лікарів, котрі турбуються за пілота. Так і народжується соціальна політика держави, орієнтована на всіх. Водночас у нашій державі всі кошти спрямовані на турботу за «народних обранців» і міністрів на кшталт А. Реви, У. Супрун, і їм зовсім байдуже, як виживають лікарі та їхні сім'ї, чи є в них житло, а тим більше УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД.

Перш ніж проводити «медичні реформи», мають здійснитися ментальні зміни в суспільстві. Лікар не має бути рабом, повністю залежним від системи, котрий зганяє свої комплекси і проблеми на пацієнтах. Треба пам'ятати, що лікарі і пацієнти забезпечують існування один одного. Ми живемо завдяки пацієнтам, вони сплачують податки, щоб у нас був бюджет на медицину, окрім цього, люди віддячують лікарям за успішне лікування, і лікарі завдяки цьому виживають. Запам'ятайте, пара «лікар-пацієнт», починаючи з часів Гіппократа, – сакральна, священна. Щоб відбувався процес зцілення, у лікаря має бути бажання допомогти пацієнту, а пацієнт зобов'язаний йому вірити, тому що це посилює результати праці лікаря. Звичайно, крім ментальних змін, мають бути створені і відповідні економічні умови. Гідна оплата праці лікаря – це необхідна база. Але цього замало для того, щоб всі були задоволені. Заробітна

плата може бути достатньою мотивацією тільки протягом перших кількох місяців. Медицина має давати надію. У нас, з одного боку, лікарі пригнічені, а, з іншого, пацієнт не на першому місці. В міністерстві охорони здоров'я до влади вже вдруге прийшли «гастербайтери», вони не тільки некомпетентні, не професіональні, вони ще й зруйнували Основний закон України – КОНСТИТУЦІЮ. Безглузді, неадекватні «реформи» загнали українське суспільство в глухий кут, де знищена «стара жевріюча система охорони здоров'я», а нова, на жаль, не побудована. Ще один аспект цієї проблеми – молоді лікарі потрапляють у середовище, де змушені копіювати модель і принципи поведінки «системи виживання», в котрій, повторююсь, пацієнт не на першому місці.

Вже п'ятий рік поспіль триває російсько-українська «гібридна» війна. Наслідки її жахливі: десятки тисяч інвалідів, сотні тисяч громадян України з післятравматичними стресовими розладами (ПТСР) [3], анексований Крим, знищені значні території Донецької та Луганської областей, мільйони біженців, десятки мільйонів зруйнованих людських доль. Водночас спеціально знищуються «працевдатні» лікувально-профілактичні заклади (ЛПЗ), створюються «віртуальні госпітальні округи», катастрофічно зменшується кількість робочих місць у медичних закладах. Чому б не створити медичну спеціальність «фізична терапія та ерготерапія», та впровадити її в штати ЛПЗ? Нині ця спеціальність є надзвичайно актуальною та потрібною, адже війна на сході України загострює проблему реабілітації військових. Чому втрачено чотири дорожочинних роки війни, адже за ці роки могли бути підготовлені відповідні фахівці, котрі змогли б реагувати на виклики часу і суспільства? Тому що при владі непрофесіонали, «гастербайтери», яким байдуже, що твориться в Україні, на першому плані в них стоїть власне збагачення та знищення українського народу.

Відкриття спеціальності в будь-якому вищому навчальному закладі – це надзвичайна і небуденна подія, адже щодня спеціальності не відкривають. Відкриття спеціальності «фізична терапія та ерготерапія» на сучасному етапі має стати першочерговим завданням української влади. Нині для держави це, мабуть, одна з найнеобхідніших спеціальностей, адже кількість військових, котрі отримали фізичні та психологічні травми, зростає, їх потрібно буде лікувати впродовж багатьох років. Навчальні медичні заклади мали бути готовими до цього виклику. Фізична терапія – це комплекс фізичних вправ та інших медичних систем, зокрема й мануальної терапії, котрі спрямовують на відновлення здоров'я, фізичного стану та працевдатності хворих. Ерготерапія – це лікування рухом. Цей розділ медицини вивчає методи і засоби відновлення рухової діяльності. Мета ерготерапії – не просто відновити втрачені рухові функції, а й заново адаптувати людину до нормального життя, допомогти їй досягти максимальної самостійності і незалежності в побуті. Однак це не просто спеціальна лікувальна гімнастика, спрямована на тренування дрібної моторики і координації. Ерготерапія охоплює знання з кількох спеціальностей – психології, педагогіки, соціології, біомеханіки і фізичної терапії. З допомогою ерготерапії поліпшуються не тільки рухові, а також когнітивні та емоційні можливості пацієнта. Це дасть змогу відновлювати хворих після різноманітних травм, інсультів, інфарктів тощо. Це величезний розділ медицини, який треба розвивати.

Як не прикро це констатувати, проте сьогодні виживання і розвиток ЛПЗ в Україні Військово-медичного клінічного центру (ВМКЦ) Південного регіону України (м. Одеса) залежить лише від нас. Лікарі не мають особливої фінансової підтримки з боку держави. Вони розуміють, що таким є стан у державі, тому дають собі раду, як можуть. Прикладом виживання в сучасних умовах може слугувати Військово-медичний клінічний центр (ВМКЦ) Південного регіону України (м. Одеса) – *це, по суті, живий організм, який постійно змінюється, розвивається*. На кожному етапі функціонування закладу були свої труднощі. Але попри це ВМКЦ ПРУ, протягом 221 року вижив, вижив у роки сталінізму, епохи Брежнєва та інших керівників, а також під час становлення незалежності України. Хочемо, щоб ВМКЦ ПРУ не зупинявся у своєму розвитку, а щоб розвивався, інтегрувався в Європу – не просто на словах, а на ділі. Насправді це не так легко втілити в життя, але у нас є така мрія, і ми її щодня і поступово реалізуємо.

Основою кожного медичного закладу є його кадри, медичні школи. ВМКЦ ПР став «кузницею» для лікувально-профілактичних закладів м. Одеси, Одеської області та інших регіонів УКРАЇНИ. Ми не цінимо того, що маємо, через те втрачаємо чудових фахівців, знижується авторитет медичного закладу. УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ – найкращі лікарі в світі!!! Між нашою та західною системами охорони здоров'я є велика різниця. На Заході всі рішення приймаються навколо життя і здоров'я людини: державі вигідно, щоб населення було здоровим, створювало додаткову вартість та платило податки. Там є три стовпа – держава, населення, медична спільнота, та є баланс між їхніми інтересами.

У результаті ми маємо взаємний процес: у населення немає довіри до медицини, а у медиків немає любові до пацієнтів. Система має бути пацієнторієнтованою. ВМКЦ ПРУ – це найкращий лікуваль-

но-профілактичний заклад міста Одеси, півдня та сходу України і він користується заслуженим авторитетом як у військових, так і в УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН, котрі проживають у цих регіонах.

Я не є спеціалістом зі створення госпітальних округів чи реорганізації ВМКЦ ПРУ. Для нас як для лікарів, важливим і стратегічним питанням є створення потужної діагностичної бази (МРТ, ангіограф, нові ультразвукові діагностичні пристрої, електронейроміограф тощо, все те, що відповідає вимогам сьогодення), зі збереженням медичної школи Одеського госпіталю.

Таким чином, обраний курс розвитку ВМКЦ ПРУ виправдовує себе, адже, як на мене, важливими складовими елементами успішного функціонування військового госпіталю є його лікувальна і навчальна база, методична та наукова робота. Підтвердженням цього є тісна співпраця ВМКЦ ПРУ з Одеським національним медичним університетом, Одеським медичним інститутом Міжнародного гуманітарного університету. Тобто ми намагаємося бути добрими учнями, пам'ятати, що робили наші попередники, результативно працювати, щоб потім і наші наступники могли брати з нас приклад.

Таким чином, реформи в медицині повинні мати ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНИЙ характер, це питання НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ. Тому реалізація програми виходу з кризи вимагає значних зусиль не тільки кожної людини, але і державних інститутів влади, вчених, однак альтернативи їй немає, адже йдеться про майбутнє УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ. Міністерство охорони здоров'я – це одне з основних міністерств України і його має очолювати патріот своєї Вітчизни, фахівець у цій галузі. У будь-якому іншому разі це призведе до краху галузі і подальшого зuboжіння УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тешук В.Й. До питання про реформування медицини в Україні. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету (наукове видання). Статті учасників Другої міжнародної мультидисциплінарної конференції «Чорноморські наукові студії» (13 травня 2016 р.). Випуск 26. С. 206–216.
2. Тешук В.Й. Причинно-наслідкові зіставлення реформування медицини в Україні. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: Матеріали Третьої міжнародної мультидисциплінарної конференції «Чорноморські наукові студії». 19 травня 2017 р.). Випуск 27. С. 90–95.
3. Тешук В.Й., Тешук Н.В. Підходи до лікування післятравматичних стресових розладів у військовослужбовців – учасників антитерористичної операції. Український вісник психоневрології. 2016. Том 24, випуск 4 (89). С. 122–128.

В.И. Тешук. Последствия реформирования медицины в Украине. – Статья.

Аннотация. Автор, участник АТО, в понятной форме для широкого круга врачебного сообщества в очередной раз пытается показать последствия множества медицинских реформ, которые привели к краху медицинской отрасли в Украине.

Ключевые слова: реформа, медицинская отрасль, лечебно-профилактические учреждения.

V. Teshchuk. Consequences of reports of medicine in Ukraine. – Article.

Summary. The author, a participant of ATO, in an understandable form to the general public of the medical community once again tries to show the consequences of many medical reforms that have led to the collapse of the medical industry in Ukraine.

Key words: reform, medical industry, medical and prophylactic institutions.

В.Й. Тещук,
кандидат медичних наук, доцент,
начальник ангіоневрологічного відділення клініки нейрохірургії і неврології,
Заслужений лікар України, полковник медичної служби,
Військово-медичний клінічний центр Південного регіону України,
м. Одеса, Україна

Н.В. Тещук,
лікар-невролог ангіоневрологічного відділення клініки нейрохірургії і неврології,
Військово-медичний клінічний центр Південного регіону України,
м. Одеса, Україна

К.О. Шило,
лікар-анестезіолог відділення анестезіології з ліжками інтенсивної терапії,
Комунальний заклад охорони здоров'я «Харківська міська клінічна лікарня № 7»,
м. Харків, Україна

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДІФОСФОЦИНУ ПРИ ЛІКУВАННІ ПІСЛЯІНСУЛЬТНИХ КОГНІТИВНИХ ПОРУШЕНЬ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ МЕТАБОЛІЧНИМ СИНДРОМОМ

Анотація. У роботі висвітлюється проблема післяінсультних когнітивних порушень (ПІКП). На прикладі пацієнтів із метаболічним синдромом, які перенесли гостре порушення мозкового кровообігу (ГПМК) за ішемічним типом, показана доцільність та ефективність використання цитіколіну (Діфосфоцину) на фоні стандартної терапії для зменшення когнітивної дисфункції та інших неврологічних проявів.

Ключові слова: гострі порушення мозкового кровообігу, метаболічний синдром, когнітивні порушення, діфосфоцин.

Вступ. Гострі порушення мозкового кровообігу (далі – ГПМК) є третьою провідною причиною смерті та основною причиною інвалідизації хворих [1–3]. Відомо, що ГПМК призводять не лише до зниження якості життя пацієнтів (ЯЖП) внаслідок розвитку в них неврологічного дефіциту, а також супроводжується порушенням когнітивних функцій [4–6]. До післяінсультних когнітивних порушень (далі – ПІКП) належать будь-які когнітивні порушення, що виявляються у хворих у перші три місяці після інсульту (ранні ПІКП) та пізніше, як правило, упродовж року після перенесеного ГПМК (пізні ПІКП) [3]. Зазвичай лікарі основну увагу приділяють таким значним ПІКП, як деменція або виразна афазія. Водночас значно частіше у пацієнтів зустрічаються легкі та помірні форми когнітивних порушень, раннє виявлення яких та застосування адекватного лікування сприятиме попередженню наростання когнітивного дефіциту та покращуватиме прогноз відновлення когнітивних функцій [7]. Відомо, що ГПМК підвищує ризик розвитку деменції у хворих від 4 до 12 разів. Післяінсультна деменція (ПД) є підтипом судинної деменції, що діагностується у хворих через три місяці після гострого або повторного ГПМК, і другим основним типом деменції після хвороби Альцгеймера [8]. У клінічних дослідженнях частка хворих із деменцією через 1 рік після ГПМК варіюється від 9 до 17%, після 3 років – від 24 до 28%, через 5 років становить 32% [9]. Таким чином, збільшення періоду спостереження за хворими після ГПМК (1–2 роки) дає змогу виявити значно більший рівень когнітивних порушень у хворих, ніж у дослідженнях із періодом спостереження менше 1 року [6].

ПІКП мають різну етіологію і тісно пов'язані з когнітивним статусом пацієнтів перед ГПМК [10]. У порівняно невеликій кількості випадків розвиток ПІКП можна пояснити багатовогнищевим ураженням головного мозку (ГМ), коли в патологічний процес втягнуті структури, тісно пов'язані з регуляцією когнітивної діяльності [9; 11]. Сучасні методи нейровізуалізації дають змогу виявити додаткові церебральні зміни, що підвищують ризик розвитку ПІКП («німі» інфаркти, дифузне ураження білої речовини мозку, церебральні мікрогеморагії, церебральна атрофія) [12].

За даними літератури, до найбільш частих ППКП у пацієнтів зараховують лобну дисфункцію (порушення виконавчих функцій), що виникає в разі наявності як поодиноких, так і численних інфарктів у корі та підкіркових структурах головного мозку, внаслідок порушення лобно-підкіркових зв'язків [5; 13; 14]. Ризик розвитку ППКП залежить від багатьох чинників [3; 11]. Мультиваріантний аналіз у великій групі хворих, які перенесли ГПМК, встановив наявність тісного зв'язку між когнітивними порушення у відстроченому періоді після перенесеного ГПМК та низьким рівнем освіти пацієнтів, їх соціально-економічним статусом, артеріальною гіпертензією, цукровим діабетом (ЦД), кардіальною патологією, тяжкістю інсульту, ураженням лівої гемісфери головного мозку, наявністю в анамнезі цереброваскулярної хвороби (ЦВХ), дисфагії, нетримання сечі [15–17].

Водночас відомо, що поєднання в одного пацієнта 3 або більше з наступних судинних чинників ризику: артеріальна гіпертензія (АТ > 130/85 мм рт.ст.) або вживання гіпотензивних препаратів, ожиріння (окружність талії > 94 см у чоловіків, > 80 см – у жінок) та дисліпідемія (підвищення рівня тригліцеридів сироватки крові $\geq 1,7$ ммоль/л або нормальний рівень тригліцеридів при відповідній терапії; зниження рівня ліпопротеїдів високої щільності (ЛПВЩ) < 1 ммоль/л для чоловіків та < 1,3 ммоль/л для жінок або нормальний рівень ЛПВЩ при відповідній терапії), підвищення рівня глюкози плазми крові натще $\geq 5,6$ ммоль/л або терапія гіперглікемії дає право діагностувати метаболічний синдром [18]. Отже, серед факторів, що вірогідно впливають на виникнення та тяжкість ППКП, є складові частини метаболічного синдрому (МС).

Таким чином, вищенаведені дані вказують на необхідність детального обстеження таких пацієнтів у післяінсультному періоді (ППІ) з метою раннього виявлення в них ймовірного когнітивного дефіциту (КД) та його корекції. У таких випадках важливим діагностичним скринінговим методом для знаходження ознак ППКП є MMSE [6]. Вважаємо, що важливість дослідження когнітивних функцій у ППІ не викликає сумнівів, оскільки порушення останніх значно погіршує якість життя хворих. Саме тому ефективність терапії ППКП залежить від максимально раннього початку та етіопатогенетичного спрямування призначеного лікування [19; 20]. На жаль, дотепер відсутні дані масштабних контрольованих досліджень, які б доводили здатність того чи іншого методу лікування запобігати ППКП, стримувати прогресування чи зменшувати прояви наявних ППКП. Однак не викликає сумнівів, що ключове значення має запобігання повторному ГПМК. Для цього застосовують комплекс заходів, що включає, насамперед, адекватну корекцію судинних чинників ризику – артеріальної гіпертензії (гіпотензивна терапія), гіперліпідемії (дієта, статини, нікотинова кислота), гіпергомоцистемії (вітаміни B6, B12, фолієва кислота) [1; 3; 21]. У ряді досліджень доведено, що адекватна гіпотензивна терапія може уповільнювати розвиток когнітивного дефіциту (КД) [22; 23].

Для покращення когнітивних функцій застосовують широкий спектр ноотропних препаратів, що можна поділити на 4 основні групи: 1) препарати, що діють на певні нейротрансмітерні системи; 2) препарати з нейротрофічною дією; 3) препарати з нейрометаболічною дією; 4) препарати з вазоактивною дією [1; 3]. Одним із перспективних підходів до лікування ППКП є застосування попередників ацетилхоліну: цитіколіну та холіну альфосцерату, що поєднують риси препаратів із нейромедіаторною (холінергічною) та нейрометаболічною (нейропротекторною) дією [24]. Крім того, діфосфогіцин (цитіколін) може сприяти підвищенню рівня глутатіону й активності глутатіонредуктази, посилюючи активність антиоксидантних систем. Важливе значення при ГПМК має здатність діфосфогіцину (цитіколіну) посилювати активність холінергічної, дофамінергічної і норадренергічної систем, що на етапі відновлення функцій може потенціювати процеси пластичності та зменшувати виразність нейропсихічних порушень [25].

Здатність діфосфогіцину (цитіколіну) покращувати стан когнітивних функцій у хворих із судинною патологією мозку показана в ряді плацебо-контрольованих досліджень [26; 27]. Сприятлива дія цитіколіну (діфосфогіцину) на когнітивні функції може бути пов'язана з посиленням активності холінергічної системи, синтезом і вивільненням дофаміну та норадреналіну в певних ділянках мозку, підвищенням синтезу фосфоліпідів і стабілізацією клітинних мембран, збільшенням захвату глюкози нейронами [28]. Водночас не вивчалась ефективність діфосфогіцину при лікуванні ППКП. Саме тому метою дослідження була оцінка терапевтичної ефективності застосування цитіколіну (діфосфогіцину) у комплексному лікуванні пацієнтів із ППКП на фоні метаболічного синдрому.

Матеріали та методи. У дослідження включили 88 пацієнтів із МС віком від 50 до 80 років (у середньому $66,40 \pm 7,03$ року), які перенесли ГПМК за ішемічним типом у строки від 1 до 24 місяців і перебували на стаціонарному лікуванні в ангіоневрологічному відділенні (АНВ) клініки нейрохірургії і неврології ВМКЦ ПРУ (м. Одеса). Залежно від призначеної терапії всі пацієнти були поділені на два гурти: основний (n = 58) та контрольний (n = 30), які були рівнозначні за віком, статтю, рівнем освіти,

ступенем когнітивних порушень та неврологічного дефіциту. В основному гурті за строком після перенесеного ГПМК пацієнти розподілялися таким чином: 1 місяць – 6 пацієнтів; 3 місяці після інсульту – 6 осіб, 6 місяців – 6 пацієнтів, 12 місяців – 22 осіб, 24 місяці – 18 обстежених. У контрольному гурті розподіл за цим показником був таким: 1 місяць після перенесеного ГПМК за ішемічним типом – 2 пацієнта, 3 місяці після ГПМК – 2 особи, 6 місяців – 10 пацієнтів, 12 місяців – 11, 24 місяці – 5 хворих. Хворі основного гурту ($n = 58$) отримували цитіколін (діфосфогіцин) по 1000 мг внутрішньовенно повільно протягом 10 діб. Пацієнти як основного, так і контрольного гуртів отримували стандартну терапію, що включала гіпотензивні засоби, цукрознижуючі препарати, статини, антиагреганти, вазоактивні засоби (вінпоцетин, пентоксифілін), ноотропні (пірацетам), вітаміни групи В, седативні засоби. Курс лікування хворих тривав 10 діб.

Програма обстеження включала клініко-неврологічне обстеження, оцінку рівня активності по шкалі Бартеля, загально клінічні методи обстеження (розгорнутий загальний аналіз крові, біохімічний аналіз крові, загальний аналіз сечі, ЕКГ, ФОГК), нейропсихологічне обстеження – оцінку психічного статусу по шкалі MMSE (Mini-Mental State Examination) та рівня депресивності по геронтологічній шкалі, КТГМ у ВМКЦ ПР (для ідентифікації, верифікації і локалізації розміру, характеру осередка) на 16-зрізовому комп'ютерному томографі «Neusoft-NeuViz-16» (2010 р. в.; КНР) та МРТ ГМ у медичному центрі «Магні-тайм» (для верифікації та локалізації розміру, характеру осередка) проводилась на МР томографі 1,5 Тл «MAGNETOM Espree», Siemens, Німеччина, 2011 р. в., УЗДГ+ТКДГ (аналіз ЦГД з використанням ультразвукового діагностичного апарату типу «Logiq 500 MB», GE Medical Systems, Індія; 1998 р. в.). Визначались лінійна систолічна швидкість кровоплину (ЛСШК) та лінійна діастолічна швидкість кровоплину (ЛДШК), індекс резистентності судинної стінки (RI) та пульсаторний індекс (PI), ЕЕГ (аналіз БАГМ здійснювався з допомогою ЕЕГ комп'ютерного комплексу «BRAINTTEST», Україна, 2014 р. в.), для аналітичної оцінки отриманих результатів використані програми «Microsoft® Excel 97», «Statistica® for Windows 6,0».

Згідно з даними МРТ ГМ, у більшості обстежених виявляли поодинокі вогнища ішемії в медіальних відділах скроневих часток, таламусі, мультифокальні ураження в базальних гангліях (перш за все, у хвостатому ядрі), білій речовині головного мозку, численні ділянки лейкоареозу перивентрикулярно і в субкортикальних відділах ГМ, префронтальній корі, в окремих випадках спостерігали численні та/або поодинокі лакунарні осередки, що були розташовані у глибинних відділах білої речовини, у лобній та скроневій частках.

Для оцінки ступеня когнітивних порушень використовували коротку шкалу оцінки психічного статусу (Mini Mental State Examination MMSE), що складається з ряду субтестів, які дозволяють швидко й ефективно оцінити орієнтування в часі, місці, стан короткочасної, довгочасної пам'яті, функцію мови, гнозису, праксису [29]. Сума балів за субтестами складає загальний бал MMSE. Результат отримували шляхом сумації балів за кожним із пунктів шкали. Максимальний показник – 30 балів. За даними MMSE, 29–30 балів оцінювали як відсутність порушення когнітивних функцій, 28–27 балів – легкі, 24–26 – помірні когнітивні порушення, 20–23 бали – початкову стадію деменції, < 20 – більш виразні стадії деменції [30]. Додатково стан когнітивних функцій (КФ) пацієнтів оцінювали з використанням ряду сучасних нейропсихологічних тестів: методика заучування 10 слів, що давала змогу дослідити процеси пам'яті (запам'ятовування, збереження й відтворення інформації). З метою визначення темпу сенсомоторних реакцій, розумової працездатності, об'єму активної уваги пацієнтів використовували таблиці Шульте. Для дослідження негайної та довгочасної розпізнавальної пам'яті на вербальні стимули застосовували Тест заучування парних взаємопов'язаних слів (The Paired Associates Learning Test-PALT) [31]. Також використовували тест кольорово-словесної взаємодії (the Stroop Color-Word Interference Test/SCWT), який дозволяв оцінити швидкість обробки інформації та увагу – процеси, що відображали функціонування передньої поясної звивини (виконавчі функції) [32]. Статистичну обробку отриманих результатів проводили на комп'ютері з використанням пакету статистичного аналізу Microsoft Excel 97. Вірогідність різниці між середніми кількісними значеннями двох вибірок визначали за коефіцієнтом Стюдента (t). Ми також використовували показник відповідності χ^2 для визначення вірогідності різниці кількох порівнянних величин, що пов'язані між собою.

Результати та їх обговорення. Під час обстеження всі пацієнти виявляли скарги на головний біль, запаморочення, шум у вухах, голові, зниження пам'яті, порушення концентрації уваги, зниження настрою, підвищену знервованість, порушення нічного сну, хиткість при ходьбі, слабкість у нижніх кінцівках, оніміння дистальних відділів кінцівок. У неврологічному статусі у хворих виявлено: ослаблену конвергенцію очних яблук, виразні

субкортикальні рефлексії, ознаки пірамідної та екстрапірамідної недостатності, патологічні рефлексії згинальної та розгинальної групи, координаторні та чутливі розлади. Обидва клінічні гурти були рівнозначні за віковим, статевим складом, частотою судинних чинників ризику, поширеністю окремих компонентів МС, ступенем когнітивних порушень (КП). Вивчаючи динаміку КП на тлі лікування у пацієнтів обох клінічних гуртів за даними MMSE ми зазначили, що, вірогідно, зменшилась виразність когнітивних порушень лише в представників основного гурту ($s_2 = 10,3$, $p < 0,01$). До лікування загальний бал за тестом MMSE у представників основного гурту становив $23,5 \pm 0,89$, після лікування помічене вірогідне зростання показника до $27,02 \pm 0,76$ ($p < 0,001$), у контрольного гурту помічена незначна позитивна динаміка на фоні лікування (MMSE до лікування $23,9 \pm 0,73$ та після лікування $24,8 \pm 0,89$ ($p > 0,05$)). Ми також додатково оцінювали стан окремих КФ в обох клінічних гуртах пацієнтів хворих на фоні лікування з використанням нейропсихологічних тестів. У пацієнтів основного гурту на тлі терапії діфосфоцином помічено вірогідне покращення показників короточасної вербальної та семантичної пам'яті ($41,5 \pm 4,78$) за методикою заучування 10 слів порівняно з такими до лікування ($32,3 \pm 3,67$, $p < 0,001$). Також після проведеного лікування у хворих основного гурту помічено значне зростання швидкості процесів обробки інформації, уваги з $72,5 \pm 6,95$ до $94,3 \pm 11,82$ ($p < 0,001$) за методикою Stroop. Вірогідно, підвищився об'єм короточасної пам'яті з $21,05 \pm 2,69$ до $28,3 \pm 3,18$ ($p < 0,001$) та довгочасної з $45,2 \pm 5,83$ до $56,3 \pm 7,14$ ($p < 0,001$) за методикою the Paired Associates Learning Test (PALT). У пацієнтів основного гурту також зареєстровано вірогідне зростання темпу сенсомоторних реакцій за таблицями Шульте ($211,3 \pm 12,17$ та $189,4 \pm 16,24$, $p < 0,001$). Після терапії діфосфоцином, вірогідно, покращилось виконання хворими тесту малювання годинника (з $8,1 \pm 0,87$ до $9,8 \pm 0,83$, $p < 0,001$). У пацієнтів контрольного гурту на тлі проведеного лікування спостерігали вірогідне підвищення лише показників короточасної вербальної та семантичної пам'яті (з $25,1 \pm 3,93$ до $29,3 \pm 5,82$, $p < 0,01$) за методикою заучування 10 слів та темпу сенсомоторних реакцій за таблицями Шульте ($220,2 \pm 9,89$ та $210,2 \pm 12,44$, $p < 0,01$). Зміни інших нейропсихологічних показників були невірогідними. З огляду на отримані результати стан КФ на фоні лікування, вірогідно, більш виразно покращився у пацієнтів основного гурту порівняно з контрольним. Пацієнти обох гуртів після завершення курсу лікування відзначали суттєве зменшення загальної слабкості, покращення пам'яті, сну, зменшення головного болю, запаморочення, шуму у вухах, хиткості при ходьбі.

Висновки. Таким чином, лікування хворих основного гурту з використанням діфосфоцину на фоні стандартної терапії позитивно впливало на їх загальний стан, зменшилась виразність когнітивного дефіциту за даними MMSE, покращились процеси запам'ятовування, швидкість обробки та відтворення інформації, короточасна та довгочасна розпізнавальна пам'ять, рівень розумової працездатності та уваги, темп сенсомоторних реакцій згідно з результатами нейропсихологічного тестування. Препарат переносився добре, на тлі терапії цитіколіном (діфосфоцином) у пацієнтів не виявлено алергічних реакцій та побічних ефектів. Враховуючи отримані нами результати, препарат цитіколін (діфосфоцин) може бути рекомендованим для широкого застосування в комплексній терапії ПІКП у пацієнтів із метаболічним синдромом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тещук В.Й., Тещук В.В. Гострі порушення мозкового кровообігу. О.: Наука і техніка, 2011. 200 с.
2. Barba R., Martinez E.S., Rodriguez G.E. et al. Poststroke dementia: clinical features and risk factors. *Stroke*. 2000. Vol. 3. P. 1494–1501.
3. Левин О.С., Дударова М.А., Усольцева Н.И. Диагностика и лечение постинсультных когнитивных нарушений. *Consilium Medicum*. 2010. Том 12, № 2. С. 5–12.
4. Bour A., Rasquin S., Boreas A., Limburg M., Verhey F. How predictive is the MMSE for cognitive performance after stroke? *J. Neurol.* 2010. Vol. 257. P. 630–637.
5. Sundar U., Adwani S. Post-stroke cognitive impairment at 3 months. *Ann. Indian. Acad. Neurol.* 2010. № 13(1). P. 42–46.
6. Arciniegas D.B., Kellermeyer G.F., Bonifer N.M., Anderson-Salvi K.M., Anderson C.A. Screening for cognitive decline following single known stroke using the Mini-Mental State Examination. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*. 2011. № 7. P. 189–196.
7. Snaaphaan L., De Leeuw E. Poststroke memory function in nondemented patients. *Stroke*. 2007. Vol. 38. P. 192–203.
8. Khedr Eman M., Hamed Sh.A., El-Shereef H.K. et al. Cognitive impairment after cerebrovascular stroke: Relationship to vascular risk factors. *Neuropsychiatric. Disease and Treatment*. 2009. № 5. P. 103–116.
9. Desmond D.W., Moroney J.T., Paik M.C. et al. Frequency and clinical determinants of dementia after ischemic stroke. *Neurology*. 2000. Vol. 56. P. 1124–1131.
10. Bowler J.V. Vascular cognitive impairment. *J. Neurol. Neurosurg. Psychiatry*. 2005. Vol. 76. P. 35–44.
11. Sachdev P.S., Brodaty H., Valenzuela M.J. et al. The neuropsychological profile of vascular cognitive impairment in stroke and TIA patients. *Neurology*. 2004. Vol. 62. P. 912–9.

12. Rasquin S.M., Verhey F.R., van Oostenbrugge R.J. et al. Demographic and CT scan features related to cognitive impairment in the first year after stroke. *J. Neurol. Neurosurg. Psychiatr.* 2004. Vol. 75. P. 1562–1567.
13. Vataja R., Pohjasvaara T., Mantyla R. et al. MRI correlates of executive dysfunction in patients with ischemic stroke. *Eur. J. Neurol.* 2003. № 10. P. 625–631.
14. Godefroy O., Bougusslavsky J. Frontal executive dysfunction in stroke-behaviours and cognitive neurology of stroke. Cambridge University Press. 2007. P. 378–380.
15. Patel M.D., Coshall C., Rudd A.G., Wolfe C.D. Cognitive impairment after stroke: Clinical determinants and its associations with long-term stroke outcomes. *J. Am. Geriatr. Soc.* 2002. Vol. 50(4). P. 700–706.
16. Тещук В.Й., Тещук В.В. До питання про лікування когнітивних розладів у пацієнтів, котрі перенесли гострі порушення мозкового кровообігу. *Актуальні проблеми транспортної медицини.* 2016. № 3(45). С. 18–25.
17. Тещук В.Й., Тещук В.В. Динаміка когнітивних змін у хворих із наслідками гострих порушень мозкового кровообігу. *Актуальні проблеми транспортної медицини.* 2013. № 3(33). С. 82–87.
18. Alberti K.G.M., Eckel R.H., Grundy S.M. et al. Harmonizing the Metabolic Syndrome A Joint Interim Statement of the International Diabetes Federation Task Force on Epidemiology and Prevention; National Heart, Lung, and Blood Institute; American Heart Association; World Heart Federation; International Atherosclerosis Society; and International Association for the Study of Obesity. *Circulation.* 2009. Vol. 120. P. 1640–1645.
19. Lindeboom J., Weinstein H. Neuropsychology of cognitive ageing, minimal cognitive impairment, Alzheimer's disease and vascular cognitive impairment. *Eur. J. Pharmacol.* 2004. Vol. 490. P. 83–86.
20. Petersen R.S., Touchon J. Consensus of mild cognitive impairment. Research and practice in Alzheimer's disease, E.A.D.C./A.D.C.S. Joint meeting. 2005. Vol. 10. P. 24–32.
21. Дамулин И.В. Сосудистая деменция. *Неврол. журн.* 1999. № 4. С. 4–11.
22. Haag M.D., Hofman A., Koudstaal P.J., Breteler M.M., Stricker B.H. Duration of antihypertensive drug use and risk of dementia: A prospective cohort study. *Neurology.* 2009. Vol. 72. P. 1727–1734.
23. Peila R., White L.R., Masaki K., Petrovitch H., Launer L.J. Reducing the risk of dementia: efficacy of long-term treatment of hypertension. *Stroke.* 2006. Vol. 37. P. 1165–7.
24. Parnetti L., Mignini F., Tomassoni D. et al. Cholinergic precursors in the treatment of cognitive impairment of vascular origin. *J. Neurol. Sci.* 2007. Vol. 257. P. 264–269.
25. Скворцова В.И., Бойцова А. Нейропротективная терапия цитиколином в остром периоде церебрального инсульта. *Врач.* 2007. № 12. С. 25–28.
26. Capurso A., Capurso S., Panza F. et al. Efficacy of cytidine diphosphate choline in patients affected by chronic cerebrovascular disease. *Clin. Drug. Invest.* 1996. № 12. P. 26–38.
27. Cohen R.A., Browndyke J.N., Moser D.J. et al. Long-term citicoline (cytidine diphosphate choline) use in patients with vascular dementia: neuroimaging and neuropsychological outcomes. *Cerebrovasc. Dis.* 2003. Vol. 16. P. 199–204.
28. Secades J., Lorenzo J. Citicoline. *Pharmacol. Clin. Rev.* 2006. Vol. 27 (Suppl. B). P. 1–56.
29. Folstein M., Folstein S., McHugh P.R. Mini-mental state: a practical method for grading the cognitive state of patients for the clinical. *J. Psychiatr. Res.* 1975. Vol. 12. P. 189–198.
30. Бачинская Н.Ю. Синдром умеренных когнитивных нарушений. *Нейро News.* 2010. № 2/1. С. 12–17.
31. Parmenter B.A., Denney D.R., Lynch S.G. The cognitive performance of patients with multiple sclerosis during periods of high and low fatigue. *Multiple. Sclerosis.* 2003. № 9. P. 111–118.
32. Stroop J.R. Studies of interference in serial verbal reactions. *J. Exp. Psychol.* 1975. Vol. 18. P. 643–662.

В.И. Тещук, Н.В. Тещук, К.О. Шило. Опыт применения дифосфоцина при лечении постинсультных когнитивных нарушений у пациентов с метаболическим синдромом. – Статья.

Аннотация. В работе освещается проблема постинсультных когнитивных нарушений (ПИКН). На примере пациентов с метаболическим синдромом, перенесших острое нарушение мозгового кровообращения (ОНМК) по ишемическому типу, показана целесообразность и эффективность использования цитиколина (Дифосфоцина) на фоне стандартной терапии для уменьшения когнитивной дисфункции и других неврологических проявлений.

Ключевые слова: острые нарушения мозгового кровообращения, метаболический синдром, когнитивные нарушения, дифосфоцин.

V. Teshchuk, N. Teshchuk, K. Shylo. Experience of using diphosphocin in the treatment of postnatal cognitive impairment in patients with metabolic syndrome. – Article.

Summary. The paper deals with the problem of postnatal cognitive impairment (PICN). On the example of patients with metabolic syndrome, who suffered from acute cerebrovascular accident (OMC) by ischemic type, the expediency and effectiveness of using cytocholine (diphosphocin) against the background of standard therapy for reducing cognitive dysfunction and other neurological manifestations was demonstrated.

Key words: acute cerebrovascular abnormalities, metabolic syndrome, cognitive impairment, diphosphocin.

В.Й. Тещук,

*кандидат медичних наук, доцент,
начальник ангіоневрологічного відділення клініки нейрохірургії і неврології,
Заслужений лікар України, полковник медичної служби,
Військово-медичний клінічний центр Південного регіону України,
м. Одеса, Україна*

В.В. Тещук,

*лікар-невролог відділення інтенсивної терапії загального профілю,
Центр анестезіології, інтенсивної терапії загального профілю
та екстракорпоральної детоксикації
КЗ Київської обласної ради «Київська обласна клінічна лікарня»,
м. Київ, Україна*

С.П. Скочко,

*лікар-реаніматолог відділення інтенсивної терапії загального профілю,
Центр анестезіології, інтенсивної терапії загального профілю
та екстракорпоральної детоксикації
КЗ Київської обласної ради «Київська обласна клінічна лікарня»,
м. Київ, Україна*

ОДНОБІЧНА ПРОСТОРОВА АГНОЗІЯ ЗА ШЕМІЧНИХ УРАЖЕНЬ ПРАВОЇ ПІВКУЛІ ГОЛОВНОГО МОЗКУ

Анотація. *Описано шість випадків виникнення синдрому однобічної просторової агнозії (СОПА) за ураження глибинних структур правої півкулі головного мозку.*

Ключові слова: *синдром однобічної просторової агнозії, інсульт, гостре порушення мозкового кровообігу, магніто-лазерна терапія, неотон, діфосфоцин, апраксія.*

Синдром однобічної просторової агнозії (СОПА) вперше був виділений у 1919 р. G. Holmes, котрий розглядав його, як наслідок однобічного порушення зорового сприйняття. Однак детальний опис цього феномена дав в 1941 році W. Brain [1], пов'язавши його виникнення з ураженням правої півкулі головного мозку. В літературі частіше використовується термін «синдром ігнорування», адже за його розвитку пацієнти не сприймають стимулів, котрі виходять із лівого зорового поля, звуків, котрі виходять зліва, не користуються лівою рукою, не читають лівої половини тексту, чоловіки під час гоління вибивають праву частину обличчя, під час виконання елементарних рухів періодично травмують ліву половину обличчя та ліву руку. Проте суб'єктивно не сприйнята інформація все ж здійснює змістовний вплив – викликає більш-менш адекватне реагування, якщо воно не пов'язане зі свідомим контролем [2–6]. Здебільшого у дебюті розвитку однобічної просторової агнозії (ОПА) спостерігається неусвідомлена анозогнозія лівобічного геміпарезу та геміанопсія, котрі з часом можуть регресувати [7–9]. Як правило, ці пацієнти потрапляють на прийом до невролога вже після зустрічі з психіатром. Під час проведення комп'ютерної томографії (КТ) головного мозку, як правило, осередків ураження не виявляють, а виставляють стандартне заключення КТ – картина судинної енцефалопатії. Водночас при проведенні магнітно-резонансної томографії (МРТ) головного мозку (ГМ) ми виявляли гіподенсивні осередки ураження правої півкулі головного мозку (ГМ). З моменту описання цього феномена накопичений значний клінічний матеріал, котрий допоміг визначити та уточнити його топографію. Спочатку дослідники пов'язували виникнення синдрому ігнорування (СІ) з ушкодженням конвексимальної поверхні тім'яно-скроневих-потиличних відділів правої (субдомінантної) півкулі головного мозку та вважали типічним правопівкульовим феноменом [7; 10]. С. В. Бабенкова [7] у пацієнтів із правобічним гострим порушенням мозкового кровообігу (ГПМК) у басейні задніх гілочок середньої мозкової артерії (СМА) визначала синдром лівобічної агнозії

простору з анозогнозією, аутопогнозією та порушенням право-лівого орієнтування. Іноді синдром ігнорування (СІ) описували також у складі синдрому Герстманна, котрий включає ОПА, конструктивну апраксію, порушення просторового орієнтування, топографічної пам'яті та зорової координації [11–19]. При СОПА описані та інші синдроми розладів перцептивної діяльності ГМ: агнозія на обличчі [7; 18], пальцева [19] та симультанна агнозія [4; 6].

У подальшому дослідники почали виявляти СІ за уражень лівої півкулі ГМ, що вкрай ускладнило розуміння його патогенезу [2–5], хоча були твердження, що він однаково часто спостерігається за ураження обох півкуль ГМ, а менша частота його виявлення за ураження лівої півкулі пояснювалася афатичними розладами, котрі затрудняли виявлення цього феномена [6; 9].

СОПА вивчали з урахуванням виразності індивідуального профілю міжпівкулевої асиметрії. В. І. Корчажинська та Л. Т. Попова виявили правобічну просторову агнозію у 18 пацієнтів з ураженням лівої півкулі ГМ, однак серед обстежуваних хворих з ураженням лівої півкулі були особи з лівим профілем асиметрії [5]. Вивчаючи клінічні особливості перебігу ОПА у ліворуких, Т. А. Доброхотова та Н. Н. Брагіна [2] зробили висновок, що за ураження правої півкулі ГМ лівобічна просторова агнозія виникає у шульгів, котрі мають переважно правий профіль асиметрії. На думку цих авторів, лівопівкулеві ураження в ліворуких супроводжуються правобічною просторовою агнозією в тих випадках, коли ліворукість поєднується зі зниженням слуху на ліве вухо та супроводжуються правобічною просторовою агнозією, але в будь-якому разі у шульгів слабше виразна анозогнозія та регрес симптомів проходить значно швидше.

ОПА зустрічається й при ураженні глибинних структур ГМ – підкоркових вузлів, поясної звивини, зорового пагорба, внутрішньої капсули, спленіума мозолистого тіла, провідних шляхів навколо задніх відділів бокових шлуночків [2–6; 19]. За цих випадків СІ має дещо іншу клінічну картину, чим при ураженні тім'яних часток, – він супроводжується складними симптомами порушення схеми тіла у вигляді анозогнозії, синдрому «чужої руки», гемісоматоagnoзії та різноманітних порушень праксису [2; 3]. С. Б. Буклина [20], вивчаючи клінічні особливості ОПА при ураженні глибинних структур мозку, виявила кілька неврологічних та нейропсихологічних симптомів, котрі супроводжують цей феномен. Базуючись на результатах обстеження пацієнтів з ураженням лівої половини мозолистого тіла та прилягаючих структур, автор [20] зазначає, що правобічна агнозія простору (з чіткими ознаками «чужої руки») може зустрічатися ізольовано без геміанопсії та інших сенсорних порушень. Причину розвитку правобічної просторової агнозії (ППА) С. Б. Буклина [20] знаходить тільки в наявності ознак лівацтва. Однак, незважаючи на детальний опис клінічних проявів цього феномена, патогенез його розвитку досі не з'ясований.

Метою нашого дослідження був нейропсихологічний аналіз синдрому лівобічної просторової агнозії за ушкодження глибинних структур правої півкулі ГМ у шести пацієнтів, котрі проходили стаціонарне лікування в умовах ангіоневрологічного відділення (АНВ) клініки нейрохірургії і неврології Військово-медичного клінічного центру (ВМКЦ) Південного регіону (ПР) України та вивчення патогенетичних механізмів його розвитку, а також дослідження впливу магніто-лазерної терапії (МЛТ) на цю нозологічну форму.

Об'єкт і методи дослідження. Нами був проведений аналіз 1 500 історій хвороби пацієнтів, котрі перенесли ГПМК за ішемічним типом та лікувалися стаціонарно в клініці нейрохірургії і неврології ВМКЦ ПР з 2000 р. до 2017 р., серед них у шести пацієнтів чітко визначалася ОПА, що становило відповідно 0,4%. Всі шість пацієнтів перенесли ГПМК за ішемічним типом з ураженням структур правої півкулі головного мозку, всі пацієнти були чоловічої статі, можливо, через специфіку лікувального закладу. Середній вік пацієнтів становив $51,2 \pm 6,8$ років.

Діагноз ГПМК встановлювався на підставі скарг, анамнезу, даних об'єктивного, неврологічного та нейропсихологічного статусів, результатів інструментальних обстежень (КТГМ, МРТ ГМ, ультразвукової доплерографії (УЗДГ) та траскраніальної доплерографії (ТКДГ), реоенцефалографії (РЕГ), електроенцефалографії (ЕЕГ), електронейроміографії (ЕНМГ)). Усі пацієнти страждали гіпертонічною хворобою, з лікувальною метою приймали гіпотензивні засоби.

Результати дослідження та їх обговорення. Варто зазначити, що скарги пацієнтів, клінічна картина та неврологічний дефіцит були досить типовими. Пацієнти виявляли скарги на виразне обмеження рухів у лівих кінцівках (100%), котре розвивалося протягом 3 діб у двох пацієнтів (33,3%), протягом 5 діб у двох пацієнтів (33,3%), протягом шести діб в одного пацієнта (16,7%) та протягом восьми діб в одного пацієнта (16,7%). Четверо пацієнтів (66,6%) помічали протягом року кілька разів транзиторні ішемічні атаки, коли виникали вищевказані скарги, але вони проходили протягом 24 годин. Усі пацієнти протягом останнього року помічали часті вегетативні кризи, котрі проявлялися гіпертензією, тахікардією, приливами жару, частим сечовипусканням, головним болем, запамороченнями.

Наводимо приклад ОПА зліва за локалізації осередку в глибинних структурах правої півкулі головного мозку: **Пацієнт Г., 68 років**, правша, вступив у АНВ ВМКЦ ПР зі скаргами на обмеження рухів у лівих кінцівках, котре розвивалося протягом восьми діб із періодичними покращеннями. З анамнезу стало відомо, що протягом останніх двох років у пацієнта з'явилося порушення ходи: невпевнена хода, періодично спотикається на ліву ногу; лівою рукою та ногою постійно чіпляється за одвірок, періодично з'являються незручності в лівій руці, але стійкого парезу не було. Протягом останнього року пацієнт помічав слабкість та порушення координації в лівих кінцівках. Кілька разів проводив КТГМ, але вогнищевих осередків та об'ємних процесів виявлено не було. Заключення: КТ – картина судинної енцефалопатії. Періодично, 2–3 рази на тиждень спостерігалися вегетативні судинні кризи, коливаннями артеріального тиску (від 140 і 80 мм рт.ст. до 210 і 120 мм рт.ст.). Пацієнт приймав постійно каптоприл, анаприлін, діуретики.

При поступленні помічався загальний стан середнього ступеня важкості. АТ – 160 і 100 мм рт.ст. Пульс – 76 ударів за 1 хв., задовільних якостей. В неврологічному статусі зазначено лівобічну гомонімну геміанопсію, котра поєднувалась із неможливістю фіксації погляду на об'єктах, котрі знаходяться в лівому зоровому полі. Пацієнт не міг побачити одночасно два предмети, котрі лежали один від одного на відстані 20 см. У разі спроби взяти їх пацієнт промахувався; спостерігався грубий горизонтальний та вертикальний ністагм, легка східна косоокість справа та диплопія при спробі повороту очних яблук до зовні, центральний парез VII та XII нервів зліва, лівобічний помірно виразний геміпарез, підвищення м'язового тону за спастичним типом, сухожилкова гіперрефлексія зліва, гемігіпестезія поверхневої та глибокої чутливості зліва. Стереогноз не порушений.

У нейропсихологічному статусі типові ознаки ОПА зліва: пацієнт візуально не сприймає лівий бік у просторі, не потрапляє лівою рукою в рукав, не в змозі одягнути шкарпетку на ліву ногу, капці одягає тільки на праву ногу, під час ходьби ухиляється постійно вправо, лівою рукою та лівою ногою постійно натикається на предмети, котрі розміщені ліворуч. Пацієнт поведився так, ніби ліва половина тіла в нього повністю відсутня. На зображеннях літер та малюнків трактує тільки правобічні зображення, так наприклад, літеру «Ж» називав літерою «К», малював тільки правий бік будинку, дерева, обличчя. При пробі Поппельрейтера називав тільки зображення предметів на правому боці малюнка. Помічалося своєрідне порушення функції письма: пацієнт писав на правій половині аркуша, читав тільки праву половину фрази, власноруч написаної. Почерк вигадливий завдяки графічним персевераціям. Геометричні фігури, циферблат годинника малював повільно, з персевераціями. Мовлення монотонне, акайричне. Повне ігнорування лівої половини простору визначалося не тільки в тестах із візуальними стимулами, але й при тактильному подразненні симетричних ділянок тіла (проба Тейбера): лівий тактильний стимул ігнорував. Реципрокна дискоординація поєднувалась з елементами конструктивної апраксії. Пізніше приєднувався синдром «чужої руки» – ліва рука ніби не своя, а чужа, «не кориться, рухається проти волі». Слуховий, предметний та лицевий гнозис не порушений. Впізнавання знайомої просторової ситуації (вулиці, лікарні, палати) збережене. Помічались порушення пам'яті за модально-неспецифічним типом.

Генеza неврологічних розладів (зорових, окорухових, пірамідних та чутливих) пояснюється як ураженням, так і здавленням глибинних структур правої півкулі головного мозку – білої речовини задніх відділів бокового шлуночка, зорового пагорба, внутрішньої капсули, верхніх відділів мозкового стовбура. Тут, вочевидь, відіграло провідну роль і порушення регіонального кровообігу за рахунок здавлення судин каротидного басейну, адже вогнищеві парези та паралічі в кінцівках з'явилися гостро. У зв'язку з цим був поставлений діагноз «гостре порушення мозкового кровообігу», а на РЕГ, УЗДГ, ТКДГ помічається зниження об'ємного кровотоку в системі внутрішньої сонної артерії.

Таким чином, у цього пацієнта ОПА розвинулась за значного ураження глибинних структур правої півкулі головного мозку, більшість з яких становлять перший структурно-функціональний блок мозку. Кіркові ділянки другого структурно-функціонального блоку не були ушкоджені.

ЕЕГ-дослідження визначило білатерально-синхронні коливання хвиль тета- і дельта-діапазону на фоні грубих дифузних змін електричної активності ГМ. МРТ виявила гіподенсивний осередок у проекції базальних ядер справа, розмірами 5,6 см X 4,17 см X 4,3 см, зі зміщенням правого бокового шлуночка, котрий незначно компресував III шлуночок, таламус, середній мозок та скроневу долю справа.

Із метою лікування ми використовували на тлі традиційної терапії ГПМК (L-лізину есцинат 10,0 на 100,0 мл фізіологічного розчину в/венно крапельно X 2 рази на добу протягом семи діб; діфосфосин 4,0-1000 мкг в/венно повільно протягом 10 діб; аспірин 0,325 X 1 раз на добу після вечері, протягом 10 діб) протягом 10 діб неотон 1,0 розведений у 200,0 мл фізіологічного розчину в/венно крапельно, та магніто-лазерну терапію (МЛТ) за багаторівневою методикою.

Пояснити патофізіологічні механізми ОПА складно, адже вона зустрічається за ураження різноманітних структур головного мозку та пов'язати її виникнення з ураженням тільки однієї ділянки мозку неможливо. Оскільки у нашого пацієнта було ушкоджено кілька анатомічних складових елементів першого структурно-функціонального блоку, феномен однобічного ігнорування варто пояснити, зважаючи на концепцію ієрархічної локалізації вищих мозкових функцій та з позиції їх латералізації. Порівнюючи представлені нами шість випадків, котрі супроводжувалися подібною симптоматикою, з описаними в літературі [3; 4; 19], варто зробити висновок, що феномен ігнорування значно частіше виникає за ушкодження глибинних структур правої півкулі ГМ та підтверджує факт існування функціональної асиметрії на рівні підкіркових структур.

Звідси слідує, що функціональна спеціалізація півкуль ГМ починає формуватися вже на рівні підкіркових утворів, котрі (в тому числі і таламус) не тільки виконують роль колекторів та перемикачів проекційно-асоціативних шляхів, але й забезпечують складний синтез зорових, окорухових, тактильних аферентацій. Гіпотетично можна вважати, що СОПА може розвиватися за ушкодження любого рівня: від глибинних структур до парієтальної кори правої півкулі ГМ. Чим більше функціональних структур правої півкулі втягується в патологічний процес, тим вищою є вірогідність розвитку ОПА.

Таким чином, ОПА варто розглядати як клінічний прояв синдрому «розладненого мозку». У нашому випадку парієтальна кора не була ушкоджена, а отже, причину розвитку СІ варто шукати на таламо-палідарному рівні ієрархічного ланцюжка. На цьому рівні власне тіло людини представлено в системі просторових координат, куди стікаються всі тактильні та пропріорецептивні потоки імпульсів, в результаті синтезу яких складається образ та схема власного тіла з точною інформацією про його руховий апарат [2; 4]. Варто також враховувати важливу роль активних рухів очних яблук та їх аферентацій у сприйнятті складних просторово-зорових відносин.

Г. В. Экаен [10] пояснює випадки ОПА при ураженні лівої півкулі з позиції концепції функціональної асиметрії мозку та вважає, що субдомінантна півкуля відіграє основну роль у забезпеченні конкретного сприйняття контралатеральної половини тіла та простору. Серед провідних причин розвитку ОПА розглядається також порушення зорового сприйняття та окорухової пропріорецепції [4; 5], бо ця патологія часто супроводжується геміанопсією та атаксією погляду. Це свідчить про провідну роль глибинних структур мозку в інтеграції потоку імпульсів, котрі йдуть із зорового, окорухового, тактильного та вестибулярного апаратів, завдяки яким формується синтез оптико-просторової інформації. Отже, однією з причин ОПА є дезінтеграція цих функцій.

Висновки. Таким чином, в основі механізму розвитку ОПА лежить не тільки патологія оптико-просторової перцепції, котра спостерігається за уражень конвексимальної поверхні правої парієто-окципітальної ділянки, але й дефект оптико-просторової аферентації на рівні глибинних структур правої півкулі головного мозку. З метою лікування наших пацієнтів ми використовували магніто-лазерну терапію, за багаторівневою методикою та неотон на фоні традиційної інфузійної терапії ГПМК та помічали позитивний ефект після терапії, що проводиться (діфосфогин, неотон, магніто-лазерна терапія за багаторівневою методикою) протягом десяти діб, що вказує на нормалізацію дезінтеграції цих функцій за цієї нозології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bender M.B., Feldman M. The so-called "visual agnosias". Brain. 1972. Vol. 95. P. 173–186.
2. Доброхотова Т.А., Брагина Н.Н. Левши. М.: Книга, 1994.
3. Доброхотова Т.А., Брагина Н.И. Односторонняя пространственная агнозия. М.: Медицина, 1996.
4. Кок Е.Л. Зрительные агнозии. Л.: Медицина, 1967.
5. Корчагинская В.И., Попова Л.Т. Мозг и пространственное восприятие. М.: Изд-во МГУ, 1977.
6. Brain W.R. Visual disorientation with special references to lesions of the right cerebral hemisphere. Ibid. 1941. Vol. 64. P. 54–59.
7. Бабенкова С.В. Клинические синдромы поражения правого полушария мозга при остром инсульте. М.: Медицина, 1971.
8. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии. М.: Изд-во МГУ, 1973.
9. Denny-Brown D.J Meyer J.S., Horestein S. The significance of perceptual rivalry resulting from parietal lesion. Brain. 1952. Vol. 75. P. 433–471.
10. Экаен Г. Неврологические проблемы. Л.: Медицина, 1960. С. 102–106.
11. Breier J., Adair J., Gold M. et al. Dissociation of anosognosia for hemiplegia and aphasia during left-hemisphere anesthesia. Neurology. 1995. Vol. 45. P. 65–67.

12. Feinberg T., Rothi L., Heilman K. Multimodal agnosia after unilateral left hemisphere lesion. *Neurology*. 1986. Vol. 36. P. 864–867.
13. Gomori A., Hawryluk G. Visual agnosia without alexia. *Ibid.* 1984. Vol. 34. P. 947–950.
14. McCarthy R., Warrington E. Visual associative agnosia: a clinical-anatomical study of a single case. *J. Neurol. Neurosurg. Psychiatry*. 2001. Vol. 71. P. 254–257.
15. MMcFie, Zangwill O.L. Visual-constructive disabilities associated with lesions of the left cerebral hemisphere. *Brain*. 1960. Vol. 83. P. 243–260.
16. Mario F., Mendez M., Ghajarnia M. Agnosia for familiar faces and odors in a patient with right temporal lobe dysfunction. *Neurology*. 2001. Vol. 57. P. 519–521.
17. Mendez M. Visuoperceptual function in visual agnosia. *Ibid.* 1988. Vol. 38. P. 1754–1759.
18. Oliver T., Anne S., Christian S. et al. The agnosia in Gerstmann syndrome. *J. Neurol. Neurosurg. Psychiatry*. 1997. Vol. 63. P. 399–403.
19. Буклина С.Б. Феномен одностороннего пространственного игнорирования у больных с артериовенозными мальформациями глубинных структур головного мозга. *Журн. неврол. и психиатр.* 2001. № 9. С. 10–15.

В.И. Тещук, В.В. Тещук, С.П. Скочко. Односторонняя пространственная агнозия при ишемических поражениях правого полушария головного мозга. – Статья.

Аннотация. Описаны шесть случаев возникновения синдрома односторонней пространственной агнозии (СОПА) по поражению глубинных структур правого полушария головного мозга.

Ключевые слова: синдром односторонней пространственной агнозии, инсульт, острое нарушение мозгового кровообращения, магнито-лазерная терапия, неотон, дифосфоцин, апраксия.

V. Teshchuk, V. Teshchuk, S. Skochko. One-sided spatial agnosia in ischemic lesions of the right hemisphere of the brain. – Article.

Summary. Six cases of the syndrome of one-sided spatial agnosia (SOPA) in the defeat of deep structures of the right hemisphere of the brain are described.

Key words: syndrome of unilateral spatial agnosia, stroke, acute disturbance of cerebral circulation, magneto-laser therapy, neoton, diphosphocin, apraxia.

Розділ 4

Лінгвістика і викладання мов

М.М. Горюнова,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
м. Київ, Україна

Т.Ф. Погорєлова,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,
м. Київ, Україна

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті розглядаються педагогічні умови та методи формування міжкультурної компетентності майбутніх економістів на основі використання сучасних комунікативних технологій в процесі викладання курсу ділової іноземної мови.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, комунікативний підхід, інтерактивні методи, професійна компетентність.

Актуальність теми. Процеси поступової інтеграції української університетської освіти в європейський простір, зміцнення міжнародних культурних, економічних, наукових та ділових контактів, розвиток інформаційних технологій вимагають розробки нових стратегій щодо якісної та конкурентної освітньої підготовки студентів економічних спеціальностей на основі прийнятої у світі системи розвитку життєво та професійно важливих навичок майбутнього фахівця.

Так, у доповіді Європейської комісії «Розвиток майбутніх навичок у вищій освіті» від 25-26 лютого 2016 року підкреслено, що так звані «м'які», «загальні», або навички «21-го століття» повинні бути засвоєні всіма студентами, які одержують вищу освіту. При цьому в процесі формування міжособистісні, соціальні та міжкультурні навички, які вважаються дуже важливими для активного громадського життя та навички, необхідні для успішної професійної кар'єри, мають тісно переплітатись [1].

У 2015 році група дослідників Світового банку оприлюднила доповідь під назвою «Навички для сучасної України», в якій наголошується на важливості набуття майбутніми спеціалістами соціоемоційних вмінь, тобто поведінки, настанов та особистісних якостей, які допомагають ефективно орієнтуватися в особистих і соціальних ситуаціях (керуванні емоціями, роботі в колективі тощо) [2, с. 5].

Отже, розвиток соціокультурної та міжкультурної компетентності вважається важливою складовою частиною підготовки фахівця з вищою освітою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні проблеми, пов'язані з формуванням комунікативної та міжкультурної компетентності, розглядалися у роботах таких українських та зарубіжних дослідників, як І. Бех, О. Биконя, І. Зимня, О. Леонтович, І. Плужник, О. Садохін, І. Сафонова, Н. Фролова, С. Тер-Минасова, І. Халеева, А. Хуторської та ін.

Ознайомлення з думкою зазначених дослідників дало можливість виділити певні положення.

Міжкультурна компетентність є сукупністю соціокультурних та лінгвістичних знань, комунікативних умінь і навичок, за допомогою яких особистість здатна правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії, знаходити адекватні моделі поведінки та досягати взаєморозуміння, злагоди, ефективності спільної діяльності [3, с. 134].

Міжкультурна компетентність передбачає готовність особи до належного та ефективного спілкування з представниками інших культур за умов володіння відповідним рівнем іноземної мови та універсальних норм поведінки.

Міжкультурна та комунікативна компетентності знаходяться в тісному взаємозв'язку, оскільки успішна міжкультурна комунікація є результатом у тому числі добре сформованої комунікативної компетентності особистості.

У той же час розвинути в студентів вищого навчального закладу готовність до ефективної міжкультурної комунікації можливо здебільшого в процесі вивчення іноземної мови (С. Тер-Мінасова).

Метою дослідження є спроба розглянути міжкультурну комунікативну компетентність як невід'ємну частину системи сучасної професійної підготовки студентів економічних спеціальностей та визначити основні методи її формування.

Виклад основного матеріалу. Комунікативні та міжкультурні навички належать до ключових компетенцій, які людина розвиває протягом усього свого життя. У той же час ці навички є базовими по відношенню до формування професійної компетентності сучасного фахівця з вищою освітою.

Мета формування міжкультурної комунікативної компетентності полягає у створенні умов ефективної співпраці та взаєморозуміння між учасниками процесу комунікації незалежно від расової, національної, релігійної, етнічної та соціальної приналежності, виховання шанобливого ставлення до культури, звичаїв та традицій інших народів.

Визначаючи зміст професійної компетентності майбутнього економіста, не слід забувати про важливість ключових або універсальних компетенцій, які є базовими в підготовці фахівця.

Сформована іншомовна комунікативна компетентність являє собою один із найбільш важливих чинників готовності студентів до міжкультурної комунікації.

Комунікативний підхід до викладання іноземних мов сприяє формуванню полікультурної особистості, здатної рівноправно брати участь у міжкультурному спілкуванні.

Сучасна комунікативна методика передбачає застосування широкого спектру ефективних методів і форм аудиторної діяльності, результатом якої є активний спосіб свідомого засвоєння студентами соціокультурного та фахового матеріалу за допомогою іноземної мови.

Концептуальну основу цієї моделі складає контекстне навчання, що пов'язує навчально-пізнавальну та майбутню професійну діяльність студента.

Іншомовна підготовка студентів-економістів повинна бути максимально спрямована на професійно-прикладний аспект засвоєння навчального матеріалу, що має забезпечуватись вирішенням цілого комплексу навчально-методичних завдань: від розробки сучасних ефективних програм та навчальних планів до запровадження впровадження інноваційних форм і методів їх реалізації. У цьому процесі кафедра іноземних мов має тісно співпрацювати з кафедрами професійного спрямування.

Якісна мовна підготовка студентів неможлива без використання викладачем новітніх освітніх технологій, що дозволить йому підібрати оптимальну методику викладання відповідно до рівня базової підготовки, потреб та професійних інтересів студентів.

Досвід активного застосування кафедрою іноземних мов Національної академії статистики, обліку та аудиту комунікативної технології в процесі викладання дисциплін «Ділова іноземна мова», «Іноземна мова за професійним спрямуванням» для студентів економічних спеціальностей дає можливість забезпечити зв'язок вивчення мови з реальним професійним контекстом, реалізувати міждисциплінарний та проблемно-орієнтований принципи щодо іншомовної підготовки майбутнього фахівця.

Застосування фахово-прикладної методики навчання має на меті формування в студентів вмінь і навичок роботи з різноманітними видами ділової документації, економічними статтями з газет і журналів, автентичними відеоматеріалами, які знайомлять із соціокультурними та економіко-політичними реаліями країни, мова якої вивчається, а також вмотивувати студентів самостійно використовувати сучасні іншомовні інформаційні технології для здобуття нової інформації в галузі теорії та практики майбутньої професійної діяльності та розвитку навичок фахового перекладу для проведення подальшої науково-дослідницької роботи.

У такій спосіб майбутні економісти опановують норми іншомовного професійного мовлення та мають можливість їх активної реалізації під час виконання письмових завдань різного рівня складності та підготовки усних промов та презентацій фахового спрямування.

Завдяки використанню активних методів засвоєння іншомовного матеріалу студенти вчаться формулювати кваліфіковані висновки та пропозиції, брати участь у ділових і наукових дискусіях, дебатах, вести ділові переговори та ділове листування, тобто повною мірою оволодівають технікою письмового та усного професійного мовлення.

Слід зазначити, що найбільша активність студентів молодших курсів проявляється під час виконання парної та групової аудиторної роботи у вигляді рольових та ділових ігор, що дозволяє успішно формувати міжкультурну комунікативну компетентність.

Характерною особливістю діалогічного мовлення є його емоційна забарвленість, можливість передати партнеру по спілкуванню свої думки, почуття, небайдуже ставлення до того, про що йдеться у розмові.

Студенти старших курсів більш схвально ставляться до таких видів мовної та мовленнєвої діяльності, як фахова дискусія, круглий стіл, дебати, парні інтерв'ю, кейси, технологічне моделювання ситуацій, презентації, проектна робота, що допомагає інтегрувати знання та уміння з різних областей знань.

Найбільшим успіхом у студентів Національної академії статистики, обліку та аудиту користується щорічна англomовна наукова конференція, на якій студенти доповідають у формі презентацій про сучасні досягнення економічної науки та практики, а також представляють результати власних наукових досліджень.

Отже, комунікативна зорієнтованість іншомовної підготовки студентів передбачає засвоєння іноземної мови фахового спрямування через різні форми активного спілкування, невід'ємними складовими частинами якого є вмотивованість, інформативність та партнерський характер взаємодії.

Застосування вищезазначених методів навчальної роботи докорінно змінює й рольову характеристику викладача, який із пояснювальної та контролюючої інстанції перетворюється на радника та партнера.

Навчання культурі міжнаціонального діалогу передбачає розвиток мовних і комунікативних умінь і навичок студентів засобами іноземної мови. Таким шляхом студенти опановують різноманітні способи ефективної взаємодії з оточуючими, виробляють у цій взаємодії власну позицію, вчаться розуміти та аналізувати різні точки зору та приймати спільні рішення.

Взаємозв'язок мови і культури є основною складовою частиною міжкультурної комунікації, що позитивно впливає на особистісний розвиток майбутнього фахівця в галузі економіки.

Професійно зорієнтовані матеріали іноземними мовами розширюють горизонти реальної міжкультурної комунікації, під час роботи з автентичними матеріалами розвивають у студентів чітку уяву про особистісні характеристики фахівця в галузі економіки, розкривають культурні аспекти його діяльності, допомагають усвідомити ціннісні орієнтації економічної професії як усередині країни, так і на міжнародному рівні.

Завданням педагогічного колективу кожної кафедри професійного спрямування має стати чітке усвідомлення можливостей формування професійних ціннісних орієнтацій студентів економічних спеціальностей, що забезпечить етичну наповненість навчального процесу.

Реалізація цієї мети неможлива без використання активних форм та методів навчання, які полягають у забезпеченні проблемності та діалогічності лекційних, семінарських та практичних занять, організації ефективної індивідуальної роботи зі студентами, створенні у вищому навчальному закладі справжнього професійно-культурного середовища.

Висновки. З метою успішної реалізації стратегії формування міжкультурної комунікативної компетентності студентів економічного профілю слід вирішити певні завдання.

Включити міжкультурні комунікативні компетенції в структуру загальної професійної компетентності студентів економічних спеціальностей.

Підготувати та впровадити в навчальний процес сучасні інтегративні програми підготовки фахівців економічного профілю з урахуванням міжкультурної комунікативної складової.

Підвищувати навчальну мотивацію студентів шляхом запровадження інноваційних технологій в процес викладання іноземних мов та професійно орієнтованих дисциплін.

Створити умови для вдосконалення педагогічної майстерності викладачів профільних дисциплін немовних вищих навчальних закладів.

Забезпечити перепідготовку управлінського персоналу вищих навчальних закладів у галузі стратегічного управління якістю університетської освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Developing future skills in higher education ET2020 – Peer Learning
2. Activity (PLA): European Commission report / Brussels, 25-26 February 2016. URL: http://ec.europa.eu/education/sites/education/files/2016-future-skills-report_en.pdf.
3. Навички для сучасної України. Резюме.
4. URL: <http://www.ipq.org.ua/ua/news/93>.
5. Садохин А.П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования. Журнал социологии и социальной антропологии. 2007. № 1. С. 125.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. М.: Слово, 2000. 624 с.

М.Н. Горюнова, Т.Ф. Позорелова. Формирование межкультурной коммуникативной компетентности у студентов экономических специальностей. – Статья.

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические условия и методы формирования межкультурной компетентности будущих экономистов на основе использования современных коммуникативных технологий в процессе преподавания курса делового иностранного языка.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, коммуникативный подход, интерактивные методы, профессиональная компетентность.

M. Goriunova, T. Pogorielova. Formation of intercultural communicative competence among students of economic specialties. – Article.

Summary. The article deals with the pedagogical conditions and methods of forming the intercultural competence of future economists on the basis of the use of modern communicative technologies in the process of teaching the business foreign language course.

Key words: intercultural competence, communicative approach, interactive methods, professional competence.

УДК 811.133

Д.А. Данилец,
аспирант кафедры германских и восточных языков
факультета лингвистики и перевода,
Международный гуманитарный университет;
г. Одесса, Украина

СПОСОБЫ ОБРАЗОВАНИЯ ТЕРМИНОВ МЕДИЦИНСКОЙ ЭСТЕТОЛОГИИ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Данная статья является очередным шагом автора, ведущим к описанию и систематизации терминологии медицинской эстетиологии. Анализ лексического инвентаря данного языка профессионального общения во французском языке позволяет в компаративном плане (с уже имеющимися характеристиками в немецком и польском языках) сделать вывод об универсалиях и асимметричности в его развитии. Исследование корпуса терминосистемы медицинской эстетиологии проводилось посредством количественно-качественных методов с целью выявления морфосемантических закономерностей её формирования.

Ключевые слова: терминология, медицинская эстетиология, французский язык, морфологический анализ, деривация.

Введение. Говоря о морфологическом строении (т. е., прежде всего, о деривационных процессах) современной терминологии медицинской эстетиологии французского языка, являющимся одним из формообразующих принципов её архитектоники, следует отметить существующие разногласия приверженцев разных грамматических школ в функционировании морфологических теорий. Так, например, генеративная трансформационная грамматика Chomsky придерживается точки зрения существования смешанной модели лексикона, т. е. лексикона, как комплекса морфем и лексем (словоформ), тем самым редуцируя морфологическую продуктивность ряда отглагольных имён существительных [Chomsky, 1970, с. 184]. Аналогичный эффект влекут за собой разногласия ряда романистов относительно деривационного характера непосредственно французского языка: так, Ullmann [Ullmann, 1952, с. 126-127] констатирует его арбитранность, изолированность и неразложимость, в то время как Pichon [Pichon, 1942], Dubois [Dubois, 1962], Mitterand [Mitterand, 1963], частично или полностью, придерживаются наличия конкретных деривационных способов и системы как таковой. Поэтому с целью минимизации статистической погрешности изложенного в данной статье материала, методология и анализ проведённого исследования базировались на классических структуралистических принципах, однако в русле универсальной грамматики, рассматривая генеративные учения, описанные выше, как один из возможных последующих / вторичных этапов дальнейшей экспликации данного терминологического инвентаря.

В качестве источников материала привлекались термины печатных и интернет-изданий франкоязычной научной литературы, тем самым составив корпус в 606 токенов (т. е. терминологических единиц). Описательный (квантитативный и квалитативный), сравнительно-сопоставительный методы, анализ словарных дефиниций позволили раскрыть словообразовательные и семантические связи исследуемой терминосистемы, различия и сходства некоторых пар и рядов терминов со стороны их значений и употреблений. Т. к. язык профессионального общения в области медицинской эстетиологии до сих пор не был предметом исследований и сохраняет по-прежнему свою новизну и актуальность, изучение данной области ведёт к развитию лексикографической практики и техники.

О новизне исследования свидетельствует наличие, в большей степени, дедуктивных подходов совокупной характеристики французского языка таких учёных, как Frank Paulikat [Paulikat, 2017]; Georgette Dal [Dal, 2015]; Anne-Laure Jousse [Jousse, 2002]; Wiecher Zwanenburg [Zwanenburg, 1983] и др., что позволяет индуктивным способом достичь результата посредством создания инновационного четырёхязычного (немецко-польско-французско-украинского) лексикона и разработки принципов работы и представления терминологии (в многоязычном словарном описании).

Из проанализированного корпуса, представленного 606 (100%) терминологическими единицами, следует следующее процентное соотношение: наиболее продуктивными являются синтаксические структуры (т. е. терминологические синтагмы, напр.: *lipoaspiration abdominale isolée*, *amplification du point G* и др.) в объёме 322 (53,13%) единиц; следующий по частотности способ образования – композитум – представлен 179 (29,53%) терминами (напр.: *microlipoinjection*, *laserbrasion* и т. п.); аффиксация – 52 (8,58%) единицами, включая 28 (4,62%) суффиксально-, 6 (0,99%) циркумфиксальнообразованных и 18 (2,97%) – путём нулевой аффиксации (напр.: *comblement*, *redrapage*, *glabelle* (Ø) и др.); аббревиация присутствует в числе 12 (1,98%) единиц (напр.: PRP (Plasma Riche en Plaquettes), PDO (Polydioxanone) и т. д.); неассимилированные иноязычные заимствования в объёме 41 (6,76%) терминов имеют гетерогенный характер их первичного образования (напр.: *blanching*, *microneedling*, *Brazilian Butt Lift* и др.).

Таблица 1

Способы образования терминов медицинской эстетиологии во французском языке

Морфологический способ					Синтаксический способ	Иноязычные заимствования	Всего	
композиция	Деривация				Аббревиация	Терминологические синтагмы		
	Префиксация	Суффиксация	Циркумфиксация	Нулевая деривация / аффиксация				
179 (29,53%)	—	28 (4,62%)	6 (0,99%)	18 (2,97%)	12 (1,98%)	322 (53,13%)	41 (6,76%)	606 (100%)

На достоверность вышеприведённых данных указывают результаты исследования Vlasta Křečková [Křečková, 1997, с. 61] о тенденциях терминологической неологии современного французского языка.

Терминологические словосочетания.

Преобладание синтаксического способа образования терминологии медицинской эстетиологии в виде синтагм, т. н. *termes-syntagmes*, (т. е. 53,13% от общего количества) коррелирует с принадлежностью французского языка к романской группе языков, в то время как представители германской группы склонны к композиции [Recommandations relatives à la terminologie. Conférence des Services de Traduction des États européens, 2014: 21].

В результате структурного анализа моделей построения многокомпонентных терминов было выявлено, что 68,01% от их числа составляют двухкомпонентные образования с атрибутивной связью, 21,73% – трехкомпонентные, 8,07% – четырехкомпонентные, 2,17% – оставшиеся более громоздкие образования с преимущественно тесными структурно-семантическими отношениями.

Таблица 2

Структура терминологических словосочетаний

Структура терминологических словосочетаний	2-х компонентные	3-х компонентные	4-х компонентные	5-8-и компонентные
Процентное соотношение	68,01%	21,73%	8,07%	2,17%
Количество единиц	219	70	26	7:
5К – 5				
6К – 1				
8К – 1				
Примеры	<i>peeling moyen; augmentation mammaire; dermatologie esthétique</i>	<i>lifting des seins; lumière intense pulsée; génioplastie de soustraction</i>	<i>indice de masse corporelle; greffe de tissu graisseux</i>	<i>liposuccion du Mont de Vénus; voie d'abord péri-aréolaire inférieure</i>
Всего	322 (100%)			

Двухкомпонентные терминологические синтагмы.

Среди 219 (100%) двухкомпонентных терминологических сочетаний выделяются две модели их образования: адъективная [N + Adj] (216 (98,637%) и генитивная [N + N] (3 (1,36%).

Таблица 3

Структура 2-х компонентных терминологических словосочетаний

Структура	N + N	N + Adj
Процентное соотношение	1,36%	98,63%
Количество единиц	3	216
Примеры	<i>laser CO2 (= laser au dioxyde de carbone);</i>	<i>toxine botulique; lifting temporal; plastie abdominale; simulation 3D (=tridimensionnelle)</i>
Всего	219 (100%)	

Так среди двухкомпонентных терминов наиболее частотной (т. е. 216 единиц (98,17%) является структурная организация терминов-словосочетаний, в основу которых легли базовые термины и их адъективные дериваты. Примерами модели субстантивно-адъективных синтагм – N + Adj – выступают следующие терминологические единицы: *rhinoplastie externe*, *lifting brésilien*, *blépharoplastie transconjonctivale*, *labiaplastie longitudinal* и др. Данный тип построения термина отличает его стабильность, поэтому вариативность Adj + N с примером, как *dual plan* представляется единичной. Возможные разногласия о том, что ряд определительных компонентов анализируемых синтагм с окончаниями -é, -ée, как в *laser fractionné*, *l'approche fermée* и др. имеет форму причастий (*participle passé*), однако не выделяется отдельной моделью, объясняется тем, что, согласно грамматическим канонам французского языка, в номинальных конструкциях причастие приобретает грамматическую категорию качественного прилагательного, т. е. детерминативность [Colombat, 2001, с. 635].

Невыразительно представлена субстантивная модель N + N (1,36%), единичными примерами которой являются комбинации базового термина – существительного и его атрибута в виде аббревиации химического элемента или его полного наименования, напр.: *laser CO2*, *laser Erbium*.

Трёхкомпонентные терминологические синтагмы.

Модели формирования трёхкомпонентного термина поддаются делению на распространённые атрибутивные конструкции, сформированные посредством предложного, адъективного и партиципального видов синтаксической связи. Стратифицируя общий объём трёхкомпонентных терминологических синтагм (т. е. 70 единиц (100%)), предложные средства выражения субстантивных структур типа N + Prép + N прослеживаются у 47 терминов (69,11%), продуктивность модели N + Adj + Adj составляет 22 единицы (29,41%), партиципально-адвербиальная модель представлена единичным случаем.

Модель мотивации предложных конструкций типа N + Prép + N представляется на примере таких терминов, как: *l'implantation des cheveux*, *lipolyse par injection*, *peeling au phénol*, *lift en S* и др. Характерной закономерностью выделяется наличие, преимущественно, производных предлогов, т. н. *prépositions non dérivées / prépositions par nature*: *par*, *à*, *en* и преобладание генитивной конструкции *de*. Данная тенденция коррелирует с наблюдениями Hélène Stoye [Stoye, 2013, с. 233] о продуктивности французских предлогов, выполняющих грамматическую функцию и выступающих в роли поливалентных коннекторов.

Таблица 4

Структура 3-х компонентных терминологических словосочетаний

Структура	N + Prép + N	N + Adj + Adj / N + Adv + Adj	N + Part + Adv
Процентное соотношение	69,11%	29,41%	1,47%
Количество единиц	47	22	1
Примеры	<i>peeling au laser; agrandissement des lèvres; l'occidentalisation des paupières</i>	<i>lifting malaire concentrique; la voie d'abord sous-mammaire</i>	<i>liposuccion assistée mécaniquement</i>
Всего	70 (100%)		

Уступающая вышеописанной в более чем два раза по производительности модель трёхкомпонентных терминологических синтагм N + Adj + Adj обладает не менее значимой функциональностью в рамках терминологического инвентаря медицинской эстетологии, примерами которой выступают *lipectomie abdominale circulaire*, *implant mammaire anatomique*, *technique verticale pure* и т. п. По аналогичному принципу в данной группе терминологических единиц присутствуют частично партиципиальные конструкции, обладающие свойствами и функциональностью качественных прилагательных, напр.: *filis crantés résorbables*, *lipoaspiration abdominale isolée* и т. п.

Единичным случаем, когда причастие сохраняет свои грамматические качества, стала партиципально-адвербиальная модель типа N + (Part + Adv)épith на примере *liposuccion assistée mécaniquement*.

Четырёхкомпонентные терминологические синтагмы.

С увеличением количества составляющих терминологических синтагм редуцируется их объём, что усложняет процесс выявления релевантных для дериватологического процесса исследуемой терминосистемы закономерностей. Из имеющихся 26 (100%) четырёхкомпонентных терминологических синтагм наибольшая продуктивность характерна для модели N + Prép + N + Adj (и её вариаций) – т. е. 16 теримнов (61,53%); оставшиеся модели носят второстепенный характер.

Таблица 5

Структура 4-х компонентных терминологических словосочетаний

Структура	N + Prép + N + Adj – 14 N + Prép + Adj + N – 3	N + Adj + Prép + N – 4 N + Part + Prép + N – 2	N + Prép + N + N	N + Adj/Adv + Adj + Adj Adj + N + Prép + N
Процентное соотношение	61,53%	19,23%	11,53%	7,69%
Количество единиц	16	5	3	2
Примеры	<i>augmentation du sexe masculin; correction de la paroi abdominale; greffe de tissu graisseux</i>	<i>liposuccion assistée par ultrasons; liposuccion assistée par laser</i>	<i>l'amplification du point G</i>	<i>la voie d'abord péri-aréolaire inférieure; mini redrapage du ventre</i>
Всего	26 (100%)			

Оставшиеся пяти- (*technique de la haute tension supérieure* (N + Prép + Adj + N + Adj); *correction de l'aréole du sein* (N + Prép + N + Prép + N); *liposuccion du Mont de Vénus* (N + Prép + N + Prép + N) и др.), шести- (*lifting du bras avec incision longitudinale* (N + Prép + N + Prép + N + Adj) и восьмикомпонентные (*lifting du bras avec incision horizontale dans l'aisselle* (N + Prép + N + Prép + N + Adj + Prép + N) термины представляют меньшую фреквенцию (т. е. в 7 единиц). Так как большинство терминов медицинской эстетологии, особенно их многокомпонентные лексико-семантические варианты, не включаются в словари, степень их терминологичности определяется посредством синтаксической стабильности относительно частотности их употребления в научной литературе. Это экзemplифицируют вышеуказанные шести- и восьмикомпонентные термины, имеющие общую структуру, т. е. *lifting du bras avec incision* + Adj + ..., которая модифицируется не посредством изменения синтаксической конструкции, а посредством её атрибутивного расширения, что повышает степень дефинированности термина.

Словосложение.

Во избежание многозначности классификаций и дефиниций композиций, в исследуемом корпусе под композитами следует считать структурно-графическую монолитность словосложения (т. е. орфографически-редуцированные от иных синтагм терминообразования), что позволяет говорить не только о терминологическом, но и о лексикографическом подходах в изучении данной терминосистемы. Более

того, принято считать, что неоклассический научный тип словосложения является преобладающим в классических областях знаний [Kallel, 1999, с. 110], например, как медицина.

Деривационная продуктивность проанализированных терминов, композиционный тип которых составил 179 (100%) единиц, указывает на следующие закономерности при словосложении: так, преобладающим является конфиксальный способ образования (префиксоидный – 115 единиц (64,24%); суффиксоидный – 6 единиц (3,35%); префиксоидно-суффиксоидный – 28 единиц (15,64%); следующей по объёму группой становятся субстантивные детерминативные (определятельные) композиции – 21 единица (11,73%); менее продуктивной стала модель адъективных детерминативных словосложений – 9 единиц (5,02%).

Таблица 6

Структура субстантивных детерминативных композитов

Структура	конфикс			N+N	Adj+N
	Pré-	Post-	Pré-/Post-		
Процентное соотношение	64,24%	3,35%	15,64%	11,73%	5,02%
Количество единиц	115	6	28	21	9
Примеры	<i>photorajeunissement; lipopénosculpture</i>	<i>canthopexie</i>	<i>mastopexie</i>	<i>nymphoplastie;</i>	<i>adipo-gynécomastie (gynécomastie adipeuse);</i>
Всего	179 (100%)				

В основу конфиксальной модели легли три типа её образования:

1) префиксоидный: [*lipoPréf.- [plastieN]*], [*microPréf.- [injectionN]*], [*photoPréf.- [modulationN]*], [*électroPréf.- [coagulationN]*], [*mésoPréf.- [filsN]*] и др.;

2) суффиксоидный: [*[volumN]-(m)étrieSuff.*], [*[bich(at)N]-ectomieSuff.*] и т. п.;

3) префиксоидно-суффиксоидный: [*lipoPréf. - mérieSuff.*], [*trichoPréf. - grammeSuff.*] и т. д.

По деривационной модели субстантивных детерминативных композиций, типа N + N, были образованы следующие термины: [*[septoN]-[plastieN]*]; [*[carboxyN]← dioxyde de carbone]-[thérapieN]*]; [*[péniN]-[plastieN]*]; [*[platysmaN]-[plastieN]*] и др.

Среди адъективных детерминативных терминов-композиций, типа Adj + N, были выявлены такие единицы, как: [*[abdominAdj]-oInt.-[plastieN]*] (*plastie abdominale*); [*[glutéAdj]-oInt.-[plastieN]*] (*plastie glutéale*); [*[clitoridAdj]-oInt.-[plastieN]*] (*plastie clitoridienne*) и т.п.

Исходя из компаративного анализа, следует отметить, что наличие интерфиксов при словосложении, как в славянских и ряде германских языков, для французского языка нетипично, что сопоставимо с паратаксистическим видом связи. Единственным случаем, когда это прослеживается, является т. н. «научная» композиция (*dérivation savante*) [Elshorbagy, 2007, с. 12], компонентами которой являются неоклассические (т. е. греко-латинские) форманты [Dubois, 1999, с. 10, с. 262]. В данном случае связывающим компонентом могут служить интерфиксы -i- и -o-. Нашедшим широкое распространение в корпусе считается лишь второй: *canthoplastie; pénoplastie* и др.

Морфологическая деривация.

Таблица 7

Способы морфологической деривации

Структура / Способ образования	Префиксация	Суффиксация	Циркумфиксация	Нулевая деривация / аффиксация
Процентное соотношение	-	53,84%	11,53%	34,61%
Количество единиц	-	28	6	18
Примеры	-	<i>thermage; remplissage; adiposité</i>	<i>éveinage</i>	<i>ptôse; glabelle; coque;</i>
Всего	52 (100%)			

Способом морфологической деривации (т. е. посредством суффиксации, циркумфиксации и нулевой аффиксации) образовано 52 (8,58%) терминологические единицы из присутствующих 606 (100%). К суффиксально-образованным относится 28 терминов, например, как: *gommage* (*dér. de gommer; suff. -age*); *combement* (*dér. de combler; suff. -ment*); *purification* (*dér. de lat. purificare; suff. -tion*); *épluchage*

(*dér. du rad. de éplucher; suff. -age*) и др. Несмотря на то, что анализ и определение деривационной модели проходили в соответствии ведущих лексикографических справоч (TLFi – Trésor de la Langue Française informatisé; Dictionnaire de l'Académie française; BHVF – Base Historique du Vocabulaire Français; Larousse; FranceTerme и др.), существует возможность в разногласиях конечной принадлежности терминологической единицы к тому или иному способу её образования. Так, согласно вышеуказанным источникам к этой же (суффиксальной) группе были отнесены и комбинаторные модели, имеющие в своём составе префикс: *rajeunissement* (*dér. de rajeunir; suff. -ment*); *remaillage* (*dér. de remailler; suff. -age*); *remodelage* (*dér. de remodeler; suff. -age*) и т. д.

Циркумфиксация, как комбинация префикса и постфикса, является формообразующей для 11,53% морфологически образованных терминов. Ярким примером выступает наименование одной из тактик операционного лечения: *éveinage* (*dér. de veine, préf. é-, suff. -age*).

Говоря о вышеописанных моделях морфологической деривации, не исключая словосложения и многокомпонентных терминологических синтагм, сохраняется тенденция формирования т.н. девербативов – т. е. *nomina actionis*, что характерно для языков профессионального общения. Данные словообразовательные процессы осуществляются во французском языке при помощи таких суффиксов, как: *-age, -ment, -tion, -ure, -aison, -ison, -oison* и пр. Так, только на долю первых трёх наиболее частотных суффиксов приходится 19,3% (117: 23 – *-age*; 13 – *-ment*; 81 – *-tion*) терминологических единиц от общего объёма корпуса (606).

Группа нулевой деривации (*morphème zéro / signifiant zéro*, т. е. $\emptyset$) претерпела минимальное воздействие французского языка на морфологическом уровне. Тем не менее, данные термины представляют полностью ассимилированные единицы неоклассического происхождения, как: *ptôse* (*du gr. ancien πτόσις, ptôsis*), *glabelle* (*du lat. glabellus*), *coque* (*du lat. impérial coccum*) и др.

Аббревиация.

Согласно результатам одного из компаративных исследований Sylvie Monin, относительно наличия и частотности медицинского терминообразования посредством аббревиации, следует, что французский язык в меньшей мере, в отличие от английского, прибегает к аббревиации [Monin, 1993, с. 29]. Это объясняется стремлением минимизации процессов полисемии и межъязыковых омонимов и др. Так, из имеющегося корпуса терминов медицинской эстетологии (606 единиц) с имеющимися 1,98% (12) сокращениями следует аналогичный вывод, подтверждаемый присутствием немногочисленных терминов в виде буквенных аббревиатур, как: *PRP* (*Plasma Riche en Plaquettes*), *PDT* (*photothérapie dynamique*), *LVPA* (*lifting vertical profond antérieur*) и др.

Иноязычные заимствования.

Согласно общелингвистическим тенденциям инвазии иноязычных заимствований в области современных терминосистем обоснованным является и их присутствие во французской терминологии медицинской эстетологии. Однако наличие таких исследовательско-административных структур, как: la Commission du langage médical de l'Académie nationale de médecine; la Commission de terminologie et de néologie du langage médical (la Commission générale de la langue française sous l'autorité de l'Académie française); le Comité d'étude des termes médicaux français, служит аргументацией имеющимся статистическим данным (т. е. 6,76% от имеющегося корпуса в 606 терминологических единиц). Компаративный анализ данной терминологии с имеющимися аналогичными немецко- и польскоязычной свидетельствует о продуктивности работы вышеуказанных органов и о существенном преобладании заимствований в двух последних языках (т. е. немецкий – 12, 32%; польский – 11, 24%).

Этимологический анализ 41 заимствованной (неассимилированной) терминологической единицы указывает на их англоязычное происхождение. Интеграция именно англицизмов объясняется их относительной краткостью, гибкостью и экономичностью языка-потребителя [Chebouti, 2014, с. 50-56]. Относительно невеликая доля их присутствия в имеющейся терминологии связана с предшествующим влиянием латыни и галлицизмов на формирование современного английского языка.

Так, было заимствовано: 8 суффиксально-префиксально-образованных единиц (*lifting, filler, stripping, microneedling, resurfacing* и др.); 13 словосложений (*facelift, soft-lifting, lipofilling, MASK-LIFT, photolifting, V-lift, bodylift* и т. д.); 11 аббревиаций (*FUE* (Follicular Unit Extraction), *FUT* (Follicular Unit Transplantation), *IPL* (Intense Pulsed Light = lumière intense pulsée), *PAL* (Power assisted liposuction) и т. п.); 8 многокомпонентных терминологических синтагм (*skin boosters, HIFU lifting, Brazilian butt lift* и др.) и 1 основа, т. е. с нулевым аффиксом (*punch*).

Вывод. Таким образом, из анализа статистических данных следует, что наибольшая продуктивность при образовании терминологических единиц в области медицинской эстетологии в современном

французском языке характерна, согласно морфологической типологии языка (т. е. его аналитизму), синтаксически образованным многокомпонентным терминам (53,13%). Это объясняется структурой языка (с его склонностью к аналитическому полисинтетизму), которая посредством препозиционных номинаций [Stein, 1993, с. 35-36] и иных формообразований преобладает над следующей по объёму группой терминологических композит (29,53%). Характерным отличием для данной терминосистемы можно отметить относительно низкий процент наличия неассимилированных заимствований во французском (6,76%), присутствие которых в немецком и польском языках той же терминологии возрастает вдвое.

Немаловажным является и фактор долгой (лидирующей по европейским меркам) традиции формирования языковых политики и планирования, которые предполагают меры по пресечению англификации языка, создание терминологических комиссий и т. п. [Schmitt, 2003, с. 43]

ЛИТЕРАТУРА

1. Chebouti K. Le vocabulaire médical du point de vue des trois fonctions primaires: Thèse de doctorat pour obtenir le grade de docteur de l'Université Paris 13 en sciences du Langage / Karim Chebouti. Paris, 2014. 304 p.
2. Chomsky N. Remarks on Nominalization / Noam Chomsky // Readings in English Transformational Grammar. 1970. P. 184-221.
3. Colombat B. Métalangage et terminologie linguistique: actes du colloque international de Grenoble (Université Stendhal-Grenoble III, 14-16 mai 1998) / Bernard Colombat, Marie Savelli. – Louvain/Paris: Peeters, 2001. 1086 p.
4. Dal G. La fréquence en morphologie: pour quels usages? / Georgette Dal, Fiammetta Namer // Langages. 2015. 1 (№ 197). p. 47-68.
5. Dubois J. Étude sur la dérivation suffixale en français moderne et contemporain / Jean Dubois. Paris: Larousse, 1962. 118 p.
6. Dubois J. La Dérivation suffixale en française / Jean Dubois, Françoise Dubois-Charlier. Paris: Nathan Université, 1999. 303 p.
7. Elshorbagy F. Fugenelemente der deutschen Komposita: Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie (Dr. phil.) durch die Philosophische Fakultät der Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf / Fathy Elshorbagy. Düsseldorf, 2007. 163 S.
8. Jousse A.-L. Dérivation sémantique et morphologique de termes, analyse en corpus spécialisé et modélisation au moyen des fonctions lexicales / Anne-Laure Jousse. Maine / Montréal: Université du Maine/Université de Montréal, 2002. 109 p.
9. Kallel R. La créativité lexicale dans la langue de la médecine / Raoudha Kallel // Initial(e)s. 1999. Vol. 18. P. 106-127.
10. Křečková V. Les tendances de la neologie terminologique en français contemporain / Vlasta Křečková // Sborník Prací Filozofické Fakulty Brněnské Univerzity. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis. 1997. L 18. P. 61-70.
11. Mitterand H. Les mots français / Henrie Mitterand Paris: Presses universitaires de France, 1963. 128 p.
12. Monin S. La siglaison en langue médicale et problèmes de traduction / Sylvie Monin // Actes du 14e colloque du GERAS. La langue de spécialité, contraintes et libertés. 1993. № 2. p. 29-53.
13. Paulikat F. Wortbildung des heutigen Französisch (Romanistische Arbeitshefte, Band 66) / Frank Paulikat Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 2017. 232 S.
14. Pichon E. Les principes de la suffixation en français / Edouard Pichon. Paris: Éditions d'Artrey, 1942. 77 p.
15. Recommandations relatives à la terminologie. Conférence des Services de Traduction des États européens (3ème édition, entièrement révisée en collaboration avec la Section de terminologie de la Chancellerie fédérale suisse) / Judith Zaugg. Berne: CST Conférence des Services de traduction des États européens. Groupe de travail „Terminologie et documentation“, 2014. 121 p.
16. Schmitt C. Bemerkungen zur Sprachplanung im zeitgenössischen Frankreich / Christian Schmitt // Sprache und Identität in frankophonen Kulturen. Langues, identité et francophonie. Frankreich-Forum. Jahrbuch des Frankreichzentrums der Universität des Saarlandes. Band 4/2001-2002. Springer Fachmedien Wiesbaden, 2003. S. 43-62.
17. Stein A. Nominalgruppen in Patentschriften: Komposita und prädikative Nominalisierungen im deutsch-französischen Vergleich (Linguistische Arbeiten) / Achim Stein. Tübingen: Niemeyer, 1993. 135 S.
18. Stoye H. Les connecteurs contenant des prépositions en français: Profils sémantiques et pragmatiques en synchronie et diachronie (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie 376) / Hélène Stoye. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 2013. 494 p.
19. Ullmann S. Précis de sémantique française / Stephen Ullmann Berne: Francke (Bibliotheca Romanica), 1952. 334 p.
20. Zwanenburg W. Productivité morphologique et emprunt (Lingvisticæ Investigationes Supplementa 10) / Wiecher Zwanenburg. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1983. 199 p.

Д.О. Данілець. Способи творення термінів медичної естетології у французькій мові – Стаття.

Анотація. Дана стаття є черговим кроком автора, який веде до опису і систематизації термінології медичної естетології. Аналіз лексичного інвентарю даної мови професійного спілкування у французькій дозволяє в компаративному плані (з її вже виявленими характеристиками в німецькій та польській мовах) зробити висновок про універсалії та асиметричності в його розвитку. Дослідження корпусу терміносистеми медичної естетології проводилося за допомогою квантитативно-квалітативних методів із метою виявлення морфосемантичних закономірностей її формування.

Ключові слова: термінологія, медична естетологія, французька мова, морфологічний аналіз, деривація.

D. Danilets. Derivation of the terms of medical aesthetology in French. – Article.

Summary. This article is the next step of the author; the description and systematization of the terminology of medical aesthetology. The analysis of the lexical inventory of professional communication in French language allows to draw a conclusion about universals and asymmetry in its development in a comparative plan (with its already available characteristics in German and Polish languages). The study of the corpus of the terminological system of medical aesthetology was carried out by means of quantitative and qualitative methods with the purpose of revealing the morphosemantic regularities of its formation.

Key words: terminology, medical aesthetology, French, morphological analysis, derivation.

УДК 82 (477)

Т.О. Масловська,
старший викладач кафедри перекладу та мовознавства,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню феномену в літературі. Феноменологія – філософська течія, що досліджує неповторне, незвичне явище, досягнення людини. Феномен – безпосередня даність (очевидність). Зроблено висновок, що феноменологія розробила методологію дослідження свідомості.

Ключові слова: концепт, феномен, чотиришарова формація, літературний твір.

Феноменологія – філософська течія ХХ століття, яка зводить усе, що існує, до феноменів і описує їх за допомогою інтуїції. Едмунд Гуссерль – засновник феноменологічної школи у філософії, яка помітно вплинула на гуманітарні та суспільні науки. Феномен розглядається поза контекстом на основі його іманентної сутності. Ця сутність обґрунтована Е. Гуссерлем. Вона є близькою до екзистенціалізму, охоплювала літературознавство, етику (Шелер), естетику (Інгарден), психологію, соціологію, юриспруденцію. Метод ейдологічної редукції (Е. Гуссерль) світу використовувався як ключ освоєння істотного світу, не розмежованого на явище та сутність, тому об'єкт і суб'єкт пізнання сприймалися водночас. Едмунд Гуссерль розглядав трансцендентне ми як втілення іншого, як суб'єктивність цього світу («Картезіанські роздуми», 1960), вбачав у ньому уніфікаційне джерело, що підпорядковує індивіда колективними домаганнями. Тому інший постає не як інший, а як подібний фрагмент світової свідомості. Основні ідеї Едмунда Гуссерля такі:

- свідомість людини є інтенційною;
- пізнання предметів від абсолютної суб'єктивності до абсолютної об'єктивності;
- знання про ці предмети досягається завдяки потрібній редукції (феноменологічній, ейдетичній, трансцендентній).

Окреслення трансцендентальної свідомості суттєво змінило первісне розуміння Е. Гуссерлем інтерсуб'єктивності. Інтерсуб'єктивна правдивість для Е. Гуссерля є комунікативним порозумінням. Проблема інтерсуб'єктивності яскраво виразилась у герменевтиці Ганса-Георга Гадамера та екзистенційній феноменології Мартіна Гайдеггера. Послідовником Е. Гуссерля став його учень – філософ, теоретик

літератури – Роман Інгарден. Феноменологія зосереджувалася на феноменах життєвого світу. Для Романа Інгардена головною метою феноменології було довести існування реального, а не ідеального світу. Із безлічі явищ життєвого світу він вибрав, а також зосередив увагу на інтенційних мистецьких творах. Роман Інгарден почав досліджувати літературу, доводячи, що структура художнього твору є водночас способом його існування та виявляє його сутність. Художній твір підтверджував свою присутність фактом свого існування незалежно від інших реалій, тому не мав жодної мети, крім естетично-онтологічної [2, с. 529]. В екзистенціальній феноменології головне – внутрішній досвід інтерпретатора. Дійсність (внутрішня і зовнішня) поступається перед чистою свідомістю. Виокремлюється цілісна структура «автор – твір – читач».

На думку Романа Інгардена є чотири форми буття: абсолютне, ідеальне, реальне, інтенційне. До останнього належать всі мистецькі твори за способом своєї присутності (деривативне, гетерогенне, нефактичне). Інтенційні предмети, які не мають свого власного онтичного джерела, навіть після їхнього створення продовжують визначатися інтенційними актами реципієнта. Без цих актів матеріальна даність є інертним семантичним кодом. Актуальність семантично значимих кодів закорінена в ідеальних концептах (слово, фраза, параграф, цілий твір). Концепти оберігають твір від моносуб'єктивного прочитання та інтерпретації [1, с. 137]. Літературний твір, на думку Романа Інгардена, – це чотиришарова формація. Перші два шари – звук і значення, третій – вигляд, четвертий – представлена предметність та дійсність. Також літературний твір має метафізичні якості: трагічність, демонічність, гротесковість, патетичність, підступність [1, с. 138]. Окрему увагу приділено проблемі правди, яка є предметом дискусій. На думку Романа Інгардена існує правда ейдетична, апофантична, доксологічна, аксіологічна, практична, формальна, синтетична, атрибутивна (визначальна) [1, с. 138].

Головними загальними особливостями структури літературного твору є такі [1, с. 139]:

1) твір мистецтва багатоплановий, до його планів належать такі:

– звучання слів;

– значущі одиниці (речення, групи речень);

– образи (через які виявляються різні предмети у творі);

– план предметів (виявляється через інтенційний стан речей, визначається значеннями речень в творі);

2) матерія і форма (внутрішній зв'язок між усіма планами, цілісність самого твору);

3) послідовність частин твору (зв'язки між фразами, розділами тощо). У цій послідовності твір набуває квазічасової тривалості від початку до кінця, а також особливостей композиції (звідки впливають різні типи динамічного розвитку). Твір літератури має виміри, тобто цілісність планів та частини змінюється та чергується [1, с. 142];

4) речення у творі надають зображеним предметам певного єдиного аспекту реальності. Квазісудження відрізняють їх від наукових творів.

5) мистецькі та естетичні цінності;

6) конкретизація (під час окремого прочитання твору);

7) твір є схематичним (є певні місця недоокреслення);

8) місця недоокреслення заповнює те місце. У різних конкретизаціях воно може бути іншим;

9) літературний твір є інтенційним твором, джерелом якого є творчі акти свідомості автора, а фізичною підставою – текст. Завдяки двоплановості мови він водночас інтерсуб'єктивно доступний і відтворюється, тому стає предметом інтенційним. Він не психічний, а трансцендентний стосовно усіх переживань як автора, так і читачів [1, с. 142].

Пізнання твору здійснюється послідовними фазами, синтетично між собою пов'язаними. У ліричних творах ці фази утворюють континуум. Пізнання літературного твору має фазу читання та фазу після прочитання. Існує особлива форма уявлення собі, яка оприсутнює так звані уявні предмети. На думку Е. Гуссерля існує різниця між оприсутненням та присутністю [1, с. 145]. Сконденсовані «стиснуті» одиниці значення часто творяться з окремих речень, цілих груп. Динаміка твору веде до того, що ті частини, до яких наближається читач, уявляються йому у виразніших, окреслених рисах [1, с. 147]. Постійно присутній феномен руху до нових частин та явище часової перспективи. Часові фази є конкретними феноменами (А. Бергсон), вони своєрідно окреслені [1, с. 149]. Це окреслення стосується тільки теперішніх і минулих часових фаз. Фази майбутнього з'являються як постаті з нечітко окресленими ознаками часових фаз. Така часова фаза не має чіткого остаточного закріплення у феноменальному часі [1, с. 149]. Часова схема не обмежується, вона є продовженням наповненого минулого часу, що у схематичний спосіб тягнеться у майбутнє. Часові перспективи виявляються у таких явищах:

- у феноменально окресленому часі;
- у формальних часових схемах (частини, які з'являються одна за одною) [1, с. 150].

Часова перспектива є аналогом просторової перспективи. Просторова – це образи, в яких відбувається переміщення і зміна їх окреслень. Просторова перспектива з'являється під час пізнання просторових виглядів, матеріальних предметів, які спостерігаємо поглядом. Часова перспектива виявляється у таких явищах:

- 1) скорочення часових відрізків і процесів, які в них відбуваються;
- 2) часові фази (пережиті у нервовому напруженні);
- 3) зміни у динаміці процесів. Динаміка дії з'являється там, де процес розвивається у низці різних фаз;
- 4) феномен часової віддалі подій (давність);
- 5) «буття минулим» (характер давності) згадуваної події. Феномен впадання у минуле. Наша теперішність «плинна», постійно нова, тобто вичерпується у пригадуванні, у житті, яке стає плинним, минулим. Актуальна теперішність минає і перетворюється у нове минуле, а з нього виростає нова теперішність, яка знову минає і щораз більше віддаляє нас від колишнього факту, який стає увесь час давнішим [1, с. 155];

6) зміна якісного окреслення минулих випадків, тобто так зване залишання на всі часи. Тут треба розмежувати дві речі:

- у певній теперішності є остаточне формулювання свого буття і властивостей, але вже більше це буття актуально не існує;
- через феноменальне минуле, хоча уже і не в актуальний спосіб, однак існує і з'являється нам у відповідних актах свідомості феномен часового контрасту (у психології – контрасту наступності);

7) факти (події, процеси, предмети, що існують у певній часовій фазі) можуть у пригадуванні виявлятися в різних аспектах.

Явища (феномени) часової перспективи виявляються у двох площинах. З одного боку, представлені у творі події і процеси проявляються у різних явищах часової перспективи, а з іншого боку, те саме стосується окремих фаз чи частин цілого твору (на всіх рівнях). Відбувається так зване схрещення обох застосувань часової перспективи, яке призводить до складних явищ [1, с. 158]. Явища часової перспективи можуть бути представлені у різних виглядах, модифікаціях. Багато залежить від способу представлення предметів, процесів, від будови та почерговості речень, що входять до складу твору, від фонетичних явищ у мові твору. Читач під час читання перебуває під сугестією визначених текстом перспектив і сприймає представлені процеси та події у таких перспективах, у яких підпорядковується читаному творові і пристосовується до його вимог [1, с. 158]. Використання теперішнього або минулого часу чи твір, написаний у теперішньому часі чи у різних формах минулого часу. У ліриці художні засоби використовують позачасово або понадчасово. Події, представлені у формі минулого, читач сприймає як живу теперішність. Зміна часової дистанції має композиційне значення для структури цілісності твору. Пізнання літературного твору після прочитання важливе для пізнання твору з будь-якого погляду. Тепер ми маємо остаточне впорядкування предметів, представлених у творі, та послідовність та способи представлення і підпорядкування решти рівнів твору. Читач має можливість тепер побачити впорядкований матеріал (з усіма внутрішніми зв'язками і стосунками в елементах твору). Пізнавальні процеси виникають після читання. Читання приводить нас до джерела, до самого твору [1, с. 160]. Без повернення до нього і нового читання не можна зрушити з місця у намаганні зрозуміти і сприйняти синтетично твір з його особливостями будови, структурою та специфічними можливостями. Читання повертає нас до самого джерела, до самого твору.

Висновки. Отже, пізнання твору під час читання є підготовкою до пізнання самого твору. Це певна фаза, в якій відображається досвід твору, вона є необхідною та незамінною, вирішальною для пізнання, пізнавальних операцій, що настають після читання. Важливим є перше читання творів літератури, перцепованих з естетичних настанов, які уможливають встановлення естетичного предмета. Концепції Романа Інгардена мали значний вплив на школу рецептивної естетики, а також позначилися на працях відомих дослідників теорії літератури.

Едмунд Гуссерль у працях виділяв задачу феноменології в аналізі структур чистої свідомості, у пізніших роботах – у чистій (трансцендентальній) свідомості, укоріненій в життєвому світі, в деякому універсальному полі дорефлексивних структур, які є ґрунтовними. Ця лінія розвилася в екзистенціалізмі, де за допомогою методу феноменології виділялися апріорні структури людського існування (страх, турбота (М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс, М. Мерло-Понті)). Феноменологія дала поштовх розвитку антропології, аксіології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інгарден Р. Про пізнання літературного твору: антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів. Літопис, 1996. 633 с.
2. Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. Т. 2. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.

Т.А. Масловская. Литературоведческая феноменология как объект научного исследования. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена исследованию феномена в литературе. Феноменология – философское течение, исследует неповторимое, необычное явление, достижения человека. Феномен – непосредственная данность (очевидность). Сделан вывод, что феноменология разработала методологию исследования сознания.

Ключевые слова: концепт, феномен, четырёхслойная формация, литературное произведение

T. Maslovska. Literary phenomenology as the object of scientific research. – Article.

Summary. The article is devoted to the research of the phenomenon in the literature. Phenomenology – a philosophical flow that explores a unique, unusual phenomenon, human achievement. The phenomenon is direct evidence (obviousness). It is concluded that phenomenology has developed a methodology for the study of consciousness.

Key words: concept, phenomenon, four-layered formation, literary work.

УДК 811.131

Л.І. Морошану,

доцент кафедри перекладу та мовознавства,

Міжнародний гуманітарний університет,

м. Одеса, Україна

ІТАЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «НАЗВИ МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ»

Анотація. У статті розглядаються італійські запозичення в українській мові, що належать до сфери музики, а саме назви музичних інструментів. Лексеми зібрані методом суцільної вибірки в словниках іншомовних слів української мови.

Ключові слова: мовне запозичення, італізми, українська мова, музичний термін.

У сучасну епоху майже кожна національна мова зазнає впливу активного процесу проникнення лексичних одиниць одних мов в інші. У нашому дослідженні розглядається італійська за походженням музична лексика зі значенням «назви музичних інструментів», зафіксована в словниках української мови. Запозичена лексика в цій роботі розуміється широко: предметом розгляду є як освоєні граматично слова (типу *арка*, *опера*), так і не освоєні українською мовою (типу *ламент*).

Порівняно з французькою, іспанською та англійською мовами, які впливали на інші мови, зокрема і з причин історико-політичних, експансія італійської мови пояснюється виключно її власним культурним престижем в моді, мистецтві та комерції [10; 4].

Найзмістовнішим і міцним (за часовою ознакою) є пласт італізмів, що належать до мови музики і оперного мистецтва. Багато італійських музикантів були в турне і довго жили за кордоном, іноді – все життя. У Франції жили Керубіні (Cherubini), Спонтіні (Spontini), Россіні (Rossini), Паганіні (Paganini), в Англії – Джемініані (Geminiani), Клементі (Clementi), в Іспанії та Португалії – Доменіко Скарлатті (Domenico Scarlatti), у Відні – Калдара (Caldara), Сальєрі (Salieri). Великі музиканти поширювали італійські музичні традиції, зокрема оперну і скрипкову музику. Часто були високо оцінені і викладачі: вже згаданий Антоніо Сальєрі, наприклад, мав таких відомих учнів, як Бетховен, Шуберт і Ліст [11].

Пласт лексики, що нами досліджується, розглядається в семасіологічному плані. Розподіл іншомовних лексем за тематичними групами є важливою характеристикою однієї зі сторін функціонального статусу, тобто сфери вживання. Віднесення до функціональної сфери дає можливість судити про направлення мовних контактів. З іншого боку, під час характеристики іншомовного словника за функціо-

нальними сферами з найбільшою наочністю потрапляє до поля зору мовний узус певних професійних і соціальних груп (словник військових, дипломатів, учених, духовенства і тощо), для яких характерний певний рівень культури, коло читання, освіти, різний ступінь двомовності [1].

Із власне мовної позиції кожна функціональна сфера – це певне поле, з яким пов'язане в мові відоме число лексико-семантичних груп (зазвичай суміжних, що перехрещуються). Це поле має свої внутрішні зв'язки, свої членування, свої тенденції зростання на кожному історичному етапі. Іншомовні лексеми в ньому потрапляють в оточення українських слів певних лексико-семантичних угруповань, від цього оточення залежить семантичне освоєння слова, встановлення і коригування його лексичних зв'язків, подальша семантична або стилістична диференціація зі словами, що мають близьке значення [1].

Джерелами збору матеріалу послужила низка найбільших лексикографічних видань українською мовою (словники іншомовних слів різних авторів [5; 7; 9]) та «Словник української мови» в 11 т. [8]. Матеріал зібрано методом суцільної вибірки.

Окреслена тема цікава і актуальна. Дослідженню запозичень з італійської мови в англійській і французькій мовах присвячені роботи італійських вчених Л. Серіанні, Б. Мільоріні [11]. Вивченню італійської музичної термінології в російській мові присвячено нашу роботу «Итальянская музыкальная терминология в контексте европейской межкультурной коммуникации» [2]. Італізмам сфери фінансів в українській мові присвячено нашу роботу «Італійська лексика сфери фінансів та міжнародної торгівлі в українській мові» [4].

У процесі запозичення українською мовою італійської лексики умовно можна виділити три основних історичних періоди: до XVI століття – початковий етап запозичення; XVI – XIX століття – період інтенсивного проникнення італійських слів; XX століття – етап ослабленого впливу італійської мови на українську. Проте запозичення італійської лексики не припинилося і до сьогодні. Цій проблемі присвячена наша праця «*Italianismi nelle lingue russa e ucraina (anni '50 del XX secolo – inizio del XXI secolo)*» [12]. Відповідно до цих досліджень лексика, що належить до сфери культури, музики і театру, є найчисленнішою серед італійської запозиченої лексики в українській мові [12].

Лексика понятійного поля «музика» розглядається вперше. Проаналізовано лексеми, що увійшли в українську мову з італійської, які зафіксовані також в англійській, французькій, німецькій, польській та інших мовах.

В рамках зазначеного понятійного поля виділяються такі тематичні групи (далі – ТГ):

- 1) ТГ «ансамблі»: *банда, дуєт, квартет, квінтет, нонет, тріо* тощо;
- 2) ТГ «види музичного твору»: *арія, баркарола, інтермедія* тощо;
- 3) ТГ «жанри оперних творів»: *опера, арієтта, аріозо, арія, кавата, каватина* тощо;
- 4) ТГ «особливості вокального виконання»: *бельканто, речитатив* тощо;
- 5) ТГ «інструменти»: *віола, віолончель, контрабас, контрафагот, мандоліна* тощо;
- 6) ТГ «характер виконання»: *а капела, анімато, декрецендо* тощо;
- 7) ТГ «темپ виконання»: *а темпо, віваче, модерато, sostenuto* тощо.

Розглянемо докладніше групу назв музичних інструментів. До цієї тематичної групи належать такі лексеми:

– *альт* – смичковий музичний інструмент трохи більший за скрипку і нижчий за звучанням; різновид деяких оркестрових інструментів (напр., а.-кларнет, домра-а., балалайка-а.) (нім. *Alt*, від іт. *alto*, від лат. *altus* «високий») [9];

– *аркічембало* – старовинний клавішний інструмент, різновид клавесина (іт. *archicembalo*) [9];

– *бандура* – український народний багатострунний щипковий музичний інструмент з декою овальної форми [8, с. 1, 100]; (пол. *bandura* < іт. *pandura* < лат. *pandura* < гр. *pandoura* «кіфара») [3];

– *баритон* – мідний духовий музичний інструмент, струнний смичковий музичний інструмент (іт. *baritono*) [7];

– *бас* – найнижчий чоловічий голос; співак з таким голосом; духовий або струнний інструмент низького звучання (контрабас, басоля) (від іт. *basso* «низький») [7];

– *батута* – диригентська паличка (від іт. *battuta* «удар, такт») [7];

– *віола* – загальна назва струнних смичкових інструментів, поширених у середні віки в романських країнах (іт. *viola*) [6];

– *віолета* – невеликого розміру з трьома або чотирма струнами (іт. *violetta*, зменш. *viola*, досл. «маленька віола») [9];

– *віолончель* – струнний смичковий музичний інструмент басово-тенорового регістру у вигляді великої скрипки з чотирма струнами (іт. *violoncello*, зменш. від *violone* «контрабас») [7];

– *гамба* – поширена назва тенорової віоли (віоли да гамба) (іт. *gamba*, досл. «нога») [9];

- *контрабас* – найнижчий за звучанням струнний смичковий музичний інструмент (іт. *contrabbasso*) [7];
- *контрафагот* – дерев'яний духовий музичний інструмент, різновид фагота, нижчий за звучанням (іт. *contraffagotto*) [6];
- *концертина* – язичковий пневматичний музичний інструмент, шестигранна гармонія з хроматичним звукорядом без готових акордів (іт. *concertina*) [7];
- *мандола* – середньовічний муз. щипковий інструмент, походить від лютні; альтовий різновид мандоліни (іт. *mandola*) [5];
- *мандоліна* – музичний щипковий інструмент з овальним корпусом типу лютневих (іт. *mandolina*, зменш. від *mandola* «цитра») [7];
- *окарина* – духовий музичний інструмент з глиняним або порцеляновим корпусом і свистовим пристроєм (іт. *ocarina*) [7];
- *пандурина* – італійський музичний інструмент типу мандоліни (іт. *pandorina*, від лат. *pandura*, з грец. «цитра») [6];
- *піаніно* – музичний клавішний інструмент з прямокутним корпусом, в якому струни, дека і механіка розміщені вертикально (іт. *piano*, досл. «тихесенький») [7];
- *піколо* – музичний інструмент, найменший за розмірами і найвищий за звучанням (напр., флейта-п., скрипка-п.) (іт. *piccolo*, досл. «маленький») [7];
- *піфери* – італійський народний духовий інструмент, різновид волинки (іт. *piffero*) [6];
- *сопрано* – найвищий співочий жіночий голос; співачка з таким голосом; партія в хорі для високих жіночих та дитячих голосів; у навчальному курсі гармонії назва верхнього голосу; різновид деяких музичних інструментів високого регістру (іт. *soprano*) [6];
- *спінет* – струнний щипковий клавішний музичний інструмент, невеликий клавесин чотирикутної, рідше трикутної форми (іт. *spinetta*, від прізвища італійського винахідника *Г. Спінетті*) [9];
- *страдиварі* – струнні смичкові інструменти (скрипки, альти, віолончелі) роботи відомого італійського скрипкового майстра XVIII ст. *А. Страдиварі* (*Stradivari*, 1644–1737); відзначаються довершеною формою і звучанням [6];
- *сурдин(к)а* – пристрій в музичних інструментах, що застосовується для приглушення звуку, його пом'якшення і зміни тембру (фр. *sourdine*, з іт. *sordina*, від лат. *surdus* «глухий») [6];
- *тамбурін* – різновид невеликого барабана з подовженим корпусом, так званий провансальський барабан; старовинний французький танець, що виконується у швидкому темпі в супроводі флейти і тамбурина (іт. *tamburino*) [9];
- *тенор* – у середньовічній багатоголосній музиці основний голос контрапунктного твору, що веде мелодію; високий чоловічий співацький голос; співак, що володіє таким голосом; духовий музичний інструмент (іт. *tenore*, від лат. *teneo* «тримаю») [7]; різновид деяких музичних інструментів, звичайно середнього регістру (напр., саксофон-тенор) [6];
- *тимп'їніто* – старовинний східний ударний муз. інструмент з родини мембранофонів (іт. *timplipito*) [6];
- *тромбон* – мідний духовий музичний інструмент низького регістру з розсувним механізмом дугової трубки (іт. *trombone*, збільш. від *tromba* «труба») [7];
- *туба* – італійський мідний духовий музичний інструмент найнижчого регістру і найбільший за величиною [9];
- *фагот* – дерев'яний духовий оркестровий музичний інструмент у вигляді довгої трубки (іт. *fagotto*, досл. «вузол, в'язка») [7];
- *фанфара* – мідний духовий музичний інструмент у вигляді подовженої труби без вентилів; трубний сигнал урочистого або войовничого характеру, який виконується на цьому інструменті (іт. *fanfara*) [7];
- *флейта* – духовий дерев'яний музичний інструмент високого регістру [6];
- *флейта пана* – багатоствольна подовжня флейта давнього походження, складається з набору трубочок різної довжини (нім. *flöte*, іт. *flauto*) [6];
- *фортепіано* – струнний ударно-клавішний музичний інструмент, сконструйований наприкінці XVIII ст.; сучасні різновиди ф. – піаніно, рояль (іт. *fortepiano*, від *forte* «гучно» і *piano* «тихо») [7];
- *челеста* – пластинковий ударно-клавішний музичний інструмент, звук якого нагадує дзеленчання дзвіночків (іт. *celesta*, від лат. *coelestis* «небесний») [6];
- *чэмбало* – одна з назв клавесина (іт. *cembalo*) [6]; скорочене від іт. *clavicembalo* [9].

Розподіл лексики на тематичні групи є досить умовним, адже групи можуть перетинатися, одне слово може входити в різні групи. Це стосується багатозначних слів, у яких різні значення входять в різні

функціональні сфери. Так, в матеріалі, що досліджувався, виявлено семантичну модель парних значень *назва голосу – назва інструменту* (наприклад, *альт, баритон, бас, сопрано, тенор*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Биржакова Е.Э., Войнова Л.А., Кутина Л.Л. Очерки по исторической лексикологии русского языка 18 в.: Языковые контакты и заимствования. Л., 1972. 431 с.
2. Демьянова Л.И., Радулова М. Итальянская музыкальная терминология в контексте европейской межкультурной коммуникации. Информационное образование и профессионально коммуникативные технологии XXI века: материалы Межд. конф. ОНПУ (11–13 сент. 2008 г., Одесса). Одесса, 2008. С. 53–54.
3. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. 2-е изд., доп. М.: Эксмо, 2006. 944 с.
4. Морошану Л.І. Італійська лексика сфери фінансів та міжнародної торгівлі в українській мові: сучасна філологія: теорія та практика: мат. Міжн. наук.-пр. конф. (7–8 лист. 2014 г., Одеса). Одеса, МГУ.
5. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. 1-е вид. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія», 1974. 776 с.
6. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. 2-е вид., випр. і доп. Київ: Головна редакція «Українська радянська енциклопедія», 1985. 968 с.
7. Морозов С.М., Шкарапута Л.М. Словник іншомовних слів. Національний університет ім. Тараса Шевченка, Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ: Наукова Думка, 2000. 680 с.
8. Словник української мови: в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. АН УРСР. Інститут мовознавства. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 1970.
9. Скопненко О.І., Цимбалюк Т.В. Сучасний словник іншомовних слів. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ: вид-во Довіра, 2006. 789 с.
10. Dardano M., Trifone P. La lingua italiana. Bologna: Zanichelli, 1989 285 p.
11. La lingua nella storia d'Italia: A cura di Luca Serianni. Roma: SDA, Libri Scheiwiller, 2002. 747 p.
12. Moroşanu-Demianova L. Italianismi nelle lingue russa e ucraina (anni '50 del XX secolo - inizio del XXI secolo). Analele universităţii din Craiova. Seria "Ştiinţe filologice". 2017. P. 111–123. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=599767>.

Л.І. Морошану. Італьянизмы в украинском языке со значением «названия музыкальных инструментов». – Стаття.

Аннотация. В статье рассматриваются итальянские заимствования в украинском языке, относящиеся к сфере музыки, а именно названия музыкальных инструментов. Лексемы собраны методом сплошной выборки в словарях иностранных слов украинского языка.

Ключевые слова: языковое заимствование, итальянизм, украинский язык, музыкальный термин.

L. Moroshanu. Italianisms in the Ukrainian language with the meaning of “the name of musical instruments”. – Article.

Summary. The article deals with Italian borrowings in the Ukrainian language related to the field of music, namely the names of musical instruments. The lexemes are collected by the method of continuous sampling in the dictionaries of foreign words of the Ukrainian language.

Key words: linguistic borrowing, italianism, Ukrainian language, musical term.

И.В. Никитина,
старший преподаватель кафедры перевода и языкознания,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

СВЯЗЬ ВТОРИЧНОГО ПОДЛЕЖАЩЕГО И ВТОРИЧНОГО СКАЗУЕМОГО В СТРУКТУРАХ ВТОРИЧНОЙ ПРЕДИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В исследовании определяется понятие структуры вторичной предикации в современном французском языке, приводятся модели основных структур вторичной предикации и описывается их внутренняя дистрибуция.

Ключевые слова: вторичная структура предикации, внутренняя дистрибуция, объектный восполнитель.

Связь вторичного подлежащего и вторичного сказуемого характеризуется зависимо-предикативным отношением (в предложении *Je le vois marcher* оно зависит от глагола *vois*). В этом исследовании рассматриваются структуры вторичной предикации, состоящие из двух элементов – вторичного подлежащего и вторичного сказуемого. Изучаемые структуры вторичной предикации строятся по модели $S'' + V''$, где S'' – вторичное подлежащее, а V'' – вторичное сказуемое. Вторичное подлежащее выражается обычно именем существительным (с предлогом или без него) или местоимением. Вторичное сказуемое может быть выражено именем прилагательным, именем существительным (с предлогами, союзом *Comme* или без них), наречием, инфинитивом (с предлогом и без него), причастием прошедшего времени, причастием настоящего времени.

Способы выражения вторичного сказуемого V'' :

1. Модель $S'' + V''_{\sigma}$:

- имя прилагательное;
- предлог + существительное;
- *comme* + существительное;
- наречие (наречное выражение);

2. Модели $S'' + V''_{non-f} \text{ и } S'' + V''_{non-f} + C_v$:

- инфинитив;
- предлог + инфинитив;
- причастие прошедшего времени;
- причастие настоящего времени.

Изучаемые структуры вторичной предикации представляют собой явления неоднородные. Элементы этих структур могут быть соединены непосредственной синтагматической связью: *“Et pourtant il reste debout pieds nus, devant la fenêtre <...>”* [2, с. 221], а могут быть соединены опосредованной синтагматической связью: *“Ce sont eux qui le regardent come un étranger et qui s'écartent”* [2, с. 219].

Изучаемые структуры вторичной предикации могут представлять собой сложное дополнение, сложное определение, сложное обстоятельство, самостоятельный причастный оборот, инфинитивное предложение, абсолютные номинативные конструкции.

Отношения между вторичным подлежащим и вторичным сказуемым представлены в структурах вторичной предикации как бы в неполном, скрытом виде, в отличие от отношений между первичным подлежащим и сказуемым, где эти отношения представлены полностью (выражены модальность, время, лицо, число и, при необходимости, род).

Но отношения между вторичным подлежащим и вторичным сказуемым на глубинном уровне восходит к отношениям между первичными подлежащим и сказуемым, что и является основной чертой, позволяющей объединить неоднородные структуры в одно явление. Это положение подтверждается различными трансформациями. Любую из изучаемых структур вторичной предикации можно трансформировать в придаточное предложение либо в относительно самостоятельную часть сложносочиненного предложения, что и является критерием выделения этих структур из отрезков речи, например:

1. “Et pourtant il reste debout pieds nus, devant la fenêtre <...>” [2, 221] – Cp.: “Et pourtant il reste debout, devant la fenêtre, ses pieds sont nus”;

2. “C’est un homme jeune, au visage intelligent <...> ” [2, с. 215] – Cp. “C’est un homme jeune, dont le visage est intelligent”;

3. “Hiquet qui le voit sortir ne sait pas qu’il s’en va pour toujours” [2, с. 212]. – Cp.: “Hiquet, qui voit qu’il sort, ne sait pas qu’il s’en va pour toujours”;

4. “Le portail franchi, il cherche quelqu’un des yeux <...> ” [2, с. 168]. – Cp. “Quand le portail est franchi, il cherche quelqu’un des yeux”.

Для предложений (1, 2) – S” + V”_o, где S” – вторичное подлежащее, V”_o – вторичное сказуемое, представленное неглагольным элементом.

Для предложения (3) – S” + V”_{non-f}, где V”_{non-f} – вторичное сказуемое, выраженное неличной формой глагола.

Для предложения (4) – S” + V_{non-f} + C_v, где C_v – объектный восполнитель, относящийся ко вторичному сказуемому.

Рассмотрим подробнее каждую из указанных моделей.

1. Модель S” + V”_o

Модель S” + V”_o двучленна. Она состоит из вторичного подлежащего S” и вторичного сказуемого V”_o, не содержащего глагольных форм. Вторичное сказуемое V”_o может быть представлено именем прилагательным, именем существительным с предлогом, именем существительным с союзом *comme*, наречием или наречным выражением. Рассмотрим каждую подгруппу:

1.1 вторичное сказуемое представлено именем прилагательным:

– “Il regrette que son complet soit beige. Il le préférerait sombre et neutre” [2, с. 202];

– “Tassé sur un banc sans dossier, le dos rond, il feint d’écrire dans un cahier étalé devant lui <...>” [2, с. 5];

– “Je me suis fait un jupon de dessous à deux épaisseurs, avec ses coutures verticales tois les cinq centimètres <...>” [2, с. 161];

1.2 вторичное сказуемое представлено именем существительным с предлогом:

– “L’une, Marie, au visage en forme de lune, <...>, est amoureuse de Roger, bêtement, à en bêler” [2, с. 180];

– “Un haversac sur le dos, un bâton à la main, <...>, il va devant avec ses deux cousines ” [2, с. 153];

– “Son costume est beige, <...>; on le sent d’une laine anglaise souple et moelleusC [2, с. 94];

1.3. вторичное сказуемое представлено именем существительным с союзом *comme*:

– “Quelquefois, il a l’impression que celui-ci le tient comme au bout d’un fil, qu’il sait tout, qu’il a peur d’intervenir et qu’il attend dans l’angoisse” [2, с. 137].

1.4. вторичное сказуемое представлено наречием или наречным выражением: “Rue de la Loi, Elise faisait les chambres, toutes fenêtres ouvertes, toute literie dehors <...> ” [6, с. 17].

2. Модель S” + V”_{non-f}

Модель S” + V”_{non-f} состоит из двух членов: вторичного подлежащего S” и вторичного сказуемого V”_{non-f}, которое представляет собой одну из неличных форм глагола. Вторичное сказуемое V”_{non-f} может реализоваться при помощи инфинитива, инфинитива с предлогом, причастия прошедшего времени, причастия настоящего времени. Рассмотрим каждую подгруппу:

2.1. вторичное сказуемое реализуется при помощи инфинитива:

– после глагола *faire*: “Parfois un pas le fait sursauter” [2, с. 33];

– после глагола *laisser*: “Il monte l’escalier quatre à quatre, s’arrête un instant sur le palier pour laisser son effervescence se dissiper un peu” [2, с. 139–140];

– после глаголов восприятия *voir*, *regarder*, *écouter*, *entendre*, *sentir*: “Il l’a vue avec son amie et des hommes pénétrer gaiement dans des restaurants” [2, с. 53];

2.2. вторичное сказуемое реализуется при помощи инфинитива с предлогом:

– “La semaine dernière, il a ordonné à ses hommes de tirer sur un pauvre type qui fraudait <...>” [2, с. 160];

– “J’ai toutes les peines du monde à lui arracher ses cahiers pour l’obliger à jouer un peu” [2, с. 13];

2.3. Вторичное сказуемое реализуется при помощи причастия прошедшего времени:

“Où allons-nous? a-t-elle questionné pour dire quelque chose, en le voyant intimidé” [2, с. 55];

“C’est interdit de fumer aussi, et il le fait exprès de bourrer sa pipe, le portail à peine franchi” [2, с. 31];

2.4. вторичное сказуемое реализуется при помощи причастия настоящего времени: “Partout les yeux de flic <...> Tout le monde au service anthropométrique, tout le monde mesurant, giflant, humiliant, ricanant” [1, с. 71–72].

3. Модель $S'' + V_{\text{non-f}} + C_v$

Модель $S'' + V_{\text{non-f}} + C_v$ наименее частотна, если сравнивать с двумя предыдущими. Она состоит из трех членов: вторичного подлежащего S'' , вторичного сказуемого $V_{\text{non-f}}$, выраженного неличными глагольными формами, и объектного восполнителя C_v , который относится к сказуемому и считается информантно облигаторным.

Вторичное сказуемое модели $S'' + V_{\text{non-f}} + C_v$ может быть представлено инфинитивом, инфинитивом с предлогом, причастием прошедшего времени, причастием настоящего времени:

1. вторичное сказуемое представлено инфинитивом: “*J’espère que tu ne me fera pas regretter ma recommandation?*” [2, с. 201];

2. вторичное сказуемое представлено инфинитивом с предлогом:

– “*Je te défends de parler de Félicie*” [2, 104];

– “*Il y a longtemps qu’il l’encourage à écrire des poésies*” [2, 144];

3. вторичное сказуемое представлено причастием прошедшего времени: “*Desiré est couché sur son lit, la tête appuyée à plusieurs oreillers*” [2, с. 189];

4. вторичное сказуемое представлено причастием настоящего времени: “*La rue Saint-Gilles, à l’autre bout de la ville, est une artère étroite et commerçante comme la rue Puits-en-Sock, avec le même tram flottant entre les trottoirs*” [2, с. 26].

Объектный восполнитель (C_v) третьей модели обычно выражается именем существительным, именем существительным с предлогом, местоимением, инфинитивом, наречием, структурой вторичной предикации второй степени.

Способы выражения объектного восполнителя C_v :

Модель $S'' + V_{\text{non-f}} + C_v$

1. имя существительное;

2. предлог + существительное;

3. местоимение;

4. инфинитив;

5. наречие;

6. структура вторичной предикации 2-й степени.

Рассмотрим каждую группу.

1. объектный восполнитель выражен именем существительным: “<...> on voit une bande de camarades franchir le seuil en se bousculant” [2, с. 99];

2. объектный восполнитель выражен именем существительным с предлогом:

– “*Et si maintenant son père le voyait assis à la même table que les soldats allemands?*” [2, с. 13];

– “*Qu’Evariste soit au front, cela n’empêche pas cette fille de courir avec des hommes*” [2, с. 150];

3. объектный восполнитель выражен местоимением: “*Schræfs m’a conseillé de le faire et c’est lui qui a rédigé l’écriteau <...>*” [2, с. 19];

4. инфинитивом: “*Dans ce cas, je t’invite à venir voir la revue avec moi, à la Renaissance*” [2, с. 107];

5. объектный восполнитель выражен наречием: “*Au Palace, comme dans les cinémas, on les laisse entrer gratuitement*” [2, с. 214];

6. объектный восполнитель выражен структурой вторичной предикации второй степени: “*Qui pourrait dire pourquoi c’est un plaisir? Car c’en est un comme cela doit en être un pour le jongleur de voir ses boules blanches arriver à point nommé dans sa main comme des êtres obéissants et disciplinés*” [2, с. 197].

Выводы. Обобщая сказанное, можно сделать следующие выводы.

Способами выражения вторичного сказуемого V'' модели $S'' + V''$ являются имя прилагательное, сочетание предлог + существительное, сочетание *comme* + существительное, наречие или наречное выражение.

Способами выражения вторичного сказуемого V'' в моделях $S'' + V''_{\text{non-f}}$ и $S'' + V_{\text{non-f}} + C_v$ являются инфинитив, сочетание предлог + инфинитив, причастие прошедшего времени, причастие настоящего времени.

К способам выражения объектного восполнителя V относятся имя существительное, сочетание предлог + существительное, местоимение, инфинитив, наречие, структура вторичной предикации 2-й степени.

Данная работа представляет собой первый этап в отечественных разработках типов структур вторичной предикации в современном французском языке (внутренняя дистрибуция). В дальнейшем предполагается углубление анализа и более детальное описание перечисленных аспектов указанных структур, а также изучение особенностей методики преподавания указанных единиц в курсе грамматики французского языка в специализированных вузах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Courtade P. Les circonstances. M., Editions du Progrès, 1966.
2. Cimanon G. Quar les lampes se sont eteintes / G. Cimanon. Press de la Cité. Paris, 1948.

І.В. Нікітіна. Зв'язок вторинного підмета і вторинного присудка в структурах вторинної предикації в сучасній французькій мові. – Стаття.

Анотація. У дослідженні визначається поняття структури вторинної предикації, наводяться моделі основних структур вторинної предикації і описується їх внутрішня дистрибуція.

Ключові слова: вторинна структура предикації, внутрішня дистрибуція, об'єктний наповнювач.

I. Nikitina. Connection of secondary subjects and secondary required in the structures of secondary predication in modern French language. – Article.

Summary. The study defines the concept of the structure of secondary predication in modern French, provides models of the main structures of secondary predication and describes their internal distribution.

Key words: secondary structure of predication, internal distribution, object replenisher.

УДК 811.411.21

В.И. Рыжих,

кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры германских и восточных языков,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

ГЛАГОЛ В АРАБСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Арабский глагол отличается большим количеством глагольных форм, не имеет инфинитива, характеризуется единой системой флексий вместе с именами, обладает системой глагольных пород – грамматической категорией, отсутствующей в других языках. Все это представляет большой интерес для исследователей.

Ключевые слова: флексия, имперфект, перфект, глагольная порода, страдательный залог, наклонение.

Для арабского языка характерна трехкомпонентная парадигма, предполагающая наличие трех частей речи: глаголы, имена и частицы [1, с. 216].

Глагол в этой классификации занимает особое место, он наиболее информативен: по глаголу мы можем определить, что произошло, кто это сделал и когда это произошло.

Арабский глагол представляет собой цельную систему. Это проявляется в совокупности его морфологических категорий и значений.

Арабские грамматисты основной характеристикой глагола считали связь события со временем. Под этим они понимали совокупность вещественных (в отличие от грамматических) значений, оформленных морфологически в виде предикативной связи с грамматическим субъектом и в той или иной степени приуроченных к определенному времени.

С грамматической точки зрения арабский глагол как система включает такие категории [2, с. 121]:

– время, то есть две основных различающихся распределением гласных основы, из которых одна указывает на завершившееся действие или состояние и обычно называется перфектом, а другая указывает на незавершенное действие и называется имперфектом. Из имперфекта образуется императив, который считается самостоятельной категорией и с точки зрения времени может рассматриваться как будущее время, т. к. если мы говорим «сядь», то это действие произойдет в будущем, пусть даже и ближайшем, но на момент приказа объект или стоит или лежит;

– лицо (I, II и III), причем в арабском языке не принято обозначать лица цифрами (римскими или арабскими). Для этого используют следующие понятия: 1-е лицо обозначается термином «говорящий», 2-е лицо обозначается термином «тот, к которому обращаются», и 3-е лицо – термином «отсутствующий»;

– число (единственное, двойственное и множественное). Категория числа в арабском языке получила в отличие от других семитских языков полное развитие, то есть глагол имеет формы единственного, двойственного и множественного числа. Двойственное число сохранилось во 2-ом лице в одной общей форме и для мужского и для женского рода. В 3-ем лице двойственное число имеет две формы (для мужского рода и для женского);

– в имперфекте глагол имеет изъявительное, сослагательное и условное наклонения;

– залог (действительный и страдательный), различающийся внутренними изменениями гласных;

– ряд расширенных основ, которые придают глаголу дополнительные значения, а также различные оттенки интенсивности действия, многократности, каузативности, возвратности, взаимности, устремления, старания и т. д.;

– при глаголе также рассматриваются причастия и масдары (имена действия), которые обладают глагольными свойствами.

Количество глагольных форм в арабском языке намного превосходит количество глагольных форм в русском и многих других языках. Например, если в русском языке в прошедшем времени мы имеем всего четыре формы: написал (ты, он), написала (она, ты), написали (мы, они, вы) и написало (например, дитё), то в арабском языке на месте этих четырех форм активно используются 13: я написал, ты написал, ты написала, он написал, она написала, вы (оба) написали, они (оба) написали, они (обе) написали, мы написали, вы (муж. р.) написали, вы (жен. р.) написали, они (муж. р.) написали и они (жен. р.) написали [3, с. 132].

Арабский глагол не имеет инфинитива. Каждая глагольная форма содержит личное местоимение, которое всегда считается в именительном падеже и является в предложении подлежащим. Это местоимение может быть скрытым или явным. Если оно является явным, то мы всегда можем указать на это местоимение в виде какой-то буквы в соответствующей глагольной форме. Если это местоимение является скрытым, то морфологических признаков этого местоимения в глагольной форме мы не обнаружим. Иными словами, любая глагольная форма может быть представлена как предложение, т. к. содержит и подлежащее и сказуемое. Тем не менее, понятие инфинитива в арабском языке имеется, и его можно встретить, например, в словарях, где значение глаголов даются во всех языках, как правило, в инфинитиве. И арабский язык в этом смысле не является исключением. За инфинитив условно принимается форма перфекта 3 лица ед.ч. мужского рода, т. к. из всех глагольных форм перфекта и имперфекта эта форма является самой простой. Например, для глагола катаба в словарях дается значение «писать», но в контексте эта форма может иметь перевод «он писал».

Другой особенностью арабского глагола является то, что он не имеет категории вида (совершенный / несовершенный). Поэтому, например, глагол писать мы можем перевести и как «он писал» и «он написал». При необходимости дифференцировать эти понятия используются другие, в том числе и синтаксические средства.

По времени совершения действия арабский глагол может быть в прошедшем, настоящем времени или в повелительном наклонении. Таким образом, в отличие от русского языка повелительное наклонение входит в арабском языке не в категорию наклонения, которая тоже имеется в арабском языке, а в категорию времени. И если проводить аналогию с русским языком, то повелительное наклонение по логике арабских грамматистов можно сопоставить с будущим временем. И действительно, если мы скажем «садись», то это действие произойдет в будущем, а на момент приказа человек или стоит или лежит. Кроме этого, сами понятия «прошедшее время» и «настоящее время» весьма условны по отношению к глагольным формам. В арабском языке предпочтительнее употреблять понятия «перфект», «имперфект» и «императив». Глагол в перфекте чаще всего выражает прошедшее время, но в сочетании, например, с частицей «лям» он даст прошедшее время. Глагол в имперфекте чаще всего выражает настоящее или настоящее-будущее время, однако в определенной синтаксической конструкции условного предложения он даст чистое будущее время.

Глагол в имперфекте в зависимости от конечной флексии имеет три модификации, которые принято называть наклонениями. Глагольную форму с окончанием «у» (дамма) принято считать изъявительным наклонением, глагольную форму с окончанием «а» (фатха) принято считать сослагательным наклонением, а глагольную форму без гласного окончания (сукун) принято считать условным наклонением или чаще всего её называют усеченной формой глагола. Названия эти до известной степени условны. Термин «изъявительное наклонение» оправдан тем, что этой формой выражается реальное действие, как и в других языках. Термин «сослагательное наклонение» для арабского языка употребляется несколько в ином смысле, чем для других языков. Форма на

фатху употребляется в зависимых предложениях как для выражения воли, желания, так и для выражения следствия и цели. Что касается названия «усеченное наклонение», то им обозначается данное наклонение не с точки зрения значения, а с точки зрения формы [2, с. 159].

Изменение глагола по наклонениям можно сопоставить с изменением имен по падежам. Можно даже сказать, что имена и глаголы имеют единую систему словоизменения. Термин «раф'ун» применительно к имени обозначает именительный падеж, а применительно к глаголу – изъявительное наклонение.

Более того, конечная флексия в этой форме и для глагола и для имени совпадает и обозначается «даммой», то есть «у». Термин «насбун» применительно к имени обозначает винительный падеж, а применительно к глаголу – сослагательное наклонение, и обозначается в обоих случаях «фатхой», то есть «а». И только в третьей позиции окончания имени и глагола не совпадают. Родительный падеж имени обозначается «кясрой», то есть «и», при этом «кясра» никогда не может быть в каких бы то ни было глагольных формах. Усеченное наклонение глагола обозначается отсутствием гласного окончания, то есть «сукуном», при этом «сукун» никогда не может быть окончанием в каких бы то ни было именах.

При характеристике арабского глагола нельзя не упомянуть о системе глагольных пород. В других языках (кроме семитских) такой категории нет, но в арабском языке система глагольных пород активно используется для расширения значений арабских слов. Для трехбуквенного корня имеется 15 глагольных пород, из которых активно употребляются первые десять. Для четырехбуквенного корня имеется четыре породы. Первую породу принято называть «первообразной», а остальные породы «увеличенными» или производными. Первая порода для трехбуквенного корня представлена тремя моделями, которые называют «фа'ала», «фа'ила» и «фа'ула». Эти модели отличаются только огласовкой средней коренной, которую принято называть типовой гласной. В первой модели средняя коренная огласовывается «фатхой», во второй модели – «кясрой» и в третьей модели – «даммой». Такая классификация имеет глубокий смысл. Первая модель обозначает активное действие. Примерами могут служить такие глаголы, как «идти», «бить», «писать», «требовать», «открывать», «рисовать» и т. п. Вторая модель обозначает менее активное действие или временное состояние, например, «слушать», «грустить», «болеть», «быть довольным», «быть грязным», «прилипать» и т. п. Третья модель обозначает постоянное состояние или какое-либо качество, например, «быть большим», «быть красивым», «быть хорошим», «быть глупым», «быть слабым» и т. п. Такой классификации глаголов, закрепленной на морфологическом уровне, в других языках не отмечено. Каждая производная порода имеет определенные свойства, благодаря которым образуются новые слова. В качестве примера приведем шестую породу. Основное значение шестой породы – взаимность действия. Шестая порода от глагола «писать» будет иметь значение «переписываться», а от глагола «помогать» – «сотрудничать». Другим значением шестой породы является «притворяться чем-либо, каким-либо». От глагола «болеть» шестая порода будет иметь значение «симулировать», а от глагола «не знать» будет иметь значение «игнорировать». Шестая порода может также обозначать действие, происходящее медленно и в большом количестве. Например, глаголом «падать» можно описать различные ситуации, однако если речь идет о том, как падают листья с деревьев, то в этом случае уместна только шестая порода, т.к. это действие происходит медленно и в большом количестве.

Для шестой породы мы привели только три значения, но фактически их больше [2, с. 129]. В некоторых породах может быть более десяти разных значений. Кроме этого, важно отметить, что далеко не от всех корней имеются глаголы всех десяти пород. Можно даже сказать, что таких случаев в арабском языке не отмечено. От какого-то корня может быть только одна порода, от другого – две или три породы, от третьего шесть или семь пород и т. д. В такой системе глагольных пород заложены огромные потенциальные возможности для словообразования. Когда в обществе появляются какие-то новые действия, явления, предметы, то почти всегда в арабском языке находятся свои средства для того, чтобы назвать это своим исконно арабским словом. Именно поэтому в арабском языке очень мало заимствованных слов. Они, безусловно, появляются и употребляются, но в процессе их употребления очень часто на смену им приходят свои арабские слова. Ошибочным было бы утверждать, что все производные породы произошли от первой. Также было бы неправильным считать, что в языке существовало какое-либо обобщающее значение корня. То есть простое значение первой породы, как и корень, не является начальным исходным пунктом всех слов. В языке всегда существовали и существуют слова в разных связях между собой, в разных грамматических оформлениях. Связь расширенных основ устанавливается только при морфологическом анализе [2, с. 136].

Существование системы глагольных пород всегда вызывало большой интерес у семитологов. Их интересовало, каким образом сформировалась эта стройная система. Письменные памятники, на осно-

вании которых было сделано заключение о строе семитских языков в ранние эпохи, были составлены тогда, когда эти языки уже оформились как система с определенным грамматическим строем, когда уже развились и закрепились в семитских языках такие явления, как трехсогласность корня, служебная роль кратких гласных, система глагольных основ и другие. Совершенно ясно, что такая структура появилась не сразу. Имеется немало данных, доказывающих родство семитских языков с хамитскими (например, происхождение трехсогласности от прежних двусогласных односложных ячеек). Следовательно, надо полагать, что раньше был весьма длительный период постепенного развития и перехода от одной структуры к другой. Сформировавшихся семитских языков еще не существовало, зато были многочисленные племенные и родовые наречия, диалекты, говоры. Одни из них были ближе друг к другу, другие – дальше, в одних диалектах получали преобладающее значение одни формы, в других – другие. Расширенные глагольные основы, то есть различные усиления их при помощи таких приемов, как редупликация (полная или частичная), дифтонгизация гласных, диссимиляция с появлением носовых или сонорных, аффиксация и т.п. были довольно разнообразны, и у разных говорящих на этих наречиях коллективов они не совпадали. К тому времени, когда начали вырабатываться исторически зарегистрированные языки, каждый из них на базе нескольких диалектов, сблизившихся между собой и сильнее повлиявших друг на друга, процесс оформления структуры семитских языков был в основном завершен, но в отдельных формах еще существовало значительное разнообразие [2, с. 142].

Из существующих в арабском языке глагольных основ самыми древними, восходящими еще к доарабскому периоду, надо считать те, которые общи всем семитским языкам. Это – простая нерасширенная основа, интенсивная (усиленная) и каузативная. Их большая древность подкрепляется сравнением с хамитскими языками, где существуют основы для таких же групп значений при аналогичных морфологических приемах. Разновидности расширенных основ не были столь всеобщими. Они существовали в диалектах и говорах, но не получили широкого распространения и со временем стали характерными лишь для отдельных оформлявшихся или уже оформившихся языков. Можно указать такие основы: основы с долгим первым гласным (III порода), очень употребительные в южносемитских языках – арабском и эфиопском, а в северосемитских встречающиеся лишь в виде отдельных редких слов; основы с удлинением, с комбинированным удвоением второго сильного коренного, которое закрепилось в древнееврейском языке в качестве интенсивной основы от пустого, а фактически двусогласного глагола.

Можно сказать, что система глагольных пород – основной инструмент словообразования в арабском языке, но далеко не единственный. Еще одним средством словообразования является образование новых слов по формулам. И здесь тоже скрыты огромные возможности, которых нет в других языках. Само понятие «образование слов по формулам» в других языках отсутствует.

Другой особенностью арабской глагольной системы является наличие специальных средств усиления. Так, глагол в имперфекте и императиве может усиливаться присоединением буквы «нун», причем имеются понятия «лёгкий нун» (одна буква «нун») и «тяжелый нун» (удвоенная буква «нун»). Присоединение лёгкого нун – это один уровень усиления, а присоединение тяжёлого нун – более высокий уровень усиления. В современном арабском языке это средство усиления почти не употребляется, однако оно всегда упоминается во всех арабских учебниках, а встречается иногда в классических художественных произведениях, например, в известных сказках «Тысяча и одна ночь». Для современного арабского языка больше характерны другие, чаще синтаксические средства усиления.

Другой особенностью арабской глагольной системы является наличие неправильных глаголов. Если в составе корня есть буква «хамза», которая пишется на различных подставках, то это уже «хамзованные глаголы», которые делятся на глаголы начальной, срединной и конечной хамзы. Их неправильность заключается в соблюдении правил правописания хамзы. Эти правила можно разделить на две части: основные правила и особенности правописания хамзы в различных позициях (в начале слова, в середине слова и в конце слова). В каждой из этих позиций мы обнаруживаем несколько частных случаев. Таким образом, правописание всего лишь одной буквы (хамзы) превращается в большую и сложную тему [4, с. 120–153].

Если в корне слова совпали вторая и третья коренная, то это уже удвоенные глаголы. При спряжении таких глаголов в одних глагольных формах слияние одинаковых согласных происходит, а в других – не происходит, что определяется правилами слияния одинаковых согласных.

Если в корне слова есть слабая буква «w» или «й», то это уже слабые глаголы, которые считаются наиболее сложными среди всех неправильных глаголов. Если слабая согласная оказалась на месте первой коренной, то такие глаголы называются подобноправильными. Если слабая согласная оказалась на месте

второй коренной, то такие глаголы называются пустыми. Если слабая согласная оказалась на месте третьей коренной, то такой глагол называется недостаточным. Каждый из этих типов глаголов имеет свои правила и особенности спряжения. Кроме этого, все они подчиняются правилам преобразования слабых звуко-сочетаний [5, с. 86–95]. В одном глаголе могут встретиться две и даже три неправильности, и такие глаголы называются уже вдвойне неправильными, например, недостаточные глаголы начальной хамзы, подобно-правильные недостаточные глаголы, удвоенные глаголы начальной хамзы и т.п. Всего в арабском языке около 40% глаголов – неправильные, а среди неправильных около 10% – вдвойне неправильные [4, с. 7]. Наличие большого количества различных неправильных глаголов, при спряжении которых учитываются дополнительные правила, создаёт большие трудности для изучающих арабский язык.

Страдательный залог в арабском языке является в первую очередь морфологической категорией. Иными словами, к страдательному залогу относятся глагольные формы, образованные лишь по определенным моделям. Пассивное значение могут иметь и возвратные породы, но во многих случаях между пассивным значением этих форм и пассивным значением собственно страдательного залога есть существенная разница. В арабском языке в страдательном обороте объект действия есть грамматический субъект, а логический субъект не обозначается либо потому, что он вообще неизвестен, либо потому, что на нем не сосредоточено внимание. Предложения со страдательным оборотом типа «упражнение написано студентом» не получили широкого распространения, т.к. субъект действия известен. И если субъект действия известен, то предложение будет оформляться, как правило, действительным оборотом, а не страдательным [2, с. 169–170].

Свойства арабского глагола, история развития его категорий имеет большое значение не только для понимания процесса формирования арабского языка, но и истории языкознания в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рыбалкин В.С. Классическое арабское языкознание. Киев: Стилос, 2003. 406 с.
2. Ковалев А.А. Учебник арабского языка. Изд. 3-е, исправленное и дополненное. М.: Восточная литература РАН, 1998. 751 с.
3. Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. 2-е издание. М: Восточная литература РАН, 2001. 592 с.
4. Рыжих В.И. Глагольная система арабского литературного языка: сильные глаголы: в 2 кн. Книга первая (на основе арабской дидактической традиции): монография. Одесса: Астропринт. 2002. 424 с.
5. Рыжих В.И. Глагольная система арабского литературного языка: слабые глаголы: в 2 кн. Книга вторая (на основе арабской дидактической традиции и авторских исследований): монография. Одесса: Астропринт, 2009. 632 с.

В.І. Рыжих. Дієслово в арабській мові. – Стаття.

Анотація. Арабське дієслово відрізняється великою кількістю дієслівних форм, не має інфінітива, характеризується єдиною системою флексій з іменами, володіє системою дієслівних порід – граматичною категорією, яка відсутня в інших мовах. Все це має великий інтерес для дослідників.

Ключові слова: флексія, імперфект, перфект, дієслівна порода, пасивний стан, спосіб.

V. Ryzhikh. The verb in Arabic. – Article.

Summary. The Arabic verb has a large number of verbal forms, has no infinitive and is characterized by a common system of flexions with names, it has a system of verbal kinds – a grammatical category that is absent in other languages. All this is of great interest to researchers.

Key words: flexion, imperfect, perfect, verb kinds, passive voice, mood.

*N. Shevelova-Harkusha,
Candidate of Sciences, Associate Professor,
English Language Department for Maritime Officers (abridged programme),
Kherson State Maritime Academy,
Kherson, Ukraine*

THE MAIN PECULIARITIES OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGES

Summary. *The article is dedicated to the analysis the theoretical backgrounds, features and benefits of informational technologies used in the process of Maritime English teaching, the implementation of informational technologies for the sake of modernization and improvement of the quality of English teaching.*

Key words. *E-teaching, Electronic conference, Videoconference, web projects, correspondence learning, interactive work, implementation of information technologies*

The implementation of informational technologies contributes to the modernization of the English teaching, improving the quality and increasing the availability of education. The concept of E-teaching, that is also called the “internet-based teaching”, “online-teaching”, “networked-based teaching”, “e-moderating” and “web-based teaching”, implies the use of computers and multimedia which mark the ultimate distinction between the conventional teaching and the E-teaching itself, as the latter gives more emphasis on knowledge use instead of a rote recall [7, p. 245].

Information technology is referred to the knowledge process and its applying methods, processing, transferring and making information in progress. IT includes gathering, organizing, storing, publishing and using the information in the form of sound, picture graphic or text by using the computer and telecommunication means [5, p. 564]. Important changes resulting from IT, has become the source of basic changes in the classes. The most important changes have roots in this fact that technology has enabled students to accent the out-of-class information and this has caused the increase of their motivations for learning. But developing countries, besides hard access to the technology, are confronting with structural and behavioral problems related to it. Efficiency in these technologies depends on political, cultural, economical, technical factors and progression level of softwares and the quality of its being institutionalized and the use of it [7, p. 245].

The problem of using new technologies in the study of foreign languages was highlighted in the works of the following investigators: E. Azimova, E. Dmitrieva, Z. Berge, S. Browne, B. Dereshko, U. Felix, S. Fotos, J. Higgins, G. Kessler, C. Lemckert, E. Polat, G. Vorobyova and others [2, p. 21].

The principle goal in Maritime English teaching is the formation of communication skills that primarily involve speaking and listening. Therefore, the priority in teaching of Maritime English belongs to communication-oriented exercises and activities. In accordance with STCW 78/95 convention issued by IMO, the seafarers are required to be competent in using English for professional purposes. Thus, much attention should be paid on communication requirements in a maritime professional field. Maritime English has its own content: 1) SMCP, words and expressions utilized by seafarers in various working situations; 2) scientific English which can be applied in weather reports, manuals, operation guides, rules and regulations at seaport and legal English which can be found in accident reports, claims, contracts, conventions, etc. [7, p. 245].

The main purpose of the article is to analyze the theoretical backgrounds, features and benefits of informational technologies used in the process of Maritime English teaching.

Today technology-based education is attainable at the universities of developed countries. Smart schools have made a leap in virtual learning. On-line learning and remote training are among new education forms in the new century. By evolving the learning environments at the beginning of 21st century, individuals and societies put heavy responsibility on the shoulder of educational institutions and their traditional structures by their increasing need of education. Today various informational and communicational technologies have the ability of facilitating the education and learning process. Also there is an evidence stating that information technologies provide effective and inflexible methods for professionally developing teachers [6, p. 47].

In the field of education, especially with the emergence of modern operational systems, such as Windows and Linux, new opportunities are opened up. These technologies enable teachers to use the graphs, drawings, diagrams, maps, schemes and photographs. The utilization of graphical illustrations in the educational process provides a new level of information to be transmitted and perceived by students [1, p. 34].

Among the beneficial features of informational technologies the following should be marked out:

1. Informational technologies in Maritime English teaching create vivid and authentic environment, real-world situations and approximate student to conditions which simulates the process of their communication by virtue of the professionalism of the actors, their excellent English language, the authenticity of the places where the subjects were shot (ships, different structures, operational activities, ports etc.). Watching the videos students make a real picture of what is happening; they fall into the natural situations of communication, requiring them to fast and accurate verbal response [3, p. 79].

2. They can provide a powerful dynamic interactive learning environment, thus increasing the motivation for learning English. They also create an educational atmosphere in which students feel more liberated and overcome fear in real communication with the native speakers [5, p. 562].

3. New learning technologies promote the interactive work in pairs and groups to solve a realistic and authentic problem, thus gaining collaborative learning experience. Students are eager to participate in problem-solving activities rather than just memorizing what the teacher says [7, p. 247].

4. The use of informational technologies puts more emphasis on students as autonomous and independent learners. An Internet-based education environment facilitates students' learning without the constraints of time and distance, giving students more opportunities to control their own study [7, p. 248]. This modern teaching method corresponds to the principles of individual learning. It gives the students the ability to choose the pace and level of tasks independently. This type of teaching is within the learner centered approach. The possibilities of telecommunication technologies promote the development of new forms of education – distance education (correspondence learning).

The current level of development of informational technologies allows us to qualify different types of their usage. As for the use of the Internet resources, the teacher can apply to e-mails. He can send the answer to the most frequently asked questions. Further, e-mail allows learners to remove the barriers in asking questions, related to the problems that lie within the discipline being studied. With the help of *e-mails* students can send a teacher the results of their completed assignments, the current practice report, etc. Such use of e-mails creates the feeling of personal contact with teachers, and with the administration of the educational establishment [6, p. 47].

Electronic conference is another communication environment and is used as a structured forum where students can write and express their opinions, ask questions and read other verbal cues of participants. Like e-mail, electronic conference calls can be used for fruitful cooperation and exchange of information between students and teachers [1, p. 39].

Videoconference let participants interact in real time. There can be a general type of communication the so-called “one to many”, the type of a lecture, or “many or many” (discussion, disputes, debates) [4, p. 35].

Both telecommunication projects and web quests present a separate category of training projects – *web projects*. In the web quest, the students are given the task to collect materials in the Internet on a particular topic, to solve a problem using these materials. Links to some of the sources can also be given to students by a teacher, and some of them can be found by themselves, using the usual searching systems. At the end of the quest students either submit their own web pages on the topic, or present their creative works in an electronic, printed or oral form.

The students are going to be educated by the use of information technology in educational institutes because information technology provides more creative teaching plan, lesson plan, and instruction to enhance the knowledge of students. Search engines on internet make the research easier and provide up-to-date information and quick search with only a mouse click. The internet also ensures the student that he/she will have accurate and viable information. With education becoming more oriented towards practical aspects rather than the theoretical, and with competition among education providers intensifying, institutions across the world are investing heavily in technology to provide their students with faster, clearer and up to-date information. Most of the institutions now use the latest technology, gadgets and software solutions to enhance and enrich the overall learning experience for students; serve the other stakeholders like parents, effectively; and manage their tangible and intangible resources, efficiently [7, p. 247].

The use of informational technologies can also be applied for the control and evaluation of the quality of education. It is always possible to organize a centralized control that ensures the coverage

of all students. Moreover, computerization allows teachers to make the control more objective. At the present time, the testing systems use question blanks, assignments, etc., monitoring the knowledge of students [5, p. 561].

In today's world education needs modern, moderate and simple technologies in order to meet its needs for its arrival and correct use. Education should perform policies, most important ones are:

1. Expanding human sources of IT through educational programs and promoting skills for increasing work force efficiency in education.
2. Using IT for increasing educational institution efficiency for better education accompanying creativity.
3. Supporting IT, for example supporting costs related to research and expansion in education.
4. Establishing proper atmosphere and participation morale in education by the use of IT.
5. Establishing cooperation and coordination between various parts in the field of using the aforementioned tools.
6. Expanding the culture of using IT through providing and encouraging its consumption in education.

In evaluating kinds of information technologies education should consider matters such as need, properties of scientific efficiency, economy and facilities and skill potentials existing in this case [6, p. 51].

Information technology is rapidly penetrating into the education sector. Information technology is gaining importance almost in every field of the life including education sector. Without the proper and affective implementation of information technology in education sector, this field can never be developed which result in the underdevelopment of the country, ultimately. Thus, the information technology and educational development are directly proportionate. So, for underdeveloped or developing countries like Pakistan, the techniques of information technology are of vital importance for educational development. Information technology should be a primary tool for education / learning in the country. For this purpose, the department of information technology should take initials in order to affect upon the status of education sector of the country [5, p. 562].

Advanced information technology curriculum should be implemented in the educational institutional institutions, i.e. schools, colleges, universities, according to the students' learning level. Government may take multiple steps to upgrade the level of information technology in the educational institutions of the country. For this purpose, the ministry of education should take the educational system of developed countries as a model for educational development in the country. Government should organize and publicize a campaign to aware the organizers of educational institutions about the effective and constructive use of information technology for the development of education sector [6, p. 49].

Thus, the tasks of modernization of Maritime English teaching cannot be solved without the optimal introduction of informational technologies. The use of informational technologies provides the development of new forms and content of traditional activities of students, which leads to their implementation at a higher level. The work with a computer should be organized so that it becomes a powerful psychological and pedagogical means, forming a motivation, maintaining and further developing the students' interest in the subject from the very first lessons of the initial stage of education. The work with a computer that is organized correctly can contribute in particular to the growth of students' cognitive processes and the improvement of their communicative skills, which in turn will promote the activation and expansion of independent work opportunities for learners to study Maritime English both in class and after university.

REFERENCES

1. Владимирова Л.П. Интернет на уроках иностранного языка. Иностранные языки в школе. М.: Просвещение, 2002. С. 33.
2. Воробьев Г.А. Веб-квест технологии в обучении социокультурной компетенции: дисс. ... канд. пед. наук.: 13.00.02. 2004. 220 с.
3. Дерешко Б.Ю. Компьютерные технологии в образовании: новые возможности и перспективы // Телекоммуникации и информатизация образования. М.: МГПУ, 2002. № 4. С. 78.
4. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании. М.: Издательский центр «Академия», 2003. 192 с.
5. Brier J. Cultural Understanding through Cross-Cultural Analysis / J. Brier // Pathways to Culture: Readings on Teaching Culture in the Foreign Language Class. – Yarmouth : Intercultural Press, Inc., 1997. P. 561.
6. Bauman J. Using e-mail with your students // The Language Teacher, 22(2). – Baltimore: Paul H. Brooks Publishing, 1998. P. 46-52.
7. Zhongliang C. On the Applications of Modern Educational Technology in Maritime English Teaching from the Perspective of Constructivism // English Language Teaching. Vol. 3, № 3; September 2010. P. 244-248.

Н.В. Шевельова-Гаркуша. Основні особливості використання інформаційних технологій у вивченні іноземних мов. – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена аналізу теоретичних основ, особливостей та переваг інформаційних технологій, що використовуються в процесі навчання англійської мови, впровадженню інформаційних технологій і з метою модернізації та підвищення якості викладання англійської мови.

Ключові слова: електронне навчання, електронна конференція, відеоконференція, веб-проекти, заочне навчання, інтерактивна робота, впровадження інформаційних технологій.

Н.В. Шевелева-Гаркуша. Основные особенности использования информационных технологий в изучении иностранных языков. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена анализу теоретических основ, особенностей и преимуществ информационных технологий, используемых в процессе обучения английскому языку, внедрению информационных технологий с целью модернизации и повышения качества преподавания английского языка.

Ключевые слова: электронное обучение, электронная конференция, видеоконференция, веб-проекты, заочное обучение, интерактивная работа, внедрение информационных технологий.

Розділ 5

Філософія, гуманітарне знання, мистецтвознавство

*Д.М. Козобродова,
аспирант кафедры философии, социологии и менеджмента
социокультурной деятельности,
Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К.Д. Ушинского,
г. Одесса, Украина*

*И.В. Ершова-Бабенко,
доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры искусствознания и общегуманитарных дисциплин,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина*

ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О САМООРГАНИЗАЦИИ В СЛОЖНЫХ СОЦИО-ГУМАНИТАРНЫХ СРЕДАХ / СИСТЕМАХ В РАБОТАХ УКРАИНСКИХ ФИЛОСОФОВ (2010-Е ГОДЫ)

***Аннотация.** В статье анализируется развитие представлений о самоорганизации в философских исследованиях синергетической направленности, проводившихся в Украине в 2010-х гг. и касающихся различных проблем социо-гуманитарного знания. Отмечается, что важной проблемой в развитии синергетических исследований является взаимодействие естественнонаучного, социального и гуманитарного типов знания, что позволяет выстраивать особое смысловое пространство, необходимое для анализа общества, культуры и человека.*

***Ключевые слова.** Синергетика, психосинергетика, самоорганизация, человекомерная самоорганизация, сложная среда, социогуманитарная среда, психомерная среда/система.*

Самоорганизация как явление возникновения макроскопических пространственных, временных и пространственно-временных структур, а также обратное явление – переход от упорядоченного состояния к хаосу, изучается достаточно новой дисциплиной – синергетикой [18]. Это новое научное направление, возникшее на стыке нескольких наук – физики, химии, биологии, социологии и т. д., заявило о себе в науке во второй трети XX в.

Термин был использован Г. Хакеном в курсе его лекций, прочитанных в 1969 г. в университете г. Штутгарта, хотя впервые этот термин был употреблен английским физиологом Ч. Шеррингтоном около ста лет тому назад (правда, в несколько другом смысле). Как подчеркивает основатель синергетики, немецкий ученый Герман Хакен, – это область науки, которая занимается изучением эффектов самоорганизации. В основе главной стратегии синергетики лежит идея изучения сложных систем в окрестности тех точек, где их макроскопическое поведение претерпевает качественные изменения.

Таким образом, речь идет о качественном подходе. Идеи синергетики уже в 90-е гг. развивались в Украине. В работах украинских философов, методологов (И. Добронравовой, 1990 г.; И. Ершовой-Бабенко, 1992 г.; И. Предборской, 1995 г.) и социологов (Л. Бевзенко, 2002 г.) это направление вошло в социогуманитарную сферу [5; 9; 14; 2]. Тем самым в украинской философии, социологии, психологии и педагогике был открыт путь «психосинергетике» [8] и «социосинергетике», «социальной синергетике» [2] «синергетической педагогике» (А. Семенова, 2009 г.), «многомерности мышления» (Л. Богатая, 2010 г.), «психомерности» и «человекомерности» (Ю. Мелков, 2015 г.), «трансформативной антропологии» (Л. Горбунова, 2015 г.) и «когнитивистике» (М. Нестерова, 2016 г.), основой которых каждый раз оказывались явление и процесс самоорганизации [15; 3; 10; 11; 13].

«Синергетика» означает «совместное согласованное действие сложных систем различной природы», и в ее рамках исследовалось то, как совместное действие элементов нелинейной сложной среды порождает новые структуры, т. е. возникает явление самоорганизации. Психосинергетика изучает сложные психомерные среды / системы, связанные с человеком и его деятельностью, и то, как человекомерная самоорганизация порождает новые структуры в рамках концептуальной модели «целое-в-целом» / «среда в среде», включая целостность и нелинейность [9].

Процессы самоорганизации привлекали внимание ученых в середине XX в. И. Пригожин, бельгийский ученый, давая определение самоорганизации в естественных науках, отмечал, что «самоорганизация – это процесс, в ходе которого создается, воспроизводится или совершенствуется организация сложной динамической системы. Процессы самоорганизации могут иметь место только в системах, обладающих высоким уровнем сложности и большим количеством элементов, связи между которыми имеют не жесткий, а вероятностный характер» [1, с. 836].

Как было установлено, сценарии самоорганизации на всех ее фазах сходны для систем и сред различной природы. Это позволило рассматривать синергетику как общенаучную исследовательскую программу [5], успешно реализовавшую себя не только в области естественного знания, но и в гуманитарных науках. Действительно, постепенное распространение предметного поля синергетики, произошедшее в конце 90-х гг. прошлого века, на область социогуманитарного знания привело к появлению социальной синергетики как нового направления, в рамках которого исследуются процессы нелинейных взаимодействий в особых типах открытых сложных систем – саморазвивающихся антропосоциокультурных системах. В Украине развитие социальной синергетики было инспирировано работами таких исследователей, как: И. Добронравова, Л. Бевзенко, И. Предборская и др.

Самой важной проблемой в развитии синергетических исследований в новом предметном поле является взаимодействие разных типов знания – естественнонаучного, социального и гуманитарного, что позволяет выстраивать особое смысловое (концептуальное, категориально-понятийное) пространство, необходимое для анализа общества, культуры и человека. Примером такой разработки являются работы украинского философа И. Ершовой-Бабенко, в которых психосинергетика представлена как новая научная область, исследующая «круг психомерных сред в качестве таких открытых нелинейных самоорганизующихся сред (ОНС), в формировании которых существенным и сущностным фактором становится психика человека, ее состояние и структура <...>» [9, с. 66].

Целью статьи является анализ развития представлений о самоорганизации в философских исследованиях синергетической направленности, проводившихся в Украине в 2010-х гг. и касающихся различных проблем социогуманитарного знания.

У истоков социальной синергетики стояли И. Пригожин и Г. Хакен, утверждавшие возможность социальных приложений теории самоорганизации. И действительно, ключевым понятием в социальной синергетике является понятие социальной самоорганизации [2], которое по-разному осмысливается и интерпретируется при анализе социальных явлений, человеческой деятельности, выявлении ее личностно-индивидуального начала и т. д. В разработке этого направления социальной синергетики принимают участие такие украинские философы, как: И. Донникова (2013 г.), Н. Кочубей (2009 г.), Ю. Мелков (2014 г.), В. Ханжи (2015 г.), А. Семенова (2009 г.) и др.

Особенностью этого этапа развития синергетических исследований в Украине является акцент на человеке как на исходном начале социальной самоорганизации, «как существе, включенном в самоорганизующийся мир». Таким образом, речь идет о своего рода «антропологическом повороте» в синергетике: «о выявлении роли индивидуально-личностного начала в становлении социума, о понимании специфики социальной самоорганизации как сугубо «человеческого» феномена» [6, с. 153].

Так, И. Донникова (2015 г.) рассматривает явление социальной самоорганизации в контексте построения новой коммуникативной онтологии, позволяющей выявлять интересубъективные связи и отношения, возникающие в «вертикальном» и «горизонтальном» направлениях в социуме. Это, в свою очередь, открывает перспективы и возможности для описания мира не только как самоорганизующегося целого, возникающего из индивидуальных образований, но и самого человека в этом контексте следует рассматривать как самоорганизующуюся целостность. Его жизненный мир, конституируемый символическими культурными смыслами и формами, развиваясь в коммуникации с другими, создает условия для формирования социальной самоорганизации. «В познании сложного мира как самоорганизующейся целостности, включающей человека, актуализируется интересубъективный характер познавательной деятельности, понимание ее как отношения «Я» и «Другого», в котором «Другое» – это неотделимый от человека познаваемый мир. В связи с этим понятия «субъективный» и «объективный» в значительной степени утрачивают традиционный смысл, поскольку развитие человекаразмерных объектов рассматривается «изнутри» – из самого процесса. Субъект познания не просто конструирует реальность, которую познает, а становится ее интерпретатором, задействуя весь потенциал индивидуальных когнитивных способностей. Познавая самоорганизующийся мир, человек и себя должен осознать некой развивающейся формой, возникающей из диссипаций, флуктуаций и бифуркаций» [6, с. 163].

Анализу связей между социальной самоорганизацией, с одной стороны, и понятиями ценностей и идеалов, с другой, посвящены работы Ю. Мелкова, в которых указывается, что человеческая личность является единственным субъектом целеполагания, который устанавливает пределы социальной самоорганизации. «Человекомерная система, предоставленная самой себе, система, в которой цели и ценности всех уровней отданы во власть самоорганизации, таким образом утрачивает высший смысл своего существования» [12, с. 123]. Это происходит потому, что сама по себе социальная организация без включенности человеческой личности способна лишь к поддержанию собственного функционирования на определенном уровне: «замыкание ценностного измерения социальной самоорганизации <...> в рамках нескольких сравнительно частных уровней целеполагания приводит не к расцвету самоорганизации неявных целей и ценностей, противостоящих личностному сознательному целеполаганию, <...>, а, наоборот, к внутрисистемному кризису, система застывает в своем развитии, утрачивает способность к самоорганизации» [12, с. 122]. Только человеческая личность, которая отличается открытостью, стремлением к выходу за пределы «самого себя», к некоему высшему уровню (идеалу) как верховной цели, предоставляет основания и возможности для развития социальной самоорганизации. Человеческая личность способна к осознанию приоритета идеальных, универсальных ценностей над частными, сиюминутными, которые имеют лишь подчиненное значение. В связи с этим кризис современного общества, по мнению Ю. Мелкова, имеющий место в различных сферах человеческой жизнедеятельности, обусловлен, по большей части, именно потерей человеком основной ценности, или идеала, и заменой его множеством частных ценностей.

Существенным вкладом в понимание человекомерности темпоральной действительности является «концепция антропного времени», разработанная украинским философом В. Ханжи. Она опирается на представление о времени как о системе, выражающей человеческую деятельность в трех основных параметрах: длительности, порядка и смысловой нагрузки. При этом порядок понимается как аспект формы, а смысловая нагрузка – как аспект содержания. В этом случае «первые параметры отображают физическую сторону антропного времени, родня его со временем иных объектов мироздания. Содержательное же его насыщение, имеющее экзистенциально-деятельностный характер, презентует человеческие темпоральные условия как нечто уникальное на фоне остальной природы» [16, с. 262]. Принцип формирования антропного времени основан на понятии человеческой деятельности, которая от деятельности отдельной личности до деятельности всего человечества в целом «закладывает фундамент уникальности соответствующей темпоральной единицы. В результате образуется многослойная «гиперматрешка времени», в которой самодостаточные единицы антропного времени вовлекаются как в вертикальную, так и в горизонтальную структуру. В ракурсе антропологической парадигмы времени человек из объекта темпоральных отношений превращается в их субъекта, а само время из «сущего-от-мира» трансформируется в «сущее-от-человека»» [16, с. 268].

Таким образом, можно сделать некоторые выводы:

- 1) развитие философских исследований синергетической направленности в Украине, стартовавшее в 90-е гг. и продолжившееся в 2010-х гг., привело к «антропологическому повороту» в социальной синергетике;
- 2) сущность этого поворота заключается во включенности в анализ процесса социальной самоорганизации человеческой личности как самоорганизующейся, ее ценностей и идеалов, рассматриваемых в аспекте специфики самоорганизации, а также представления человека как субъекта темпоральных отношений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Самоорганизация. Пригожин И., Эйген М. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ильичев, С. Ковалев, П. Федосеев, В. Панов. М.: Советская энциклопедия, 1983. 840с.
2. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций: монография. К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. 437 с.
3. Богатая Л. На пути к многомерному мышлению: монография. Одесса: Печатный дом, 2010. 372 с.
4. Горбунова Л. Философия трансформационного образования для взрослых: университетские стратегии и практики: монография. Сумы: Университетская книга, 2015. 710 с.
5. Добронравова И. Практическая философия науки: сборник научных трудов. Сумы: Университетская книга, 2017. 352 с.
6. Донникова И. Феномен социальной самоорганизации: антропологическая интенция анализа. Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Философия. Культурология. Политология. Социология». Т. 26 (65). 2013. № 4. С. 151–162.
7. Донникова И. Культурогенная сущность социальной самоорганизации: монография. Одесса: Печатный дом, 2011. 280 с.
8. Донникова И. Постнеклассическое гуманитарное знание: границы и возможности. Філософія освіти. 2015. № 1 (16). С. 157–167.
9. Ершова-Бабенко И. Психосинергетика: монография. Херсон: изд-во Д.С. Гринь, 2015. 488 с.

10. Кочубей Н. Синергетические концепты и нелинейные: монография. Сумы: Университетская книга, 2009. 236 с.
11. Мелков Ю. Иерархия целей и ценностей: пределы самоорганизации. Вісник Дніпропетровського університету. Філософія. 2012. № 9/2. С. 118–125.
12. Мелков Ю. Человекомерность постнеклассической науки: монография. К: Издатель Парапан, 2014. 254 с.
13. Нестерова М. Когнитивистика: истоки, вызовы, перспективы: монография. Сумы: Университетская книга, 2015. 334 с.
14. Предборская И. Изменчивость, социум, человек: монография. Сумы, Слобожанщина, 1995. 136 с.
15. Семенова А. Ценностное измерение опыта субъектов педагогического действия: монография. Одесса: М.О. Бондаренко, 2016. 436 с.
16. Ханжи В. Методологическая реконструкция антропологической парадигмы времени: концепция антропного времени и человеческой истории. Філософія освіти. 2015. № 2 (17). С. 260–270.
17. Ханжи В. Парадигмы времени: от онтологического к антропологическому пониманию: монография. Херсон: Издатель Д.С. Гринь, 2014. 359 с.
18. Хакен Г. Синергетика. М.: Мир, 1980. 405 с.

Д.М. Козобродова, І.В. Єршова-Бабенко. Подальший розвиток уявлень про самоорганізації в складних соціо-гуманітарних середовищах / системах в роботах українських філософів (2010-і роки). – Стаття.

Анотація. У статті аналізується розвиток уявлень про самоорганізацію у філософських дослідженнях синергетичної спрямованості, що проводилися в Україні у 2010-х рр. і стосуються різних проблем соціогуманітарного знання. Відзначається, що важливою проблемою в розвитку синергетичних досліджень є взаємодія природничо-наукового, соціального і гуманітарного типів знання, що дозволяє вибудовувати особливий смисловий простір, необхідний для аналізу суспільства, культури і людини.

Ключові слова: синергетика, психосинергетика, самоорганізація, людиномірна самоорганізація, складне середовище, соціогуманітарне середовище, психомірне середовище / система.

D. Kozobrodova, I. Yershova-Babenko. Further development of representations about self-organization in complex socio-humanitarian environments / systems in the works of Ukrainian philosophers (2010 years). – Article.

Summary. The article analyzes the development of representations about self-organization in the philosophical studies of synergetic orientation, which were conducted in Ukraine in the 2010 years and concern various problems of socio-humanitarian knowledge. It is noted that an important problem in the development of synergetic studies is the interaction of natural sciences, social and humanitarian types of knowledge, which allows you to build a special semantic space, necessary for the analysis of society, culture and man.

Key words: synergetics, psycho-synergetics, self-organization, human-self-organization, complex environment, socio-humanitarian environment, psycho-dynamic environment / system.

УДК 377: 656.6 (09) «19/20» (043.3)

А.І. Ляшкевич,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін,
Херсонська державна морська академія,
м. Херсон, Україна

ХЕРСОН – КОЛИСКА МОРСЬКОЇ ОСВІТИ ТОРГОВОГО ФЛОТУ (30-ТІ РОКИ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті на підставі багатьох опрацьованих історичних і архівних джерел автором зроблено спробу висвітлити рушійні сили виникнення морської освіти на Херсонщині; охарактеризовано систему освіти в мореплавних класах і розвиток Херсонського училища торгового мореплавства як закладу, у діяльності якого реалізовувався цілісний підхід до підготовки морських спеціалістів різного профілю.

Ключові слова: морська освіта, навчальні заклади, морські спеціалісти, училища, умови навчання, випускники.

Україна, яка на своїй території має два моря і понад чотири тисячі річок майже 10 км довжиною, серед яких 117 – понад 100 км, завжди була і має бути великою водохідною країною. Поміж усіх сучасних процесів, спрямованих на відродження українського військового, торгового і промислового флотів,

чільне місце посідає підготовка спеціалістів. До відродження національної системи морської освіти, що була започаткована саме в Херсоні наприкінці XVIII ст., спонукають історичні традиції та економічні пріоритети країни.

Метою статті є спроба висвітлити рушійні сили й охарактеризувати етапи розвитку Херсонського училища торгового мореплавства як закладу, в діяльності якого реалізовувався цілісний підхід до підготовки морських спеціалістів різного профілю.

1867 р. створено спеціальну комісію Міністерства фінансів, яка підготувала до затвердження «Положение о мореходных классах», «Правила о порядке признания шкиперов и штурманов в сих званиях» та «Правила для производства испытаний на звание шкипера и штурмана» [9, с. 243]. Відповідно до останніх правил, усі, хто бажав здобути диплом судноводія, мали скласти іспит у присутності спеціально сформованих комісій, що збиралися в головних портових містах і складалися з морського офіцера (голови комісії), учителя математики з місцевої гімназії або училища, викладача з найближчих морехідних класів, двох представників від купецтва та двох дипломованих морських спеціалістів.

У правилах про морехідні класи зазначалося, що створювати їх у містах-портах мають право міські й інші громади. До морських навчальних закладів нового формату приймалися особи всіх станів і віку, які мали свідоцтво про грамотність і досвід плавання.

Для відкриття класу необхідно було отримати дозвіл від Міністерства фінансів та Міністерства народної освіти, які затверджували положення про новий навчальний заклад [8, с. 116]. За матеріалами архівів встановлено, що з 1872 р. до 1884 р. на українських територіях було відкрито морехідні класи в Бердянську, Керчі, Феодосії, Севастополі, Бериславі, Олешках, Одесі, Голій Пристані, Херсоні та Миколаєві. Кожен навчальний заклад готував від 20 до 50 моряків [11, с. 221–227].

1872 р. у Херсоні відкрито морехідні класи II розряду для підготовки шкіперів каботажного і штурманів далекого плавання з відділенням практичного суднобудування [3, арк. 41]. Першим завідувачем класів став капітан-лейтенант Дмитро Дабич, випускник Морського кадетського корпусу; викладачами працювали Т. Круглов, А. Чирков, О. Боржаков. Викладачем працював і шкіпер каботажного та штурман далекого плавання Олексій Калюжний, який сам закінчив морехідні класи в Херсоні в 1875 р. (перший випуск). Пізніше він став очільником морських класів у Херсоні й Олешках. Вивчалися фахові предмети, російська й іноземні (французька й англійська) мови.

Щороку на утримання Херсонських морехідних класів виділялося 3 605 крб., Херсонське губернське земство додавало ще 1 000 крб.; при навчальному закладі діяла бібліотека з фондом у 34 книги. Заняття проводилися в приміщенні міського приходського училища в післяобідній час. Через рік піклувальний комітет для проведення занять став винаймати приватні будинки [1, с. 174]. Затвердженої навчальної програми не було, лише 1876 р. постало питання про необхідність її складання. Проблема була і з дидактичним забезпеченням – спеціальних підручників для морських класів також не було, конспекти лекцій готували лише окремі викладачі [4, арк. 100].

Курс навчання поділявся на молодші й старші класи. Майбутні шкіпери вивчали морехідні інструменти, прокладку курсів кораблів, основи складання морехідних карт; суднобудівники вивчали правила складання корабельних креслень і проектування суден. По завершенню навчання проводилися випускні іспити: якщо учень успішно складав екзамен, досяг 21-го річного віку і мав 24 місяці плавдосвіду, то він отримував патент штурмана.

Водночас училище випускало моряків, які справами доводили достатній рівень отриманої підготовки. Так, Іван Каменярів, випускник 1857 р., учасник Кримської війни 1853–1856 рр., був нагороджений медаллю і річним окладом. Училище Торгового мореплавства закінчив після війни, був атестований на звання вільного штурмана.

Складнощі із працевлаштуванням випускників і фінансуванням училища (після Кримської війни не вистачало коштів) призвели до його закриття 1867 р. Майно училища було передано на зберігання до міської управи і, на жаль, не було пізніше передано знов створеному морському навчальному закладу; будівлю, де розташовувалося училище, було передано учительській семінарії, переведеній із Миколаєва [7, арк. 13].

Серед випускників морехідних класів знову ж таки були моряки, які стали відомими своїми справами. Наприклад, син колишнього начальника класів – Микола Дабич (1857 р.) – віце-адмірал.

1876 р. закінчив Морське училище з підвищенням до гардемарина. У 1876–1877 рр. здійснив закордонне плавання на фрегаті «Петропавловск» і корветі «Аскольд». У 1877 р. отримав чин мічмана, 1878 р. зарахований до Офіцерського мінного класу, після закінчення якого зарахований до мінних офіцерів 2-го розряду і призначений мінним офіцером корвета «Аскольд».

1880 р. спостерігає за будівництвом міноносок для Далекого Сходу та бере участь в їх доставці на пароплаві Доброфлота «Росія». Потім командує міноносцем «Подорожник» у складі Сибірської флотилії і повертається на Балтику на допоміжному крейсері «Москва». Цього ж року знову призначений мінним офіцером корвета «Аскольд». 1882 р. отримав звання лейтенанта. На корветах «Аскольд» і «Баян» бере участь у закордонному плаванні в 1883–1884 рр. 1885 р. нагороджений орденом Святого Станіслава 3-го ступеня, того ж року зарахований до мінних офіцерів 1-го розряду із призначенням на плавбатарей «Кремль».

У 1886–1889 рр. був флагманським мінним офіцером навчально-артилерійського загону та здійснював навчальні плавання на плавбатарей «Первенец». 1890 р. нагороджений орденом Святої Ганни 3-го ступеня і призначений командиром пароплава «Работник». Потім командує канонерським човном «Буря» у складі Балтійського флоту. 1891 р. призначений командиром шхуни «Зоряка». 1892 р. нагороджений орденом Святого Станіслава 2-го ступеня.

1893 р. призначений старшим офіцером мінного крейсера «Посадник», підвищений до капітана 2-го рангу. Командував міноносцем «Моозунд» у складі практичної ескадри Балтійського флоту. У 1894–1896 рр. – старший офіцер крейсера 2-го рангу «Крейсер». 1895 р. нагороджений орденом Святої Ганни 2-го ступеня.

1895 р. призначений командиром броненосця берегової оборони «Адмирал Спиридов». Два місяці в 1896 р. тимчасово виконував обов'язки командира канонерського човна «Отважный» у закордонному плаванні, а потім головував у комісії з випробувань електричного катера «Пернач». У 1896–1897 рр. був слухачем загального курсу Миколаївської морської академії.

Кілька місяців у 1897 р. командував броненосцем берегової оборони «Адмирал Спиридов» у складі практичної ескадри Балтійського моря. 1898 р. нагороджений пруським орденом Червоного орла 3-го класу. Того ж року командував канонерським човном «Ёрш» в охороні Петергофського рейду. Наприкінці 1898 р. призначений командиром крейсера «Африка» і за сумісництвом завідувачем Офіцерським мінним класом.

1900 р. призначений командиром навчального судна «Европа» і виконуючим обов'язки помічника начальника навчально-мінного загону. 1901 р. отримав звання капітана 1-го рангу. У 1901–1902 рр. – флаг-капітан навчально-мінного загону. Пізніше – командир броненосного крейсера «Громобой» (переходить на ньому із Кронштадта до Владивостока) і нагороджується орденом Святого Володимира 4-го ступеня з бантом.

Учасник російсько-японської війни. У січні – серпні 1904 р., командуючи крейсером «Громобой», брав участь в операціях в Японському морі зі знищення ворожих судів. За успішні дії був нагороджений орденом Святого Володимира 3-го ступеня з мечами. Із жовтня 1904 р. – командир 18-го флотського екіпажу.

1906 р. призначений членом екзаменаційної комісії Морського кадетського корпусу, пізніше – начальником Навчально-артилерійського загону Балтійського флоту. Цього ж року призначений у розпорядження морського міністра. 1907 р. призначений начальником відділу заготівлі Головного управління кораблебудування і постачань з одночасним підвищенням у контр-адмірала.

У жовтні 1908 р. звільнений у відставку з підвищенням у віце-адмірала «за хворобою та внаслідок контузії та ран під час Японської війни».

РОСПИСАНИЕ
учебного заведения в Херсонских трехразрядных Институтах Александра II Мореходных классов в 1902 г.

Дни	Часы	СТАРШЕЕ ОТДЕЛЕНИЕ	а) СРЕДНЕЕ ОТДЕЛЕНИЕ	б) СРЕДНЕЕ ОТДЕЛЕНИЕ
		Предметы.	Предметы.	Предметы.
Понедельник	9—10	Тригонометрия.	Геометрия.	Французский язык.
	10—11	Астрономия.	Логика.	Арифметика.
	12—1	Медицина.	Тригонометрия.	Английский язык.
	1—2	Геометрия.	Русский язык.	Навигация.
Вторник	9—10	Навигация.	Навигация.	Геометрия.
	10—11	Русский язык.	Пароход. механика.	Пароход. механика.
	12—1	Английский язык.	Суастроение.	Суастроение.
	1—2	Логика.	Медицина.	Тригонометрия.
Среда	9—10	Астрономия.	Геометрия.	Русский язык.
	10—11	Практическая астрономия.	Астрономия.	География.
	12—1	Геометрия.	География.	Арифметика.
	1—2	Такелажная работа.	Английский язык.	Навигация.
Четверг	9—10	Навигация.	Арифметика.	Логика.
	10—11	Алгебра.	Тригонометрия.	Геометрия.
	12—1	Морская практика.	Русский язык.	Тригонометрия.
	1—2	Тригонометрия.	Навигация.	Медицина.
Пятница	9—10	Астрономия.	Навигация.	Арифметика.
	10—11	Узак. для Коммерч. флота.	Алгебра.	Морская практика.
	12—1	Английский язык.	Такелажная работа.	Такелажная работа.
	1—2	География.	Астрономия.	Астрономия.
Суббота	9—10	Суастроение.	Арифметика.	Узак. для Коммерч. флота.
	10—11	Пароход. механика.	Английский язык.	Навигация.
	12—1	Астрономия.	Узак. для Коммерч. флота.	Русский язык.
	1—2		Морская практика.	Геометрия.

У другій половині XIX та на початку XX ст. система навчання в морехідних класах розвивалася. Так, у вересні 1879 р. Херсонські морехідні класи II розряду реорганізовані в морехідні класи III розряду, де навчальний процес здійснювався за таким розкладом.

Навчальний заклад отримав вищий рівень акредитації і тепер мав право готувати шкіперів далекого плавання. У розпорядженні про реорганізацію закладу зазначалася необхідність створення трьох класів: для підготовки штурманів каботажного плавання, шкіперів каботажного і штурманів далекого плавання, шкіперів далекого плавання [2, арк. 68]. На утримання класів було виділено казенних коштів і коштів земства 4 605 крб. на рік. Новим очільником класів призначено Костянтина Космачевського – підполковника корпусу флотських штурманів.

Навчальні програми для перших двох класів залишалися без змін, проте термін теоретичної підготовки було зменшено до шести місяців; у третьому класі додавався курс з вивчення устрою парових машин і корабельної архітектури. Від учнів першого класу вимагалось знання правил правопису, математики, геометрії, плоскої тригонометрії, навігації; від учнів другого класу ще додатково вимагали знання морехідної астрономії, географії, діловодства і рахівництва; від учнів третього – основ суднобудування, морського законодавства, пароплавної механіки й англійської мови [2, арк. 70].

На початку 1880 р. на зібранні громадою кошти було закладено новобудову навчального корпусу, а вже 1881 р. приміщення для морських класів було зведене. Для збереження традицій і забезпечення певної наступності морської освіти одразу заснували музей, в якому зберігалися 1 000 примірників наукових книг і підручників, 86 географічних карт, 2 секстанти, барометр, термометр, штучний горизонт, глобус земної кулі, морський пісочний годинник, 2 підзорні труби, 5 моделей суден [5, арк. 41–44]. З метою покращення викладання морської практики опікунський комітет закладу запропонував побудувати макет корабля на подвір'ї закладу – бриг «Дабич».

1881 р. Херсонські морехідні класи передано в підпорядкування Міністерству народної освіти. До навчального плану додається вивчення такелажної справи, французької, а пізніше – англійської мов. 1882 р. заклад отримує малу срібну медаль на Московській художньо-промисловій виставці. 1885 р. від Добровільного флоту заклад отримує комплект карт і лоцій, у 1887 р. значно поповнюється бібліотека закладу, художньою літературою зокрема [10, с. 12].

За архівними матеріалами, літню практику – греблю на шлюпках, плавання на кораблях – учні морських класів часто проходили в Миколаєві та на навчальному судні Одеського морехідного училища «Великая княжна Мария Николаевна» [6, арк. 54–61].

По закінченні класів видавалося свідоцтво про закінчення курсу за II чи III розрядом, які по досягненню слухачами 21-го віку та достатнього плавального цензу обмінювалися на дипломи шкіпера чи штурмана. Більшість випускників плавали на судах Російського товариства пароплавства і торгівлі, приватних пасажирських і вантажних судах, буксирах і землечерпалках, вітрильних судах, побудованих на Олешківській верфі.

Серед успішних випускників, які реалізували себе у військовому і торговому флотах, у викладацькій і адміністративній діяльності протягом 1879–1903 рр., можна назвати шкіпера каботажного і штурмана далекого плавання Михайла Хоминського, який пізніше очолить морехідні класи в Бериславі, Василя Лободу, який стане завідувачем таких класів у Голій Пристані.

Отже, у 30 рр. XIX – на початку XX ст. на південних територіях разом із Чорноморським флотом розвивалися морська справа і морська освіта – створювалися навчальні заклади, зокрема на Херсонщині, проводилася підготовка спеціалістів безпосередньо в портах – на той час осередках не лише суднобудування. Тому опрацьовані джерела становлять базу для подальшого вивчення глибинних процесів і причинно-наслідкових зв'язків у формуванні й розвитку морської освіти в Херсоні у XX – XXI ст., що і становить перспективи роботи в цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веселаго Ф. Краткая история русского флота. СПб., 1893. 304 с.
2. Державний архів Херсонської області. Ф. 212. Відношення херсонського губернатора про перетворення Херсонських морехідних класів III розряду у морехідне училище малого плавання (1902), акт відкриття училища (1903). Оп. 1. Спр. 6. Арк. 68.
3. Державний архів Херсонської області. Ф. 212. Звіти про навчальну діяльність Херсонських морехідних класів II розряду (1872–1875, 1879). Оп. 1. Спр. 2. Арк. 41.
4. Державний архів Херсонської області. Ф. 212. Правила для учнів Херсонського морехідного училища далекого плавання (1906). Оп. 1. Спр. 4. Арк. 100.

5. Державний архів Херсонської області. Ф. 212. Програма іспитів на звання прапорщика флоту (1896). Оп. 1. Спр. 8. Арк. 41–44.
6. Державний архів Херсонської області. Ф. 212. Розпорядження Міністерства народної освіти про впровадження військової гімнастики в цивільних навчальних закладах (1889). Оп. 1. Спр. 237. Арк. 54–61.
7. Державний архів Херсонської області. Ф. 324. Звіт про діяльність Херсонського училища торгового мореплавства. Оп. 1. Спр. 46. Арк. 13.
8. ПСЗРИ: Собрание второе. Печатано в тип-ии II отделения собственной его величества канцелярии. Т. 42, 1835. № 6788. С. 116.
9. Скальковский К. Русский торговый флот и срочное пароходство на Черном и Азовском морях. СПб.: Суворин, 1887. XXV. 554 с.
10. Ходаковский В. Морський літопис (1834–2011): від училища торговельного мореплавання до Херсонської державної морської академії: нариси з історії. Херсон: ВНЗ «ХДМІ», 2011. 255 с.
11. Чорний О. Херсонський кадетський корпус. Наукові записки. Випуск 9: Історичні науки. С. 221–227.

А.И. Ляшкевич. Херсон: колыбель морского образования торгового флота (30-е годы XIX – начало XX столетия). – Статья.

Аннотация. в статье автором предпринята попытка на основании многих обработанных исторических и архивных источников осветить движущие силы возникновения морского образования на Херсонщине; охарактеризована система образования в мореходных классах и развитие Херсонского училища торгового мореплавания как учреждения, в деятельности которого реализовывался целостный подход к подготовке морских специалистов различного профиля.

Ключевые слова: морское образование, учебные заведения, морские специалисты, училища, условия обучения, выпускники.

A. Lyashkevich. Kherson: the cradle of the marine education of the merchant marine (the 30s of the 19th century, the beginning of the twentieth century). – Article.

Summary. In the article on the basis of many processed historical and archival sources, the author made an attempt to highlight the driving forces for the emergence of marine education in the Kherson region; the system of education in seaworthy classes and the development of the Kherson college of merchant shipping as an institution in whose activities a holistic approach to the training of marine specialists of various profiles was realized.

Key words: marine education, educational institutions, marine specialists, schools, training conditions, graduates.

Я.А. Медражевська,
кандидат медичних наук,
асистент кафедри пропедевтики
дитячих хвороб з курсом догляду за хворими дітьми,
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова,
м. Вінниця, Україна

Л.О. Фік,
кандидат медичних наук,
асистент кафедри пропедевтики
дитячих хвороб з курсом догляду за хворими дітьми,
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова,
м. Вінниця, Україна

Л.Д. Коцур,
кандидат медичних наук,
доцент кафедри пропедевтики
дитячих хвороб з курсом догляду за хворими дітьми,
Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова,
м. Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ДІТЕЙ, ХВОРИХ НА ЕПІЛЕПСІЮ

Анотація. Стаття присвячена вивченню важливості соціалізації дітей з особливостями психофізичного розвитку в колективі, пошукам засобів покращення соціально-психологічної адаптації в школі дітей, які страждають на епілепсію. Надані рекомендації по адаптації дитини до навчання в шкільному колективі.

Ключові слова: епілепсія, діти, соціалізація, адаптація, школа.

Сьогодні перед навчальними закладами поставлено завдання – виховати громадянина з високим рівнем громадянської свідомості, любові до власної держави, з повагою до права і свободи людини. Одним із показників розвитку сучасного суспільства є милосердне ставлення до дітей з особливими потребами, які мають право на повноцінне життя. Інтеграція таких дітей набула світового масштабу. У цьому процесі беруть участь усі високорозвинені країни. Найбільшої активності вивчення ця проблема набула в останні десятиліття. Саме зараз спостерігається посилена увага до дітей з особливостями психофізичного розвитку, спрямовуються зусилля на інтеграцію їх в соціум, формуються засоби для участі у спільному з однолітками навчально-виховному процесі та шкільному житті. Такий інтерес до освіти хворих дітей викликаний цілою низкою причин, які можна визначити як соціальне замовлення держави та сучасного суспільства, що досягли високого рівня правового, культурного й економічного розвитку.

Останнім часом в Україні відбулися великі зміни на шляху розробки стандартів для надання медичної та педагогічної допомоги дітям з органічними ураженнями нервової системи, зокрема з епілепсією. Епілепсія – не вирок, а діти, що страждають на цю хворобу, мають такі ж права на навчання і виховання, розуміння і підтримку з боку оточуючого середовища, як і здорові діти. Поштовхом до реалізації відповідного надання медичної та педагогічної допомоги таким дітям стали прийняті нещодавно зміни у законодавстві в частині інклюзивної освіти. Було запроваджено новий підхід до освіти дітей з особливими потребами, який направлений не на порушення, які має дитина, а на її потреби. Запровадження цього підходу в практику є інноваційним, адже він базується на міждисциплінарній співпраці та міжвідомчих зв'язках, що дають можливість узгодити дії фахівців освіти, медицини і соціального захисту, всебічно супроводжувати дітей з органічними ураженнями нервової системи, зокрема з епілепсією.

У нашій країні на сьогодні зареєстровано близько 25 тис. дітей, хворих на епілепсію. Існують форми, що важко протікають та майже не піддаються терапії. Також розрізняють так звані доброякісні варіанти епілепсії, що не завдають значних незручностей та не вимагають медикаментозного лікування, а з часом можуть просто зникнути. Лікування епілепсії є обов'язковим. Терапію слід розпочинати після проведення досліджень, які дадуть змогу поставити точний діагноз. Одним пацієнтам достатньо контролювати свій стан за рахунок одного препарату (монотерапія), а іншим для подолання судомних нападів потрібна політерапія. Все залежить від природи виникнення нападів [4, с. 32].

Діти, хворі на епілепсію, мають високий рівень коморбідності з епілепсією – порушення поведінки, специфічні затримки розвитку мовленнєвої функції, пізнавальних функцій, аутизм, розлади, пов'язані з дефіцитом уваги, гіперактивністю, депресивністю, тривожністю. Саме коморбідні психічні розлади, а не епілепсія, викликають особливі проблеми під час навчання. Тому діти з особливими потребами в школі часто не встигають за своїми однолітками та потребують спеціальної педагогічної підтримки, що врахує їх психологічні та психофізіологічні особливості.

Важливим питанням сьогодні є проблема соціалізації дітей з особливими потребами в освітнє середовище. У світі соціалізація пацієнтів належить до критеріїв ефективності лікування епілепсії водночас з іншими такими медичними критеріями, як зникнення або зменшення частоти епілептичних нападів. Доведено, що адекватно підібрана терапія дозволяє дітям з епілепсією жити повноцінно.

Останнім часом спостерігається тенденція, коли батьки або опікуни наполягають на навчанні за місцем проживання за загальною чи індивідуальною формою. В Україні існує положення про індивідуальну форму навчання, яке дає змогу дітям з особливими потребами навчатися вдома та не забороняє відвідувати окремі чи навіть усі заняття у школі. Трапляється і таке, що навчальні заклади відмовляються від навчання дітей з епілепсією та перенаправляють їх до відповідних спеціалізованих загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Але якщо прояви хвороби медикаментозно контролюються та дитина не має інших важких психофізичних порушень, то відмова школи є незаконною та невиправданою. За бажанням та за умови стабілізації епілептичних нападів і відсутності тяжких порушень розвитку батьки мають право перевести дитину до загальноосвітньої школи за місцем проживання.

Л. С. Виготський вказує на антипедагогічність дій, коли школи використовують для своєї зручності під час підбору однорідних колективів відсталих дітей. Роблячи це, ми не лише йдемо проти природної тенденції в розвитку дітей, але, що значно важливіше, ми, позбавляючи розумово відсталу дитину колективної співпраці та спілкування з іншими, які стоять вище у своєму розвитку, ускладнюємо, а не полегшуємо найбільшу причину, що призводить до відсталості вищих функцій такої дитини [3, с. 223].

У разі частих нападів (щоденні, декілька разів на тиждень), що супроводжуються порушенням психічної діяльності, необхідне інтенсивне лікування і звільнення від навчального навантаження.

Гуманізація ставлення суспільства до осіб з особливостями у розвитку та інтеграція їх у всі сфери соціального життя вносить зміни у роботу спеціалістів, які працюють у галузі корекційної педагогіки. Наразі ставляться особливі вимоги перед педагогами, які безпосередньо будуть працювати з такими дітьми (всестороннє обстеження дитини, усвідомлення її особливостей, вивчення та пізнання закономірностей розвитку, знання психічних якостей, вміння спостерігати за дитиною та корегувати її навантаження, зокрема адаптувати навчальні плани та методики викладання до специфічних потреб, створювати оптимальні умови для спілкування з однокласниками та адаптації до соціального середовища). Педагоги не лише повинні володіти певною сумою знань про хворобу, а й розуміти, як підвищити мотивацію та змінити установки для дітей з органічними ураженнями нервової системи з огляду на особливості хвороби. Фахівці повинні добре володіти інформацією не лише про дитину, а й про правила надання першої домедичної допомоги у разі судом.

Ставлення до такої дитини як до особистості, а не як патологічного суб'єкта передбачає визнання в ній особистості, прийняття її індивідуальних особливостей, поваги до її честі та гідності. Навчальні плани, індивідуальні програми розвитку повинні розроблятися з урахуванням особливостей дитини, тобто її інтересів, рівня розвитку, властивостей темпераменту та характеру, культурного розвитку родини. У такому разі дитина з особливими потребами має змогу поступово рухатися вперед. Вчителі не повинні вимагати від неї виконувати все так, як від здорових дітей. Велика увага має приділятися соціально-емоційній сфері дитини. Такий підхід дозволить сприяти розвитку самостійності, позитивної самооцінки.

Також важливим аспектом залишається співпраця вчителя з батьками дитини, залучення їх до навчального процесу, а також психологічна підтримка сімей (тренінги, зустрічі з іншими батьками, групи підтримки). Є багато шляхів для залучення їх як помічників до виховного, розвивального і навчального процесів. Підтримувати постійний зв'язок між школою та родиною можна за допомогою телефонних дзвінків, зустрічей, журналів спілкування. Також можна дати можливість батькам проявити себе у ролі асистента вчителя під час екскурсій чи туристичних походів, взяти участь у спільних корекційно-розвиткових заняттях, не відриваючи цим дитину від класу.

На початку кожного навчального року вчителю рекомендується виконати такі дії:

- 1) особисто зустрітися з такою дитиною та її батьками;
- 2) пояснити можливі фізичні, навчальні та соціальні зміни, які відбудуться в новому навчальному році;
- 3) спланувати програму розвитку дитини на поточний рік;
- 4) отримати інформацію про особливості судомних нападів у дитини;
- 5) вивчити алгоритм дій під час надання першої допомоги;
- 6) отримати всю інформацію про медикаментозне лікування (які ліки і коли приймає дитина, вміє це робити самостійно чи під контролем дорослих);
- 7) допомогти батькам надати шкільному лікарю всі записи з означеною вище інформацією (педагог, медичний працівник закладу чи асистент учителя за домовленістю має постійно контролювати прийом денних доз препаратів, якщо цього потребує курс лікування) [1, с. 13].

Потрібно обговорити та домовитися з батьками, як і в якій формі їх повідомляти про зміни психофізичного стану дитини, зокрема про підвищення втомлюваності, депресивні настрої, агресивність, порушення вимови, тимчасову загальмованість, спазми мимічної мускулатури, що можуть бути провісниками судомної активності. Якщо епілептичний напад відбувся швидко, потрібно повідомити батьків про час нападу та особливості його перебігу (чи був напад із втратою, порушенням свідомості або без таких симптомів). Ми рекомендуємо вести записи у вигляді щоденника спостережень, важливість якого виявляється тоді, коли батьки звертаються до нового лікаря. Важливими ці записи є і в разі, коли дитина має тривалу (протягом кількох років) історію хвороби із застосуванням різних проти епілептичних препаратів (ПЕП). Також учні класу мають бути обізнані про особливості перебігу епілептичних нападів, щоб адекватно реагувати на ситуацію, зберігати психологічний спокій у колективі як під час нападу, так і після. Ми радимо проводити виховні години у класі, на яких пояснювати дітям певні моменти у розвитку такого захворювання. Учитель власною поведінкою повинен впливати на моделювання поведінкової реакції як з боку однокласників, так і з боку дитини, яка страждає на епілепсію, та її родини. Не потрібно також виділяти дитину між іншими однокласниками, морально тиснути на неї через гіперопіку чи постійне відсторонення від колективних справ. Це допоможе створити демократичну атмосферу і всіляко сприяти формуванню міцного дитячого колективу [2, с. 11].

Особливі вимоги постають перед учителем, який безпосередньо буде працювати з дитиною, яка має особливі освітні потреби. За таких умов він бере на себе значні моральні зобов'язання, що стосуються змін умов та методів навчання. Для цього педагог має створювати ситуації позитивних соціальних взаємин учнів. Завдяки контактам з однолітками діти з епілепсією розвиваються емоційно і соціально, вчаться жити у злагоді з оточуючими, у них формується самоповага. Така атмосфера заохочує всіх дітей до досліджень, ініціативи, творчості та є передумовою успішного навчання і розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 2 (70). С. 7–18.
2. Колупаєва А.А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі. Особлива дитина: навчання і виховання. 2014. № 3 (71). С. 7–13.
3. Выготский Л.С. Реальные формы социального поведения: психология личности в трудах отечественных психологов. СПб.: Питер, 2000. 480 с.
4. Мартинюк В.Ю. Протокол лікування епілепсії, епілептичних синдромів. ШИФР (G 40). Международный неврологический журнал. 2007. № 3 (13).

Я.А. Медразжевская Л.А. Фик, Л.Д. Коцур. Особенности учебного процесса у детей больных эпилепсией. – Статья.

Аннотация. Статья посвящена изучению необходимости социализации детей с особенностями психофизического развития в коллективе, поиску методов улучшения социально-психологической адаптации в школе для детей, страдающих эпилепсией. Даны рекомендации по адаптации ребенка к обучению в школьном коллективе.

Ключевые слова: эпилепсия, дети, социализация, адаптация, школа.

Ya. Medrazhevskaya, L. Fik, L. Kotsur. The educational process in children with epilepsy has feature. – Article.

Summary. The article is devoted to the study of the necessity socialization of children in the team is with special necessities, search of methods to improve social and psychological adaptation in school for children with epilepsy. Recommendations for the adaptation of the child to schooling were given.

Key words: epilepsy, children, socialization, adaptation, school.

А.А. Синишин,
Заслуженный художник Украины,
доцент кафедры дизайна,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

ФЕНОМЕН ОДЕССКОГО ПЛАКАТА КОНЦА XX ВЕКА

***Аннотация.** Статья посвящена уникальному искусству плаката, в частности, политическому плакату Одессы, который стал заметным явлением в изобразительном искусстве страны в 70–80-е годы XX века. Выясняются истоки столь стремительного взлета одесского плаката. Перестройка оказалась благодатной почвой для его расцвета. Раскрываются причины потери одесским плакатом завоеванных позиций.*

***Ключевые слова:** Всесоюзная Витрина политического плаката, одесские художники-плакатисты, ул. Дерибасовская, Союз художников Украины.*

Плакат – самый молодой вид искусства, но он уже познал необычайную активность и увядание, повышенный спрос и равнодушие к себе. Плакат всегда отражает время и создается им. Он – точный барометр общества и характеризуется тесной связью с идеологией и историей.

В Одессе до 80-х годов, конечно, были высокопрофессиональные плакатисты, известные в Украине, такие как В. Бухарцев, А. Настасюк, И. Клигман, В. Резников, Р. Фишер и др. Во время застоя плакат потерял публицистический накал, появились штампы. Для борьбы с этими явлениями был создан «Агит-плакат» СХ Украины, в Дома творчества Союза художников СССР стали приглашать художников-плакатистов из областей, где они вместе со столичными профессионалами работали над актуальными темами в плакате. Благодаря усилиям Т. Лящука – председателя комиссии плакатного искусства Союза художников Украины, заслуженного деятеля искусств УССР – эти заезды в Дома творчества «Седнев», «Дзинтари» стали традиционными. Для молодых плакатистов, еще не членов СХ СССР, это было замечательной школой плакатного искусства. Здесь они совершенствовали свое мастерство, знакомились с последними мировыми достижениями в этом виде искусства, взаимообогащались творческими идеями. Особенно сильное влияние на сознание художников и их мировоззрение оказали лекции и просто беседы с корифеями плакатного искусства: Т. Лящуком, В. Шостей, О. Терентьевым, А. Лемберским, Г. Кирке, Ю. Димитерсом и другими. Воистину, это была академия плаката, в которой живое участие принимали, учились и обогащались опытом и одесские художники. Плакат В. Шости «Ни пуха, ни пера» произвел сильнейшее впечатление на нас, начинающих плакатистов, и стал символом нового подхода к современному мышлению в области плаката. Это был переломный момент в сознании, в частности, одесских плакатистов, вызвал у них творческую активность, жажду поиска новых средств выразительности и изобретательности. Удачный плакат надолго остается в памяти зрителей, воздействует на подсознание человека и делает его умнее, добрее и сознательнее. Значение плаката (политического, социального, экологического, рекламного и т.д.) в обществе, безусловно, огромно. Плакат – это злободневное искусство, он откликается на проблемы сегодняшнего дня. Но шедевры этого вида искусства остаются актуальными многие десятилетия.

В 1983 году автора этих строк избрали председателем секции графики Одесской областной организации Союза художников Украины. Тогда же на бюро секции было принято решение организовать областную выставку плаката, дать возможность художникам разрядиться творческой энергией, излить оригинальные идеи на плакатные листы, донести свои мысли и идеи народу.

Так в 1983 году состоялась Первая областная выставка-конкурс политического плаката, а в 1985 – Вторая. 1983 год по праву можно назвать стартом возрождения одесского плаката. Участниками выставки были как члены Союза художников СССР, так и художники, не состоящие в Союзе. По итогам выставки была издана подборка малоформатных плакатов (1500 экз.), которая вошла в подарочный фонд Одесского областного комитета защиты Мира. Таким образом, не один комплект одесских плакатов разошелся по разным странам в качестве памятного подарка, в частности, был подарен Всемирному Совету Мира (Хельсинки, Финляндия).

Эти выставки вдохновили многих художников Одессы на работу в политическом плакате, особенно тех, кто трудился в художественно-производственном комбинате Худфонда СССР и производственном художественно-оформительском комбинате при Одесском облисполкоме. Некоторые студенты Одесского художественного училища им. М. Б. Грекова и студенты художественно-графического факультета Одесского государственного педагогического института им. К. Д. Ушинского изъявили желание попробовать свои силы в этом виде изобразительного искусства и, надо сказать, небезуспешно.

Начали в эти годы с большим энтузиазмом проводиться выставки-конкурсы политического плаката советских и зарубежных студентов, обучающихся в одесских вузах. Плакат становился популярным, и интерес к нему с каждым годом возрастал.

В 1986 году была создана так называемая «Группа одесских плакатистов» (А. Лекомцев, О. Стайков, Е. Морозовский, М. Сидорова, Л. Каушанский, Б. Дорогань, В. Гаря, А. Малик, О. Яковенко, А. Зоркальцев, А. Синишин, А. Исаев, А. Перекрестова, А. Дудкин и др.), которая собиралась раз в неделю в мастерской художников О. Стайкова и А. Лекомцева, где обсуждались эскизы и идеи плакатов молодых и маститых художников, одобрялись или отвергались плакатные задумки. Художники учились друг у друга, готовились к Республиканским, Всесоюзным и Международным выставкам и конкурсам плаката. Расширялся диапазон их интересов. В первую очередь, это обращение к мотивам общечеловеческой духовной культуры, воплощенное часто в символах и аллегориях (А. Синишин «Инициатива в рамках предписаний») [8, с. 28]. Используются возможности деликатного творческого перехода от внешнего к метафорическому, ассоциативному (М. Сидорова, Л. Каушанский «Есть город, который я вижу во сне...») [1, с. 65]. Иногда плакаты трактуются с привкусом теплого юмора (О. Стайков, А. Лекомцев, Е. Морозовский «Взгляд на жизнь») [9, с. 28]. Одесским художникам-плакатистам присуща острая наблюдательность, творческая неутомимость и поиск, умение превратить, казалось бы, незначительное событие в обобщенный художественный образ (А. Перекрестова, С. Амоскина «Есть у меня друзья!») [1, с. 44]. Многие члены этой группы стали лауреатами, дипломантами и призерами всевозможных смотров плакатного искусства: А. Синишин – лауреат и дипломант Международного конкурса политического плаката «За мир и социальный прогресс» (Москва, 1986); А. Исаев (студент ОГХУ им. М. Б. Грекова) – лауреат I и III премий, Ю. Шибанов – лауреат II премии, А. Лекомцев, Е. Морозовский, О. Стайков – лауреаты III и Поощрительной премий, А. Синишин, Л. Сашенкова, М. Сидорова, Л. Каушанский – дипломанты Международного конкурса политического плаката «Ради жизни на земле» (Москва, 1989); А. Лекомцев, Е. Морозовский, О. Стайков – лауреаты II премии и Приза издательства «Плакат», М. Сидорова, Л. Каушанский – лауреаты III и поощрительной премий Всесоюзного конкурса плакатов «Перестройка и мы» (Москва, 1989) и т. д. Плакатисты Одессы участвовали также в Международных биеннале плаката в Варшаве (Польша) – А. Лекомцев, Е. Морозовский, О. Стайков, в Лахти (Финляндия) – В. Гаря, А. Синишин, Н. Вылкун. Демонстрировались плакаты одесситов на коллективных выставках в Бельгии, Болгарии, ГДР, Кубе, Польше, Румынии, США, Чехословакии и т. д. Произведения одесских плакатистов неоднократно репродуцировались в отечественных и зарубежных изданиях, выходили массовыми тиражами в издательствах Киева, Москвы, Одессы, что свидетельствует о высоком профессиональном уровне их авторов и общественном признании их творчества. Плакаты одесских мастеров привлекали внимание зрителей актуальностью тематики, смелостью и оригинальностью образных решений, лапидарностью художественного языка. В их произведениях отражается интеллектуальное осмысление и философское мировосприятие действительности художниками. Высокий уровень мастерства одесских художников-плакатистов, постоянный творческий поиск, оптимизм и гуманизм определили творчество этих художников.

В эти годы одесский плакат заявил о себе громко и внушительно, что дало повод Народному художнику России, председателю правления Московского Союза художников, профессору О. М. Савостюку так высказаться в одном из художественных журналов: «Мы знаем, например, сочную живопись Армении, самобытные гобелены Грузии, чеканную графику Якутии, драгоценное народное искусство Прибалтики, **выразительный плакат** Одессы (курсив мой – А. С.)» [15, с. 1-4].

В самые переломные моменты в жизни нашей страны плакат выходил на передние позиции и становился ярким агитатором и пропагандистом. Так было в гражданскую войну – «Окна РОСТА», «Окна ЮгРОСТА», в Великую Отечественную – Окна «ТАСС» и т. д. В связи с этими примерами возникла идея выставить оригиналы политических плакатов в витринах ул. Дерибасовской. Эта идея плакатистам понравилась. Наши художники предложили ЦК ВЛКСМ провести Всесоюзную выставку плаката на Дерибасовской, там это предложение одобрили и возложили ответственность за это мероприятие на Одесский обком комсомола, возглавляемый в то время С. Р. Гриневецким, которому потом пришлось преодолевать бешеное

сопротивление партийных чиновников, чтобы состоялась «Всесоюзная Витрина политического плаката» (ВВПП) в Одессе (1987 г., 1988 г., 1989 г.). Это было уникальным явлением в культурной жизни страны, оно вызвало большой общественный резонанс, получило горячий отклик в средствах массовой информации. Самое активное участие в выставке плакатов на Дерибасовской приняли одесские художники – более 30 плакатистов выставили около 80 графических листов. Высокий уровень мастерства одесских художников-плакатистов, постоянный творческий поиск, оптимизм и гуманизм определяют творчество этих художников, которые внесли заметный вклад в развитие украинского изобразительного искусства.

«За свои 30 лет работы в политическом плакате такого заинтересованного участия зрителей в обсуждении выставки я не припомню», – заявил главный художник издательства «Плакат» О. Масляков [8, с. 30–31]. «Всесоюзная Витрина политического плаката – это свыше двухсот остро публицистических графических листов, в течение почти месяца тесно заполняющих обычно весьма просторные витрины магазинов на Дерибасовской, это массовое культурно-политическое действо, во время которого зритель вступает в активный контакт с плакатом, происходят встречи художников и зрителей, разгораются дискуссии – отнюдь не только на эстетические темы – среди самих зрителей, а зрителем становится каждый, составляющий многотысячный людской поток, который ежедневно течет по этой центральной улице Одессы», – констатировала Инесса Свирида, доктор исторических наук, член плакатной комиссии СХ СССР [9, с. 29].

Вот некоторые высказывания из книги отзывов: «Выставка дает сильный заряд энергии тем, кто хочет, чтобы наша жизнь менялась к лучшему, а для этого надо, чтобы люди думали, думали, думали!» – Г. Капралов, кинорежиссер; «Превосходная выставка. Никогда такой не видел, и жаль, что ее не было раньше, как бы она помогла нам в жизни», – А. Туровский (Камчатка); «Это самое замечательное, что я видел в жизни», – художник В. Глодецкий (г. Волгоград).

В изобразительном искусстве в разные периоды наблюдаются взлеты и падения некоторых его видов и жанров. Этого не избежал и политический плакат Одессы.

В 90-е годы произошли глубокие социально-экономические изменения в нашем обществе. Разрушился Советский Союз. Приказал долго жить Художественный фонд Украины, закрылся производственный художественно-оформительский комбинат, прекратили деятельность Дома творчества СХ Украины.

Художники оказались в сложном материальном положении, как, впрочем, и остальные граждане нашей страны. Распалась и «Одесская группа плакатистов». Работавшие в плакате художники сменили направление своей творческой деятельности: одни перешли в секции живописи и графики (О. Стайков, А. Лекомцев, Э. Морозовский, А. Малик и др.), другие уехали за границу (М. Сидорова, Л. Каушанский), кое-кто занялся оформлением интерьеров особняков богатых граждан Украины (О. Яковенко и др.). Заметно упал интерес к политическому плакату. Голый энтузиазм работы в политплакате иссяк, реальность подавила благородные порывы художников. Но на передний план теперь вышли рекламный, экологический, социальный, театральный, выставочный и другие плакаты. И уже в 2013 году плакат «Мольер. Дон Жуан» А. Синишина получил Приз зрительских симпатий на Первой международной выставке-конкурсе театрального плаката в Одессе. На этой же выставке показали свои произведения художники-одесситы: В. Зайцев, А. Карпушкин, Г. Палатников, С. Накцинская (бывшая студентка МГУ), Н. Выхун. Появилась надежда, что и политический плакат одесских художников выйдет из тени на широкую творческую дорогу. В недалеком будущем этому, думаю, поспособствуют и выпускники кафедры графического дизайна Международного гуманитарного университета.

ЛИТЕРАТУРА

1. Коллектив авторов. Перестройка и мы. М.: Плакат, 1989. 132 с.; ил.
2. Третя Республіканська виставка плаката. Каталог / Укл. А.Г. Брусина, І.С. Міщенко, М.А. Склярська. К.: Рекла-ма, 1982. 72 с. іл.
3. Глеб Евгений. Политический плакат борется. «Вечерняя Одесса». 1985. № 183 (3618), 9 августа. С. 1.
4. Двадцять років «Агітплакату спілки художників УРСР». Каталог / Автор вступної статті – заслужений діяч мистецтв УРСР Т.А. Ляшук. Київ, 1983. 56 с.
5. За мир и социальный прогресс! Международный конкурс политического плаката: Альбом – каталог. М. «Пла-кат», 1986. С. 44: ил.
6. Ради жизни на земле. Международный конкурс политического плаката. Каталог. М.: Издательство «Плакат», 1989.
7. Шевченко В.Я. Композиція плаката: навч. посібн. Х.: Колорит, 2004. С. 47–49, іл.
8. Всесоюзная витрина политического плаката – 88. Каталог. Кишинёв Рекламно-издательская фирма «Дельта», 1989. 60 с.: ил.
9. Всесоюзная витрина политического плаката – 89. Каталог. Кишинёв издательство «TIMPUL». Творческо-арти-стическое объединение «INTERARTA», 1990. 60 с.: ил.

10. Басанец Т. Первая областная выставка плаката в Одессе. «Советская графика 10» Составитель Е.И. Буторина. Издательство «Советский художник», 1986. С. 278–280, ил.
11. Четверта республіканська виставка плаката. Каталог. Київ, 1987. С. 6, 54, 56, 57, 61, 67, 68, 69: іл.
12. Український плакат у Львові. Всеукраїнський конкурс політичного, соціального та культурологічного плаката «Свою Україну любіть...». Каталог. Львів, 2008. С. 49: іл.
13. Український плакат у Львові. Всеукраїнська виставка-конкурс політичного, соціального та культурологічного плаката. Каталог / Передмова О. Луковська, заступник директора ЛПМ з науково-мистецької діяльності, кандидат мистецтвознавства. Львів, 2010. С. 51: іл.
14. За мир и социальный прогресс. Комплект малоформатных плакатов (15 экз.). / Предисловие – Гайдаенко И., председатель Одесского областного комитета защиты мира. За мир и жизнь. Одесса Облполиграфиздат 1984. С. 2–4: ил.
15. Иванов Н. Разговор на важную тему. Восстановит храм культуры! Юный художник. Ежемесячный журнал Союза художников СССР, Академии художеств СССР, ЦК ВЛКСМ. 1989, № 4. С. 1–3.

А.А. Сінішин. Феномен одеського плакату кінця ХХ століття. – Стаття.

Анотація. Стаття присвячена унікальному мистецтву плакату, зокрема, політичному плакату Одеси, який став помітним явищем в образотворчому мистецтві країни в 70–80-ті роки ХХ століття. З'ясовуються ви-
токи такого стрімкого злету одеського плакату. Перебудова виявилася благодатним ґрунтом для його розквіту.
Розкриваються причини втрати одеським плакатом завойованих позицій.

Ключові слова: Всесоюзна Вітрина політичного плакату, одеські художники-плакатисти, вул. Дерibasів-
ська, Спілка художників України.

A. Sinishyn. The phenomenon of the Odessa poster of the late twentieth century. – Article.

Summary. The article is devoted to the unique art of the poster; in particular, the political poster of Odessa, which
became a notable phenomenon in the country's fine art in the 70-80s of the twentieth century. The origins of such a rapid
take-off of the Odessa poster are revealed. Perestroika proved to be a fertile ground for its heyday. The reasons for the loss
of Odessa poster conquered positions are revealed.

Key words: All-Union Showcase of Political Poster, Odessa Posters, Street. Deribasovskaya, Union of Artists of Ukraine.

УДК 173

Т.В. Стас,

доцент кафедри кино и телевидения
факультета искусства и дизайна,

Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина

СЕМЬЯ КАК УНИВЕРСАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ И ФЕНОМЕН КУЛЬТУРЫ

Аннотация. В статье рассматривается соотношение общества, семьи и личности в культуре. Выделены
особенности семьи в контексте исторического развития. Определены существенные трансформации институ-
та семьи в современности.

Ключевые слова: семья, ценности, культура, трансформации, общество.

Семья является культурным явлением и носителем культурных традиций. Архетипические сопровож-
дающие феномена «семья» содержатся и каким-либо образом воспринимаются, трактуются, легализиру-
ются внутри каждого из существующих и существовавших когда-либо обществ. Каждое из них определяло
взгляд на образец семьи и передавало его из поколения в поколение. «Ценность и есть вневременное <...>
ценность вещи тем более значительна, чем эта вещь менее подвержена влиянию времени» [1].

Прежде всего, рассмотрим соотношение общества, семьи и личности в культуре. В поисках смысло-
вого содержания слова «семья» нам следует обратиться к его этимологии. Слово «семья» имеет достаточно
специфическую этимологию, которую следует соотнести с функциями или представлениями о сути семьи.

В славянской культуре слово «семья» имеет древние корни. Это слово происходит от древнесла-
вянского слова «сѣмий» – челядь, рабы. Сущ. СѢМИА образовано от сущ. сѣмь «работник, слуга»,
«домочадец», которое происходит от православного сѣмь сѣмь «слуга». Слово сѣминъ означает «не-

вольник». Таким образом, под словом «семья» понимается, в первую очередь, зависимая группа людей. То есть по значению – это человек, а в данном случае лучше феодал, которому подчинена определённая группа людей. То есть принадлежность к семье предполагала низкий социальный статус человека. В то же время знатный человек соотносил себя не с семьёй, а с родом, отсюда оскорбительное высказывание «без роду, без племени». Так же это можно понять и в контексте социальных отношений в Тёмные и Средние века: женщина и дети были социально неактивны и выпадали из социальной иерархии. Дети получали полный социальный статус только после образования своих собственных семей.

Любопытно, но слово «фамилия» в большинстве случаев является обозначением семьи в большинстве европейских языков и имеет примерно такую же этимологию. Латинское слово «фамилия» происходит от слова «фамулус» (домашний раб) и изначально обозначало не семью в современном понимании, а собственность мужчины (патрона или патер фамилиас): жена, дети, рабы, вольноотпущенники и скот. Отношение между фамилиа и патер было не родственной связью, а отношение господства-подчинения. Изначально в германских языках, например, в немецком языке использовалось слово Хаус, то есть дом, который описывал, опять-таки, собственность мужчины. В европейских языках слово «фамилия» начинает использоваться в современном смысле (то есть, подразумевая нуклеарную семью) только к концу XVII века [6, с. 27].

Необходимо отметить, что в некоторых славянских языках в качестве слова «семья» используются несколько иные слова. Например, в ряде славянских языков (сербском, польском, чешском, кашубском, боснийском, словацком, а также в украинском) есть слова, происходящие от общезвучающего «род» с общим значением: родина, родыня, породица, родзыня и т. д. Они происходят от старо-славянского слова «род», что значит богатый урожай, процветание и, наконец, рождение. Здесь на первое место выносятся патриархальное понимание семьи, то есть так изначально обозначалась общность людей связанные общим предком, клан, а не та нуклеарная семья, которая понимается под этим словом сейчас. Имелось в виду, что взрослые, половозрелые мужчины считались полноценными членами рода, а вот у них уже была своя челядь: рабы, дети, жёны, скот, то есть семья. Исключение, пожалуй, составляет словенский язык, в котором слово «семья» обозначается словом «дружина». В русском и украинском языке дружина, в первую очередь, понимается как личное войско князя, но надо отметить, что и княжеская дружина изначально создавалась на основании родственных связей, отсюда и деление дружины на старшую и младшую. Старшая – это ближайшие родственники князя, а младшая – это зависимые от них люди, челядь. Как мы видим, изначально под словом «семья» в большинстве европейских языков понималась собственность мужчины [5, с. 199].

Необходимо также отметить и арабский язык, в котором есть два понятия, соответствующих семье, – усрат и аият. В первом случае понимается условно нуклеарная семья, в которую входят дети и жёны мужчины. А вот слово «аият», которое также используется в смысле семья, подразумевает мужа и его ближайших родственников, то есть бабушек и дедушек со стороны отца. Но как бы ни было, мы видим, общую этимологическую тенденцию в понимании слова семья.

Феномен «семья» мы можем рассматривать в самых разных плоскостях: социальной, социально-философской, религиозной и культурологической. Последняя будет самой общей и фундаментальной, так как понятие семьи вырастает из культуры, традиций и обычаев. В зависимости от культуры понятие семьи будет содержательно отличаться и варьироваться. Например, в славянской культуре оно, как правило, понимается в условно широком смысле: муж, жена, дети, все родственники (родители) со стороны жены и мужа. Это понимание семьи достаточно общее для европейских народов и является базовым организационным звеном.

С другой стороны, в зависимости от народа понятие семьи понималось в более широком или узком смысле. Например, для кельтских народов (валлийцы, ирландцы, шотландцы) базовым понятием был клан. Именно он считался настоящей семьёй, а то, что понимается сейчас как семья (муж, жена, дети), называлось либо двором, либо хозяйством, т. е. чем-то ограниченным (в этом смысле использовалось слово «септ»). Клан же как объединение септов признавался как семья и должен был иметь ряд признаков, которые гарантировали его признание таковым. Во-первых, это происхождение клана от одного из основных племён Шотландии, далее наличие вождя клана и, наконец, геральдики, которая признается королём. Во-вторых – внутриклановые браки. Все это является признаками семьи, септ же как семья не воспринимался вообще, истинная принадлежность к семье определялась через принесение феодальной клятвы и готовности служить вождю. Иначе говоря, человек вне клана, или же септ, не принадлежавший ни к одному клану, не считался ни семьёй, ни вообще людьми.

Впоследствии оформление семьи в узком смысле началось только с окончательным укреплением христианства и разрушением феодальной системы. И государство, и семья строятся по принципу единой верховной власти. Прообраз этой власти и в том, и в другом случае один: как главой Церкви является Христос, так главой государства – царь (монарх), а главой семьи – муж и отец. Церковь послушна Христу, стало быть, народ должен быть послушен монарху, как и семья – своему главе.

Другим вариантом восприятия семьи в культурном пространстве является понятие семьи в иудаизме. «Мужчина не может жить один без женщины, а женщина не должна жить без мужа, и вдвоём они не могут быть без Бога», – так гласит мидраш [7]. Это объединение мужчины и женщины единоверца, скреплённое ритуальным брачным договором и подтвержденное раввином главой общины.

Схожая с кельтскими кланами система есть и у вайнахских народов, где основа организации не семья, а тейп (хотя вайнахи в основном мусульмане, у них сохраняются доисламские традиции), более того, сформулирован специфический комплекс признаков, которые указывают на тейп (род, семью): единство и незыблемость тайповых отношений для каждого сородича тайпа; право на общинное землевладение; объявление всем тайпом кровной мести другому тайпу за убийство и общественную дискредитацию члена данного тайпа; безусловное запрещение брака между членами одного тайпа; бесправное положение женщины при решении правовых вопросов и другие.

Переворот, совершившийся с началом Нового времени, освободил систему ценностей от излишней религиозности. В эпоху активной индустриализации и рождения буржуазии каждый должен был своим трудом создать себе фундамент и эта необходимость рассчитывать только на себя и невозможность перенять семейное ремесло вследствие резко увеличившегося количества профессий порождает индивидуалистскую культуру, образ сильного, активного, всесторонне развитого индивидуалиста. Вера в собственные силы и реальная возможность пробиться в элиту (теперь уже не элиту по крови, а по экономическому статусу) вдохновляла людей. Данную эпоху резюмирует Бэкон, говоря: «Тот, у кого есть жена и дети, отдал заложников судьбе, ибо семья является помехой на пути свершения великих предприятий, как добродетельных, так и злонамеренных» [2, с. 89]. Бездетных и неженатые воспринимались как свободные люди, имеющие возможность реализовать себя и принести пользу обществу в занятиях наукой и искусством, политикой и образованием.

Ориентация культуры на технические достижения, на увеличение количества выпускаемого товара и особую ценность каждой единицы времени рождает индивида, все время находящегося в погоне за личной выгодой, индивидуалиста, который отодвигает семью на второй план ради увеличения своего рабочего времени. Возникает новый тип семей, где каждый член работал, в том числе женщины.

Фраза «Мой дом – моя крепость», принадлежащая английскому юристу Эдуарду Коку, обозначала начало объединения накопленных капиталов индивидуалистами и создание первых на территории Европы олигархических кланов [4]. Формируется новое понимание семьи и роль капитала в ней. Данная тенденция, продолжаясь, к XIX веку превращается в свою противоположность – буржуазия предпочитает держать свою семью вне работы на производстве, используя наемную силу. В рамках буржуазной культуры сложился новый взгляд на соответствующие роли мужчины и женщины и новое, в духе тогдашней педагогической науки, обращение с детьми. Сексуальность и эротика стали составными частями буржуазной модели брака по любви, а любовь впервые оказалась предварительным условием брака или, по крайней мере, его ожидаемым результатом.

Экономическое восприятие семьи как способа сохранения и укрепления частной собственности стало базой для общественного развития. Семейный уклад и время, выделенное на общение с детьми, в значительной степени определялся наличием работы у супругов. Благополучие детей и сохранение брака в интересах детей становится доминирующим типом.

С середины XX века возникает новый тип – супружеская семья, в которой доминируют равноправные отношения, стабильность брака зависит от желаний и качества отношений между супругами. Экономическая самостоятельность женщин, повышение их социального статуса неизбежно предполагает иной – партнерский тип супружества. Многие исследователи отмечают изменение функций семьи в сторону её большей психологизации и интимизации.

В XX веке произошёл переход от брака по расчёту или обязанности к браку по любви. С одной стороны, как отмечает И. С. Кон, «это огромное достижение человечества, но с другой стороны, такой брак предполагает большую частоту расторжения браков по психологическим мотивам, таким, например, как «несходство характеров», что ведёт к меньшей устойчивости браков» [3, с. 212].

В целом во всем мире за годы, прошедшие после Второй мировой войны, структура семьи как социального института претерпела весьма существенные изменения. В странах западной цивилизации

молодежное движение 60-х годов XX века, в котором активно участвовали хиппи и значительная часть либеральных феминистских организаций Европы, подтолкнуло сексуальную революцию, отнюдь не способствовавшую укреплению института семьи. Изменились и социально-психологические установки на рождаемость. Материнство становится лишь одной из её социальных идентичностей.

В современном обществе, во-первых, налицо тенденция к снижению числа заключенных браков. Во-вторых, возрастает число разводов. В-третьих, растет число разведенных женщин, не вступивших в повторный брак, и женщин, имеющих внебрачных детей. В-четвертых, очень много детей воспитывается без одного из родителей. В-пятых, число людей, имеющих детей, заметно уменьшается и наблюдается дальнейшая тенденция к бездетности семейных пар. В-шестых, монополия семьи на регулирование интимных отношений взрослых частично разрушается свободой нравов. Современные женщины имеют равные с мужчинами возможности в сфере бизнеса, что, разумеется, прогрессивно. Какое будущее ожидает семью? Означают ли перемены в семейной жизни, которые мы наблюдаем, что семья достигла состояния глубокого распада и этот процесс необратим?

Несмотря на то, что за тысячелетия существования семьи как социального института она претерпевала многочисленные изменения, на наш взгляд, семья останется фундаментом общества, поскольку именно она формирует основные качества человека и вводит его в мир социальных отношений. Семья с совокупностью ее исторически выработанных значений, смыслов, которые восприняты индивидом в качестве традиции подсознательных архетипов, личной веры, убеждений, выступающих масштабom и ориентиром в оценках (выборе) и реализации жизненных стратегий и поведения, останется истинным носителем культуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антонов А.И. Микросоциология семьи: Методология исследования структур и процессов. М., 1998. С. 1–16.
2. Ковалевский М.М. Очерк происхождения семьи, рода, племени, собственности, государства и религии. М., 1939.
3. Кон И.С. Ребенок и общество. М.: Академия, 2003. 336 с.
4. Кребер А., Клакхон К. Культура: критический обзор понятий и определений / Культурология: Дайджест. М., 2000. С. 105.
5. Мангейм К. Очерки социологического знания: проблема поколений – состоятельность – экономические амбиции: пер. с англ. М.: Мысль, 2000. 247 с.
6. Мелекесов Г.А. Теория ценностей методологическая основа аксиологизации образования в современном мире. Самара – Оренбург: Изд-во СамГПУ, 2001. 49 с.
7. Хайруллина Н.Г., Сайфуллин Ф.Ф. Отношение молодежи к межэтническим бракам: кросскультурный анализ. Теоретический и научно-практический журнал по гуманитарным наукам «Общество и человек». 2013. № 3–4 (6). С. 19–23.

T.B. Stas. Сім'я як універсальна цінність і феномен культури. – Стаття.

Анотація. У статті розглядається співвідношення суспільства, сім'ї та особистості у культурі. Виділені особливості сім'ї у контексті історичного поступу. Визначено сутнісні трансформації інституту сім'ї у сучасності.

Ключові слова: сім'я, цінності, культура, трансформації, суспільство.

T. Stas. The family as universal values and cultural phenomenon. – Article.

Summary. The article deals with the correlation of society, family and personality in culture. Distinguished features of the family highlighted in the context of historical advancement. The essential transformations of the family's institute in the present time are underlined.

Key words: family, values, culture, transformation, society.

Г.І. Степанова,
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри кіно та телебачення,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

Д.М. Михайлов,
магістр арт-менеджменту та продюсування,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

САУНД-ДИЗАЙН ЯК НОВИЙ НАПРЯМ У ЗВУКОРЕЖИСУРІ

Анотація. У статті проведено огляд нового напрямку у звукорежисурі, саунд-дизайн і музична драматургія кіно і телебачення, розвитку технологій саунд-дизайну, здійснення відеореальності, якісного і креативного звуку, з додаванням ряду ефектів за допомогою саунд-дизайну.

Ключові слова: кіно, саунд-дизайн, мультимедійна продукція, звук, звукозапис.

Саунд-дизайн (у перекладі з англійської «звуковий дизайн») як явище почав виокремлюватись у звукорежисурі. Він пов'язаний із художньою творчістю і створенням об'єктів не матеріальних, а аудіовізуальних: звукових образів на екрані, у відеоіграх тощо. Головна відмінність полягає у тому, що саунд-дизайнери за допомогою технічних засобів створюють звуки, яких немає у природі, вони лише схожі на реальність. Наприклад, звук лазера у фільмі «Зоряні війни», якого у повсякденному житті не існує [1]. Своєю чергою, саунд-дизайнер (Sounddesigner) – це фахівець, який здатен визначати і створювати вигадані аудіо-елементи. «Він експериментує з різними звуками, записавши звук удару кувалди по залізу, він може розкласти його на тони і шари за допомогою комп'ютерної програми, отримати цілий спектр відтінків і використовувати їх, щоб озвучувати найрізноманітніші ефекти» [2].

Саунд-дизайнер має знати все: режисуру, звукорежисуру, історію музики та візуальних мистецтв. Крім цього, він має бути менеджером, адже часто для певних проектів потрібна команда асистентів, яким варто чітко поставити завдання і простежити за правильним їх виконанням. Також дизайнер звуку має володіти навичками програмування, хоча б базовими. Тембр на синтезаторі або процесорі обробки не завжди збігається з поставленим завданням, часто треба писати його вдруге.

Саунд-дизайнер має стежити за всіма звуками, починаючи з шуму міста і закінчуючи приглушеними звуками радіо. Професія тому унікальна, що справжній фахівець має однаково добре розбиратися як у класичній музиці, так і в фізиці. Також саунд-дизайнер має володіти аудіальним сприйняттям світу, вміти асоціювати різні звуки. Такий дизайнер створює не просто аудіо оболонку для гри, ролика або фільму, він вдиhaє в них життя.

Ці навички активно використовуються в різних видах мистецтва (театр, кіно тощо), а також у створенні комерційних проектів (індустрія реклами, виробництво комп'ютерних ігор тощо). Це професія є частиною звукорежисерської роботи.

Успішність у сфері дизайну звуку безпосередньо залежить від чуйності саунд-дизайнера до всього, що стосується аудіо оболонки нашого світу, а також невтомної допитливості і працездатності. У такій професії треба навчитися мислити звуковими образами.

Суть роботи фахівця такого профілю полягає у проведенні різних маніпуляцій із заздалегідь записаним аудіо або комбінація їх із метою створення характерного звукового ефекту або музики. Завдання, яке переслідує саунд-дизайн, полягає у формуванні конкретного настрою і атмосфери.

Специфіка дизайну звуку полягає не тільки у створенні привабливого продукту, але і в дотриманні особливих вимог, що ставляться для його подальшого використання в структурі аудіовізуальних проектів. Під аудіовізуальним проектом розуміється закінчений твір, в якому об'єднані звук і зображення. Поняття «аудіовізуальний проект» включає кінематографічні твори, теле- і відеофільми, а також роботи, виконані із застосуванням сучасних цифрових технологій (відеоігри, мультимедійні програми, мережеві

проекти тощо) [3]. Важливо враховувати стильові і жанрові особливості конкретного проекту, його технічні параметри: формат, розмір, параметри звукових файлів та ін. Звукові матеріали, до яких відносяться вихідні звуки, аудіоматеріали, та їх властивості, різні технології звукозапису і обробки звуку. Важливим фактором для звукового дизайну є передвипускна підготовка звукового продукту, так званий «премастерінг» звуку. А. Денікін пише: «Премастерінг виконується індивідуально для будь-якого зі звуків (шуми, діалоги, музика) з використанням еквайзерів, ревербераторів і динамічних компресорів (максимайзерів). Кращі результати виходять, якщо використовувати однакові установки налаштувань» [4].

При цьому варто враховувати, що і це, як правило, не остання ланка у виробничому ланцюжку, адже далі звук потрапляє до звукорежисера для міксування або програмісту, і тільки на цьому останньому етапі дизайн звуку знаходить кінцевий вигляд продукту в формі фінальної звукової доріжки.

Завдяки можливостям новітньої апаратури звукозапис і обробка звуку перейшли на новий рівень, за якого стало можливим не тільки точне звуковідтворення, а й високоякісне моделювання звуку, створення незвичайних звукових елементів за допомогою синтезу і обробки. Ефектні вибухи, всілякі фантастичні машини, звуки і голоси монстрів, фонові атмосфери планет і батальні звуки битв в далеких галактиках – всі ці та багато інших оригінальні компоненти кіно- і відеофонограми надзвичайно затребувані у сучасному комерційному кіно і мультимедіапродукції. Без незвичайних звуків, створених талантом дизайнера, дія на кіно- і телеекрані не буде настільки динамічною, ефектною і захоплюючою [5].

Про звуковий дизайн як форму специфічної технічної та творчої діяльності заговорили наприкінці 1970-х рр. У титрах до відомого фільму «Апокаліпсис наших днів» (1979) режисера Ф. Ф. Копполи вперше згадується новий вид діяльності, позначений як «Дизайн звуку». Як дизайнер звуку в титрах був вказаний відомий американський продюсер і редактор У. Мерч, що здійснив великий вплив на становлення звукового дизайну як професії. Про дизайн звуку (або саунд-дизайн) останнім часом з'являється дедалі більше інформації. Звуковий дизайн в Україні поступово стверджується як одна з творчих професій, пов'язана з роботою зі звуком до екранних творів, зі звукошумовими експериментами в електронній музиці. У титрах до кінофільмів, відеоігор, мультимедійних проектів можна зустріти прізвища дизайнерів звуку. Інтерв'ю та передачі за участю цих фахівців стали нерідкими на телебаченні і радіо.

Тим не менш досі серед фахівців-практиків і дослідників-теоретиків немає єдиної думки, що ж являє собою звуковий дизайн як особлива творча діяльність, як специфічний підхід до створення звукових творів і продуктів. Складнощі викликає і те, що звуковий дизайн використовується в різних сферах, починаючи з радіо і кінематографа, композиторської творчості і закінчуючи рекламною діяльністю (наприклад, у сфері брендингу та промо-акцій). І в кожній області саунд-дизайн має свої особливості, свої специфічні завдання. Внаслідок цього кожен розуміє під дизайном звуку щось своє, що тягне за собою непорозуміння щодо звукового дизайну. Дедалі частіше доводиться стикатися з роботами, що подаються як «саунд-дизайнерські», до того ж, що самі ці роботи дизайну звуку мало стосуються.

У кіновиробництві дизайнер звуку працює спільно з композитором над звуковим супроводом кінофільму. Дизайнер звуку стає до роботи ще на етапі підготовки до зйомок фільму, беручи участь у створенні спільної концепції звукошумового озвучення. На наступному етапі здійснюється розробка звукового рішення і реалізуються поставлені режисером і продюсером звукодизайнерські завдання. У деяких випадках звукове рішення безпосередньо вплив на реалізацію власне візуальних і образотворчих завдань. Так, наприклад, відомий дизайнер звуку Г. Райдстром, працюючи над фільмом «Парк Юрського періоду» (реж. С. Спілберг, 1993), змонтував і синтезував звуки динозаврів і диновижних звірів, і лише потім за допомогою комп'ютерних технологій були створені їх візуальні макети з урахуванням звуків гарчання і криків. Дизайнер може створювати будь-який вид звукових ефектів. Наприклад, дизайнер звуку Р. Бочар (Ron Bochar) був запрошений на етапі фінального монтажу фільму «Вовк» (реж. М. Ніколс, 1994) заради створення звуків, які супроводжували перетворення героя Д. Ніколсона [6]. У театральному мистецтві дизайн звуку може вирішувати відразу кілька виробничих і творчих завдань. Це не тільки створення, запис і синтезування звуків і звукошумових ефектів для вистав і сценічних шоу, але й розроблення технічних рішень для звуко-котехнічного оснащення театральних залів.

Театральний звуковий дизайн – це комплекс технічних, організаційних, технологічних та мистецьких заходів, метою яких є створення якісного і художньо цільного звукового супроводу вистави або сценічної дії. Звуковий дизайнер і композитор виявляють способи впливи, що викликають емоційний відгук у слухача. При цьому дизайнер відповідає як за проектне звукове рішення вистави, так і за його безпосередню реалізацію, контролюючи весь процес звукового оформлення.

Елементи дизайну звуку можна знайти не тільки в театральному мистецтві, а й на радіо: в радіопостановках і жанрі радіодрами, в художніх і публіцистичних радіопрограмах. І хоча до 1980-х років сам термін «звуковий дизайн» на радіо не використовувався, проте багато найважливіших прийомів роботи зі звуком були виявлені саме режисерами радіо. У наші дні звуковий дизайн на радіо використовується частіше в контексті реклами і промоушен стратегій комерційних радіокомпаній. Вибір звукообразних коштів у дизайні на радіо диктується не стільки їх художньою цінністю, скільки комерційною та виробничою необхідністю, виводячи на передній лан питання економічної ефективності звукового дизайну у радіопроєктах. Важливими показниками стають продуктивна ефективність і окупність, швидкість і терміни виконання роботи, сегментація цільової аудиторії, а також технологічні аспекти виробництва звукового продукту.

Звуковий дизайн на телебаченні знаходить двояке застосування: по-перше, це – звукошумове оформлення телепередач; по-друге, дедалі більшого впливу набирає дизайн звуку у сфері маркетингу, брендингу та промоушен як потужний засіб психологічного впливу на масову аудиторію. Основне завдання дизайнера – створити звуковий «образ» телепрограми або усього телеканалу. Він займається оформленням рекламних, анонсних, промоушен роликів, усіляких заставок. Дизайнерське звукове оформлення вирішує завдання комунікації з глядачем, ідентифікації каналу, відіграє важливу роль у націлюванні на аудиторію, просуває цінності бренду і відображає атрибути телеканалу. До професійних обов'язків звукового дизайнера на ТБ входить вимога орієнтуватися в багатьох параметрах звукозорового сприйняття. Тут важливі і асоціативне мислення, і знання основ психоаналізу, і оперування цивільними, національними мотивами, і тонке почуття гумору, і вміння маніпулювати людськими емоціями [7].

Необхідно зазначити, що в наш час професія саунд-дизайнера отримала належну оцінку і підтримку. Низка авторитетних міжнародних організацій, інститутів і фондів щорічно вручає призи за кращий звуковий дизайн аудіовізуальних проєктів, відеоігор, мультимедійних програм, театральних постановок і, звичайно, за звуковий дизайн у кінематографі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василий Филатов. Звук в кино: как саунд-дизайн изменил то, как мы смотрим фильмы. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Rms5XQ_Rt9k&t=3845s/.
2. Будущее. Саунд-дизайнер. URL: <http://www.the-village.ru/village/business/newprof/148421-saund-dizayner/>.
3. Професія – дизайнер звуку. URL: <http://dyzainer.com/profesiya-dizajner-zvuku-chastina-1/>.
4. Деникин А. Звуковой дизайн в видеоиграх Технологии «игрового» аудио для непрограммистов. URL: <https://books.google.com.ua/books?id.>
5. Деникин А. А. К вопросу о специфике звукового дизайна кино / Медиамузыкальный блог. 23.04.2014. URL: <http://blog.mediamusic-journal.com/?p=99>.
6. Уайатт Х., Эмиес Т. Монтаж звука в теле- и кинопроизводстве. Знакомство с технологиями и приемами / пер. с англ. П. Смоляковой; под ред. А. Чудинова. М.: Изд-во ГИТР, 2006. 272 с.
7. Деникин А.А. Звуковой дизайн. URL: <http://sounddesignbook.narod.ru/olderfiles/1/sounddesign.html>.

Г.И. Степанова, Д.Н. Михайлов. Саунд-дизайн как новое направление в звукорежиссуре. – Статья.

Аннотация. В статье проведен обзор нового направления в звукорежиссуре – саунд-дизайна и музыкальной драматургии кино и телевидения, развития технологий саунд-дизайна, осуществления видеореальности, качественного и креативного звука, с добавлением ряда эффектов с помощью саунд-дизайна.

Ключевые слова: кино, саунд-дизайн, мультимедийная продукция, звук, звукозапись.

G. Stepanova, D. Mikhailov. Sound design as a new direction in sound engineering. – Article.

Summary. The article reviews the new direction in sound engineering, sound design and musical drama of cinema and television. Development of sound design technologies. Realization of video reality, high-quality and creative sound, with addition of a number of effects with the help of sound design.

Key words: cinema, sound design, multimedia production, sound, sound recording.

В.В. Фрейдлина,
*аспирант кафедры искусствознания и общегуманитарных дисциплин,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина*
Научный руководитель: Т.И. Уварова,
*кандидат искусствознания,
доцент кафедры искусствознания и общегуманитарных дисциплин,
Международный гуманитарный университет,
г. Одесса, Украина*

СТЕПЕНЬ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТАННОСТИ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА И ПРИРОДЫ В ПРОСТРАНСТВЕ ГОРОДОВ

Аннотация. В статье представлен обзор основных научных источников, исследующих взаимодействие человека и природы в контексте развития городской садово-парковой культуры. Сделан акцент на усилении культурного воздействия благодаря слиянию в едином пространстве социогуманитарных и естественнонаучных областей знаний.

Ключевые слова: коэволюция, социогуманитарные и естественнонаучные дисциплины, садово-парковое искусство, урбанистика, синергетический подход, эстетические традиции нации, культурогенез.

Переосмысление культуры взаимоотношений человека и природы, рассмотрения их как взаимодействующих и взаимовлияющих объектов целого ряда научных дисциплин является одной из важнейших задач, стоящих перед научным сообществом в наши дни.

Принцип соединения социогуманитарных и естественнонаучных областей знаний может быть положен в основу структуризации системы ценностей человечества по приоритетам взаимопонимания, сотрудничества, ненасилия. Подобное слияние антропологического и природного факторов получило в научной литературе название коэволюции, т. е. совместного, сопряженного развития человека и окружающего природного мира. Опорной точкой построения познавательной модели мира в рамках единой коэволюционной парадигмы стали работы Р. С. Карпинской, И. К. Лисеева, А. П. Огурцова, С. Н. Родина, В. Хёсле.

Необходимо отметить, что взаимосвязь человека и природы являлась одной из важнейших проблем осмысления еще со времен античности. Самый ранний трактат по ботанике в Европе принадлежит греческому мыслителю Теофрасту «Исследование растений». А основную задачу искусства древние греки видели в подражании природе. Исследования по теории подражания можно найти в трудах Л.Ф. Лосева «История античной эстетики», О. Б. Дубовой «Мимесис и поийэсис. Античная концепция «подражания» и зарождение европейской теории художественного творчества».

Особый отклик этот вопрос находил у представителей философской мысли. Различные грани коэволюционного развития исследуются в работах философов Нового времени: Р. Декарта, Ф. Бэкона, Т. Гоббса, Ж-Ж. Руссо. Полифоничность антропологических и естественнонаучных процессов исследуется в работах таких представителей русского космизма как К. Э. Циолковский, А. Л. Чижевский, Н. А. Умова, Н. А. Бердяев, В. С. Соловьев, П. А. Флоренский, В. И. Вернадский.

В работах В. Н. Мангасаряна, А. И. Климова, И. П. Гетманова, Е. В. Рябовой. представлен анализ идеи социоприродной эволюции в ее становлении, развитии, определено место коэволюции в ряду социогуманитарных и естественнонаучных дисциплин, обозначены принципы прикладного практического применения.

Основным критерием изучения социоприродных комплексов с точки зрения синергетического подхода идея коэволюции выступает в работах О. Н. Астафьевой, С. П. Капицы, С. П. Курдюмова и др.

Для культурологических исследований взаимодействия человека и природы особый интерес представляет теория географического детерминизма. В соответствии с ней, основными факторами, опреде-

ляющими культурогенез того или иного общества, являются особенности «вмещающего ландшафта», т.е. естественные, природные факторы. Осмысление взаиморазвития культуры и пространства получило широкое распространение еще в конце XIX века в работах В. П. Семенова-Тян-Шанского, Ф. Ратцель, К. Риттер. Немецкий географ О. Шлютер ввел термин «культурный ландшафт», т.е. «материальное единство природных и культурных объектов, доступных восприятию человека». Особенно интересно трактует данную концепцию К. Зауэр. Он определяет термин Шлютера как пространственную проекцию накопленных обществом видов культур на природную поверхность. Осмысление динамической связи деятельности человека и природного пространства, в котором он находится, нашло отражение в работах Л. С. Берга, Б. Б. Родмана, В. В. Докучаева.

Одной из форм пространственного выражения культуры у Д. С. Лихачева выступает садовое искусство. В нем он видит отражение культурных традиций нации, эпохи, страны. «Эстетический климат» эпохи состоит в эстетических идеях, излагаемых философами, в эстетическом мировидении, сказывающемся в других искусствах... » [1, с. 11]. В садовом творчестве он видит синтез самых разнообразных искусств, отражающих как эстетические взгляды, так и формы устройства быта, являющийся важной составляющей культурного наследия.

Тесное переплетение различных видов искусств и культуры в садово-парковых ансамблях (архитектуры, живописи, литературы, театра, музыки, кино) делает необходимым изучение исторического становления данного культурного феномена в рамках коэволюционной модели взаиморазвития человека и природы.

На совещании по охране исторических ландшафтов, состоявшемся в 1977 г. в японском городе Киото было составлено следующее определение: «Исторический ландшафт есть след события или цепи событий исторического значения. Историческим ландшафтом может быть также зрительно воспринимаемое выражение определенного периода в развитии цивилизации или определенного образа жизни».

Изучению особенностей становления и развития садово-паркового искусства в различных странах и исторических эпохах посвящены работы В. В. Дормидонтовой, Д. С. Лихачева, В. А. Горохова, Л. Б. Лунца, В. Я. Курбатова, И. О. Боговой, Л. М. Фурсовой, С. С. Ожегова, М. Рандхавы и др.

Вопросы садово-парковой культуры Древнего Востока нашли отражение в работах проф. С. И. Ванина «Сады и парки древнего Египта и Ассирии-Вавилонии», Е. В. Черезова «Техника сельского хозяйства Древнего Египта», И. М. Лурье «Очерки по истории техники древнего востока», К. Д. Бардески «Месопотамия: колыбель человечества».

Важной роли садов и парков в Древней Греции и Рима уделено внимание в работах М. Е. Игнатевой «Сады старого и нового мира», О. Б. Сокольской «История садово-паркового искусства», С. С. Ожегова «История ландшафтной архитектуры». Тут исследуется священная роль спутников храмов, которая придавалась рощам и садам, их использование в качестве места, где философы могли размышлять, прогуливаясь в тени аллей. Великолепное описание Римских садов с их роскошью, величественностью, топиарным искусством можно встретить у М. Рандхавы в сборнике «Сады через века». Композиционное центрально-осевое построение древне-римского сада, его роль как показателя статуса владельца исследуется в работе Франка Коуэла «Древний Рим. Быт, религия, культура».

Эпоха Средневековья с ее волнениями и переселением народов, привела к тому, что сады переместились за ограды монастырских дворики и надежные стены замков. Многие из них стали посвящаться поклонению Деве Марии. Особенности монастырских садов исследуются в работах А. С. Войтовой, Е. М. Герасименко, В. Г. Убирайловой, Э. А. Жуковской, в статье Т. И. Смирновой «Возникновение и развитие монастырских садов». Появляется термин «hortus conclusus» («сад огражденный»). Простая, геометрическая планировка садов лечебных трав при монастырях подчеркивается в работах И. О. Боговой и Л. М. Фурсовой.

Альберт Великий (Альберт фон Большедт) монах-доминиканец и известный ученый-энциклопедист Средневековья наделял особой важностью те места, которые имеют не столько практическое применение (поля, огороды), сколько призваны приносить душевное наслаждение и эстетическое удовольствие.

Мечты об идеальном саде отражались в живописи и гобеленах той эпохи. Однако сады-парадизы теряют свой идейный смысл и приобретают значение садов любви и наслаждений. Эту трансформацию сада в связующее звено между культом Девы Марии и новыми представлениями о куртуазной светской культуре исследует Д. О. Лихачев в своей книге «О садах», М. Н. Соколов в произведении «Принцип рая... Главы об иконологии сада, парка и прекрасного вида». Бокаччо в «Декамероне» дает великолепное описание такого сада эпохи позднего Средневековья.

Для этого периода также характерно появление нового интересного типа сада – испано-мавританского. Отражение менталитета мусульманского мира в садово-парковом искусстве, понимание садов,

как рая на земле подчеркивается в работах А. А. Назмиевой «Исламские сады Востока XIV – XVII веков», Б. В. Вейнмарн «Классическое искусство стран ислама». Гармоническое единство архитектуры и цветущих садов подчеркивается в работах Т. П. Каптеревой, Н. И. Смолиной, Ю. С. Яральной.

На наш взгляд, показательным примером взаимодействия цивилизаций явилось проникновение садово-паркового искусства Китая в культуру Японии в эпоху Средневековья. К этому времени история китайского садово-паркового искусства насчитывала около двух тысяч лет. В своей работе «Китайский сад – модель взаимоотношений Человека и Природы» Е. В. Новикова подчеркивает космологическую символику древних китайских садов и преобразование ее с течением времени в эстетическую модель.

«В китайском саде нет ничего регулярного и заданного, он развенчивает все условности умозрения и потому не может быть сведен к некой форме или схеме, к иллюстрации внеположной ему реальности. Его бытие – это воистину ежемгновенное раскрытие пространства и времени, вечное самообновление», – пишет в своей книге «Сумерки Дао. Культура Китая на пороге Нового времени» В. В. Малявин [8, с. 332]. В то же время О. Сирен замечает «китайский сад нельзя описать и подвергнуть анализу таким же исчерпывающим образом, как подчиненные геометрической композиции сады Европы или более стереотипные сады Японии». Сад стал в китайской традиции полноценным искусством, требующим воображения, обдумывания и мастерства. Исчерпывающая информация по философии, истории и дизайну лучших китайских садов дана в книге Фан Сяофэна «Лучшие китайские сады». Основные композиционные принципы, традиции и составляющие можно изучить в монографии Д. С. Целуйко и В. И. Лучковой «Элементы китайского сада». В китайских садах черпали вдохновение Чарльз и Мэгги Кесуик Дженкс создатели знаменитого на весь мир Сада космических размышлений в Шотландии. Исследованию этого феномена китайской культуры посвящены работы Н. А. Виноградовой «Китайские сады», Сэнжуй Чэня «Поднебесные сады», У. Куулар «Прогулка по саду радости», «Книга мудрых радостей» М. В. Алексеева и В. В. Малявина.

Культурный диалог с соседними странами Японией и Южной Кореей привел к проникновению садово-паркового искусства на их территорию. По мнению С. А. Мостового, «изучение различных аспектов культуры в историческом контексте дает ключ к пониманию характера политического и социально-экономического развития страны и общества». Его исследования посвящены эволюции японского сада.

Неимоверная популярность японской культуры в современном мире делает японские сады предметом множества исследований. Они являются основной темой в работах Н. С. Николаевой, А. Асташкиной, Т. Лебедевой, В. Панкратова, А. Сапелина, Н. Конрад, Е. В. Голосовой и др.

Возвращаясь к культуре Европы, необходимо подчеркнуть, что отношение к природе как к объекту, которым следует любоваться, сложилось имеено в эпоху Возрождения. Эта идея зарождается еще у Данте в «Божественной комедии», а свое развитие получает у Ф. Петрарки в трактате «Об уединенной жизни», для которого «созерцательная жизнь на лоне природы» становится эстетическим идеалом, воплощением самой красоты. Описание этих глубоких культурных процессов мы можем найти у Н. Н. Тучкова «Виллы Рима эпохи Возрождения как образная система: иконология и риторика».

В философской мысли XVI века появляется влиятельное новое направление – натурфилософия, основными методами которой являются наблюдение конкретных природных явлений, эксперимент. Важным сочинением того времени является произведение Б. Телезио «О природе согласно ее собственным началам». Леонардо да Винчи в свою очередь наделяет землю растительной душой. «Плоть ее – суша, кости – ряды сгромоздившихся скал, из которых слагаются горы, связки – туфы; кровь ее – водные жилы; заключенное в сердце кровавое озеро – Океан; дыхание, приток и отток крови при биении пульса есть то же, что у Земли прилив и отлив моря» [5]. Джордано Бруно высказывает мысль о единстве Бога и природы. Исследованию этих взглядов посвящены работы В. П. Зубова «Леонардо да Винчи», А. Х. Горфункеля «Гуманизм и натурфилософия итальянского Возрождения».

Анализ садов эпохи Возрождения в системе современных ему видов искусств, с точки зрения созерцателя, приведен в книге доктора искусствоведения С. И. Козловой «Приют нимф и полубогов. Сады Италии эпохи Ренессанса». Различные аспекты садово-паркового искусства эпохи Возрождения раскрыты в работах А. Варбурга «Великое переселение образов: исследование по истории и психологии возрождения античности», А. Ф. Лосева «О пещере нимф», Э. Панофского «Смысл и толкование изобразительного искусства», «Этюды по иконологии: Гуманистические темы в искусстве Возрождения», М. Н. Соколова «Время и место. Искусство Возрождения как перворубеж виртуального пространства» и др.

Искусство создания садов проникло в конце XV века и во Францию. Его привез из Италии юный король Карл Восьмой. Таким образом, начинается развитие регулярных французских садов эпохи барокко.

Сады в этот период являются неотъемлемым дополнением к дворцам и замкам. Необходимый элемент их – это зеркальное отражение неба на водяной глади бассейнов в сочетании с регулярной орнаментальностью планировки, низкими стриженными бордюрами, топиарными формами и обилием цветников. Теория и практика построения французских регулярных садов великолепно описана в литературе того времени у таких мастеров как Жак Молле (создатель кружевного партера), Жак Андруэ де Серсо. Классификацию боскетов и «зеленых залов» составил А. Ж. Дезалье д'Аржанвилль в его «Трактате по теории садоводства». Огромное влияние на садово-парковое искусство всего мира оказал Андре Ленотр – создатель Версаля. Проблематика садовой культуры французских регулярных садов с ее жесткой центральноосевой композицией, пышностью, обилием скульптурных композиций и задачей подчеркнуть статус владельца поднимается в работах В. Я. Курбатова, В. А. Горохова, А. Б. Лунца, Б. И. Кохно, В. В. Дормидонтовой.

Стиль барокко нашел отражение в создании садово-парковых ансамблей Италии, Франции, Германии, России, Англии, Нидерландов, Испании, Португалии, Германии, Австрии. Все они, несмотря на принадлежность одному стилю, очень разноплановы и обладают яркими национальными чертами. В своей книге «История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли» самый видный специалист по теории барокко Э. Тезауро, так характеризует особенности этого стиля: «истинное в искусстве не то, что истинно в природе: поэтические замыслы «не истинны, но подражают истине», остроумие создает фантастические образы, «из неведомого творит бытующее». Многосторонний анализ шедевров мировой садовой культуры эпохи барокко дан в работах Э. Клуверт «Садово-парковое искусство Европы», Г. Зюйлен «Все сады мира», Д. С. Лихачева «О садах», М. В. Алпатова «Архитектура ансамбля Версаля». Помощь в исследовании различных направлений этого искусства может оказать книга Л. Харрисон «Как читать сады. Интенсивный курс по садово-парковому искусству».

Вторую половину XVIII века характеризует пробуждение совершенно нового отношения к садам. Появляются так называемые английские ландшафтные парки или пейзажные сады. Николас Певзнер пишет: «Партия виков – это первый источник пейзажного сада, философия рационализма – второй. Разум – это человеческая способность держать гармонию с вечным порядком Вселенной. Сад – часть природы, не противоположность природе. Только последующее извращение исказило красоту и простоту этого первоначального, законного и естественного состояния» [6, с. 16].

Термин «пейзажный парк» введен Х. Хусси в трактате «О живописных элементах в ландшафте». Взаимодействие человека и природы в данном контексте отражено в работах Т. Ф. Саваренской и Д. О. Швидковского «Градостроительство Англии XVII – XVIII веков: Город и природа», Н. Дорониной «Ландшафтный дизайн». Детальное рассмотрение философии пейзажного парка дано в работах Н. О. Душкиной, А. В. Иконниковой, А. В. Павловской, А. Вронской, Б. Грэндж, А. Гуляевой, С. Ижевского, Т. Койсман, М. Лацис, Т. Лебедевой, А. Лысикова, О. Ожерельевой, С. Романова, М. Е. Игнатъевой и др.

К данному живописному направлению садово-парковой культуры можно отнести и знаменитые украинские парки: Софиевка в Умани, дендропарк Тростянец в Черниговской области, государственный дендрологический парк национальной академии наук Украины Олександрія недалеко от Белой Церкви и другие. Эти ландшафтные парки по праву можно назвать драгоценными жемчужинами садово-паркового искусства Украины. Они требуют заботы, бережного отношения и целенаправленного научного изучения. Отражению особенностей и насущных проблем этих величайших памятников украинского ландшафтного искусства посвящены работы И. и О. Родичкиных, Я. И. Давыденко, Ю. О. Клименко, С. И. Кузнецова, В. М. Черняк, В. Н. Дударец, С. И. Голубева, М. А. Кохно, Г. Е. Мисник, Д. Л. Дудюк, Т. М. Курбаль, О. С. Шило, Н. и А. Седак, О. С. Соловйовой, И. С. Косенко, Я. Л. Садовенко и др.

Тенденция сближения садово-паркового искусства и живописи проявилась в дальнейшем в романтических садах начала XIX века. Близость пейзажной живописи и пейзажного парка стала характерной чертой этого времени. В своем трактате «Сады или искусство украшать сельские виды» Ж. Делиль говорит о подражании живописи. «Садовый архитектор становится для него, прежде всего, садовым живописцем: он живописует, рисует, накладывает краски, подбирает оттенки листвы, рассчитывает окружающие виды и открывающиеся перспективы».

Середина XIX века в Европе – это в первую очередь время интенсивного развития промышленности, торговли и роста городов. Проблематика взаимодействия человека и природы приобрела совершенно новую окраску. На первый план стали выходить с одной стороны вопросы охраны природы, и обеспечения достойного уровня жизни растущему числу населения планеты – с другой. Появилась тенденция создания зеленых территорий внутри растущих городов и зеленых поясов вокруг них, чтобы все слои населения и структурные части города были обеспечены зелеными насаждениями. Получает развитие идея

города-сада Э. Говарда, изложенная им в работе «Город-сад будущего». Анализ этой идеи с современной точки зрения представлен в работах В. Л. Глазычева «Урбанистика», В. Семенова «Благоустройство городов». В США тема города-сада получила свое развитие в трудах П. Геддеса, К. Перри. Концепция «соседства» Кларенса Перри в дальнейшем легла в основу создания Регионального плана Нью-Йорка.

Тем временем в Европе и США появляется большое количество общественных городских парков (Гайд-парк, Риджент-парк, Булонский и Венсенский лес, парк Гуэль, парк Бют-Шамон, Централ-парк Нью-Йорка, Хумбольт-парк и др.), в городах появляются озелененные улицы, бульвары, скверы, зоопарки. В научной литературе изучению этой стадии взаимодействия природы и человека в рамках городского пространства посвящены работы Л. В. Анисимовой, В. В. Владимирова, Е. М. Микулиной, Л. С. Залесской, А. Г. Исаченко, О. Б. Сокольской, А. В. Сычевой, А. Ю. Александровой, А. Жирнова, А. П. Вергунова, С. Сассена, Е. В. Шервинского, А. В. Иконникова, Н. Слуки и многих других.

В современной культурологии и искусствознании получило развитие понимание садов и парков как объектов культурного наследия. Наряду с произведениями других видов искусств, они служат яркой характеристикой эстетических традиций нации. Семиотика культурного садово-паркового пространства имеет богатую систему образных кодов, создающих возможность непосредственного сотворчества человека и природы. Вопросы знаковой, семиотической составляющей культурных пространств нашли отражение в работах Ю. А. Веденина, Н. И. Толстого и С. М. Толстой, Ю. М. Лотмана.

Восприятие городских садов и парков как открытой функционирующей семиотической системы создает возможности для их прикладного использования в качестве культуроформирующих элементов. Полифоничность их компонентов является уникальным инструментом для решения многих социогуманитарных проблем сопряженного развития общества и природы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Лихачев Д.С. Поэзия садов. К семантике садово-парковых стилей. Сад как текст. – М.: Согласие, 1998. – 356 с.
2. Лисеев И.К. Новые методологические ориентации в современной философии биологии // Методология биологии: новые идеи (синергетика, семиотика, коэволюция). – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 30 с.
3. Карпинская Р.С., Лисеев И.К., Огурцов А.П. Философия природы: коэволюционная стратегия. – М.: Интерпракс, 1995. – 352 с.
4. Конвенция и Рекомендации ЮНЕСКО по вопросам охраны культурного наследия. Сборник / сост. В.Б. Моргачев. – М., 1990. – 127 с.
5. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/sadovo-parkovyeyansambli-latsiuma-i-toskany-serediny-vtoroi-poloviny-xvi-veka-ars-vs-natura#ixzz4rtQE5u4M>.
6. Лихачев Д.С. Избранные работы: В 3 т. Т. 3. О садах. – Л.: Худож. лит., 1987. – 520 с.
7. История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. Т. 2. – М.: Искусство, 1964. – 836 с.
8. Малявин В.В. Сумерки Дао. Культура Китая на пороге Нового времени. – М.: ИПЦ «Дизайн. Информация. Картография»: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 436 с.

В.В. Фрейдліна. Ступінь наукової розробленості проблеми взаємодії людини та природи у просторі міст. – Стаття.

Анотація. В статті представлений огляд основних наукових джерел, які досліджують взаємодію людини та природи в контексті розвитку міської садово-паркової культури. Зроблено акцент на посиленні культурного впливу завдяки злиттю в єдиному просторі соціогуманітарних і природничо-наукових галузей знань.

Ключові слова: коєволюція, соціогуманітарні та природничі дисципліни, садово-паркове мистецтво, урбаністика, синергетичний підхід, естетичні традиції нації, культурогенез.

V. Freidlina. The degree of scientific elaboration of the problem of human-nature interaction in the space of cities – Article.

Summary. The article provides an overview of the main scientific sources exploring the interaction of human being and nature in the context of urban garden and park culture development. The accent is put on the cultural influence magnification due to the merging of the sociohumanitarian and natural science fields of knowledge into a single space.

Key words: co-evolution, socio-humanitarian and natural disciplines, garden and park art, urban studies, synergetic approach, aesthetic traditions of the nation, culturogenesis.

ДЛЯ НОТАТОК

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Н.Б. Арабаджи, Д.Г. Манько ЮРИДИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ ПРАВА.....	4
Н.В. Атаманова, Н.І. Долматова ТЕОРЕТИЧНІ ІДЕЇ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ У ФРАНЦІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.....	8
Т.А. Барабаш ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ТИПОЛОГІЯ МЕДІАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ.....	12
І.Е. Борисюк, Г.О. Науменко ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УЧАСТІ ДИТИНИ В ЖИТТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	15
І.В. Долматов ДОГОВІРНІ ГРАМОТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СТОСУНКІВ, ПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ ТА ПРАВА.....	19
Н.М. Крестовська СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ (РОЗДУМИ ЩОДО ЗАКОНОПРОЕКТУ).....	22
Т.В. Філіпова, О.І. Філіпова ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД НІМЕЧЧИНИ.....	26

РОЗДІЛ 2 ЕКОНОМІКА І МЕНЕДЖМЕНТ КОМП'ЮТЕРНІ НАУКИ, ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ТА ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ

Т.Р. Кочарова ПРОГРАМНА ПІДТРИМКА АНАЛІЗУ ПОПУЛЯРНОСТІ ПРИЗНАЧЕНИХ ПРЕПАРАТІВ.....	31
Л.О. Сав'юк, Ю.З. Драчук РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА У НАУКОВО-ВИРОБНИЧІЙ СФЕРІ.....	35
В.Г. Станіславський ВПЛИВ КРИПТОВЛЮТ НА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЮ БАНКІВСЬКОЇ ГАЛУЗІ.....	38

РОЗДІЛ 3 МЕДИЦИНА ТА ФАРМАЦІЯ

М.Г. Антіпов, Г.В. Висловух ДЕЯКІ АСПЕКТИ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ВООЗ.....	44
О.В. Лисунець, Н.В. Дідик СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПІДГОТОВЦІ ЛІКАРІВ-ІНТЕРНІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ.....	47
В.А. Малиновський, В.Д. Мушкетова ПЛАЗМОЛИФТИНГ – СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДИКА В СТОМАТОЛОГИИ.....	51
Е.Л. Маркіна, Т.В. Хоменко ДІЯЛЬНІСТЬ АПТЕЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОДЕСИ І ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХНЯ РОЛЬ В ОЗДОРОВЛЕННІ МЕШКАНЦІВ РЕГІОНУ.....	55
Л.Г. Роша ОПТИМІЗАЦІЯ ІМУНОГІСТОХІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	59
В.Й. Тещук НАСЛІДКИ РЕФОРМУВАННЯ МЕДИЦИНИ В УКРАЇНІ.....	62
В.Й. Тещук, Н.В. Тещук, К.О. Шило ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ДІФОСФОЦИНУ ПРИ ЛІКУВАННІ ПІСЛЯІНСУЛЬТНИХ КОГНІТИВНИХ ПОРУШЕНЬ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ МЕТАБОЛІЧНИМ СИНДРОМОМ.....	66
В.Й. Тещук, В.В. Тещук, С.П. Скочко ОДНОБІЧНА ПРОСТОРОВА АГНОЗІЯ ЗА ІШЕМІЧНИХ УРАЖЕНЬ ПРАВОЇ ПІВКУЛІ ГОЛОВНОГО МОЗКУ.....	71

РОЗДІЛ 4 ЛІНГВІСТИКА І ВИКЛАДАННЯ МОВ

М.М. Горюнова, Т.Ф. Погорелова ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	77
Д.А. Данилець СПОСОБИ ОБРАЗОВАНИЯ ТЕРМИНОВ МЕДИЦИНСКОЙ ЭСТЕТОЛОГИИ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ.....	80
Т.О. Масловська ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	87
Л.І. Морошану ІТАЛІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «НАЗВИ МУЗИЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ».....	90

И.В. Никитина	
СВЯЗЬ ВТОРИЧНОГО ПОДЛЕЖАЩЕГО И ВТОРИЧНОГО СКАЗУЕМОГО В СТРУКТУРАХ ВТОРИЧНОЙ ПРЕДИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОМ ФРАНЦУЗСКОМ ЯЗЫКЕ.....	94
В.И. Рыжих	
ГЛАГОЛ В АРАБСКОМ ЯЗЫКЕ.....	97
N. Shevelova-Harkusha	
THE MAIN PECULIARITIES OF THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE STUDY OF FOREIGN LANGUAGES.....	102

РОЗДІЛ 5 ФІЛОСОФІЯ, ГУМАНІТАРНЕ ЗНАННЯ, МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Д.М. Козобродова, И.В. Ершова-Бабенко	
ДАЛЬНЕЙШЕЕ РАЗВИТИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ О САМООРГАНИЗАЦИИ В СЛОЖНЫХ СОЦИО-ГУМАНИТАРНЫХ СРЕДАХ / СИСТЕМАХ В РАБОТАХ УКРАИНСКИХ ФИЛОСОФОВ (2010-Е ГОДЫ)	107
А.І. Ляшкевич	
ХЕРСОН – КОЛИСКА МОРСЬКОЇ ОСВІТИ ТОРГОВОГО ФЛОТУ (30-ТІ РОКИ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ).....	110
Я.А. Медражевська, Л.О. Фік, Л.Д. Коцур	
ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ДІТЕЙ, ХВОРИХ НА ЕПІЛЕПСІЮ.....	115
А.А. Синишин	
ФЕНОМЕН ОДЕССКОГО ПЛАКАТА КОНЦА ХХ ВЕКА.....	118
Т.В. Стас	
СЕМЬЯ КАК УНИВЕРСАЛЬНАЯ ЦЕННОСТЬ И ФЕНОМЕН КУЛЬТУРЫ.....	121
Г.І. Степанова, Д.М. Михайлов	
САУНД-ДИЗАЙН ЯК НОВИЙ НАПРЯМ У ЗВУКОРЕЖИСУРІ.....	125
В.В. Фрейдлина	
СТЕПЕНЬ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТАННОСТИ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ЧЕЛОВЕКА И ПРИРОДЫ В ПРОСТРАНСТВЕ ГОРОДОВ.....	128

Наукове видання

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

ЗБІРНИК

Видається з 2004 року

Випуск 28

Підписано до друку 16.05.2018 р.
Формат 60х84/8. Ум.-друк. арк. 16,28.
Тираж 100 прим. Замовлення № 0518/41.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)
65009, Україна, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
Тел. (0552) 39-95-80

www.helvetica.com.ua
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua